CORINT
ISTORIE

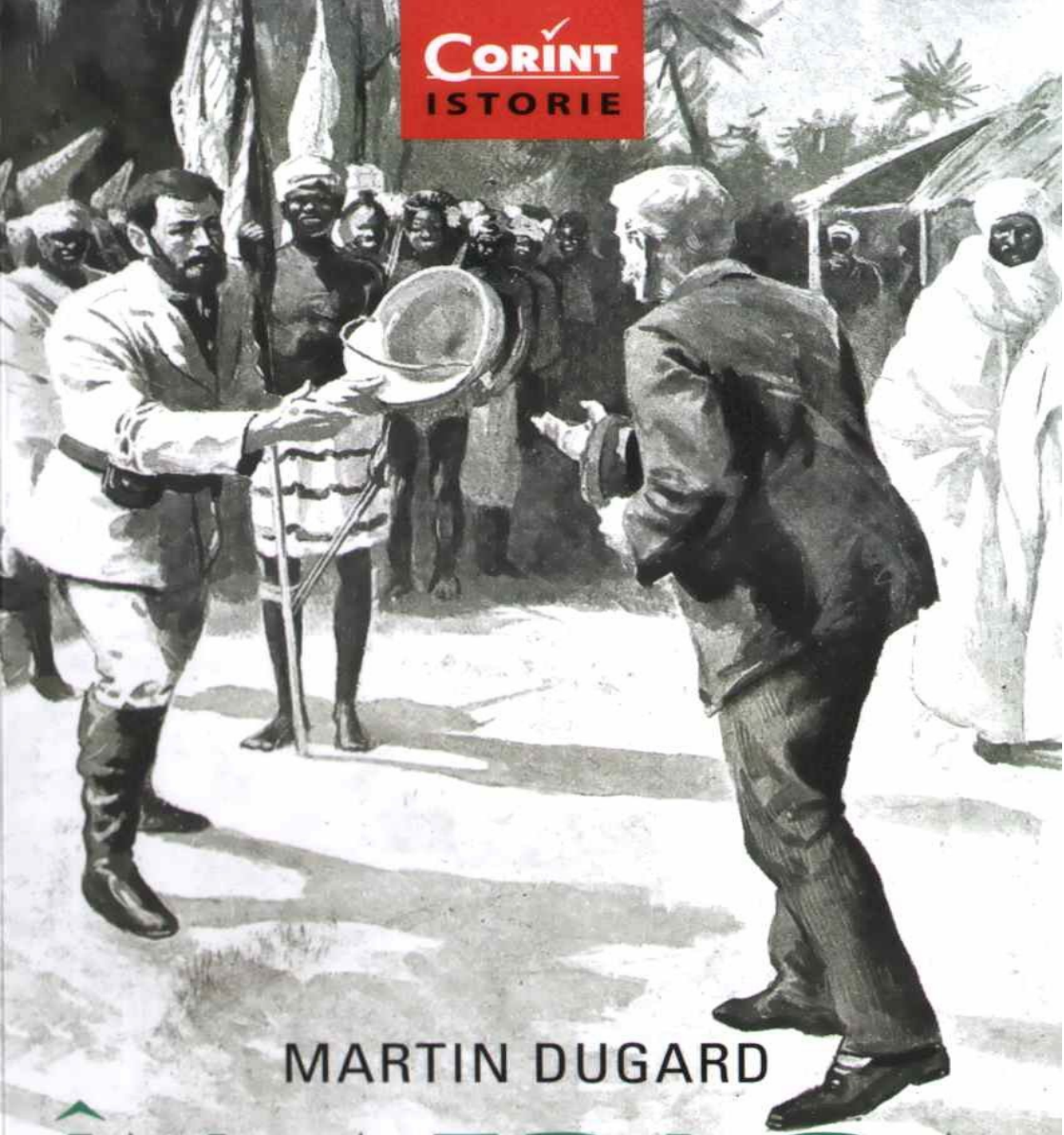

MARTIN DUGARD

ÎN AFRICA

UIMITOARELE AVENTURI ALE LUI STANLEY ȘI LIVINGSTONE

MARTIN DUGARD

ÎN AFRICA

UIMITOARELE AVENTURI ALE LUI STANLEY ŞI LIVINGSTONE

Traducere din limba engleză de Florin-Răzvan Mihai
Prefaţă de Marian Voicu

CORINT
ISTORIE

MARTIN DUGARD (n. 1961), scriitor american, autor a numeroase bestselleruri: *The Training Ground, Last Voyage of Columbus, The Explorers, Farther Than Any Man: The Rise and Fall of Capt. James Cook* şi altele. El este, de asemenea, coautor (alături de comentatorul politic Bill O'Reilly) al unor volume de succes: *Killing Lincoln, Killing Kennedy, Killing Jesus, Killing Patton*. Colaborează constant la revistele *GQ, Sports Illustrated* şi *Esquire*. Aventurier şi sportiv, a finalizat cursa Raid Gauloise de trei ori şi a stabilit un record mondial zburând cu viteza sunetului în jurul lumii la bordul unui Concorde Air France. Locuieşte cu soţia şi cei trei băieţi ai lor în Orange County, California.

Redactare: Antonia Kacsó
Tehnoredactare: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustraţie copertă: *Întâlnirea dintre David Livingstone şi Henry Morton Stanley, Africa Centrală, 28 octombrie 1872*, litografie de J. Durden.

MARTIN DUGARD
Into Africa. The Epic Adventures of Stanley and Livingstone
Copyright © 2003 by Martin Dugard
All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediţiei în limba română aparţin
EDITURII CORINT BOOKS.
ISBN: 978-606-793-653-7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DUGARD, MARTIN
În Africa: uimitoarele aventuri ale lui Stanley şi Livingstone / Martin Dugard; trad. din lb. engleză de Florin-Răzvan Mihai; pref. de Marian Voicu. Bucureşti: Corint Books, 2019
ISBN 978-606-793-653-7

I. Mihai, Florin-Răzvan (trad.)
II. Voicu, Marian (pref.)
821.111

Prefaţă

„Doctorul Livingstone, presupun?” – această replică rezumă şi astăzi una din cele mai extraordinare întâlniri din istoria explorărilor geografice, cea dintre David Livingstone, celebrul explorator britanic, şi Henry Morton Stanley, un tânăr american care avea să schimbe faţa jurnalismului.

La mijlocul secolului al XIX-lea, mările fuseseră cartografiate. Imperiul Britanic ştia că pentru a stăpâni lumea trebuia să stăpâneşti mările şi oceanele sale. Avea cea mai puternică flotă, trasase meridianul zero la Greenwich şi descoperise cel mai important instrument al navigaţiei – cronometrul marin –, care permitea marinarilor să stabilească cu precizie longitudinea. Părea că toate enigmele geografiei fuseseră dezlegate, mai puţin una: aflarea izvoarelor Nilului, o descoperire care era mai valoroasă pentru imperiu şi posteritate decât descoperirea Pasajului Nord-Vestic, scurtătura dintre Europa şi Orient prin banchizele de gheaţă din nordul Americii.

De la Herodot şi Ptolemeu până la Livingstone, izvorul Nilului rămăsese marele mister al geografiei. „Izvoarele pogorâte din ceruri ale Egiptului”, cum descrisese marele Homer Nilul, nu secau niciodată, deşi fluviul nu avea afluenţi. Din apa sa băuseră Moise, Alexandru cel Mare şi Cleopatra, iar Herodot însuşi se aventurase până la prima cataractă, în căutarea Izvorului.

Erau vremuri în care cartografii colorau în negru regiunile necunoscute ale Africii, adică tot ce era situat la sud de Cairo şi la nord de Cape Town, de unde şi denumirea de „continent negru”, care va căpăta mai târziu conotaţii rasiale. Când Livingstone, un misionar scoţian din clasele de jos, a revenit în Anglia după 15 ani petrecuţi în Africa, a fost întâmpinat ca un erou. Era simbolul Imperiului Britanic aflat în expansiune, omul care traversase pentru prima dată continentul de la un ţărm la altul, timp de patru ani, care călătorise prin deşertul Kalahari, care fusese muşcat de un leu şi îşi pusese singur oasele la loc, care a plecat în necunoscutul marelui continent pentru a predica cuvântul Domnului şi s-a întors în Europa pentru a vorbi împotriva sclaviei.

Livingstone a învăţat limbile Africii şi i-a explorat pământurile ca nimeni altul. Arabii care făceau raiduri pentru a prinde sclavi credeau că avea acel inefabil *baraka*, prin care îi înălţa spiritual şi îi binecuvânta pe toţi cei care îl întâlneau. Anglia victoriană îl venera. (Un sondaj de opinie arăta că doar regina Victoria era mai bine văzută.) Imperiul unde „soarele nu apune niciodată”, cel mai vast din istorie, ştia că geografia înseamnă putere nu numai pe mare, ci şi pe uscat, şi că acest aventurier formidabil i-ar putea aduce nu numai bogăţii incredibile, ci şi prestigiul descoperirii izvoarelor Nilului – Graalul explorărilor ştiinţifice.

Livingstone credea că Nilul şi Zambezi erau legate prin lacurile Nyassa (azi, Malawi), Tanganyika şi Victoria, care pentru el erau adevăratele „fântâni ale lui Herodot”, iar Izvorul era între aceste lacuri. Pentru a le găsi, avea să străbată zeci de mii de kilometri, prin locuri în care omul nu călcase vreodată. La sfârşit însă avea să dea crezare teoriei lui Ptolemeu, că izvoarele ar fi de fapt între 10° şi 12° spre sud.

Timp de opt ani, Livingstone a străbătut pământurile din inima Africii în căutarea izvoarelor, luptându-se cu variola, dizenteria, malaria, holera şi malnutriţia, fiind prins în războaie tribale, atacuri ale canibalilor sau fiind luat ostatic de negustorii arabi de sclavi. Imperiul nu l-a uitat, dar l-a crezut mort; expediţiile care au plecat în căutarea lui nu l-au putut găsi.

Aici intervine James Gordon Bennett Jr., tânărul moştenitor al ziarului *New York Herald*. Într-un moment de inspiraţie editorială greu de anticipat la acea vreme, îi dă tânărului Henry Morton Stanley sarcina de a pleca în căutarea lui David Livingstone. Stanley avea toate datele unui *self-made man*: era un bastard din Ţara Galilor care la 17 ani fugise în America, luptase în Războiul Civil de partea confederaţilor, schimbase nenumărate meserii, visând însă dintotdeauna să fie un mare jurnalist la un ziar de notorietate din New York.

Povestea expediţiei în care pleacă Stanley pentru a-l descoperi pe Livingstone va transforma presa americană pentru totdeauna. Campania de luni de zile pe care o va gândi Bennett, un aventurier cu instincte de mare făcător de gazete, va ţine prima pagină a tuturor ziarelor vremii şi va fi pentru jurnaliştii americani „povestea secolului”. Stanley va livra „exclusivităţile” (gen pe care îl inventase Bennett) unui ziar pentru care mai scriau Mark Twain şi Walt Whitman. Talentul lui Stanley era acela de a obţine primul povestea, de a îi înţelege semnificaţia şi de a

o documenta până în pânzele albe. Tirajul ziarului *Herald* avea să crească enorm.

Cartea pe care o aveţi în faţă este o frescă plină de culoare a acestei lumi care se pregătea să intre în era industrială şi epoca modernă. În cei 10 ani în care autorul urmăreşte destinele lui Livingstone şi Stanley, Marea Britanie ieşea din Războiul Crimeii, America din Războiul Civil, iar Prusia îngenunchea Franţa.

Martin Dugard îşi urmăreşte personajele cu infinită grijă pentru detaliu. Cartea este o reconstituire minuţioasă, veridică, emoţionantă a unor întâmplări excepţionale. Este mai mult decât un scenariu perfect pentru un *blockbuster* – este o relatare jurnalistică în tradiţia marii şcoli americane de presă, deşi vine la peste 140 de ani de la consumarea evenimentelor. În fond, este o împlinire exemplară a Visului american. Mai mult decât atât: este semnul ridicării Americii ca mare putere, în pofida Imperiului Britanic.

Dugard face o documentare impecabilă în arhivele Societăţii Regale de Geografie, Camerei Lorzilor, British Museum şi în ziarele vremii, citind corespondenţa, jurnalele şi cărţile exploratorilor vremii. Mai mult decât atât: merge pe urmele lui Stanley nu numai la Londra, New York, Paris şi Denver, ci traversează Africa de la est până la lacul Tanganyika, prin Tabora şi Ujiji.

David Livingstone nu avea să descopere Izvorul, asta se va întâmpla după mai bine de un secol. După moartea sa, puterile europene vor începe lupta pentru colonizarea Africii; epoca romantică a exploratorilor se încheiase.

Livingstone mai visa să descopere Meroe, capitala de odinioară a regatului Kush, pierdută în nisipurile de lângă cea de-a şasea cataractă a Nilului. Am văzut Meroe şi am văzut lacul Victoria. Pot înţelege nebunia acestor oameni care şi-au pus în pericol viaţa pentru a se supune cu totul Africii: este un continent uluitor.

În povestea lui Dugard este vorba despre doi bărbaţi excepţionali care se pun cu totul în slujba unui ideal, despre frumuseţea şi nebunia exploratorilor, despre măreţia Africii, lăcomia Occidentului şi despre o epocă în care omenirea părea mai inocentă şi mai fericită.

MARIAN VOICU

Lui Calene, cu dragoste

„[...] ne lăudăm şi în suferinţe, bine ştiind
că suferinţa aduce răbdare,
Şi răbdarea încercare, şi încercarea nădejde.
Iar nădejdea nu ruşinează [...]

Romani, 5:3-5[1]

[1] *Biblia sau Sfânta Scriptură tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2015.

PROLOG

Livingstone

15 martie 1866
Zanzibar

La 25 de ani după ziua în care păşise în Africa şi doar cu patru zile înaintea împlinirii vârstei de 53 de ani, David Livingstone se ascundea într-o căsuţă pe insula Zanzibar, aşteptând ca un vas să-l ducă înapoi pe dragul său continent. Fusese plecat timp de aproape trei ani. Simplul gând de a interacţiona cu sătenii africani, de a cutreiera prin sălbăticia neumblată şi „excitaţia provocată de posibilitatea apariţiei unui pericol, fie din partea animalelor, fie a oamenilor” îl înviorau.

Livingstone fusese blocat pe această insuliţă, la doar 32 de kilometri depărtare de coasta estică a Africii, din ianuarie. Cu fiecare zi ce trecea, devenea tot mai dezgustat de acest loc. Odinioară, Zanzibarul fusese un paradis tropical, plin cu palmieri şi mango, mângâiat de plăcutele vânturi alizee. Acum însă insula era sufocată de oameni. Grămezi de excremente ale acestora şi de gunoaie se ridicau pe plajele de nisip, iar când mareea scădea, se degaja un miros pestilenţial. În cel mai mare oraş de pe insulă, numit, de asemenea, Zanzibar, diplomaţi şi comercianţi din Statele Unite ale Americii, Marea Britanie şi statele Europei continentale se luptau pentru a deţine controlul asupra economiei în expansiune a Africii de Est, chiar dacă închideau ochii la comerţul cu sclavi, pe care Livingstone încercase cu toate puterile lui să îl lichideze. Bărbaţi, femei şi copii africani, recent capturaţi, încă purtând cătuşele şi zgărzile de câine din timpul marşului îndelungat din interiorul Africii, erau închişi în peşterile de sub insulă, unde aşteptau momentul când aveau să fie vânduţi în piaţa oraşului.

În Zanzibar, atmosfera era ameninţătoare, instabilă şi plină de compromisuri. Livingstone tânjea să scape din acest haos şi să plece singur în pustiul Africii.

Totuşi, Zanzibar era şi locul de unde exploratorii europeni îşi cumpărau provizii şi începeau călătoriile în tărâmul necunoscut al Africii. Livingstone era unul dintre ei. Mulţi oameni spuneau că era cel mai bun –, sau că fusese, în vremurile sale bune. Acum, ajuns în al cincilea deceniu al vieţii, Livingstone era gata să înceapă cea mai ambiţioasă expediţie din cariera sa. Obiectivul lui era să găsească Sfântul Graal al descoperirilor: să ajungă o dată şi pentru totdeauna la izvorul fluviului Nil – o provocare ce crease dificultăţi zecilor de exploratori onorabili de-a lungul secolelor. Şi, dacă existase o vreme când îndrăzneala sa era foarte apreciată, iar expediţiile sale pătrunse de un asemenea scop moral, încât să găsească Izvorul era sub demnitatea sa, acum avea nevoie cu disperare de acest succes. Nu doar că i-ar fi pecetluit moştenirea, ci l-ar fi reaşezat în panteonul exploratorilor lumii.

Înainte să plece din Anglia, şi-a asigurat copiii şi prietenii că voiajul său avea să dureze doar doi ani – o perioadă neobişnuit de scurtă pentru Livingstone. Urma să ajungă pe coasta estică a continentului african, apoi să călătorească în interior, spre vest, cu siguranţa unui om care mai fusese acolo înainte. Livingstone cunoştea terenul, ştia unde mergea şi unde putea, cel mai probabil, să descopere Izvorul. Doi ani păreau o estimare corectă.

La prima vedere, Livingstone părea prea blând şi prea mărunt – şi prea *religios* – ca să întreprindă o aventură atât de epică. Aura sa spirituală era atât de mare, încât până şi arabii care efectuau raiduri pentru a prinde sclavi şi pe care i-a combătut atât de puternic spuneau că avea acel imperceptibil *baraka*, astfel încât îi înălţa spiritual şi îi binecuvânta pe toţi cei cu care intra în contact. Dar Livingstone ascundea şi resurse nebănuite de curaj şi de perseverenţă. Omul slăbuţ, cu braţul stâng nesigur şi strâmb, şi o mustaţă stufoasă, traversase deşertul Kalahari, luase urma fluviului Zambezi şi, pe parcursul călătoriei care l-a făcut celebru, a străbătut la pas Africa de la un ţărm la altul. Adevărata explorare însemna să mergi pe teren fără să ai vreo hartă şi, de fapt, chiar dacă presa londoneză a anunţat în câteva rânduri moartea sa, Livingstone nu s-a rătăcit niciodată, ci doar a întârziat. Călătoriile sale semănau mai degrabă cu nişte vagabondări, decât cu nişte explorări; hoinărind astfel, şerpuia ani şi ani întregi prin junglă, mlaştină şi savană.

De-a lungul călătoriilor sale, Livingstone a scris la repezeală, din abundenţă, însemnări zilnice. Scrierea lui avea prestanţă –

bucle mari la litera „l” în interiorul cuvintelor, fără să afecteze cursivitatea şi concizia stilului –, iar adesea paginile jurnalului erau pătate cu sânge sau cu picături de transpiraţie scurse de pe frunte. Aceste consemnări simple, adeseori scrise la lumina focului cu plase împotriva ţânţarilor atârnate deasupra capului, au fost publicate când hoinărelile lui încetau. Cărţile lui au ajuns bestselleruri. Lumea a descoperit Africa prin ochii lui Livingstone. Desluşirea marelui său mister a fost însumarea potrivită a carierei sale.

Înainte de descoperirile lui Livingstone, geografii presupuneau că un vast deşert se întinde în mijlocul Africii. Dar, pe măsură ce Livingstone a călătorit mai departe în teritoriul nemarcat pe hartă între anii 1841 şi 1863, a văzut cu ochii lui că interiorul Africii era un mozaic fantastic de platouri, ţinuturi puţin păduroase, păduri tropicale, podişuri, lanţuri de munţi, zone umede de coastă, delte, deşerturi şi păduri dese. La fel ca Egiptul şi restul nordului Africii, civilizaţii au prosperat de milenii în Africa Sudică şi cea Centrală. Se estimează că 20 de milioane de oameni vieţuiau în interiorul Africii în perioada primei călătorii a lui Livingstone. Triburile locuiau în sate mari şi în cătune. Micile loc colibe făcute din nămol şi verdeaţă, cu o singură intrare joasă, erau împrejmuite cu garduri de protecţie, din mărăcini cu spini sau ţepuşe ascuţite. Familii întregi împărţeau o colibă şi săteni din mai multe aşezări cultivau laolaltă terenurile din împrejurimi şi, la nevoie, purtau împreună război. Cunoşteau prelucrarea fierului şi confecţionau suliţe din fier şi cupru. Meşterii ţeseau veşminte elegante, împleteau coşuri şi realizau alte obiecte de artă folositoare. Din banane sau din cereale se obţinea bere. Peşte şi vânat se găseau din belşug. Cafeaua era din partea locului. Comunicarea dintre sate şi regate se realiza prin ştafete de alergători iuţi de picior. Acest „telegraf de tufiş” permitea veştilor să circule cu repeziciune pe distanţe de mii de mile[1].

Limba comună de bază, pe care Livingstone a învăţat-o repede, era bantu. Pe măsură ce triburile s-au dispersat pe continent de-a lungul mileniilor, 600 de dialecte s-au format din această limbă. Având în vedere specificul geografic al Africii, care este o insulă, şi faptul că locuitorii altor continente se

[1] În continuare, unităţile de măsură specifice ţărilor anglo-saxone au fost echivalate după cum urmează: 1 picior – 0,305 metri; 1 livră – 453,6 grame; 1 inch – 2,54 centimetri; 1 milă – 1,609 kilometri (n. tr.).

temeau cumplit să o exploreze, civilizaţiile ascunse ale Africii au înflorit.

Unul dintre principalele motive pentru care europenii s-au ţinut la distanţă data din secolul al V-lea î.H. Încercând să ocolească Africa în sensul opus acelor de ceasornic, exploratorul cartaginez Hannon Navigatorul a aruncat ancora în dreptul ţărmului vestic al Africii, aproape de Ecuator. Împreună cu oamenii săi a coborât pe uscat ca să vâneze şi să caute apă proaspătă. Răzbind cu greu prin pădurea tropicală, au auzit din junglă, nu departe de locul unde se aflau, răpăit de tobe şi sunete de fluier din bambus. Hannon şi tovarăşii săi erau speriaţi, dar au mers înainte. Apoi un bărbat uriaş de culoare i-a atacat. Cartaginezii priveau cu teamă şi respect muşchii bine definiţi ai acestuia, dinţii săi albi şi corpul lui păros. Temându-se pentru vieţile lor, cartaginezii l-au ucis. Ca să dovedească lumii că o astfel de făptură exista cu adevărat, au jupuit-o şi au dus-o la Cartagina. Această „gorilă”, aşa cum au numit-o traducătorii scrierilor lui Hannon, i-a îngrozit pe toţi cei care au văzut-o. Imaginea sa, împreună cu mărturia lui Hannon despre călătorie, tradusă mai târziu în greacă şi răspândită în întreaga lume cunoscută, a stabilit reputaţia Africii de tărâm sălbatic. Abia peste 1 200 de ani, Africa Ecuatorială avea să fie vizitată din nou de străini.

Livingstone a fost cel care a făcut-o. Chiar mai mult decât arabii şi portughezii, care au pornit spre Africa în căutare de fildeş şi de sclavi, el a traversat regiunea necunoscută subsahariană a continentului. Între 1841 şi 1851, a explorat deşerturile, fluviile şi lacurile din Africa de Sud, pe parcursul unor călătorii ce au durat săptămâni sau luni. Începând din 1852 – 1856, a pornit de la est spre vest, de-a lungul fluviului Zambezi, în regiunea sud-centrală. Apoi, după ce s-a întors din prima sa vizită în Anglia după 1840, a explorat mai în amănunţime Zambezi şi părţile de la nord de fluviu. Această singură expediţie s-a desfăşurat între 1858 şi 1863.

Livingstone nu a scăpat nevătămat. Continentul i s-a insinuat în înfăţişare, oferindu-i un chip şi o prezenţă, l-a îndepărtat de semenii lui. Faţa îngustă, cu ochii având căutătura unui câine de vânătoare, a devenit rigidă, zbârcită şi arsă zi de zi de năprasnicul soare african. Pronunţarea velară a lui „r” ca în Scoţia, căpătase inflexiuni africane, iar buzele se chinuiau să rostească fraze în limba engleză după ce ani întregi rostiseră

cuvinte în nenumăratele dialecte bantu. Anchilostomul[1] îi invadase stomacul. Suferea de anemie cronică. Şi, bineînţeles, mai era şi celebrul braţ stâng, vătămat pentru totdeauna după ce un leu îl muşcase adânc şi îl scuturase pe Livingstone de parcă ar fi fost o păpuşă din cârpe. Livingstone nu doar că a supravieţuit acestui atac cu un calm supranatural, dar şi-a fixat osul şi şi-a cusut singur cele unsprezece puncte de sutură, fără să folosească anestezic. Mai târziu, a susţinut că avusese o adevărată revelaţie când braţul se afla între fălcile leului. Descoperise un secret care îl făcea să nu se mai teamă de moarte.

Pe atunci, Livingstone era omul cel mai potrivit să se aventureze în Africa pentru a găsi Izvorul Nilului. Exploratorul a plecat din Anglia în august 1865. Via Bombay, a ajuns în Zanzibar în 28 ianuarie 1866. Acolo a cumpărat provizii, inclusiv pânzeturi şi mărgele ce serveau ca monedă de schimb pentru a obţine alimente din sate de-a lungul traseului şi pentru a-şi plăti hamalii. De asemenea, a aranjat trimiterea pe uscat a unui al doilea transport de provizii, crucial, până în satul Ujiji, care se află la vest de Zanzibar, în inima Africii. Era avanpostul principal al arabilor care desfăşurau comerţ cu sclavi pe malul estic al lacului Tanganyika. La sosirea în Ujiji, Livingstone ar fi găsit proviziile, atât de importante într-o expediţie de durată. În eventualitatea unei întâmplări nefericite – vreun furt sau vreo urgenţă medicală –, Livingstone ar fi stat liniştit, ştiind că problemele sale urmau să se rezolve – câtă vreme se îndrepta spre Ujiji. În ciuda opoziţiei sale îndârjite faţă de negoţul cu sclavi şi a dispreţului pe care îl nutrea faţă de arabii păgâni care jucau un rol esenţial în acest domeniu, exploratorul depindea de ei să-i transporte proviziile vitale la Ujiji şi să le păstreze acolo până la venirea lui. Succesul întregii expediţii a lui Livingstone depindea de îndoielnica lui încredere în arabi.

Livingstone avea să conducă o caravană neobişnuită. „Am 13 sipai, 10 bărbaţi din Johanna, 10 băieţi din Nassick, 2 bărbaţi din Shupanga şi 2 din Waiyau, Wakatini şi Chuma”, a scris Livingstone în jurnalul său. Sipaii erau soldaţi indieni din infanteria marinei trimişi lui Livingstone de Sir Bartle Frere, guvernatorul oraşului Bombay. Purtau puşti în loc să care poveri şi serveau ca gărzi de corp. Băieţii din Nassick, India, erau hamali. Cei din Johanna proveneau din insula omonimă a

[1] Vierme intestinal (n. tr.).

arhipelagului Comore, iar mulţi dintre ei participaseră la expediţia anterioară a lui Livingstone. Cei mai importanţi dintre toţi însoţitorii erau Chuma, un individ originar din Waiyau, care fusese sclav până în 1861, când Livingstone i-a obţinut eliberarea, şi Susi, din Shupanga, care de asemenea fusese membru al expediţiei anterioare. Devotamentul lor deplin faţă de Livingstone era esenţial pentru pregătirea nou-veniţilor în privinţa descoperirii tainelor unei expediţii africane.

Încărcăturile care nu erau transportate de oameni aveau să fie cărate de animale de povară, care alcătuiau o stranie menajerie: şase cămile, trei bivoli, un viţel, doi catâri şi patru măgari.

Şi, cel mai important aspect, în expediţie nu porneau alţi briţi[1], europeni sau albi. Livingstone nu avea alături un tovarăş, un om de încredere. După cât se pare, era singur, aşa cum îi plăcea lui.

Aşa s-a întâmplat şi la cea de-a 25-a aniversare a sosirii sale în Africa, când HMS *Penguin* a ancorat în Zanzibar pentru a-l lua de acolo încă o dată. În zilele următoare, au fost încărcate proviziile şi animalele. Apoi, la ora 10 a.m., în 19 martie 1866, de ziua de naştere a lui Livingstone, *Penguin* a pornit din portul Zanzibar sub comanda unui locotenent britanic pe nume Garforth. Urmau să navigheze cu vasul lor cu aburi 483 de kilometri spre sud, înainte de a trage la ţărm, într-o junglă deasă, aflată la gura de vărsare a fluviului Rovuma. De acolo, Livingstone avea să înainteze spre interiorul continentului. Credea că Izvorul Nilului ajungea în Zambezi sau poate chiar în Congo din Africa de Vest. În opinia lui Livingstone, izvoare subterane aflate la sud de Ecuator alimentau aceste mari fluvii. Exploratorul dorea să călătorească spre vest, în Africa, pentru a le găsi şi a-şi împlini astfel destinul.

În ajunul plecării, aşa cum indică intrarea din acea zi a jurnalului său, Livingstone fremăta de emoţie. „Acum, când sunt pe punctul să încep o nouă călătorie în Africa, sunt vesel”, a scris el. „Efectul unei călătorii asupra unui bărbat cu inimă curată este că mintea devine mai sigură pe sine: este mai încrezătoare în resursele sale – creşte prezenţa de spirit. În curând, trupul este bine legat; muşchii membrelor se întăresc şi par să nu aibă grăsime. Faţa se bronzează şi nu există indigestie. Africa este ţinutul cel mai potrivit pentru pofta de mâncare, şi doar când

[1] Nume dat britanicilor sau englezilor (n. tr.).

cineva mănâncă din priviri măduva osoasă sau picioarele-elefantului[1] indigestia devine posibilă. Fără îndoială că este nevoie de multă trudă şi că este posibil să apară oboseala, despre care călătorii originari din zone cu climă temperată abia dacă au o vagă idee. Dar sudoarea de pe fruntea cuiva nu mai este un blestem când faci lucrarea Domnului. Este un tonifiant pentru organism şi, de fapt, o binecuvântare. Nimeni nu poate aprecia cu adevărat încântarea odihnei până când nu a simţit caznele cele mai grele”.

În 24 martie 1866, locotenentul Garforth a descărcat în plină arşiţă poverile purtate de oamenii şi animalele lui Livingstone în portul Mikindany, la 40 de kilometri nord de aşezarea Rovuma, situată într-o zonă mlăştinoasă, plină cu hipopotami. Acolo, Livingstone a plănuit să angajeze în plus nişte hamali, înainte de a porni la drum. În seara aceea, Livingstone i-a strâns mâna lui Garforth, i-a mulţumit şi s-a dus la ţărm. „*Penguin*”, a consemnat laconic Livingstone despre ultimii englezi pe care avea să-i vadă în viaţă, „a plecat apoi”.

În 4 aprilie 1866, exploratorul şi-a condus caravana în inima Africii. De parcă ar fi fost înghiţit în întregime de continent, intrarea în junglă a însemnat şi dispariţia lui din lumea civilizată.

[1] Plantă cu numele ştiinţific *Dioscorea elephantipes*, ce se găseşte în zona uscată, de interior, din sudul Africii (n. tr.).

Stanley

6 mai 1866
Denver, Colorado
La 14 800 de kilometri distanţă de Livingstone

O lună mai târziu, aflându-se la jumătatea distanţei din jurul lumii, fără să ştie, Henry Morton Stanley îşi începea călătoria spre David Livingstone. În vârstă de 25 de ani, era un veteran bondoc şi dârz al Războiului Civil american, în care luptase pentru „albaştri" şi pentru „gri"[1], dar, altfel, nu reuşise nimic ieşit din comun în timpul vieţii. De fapt, în acel moment al vieţii, Stanley se remarca doar prin mediocritate. Încercase şi se ştia despre el că îşi dorise să fie soldat, marinar, căutător de aur, fiu sau amant. Chiar dacă nu exista vreo limită la acţiunile pe care le întreprindea, renunţa dintr-odată, fără vreo realizare deosebită. Totuşi, avea un talent natural pentru îndeletnicirea scrisului. Publicase deja câteva materiale în calitate de colaborator al unui ziar şi avea ceva planuri prin care să îşi croiască o carieră de succes în gazetărie.

Front Range din Munţii Stâncoşi era plin cu flori sălbatice şi mirosea a muguri verzi de iarba-bizonului, iar Stanley stătea pe malul râului South Platte. Un vânt de prerie, intens şi rece, lovea obrajii bărbieriţi ai lui Stanley şi îi arunca pe spate părul castaniu. La picioarele sale, buşteni şi scânduri, legate laolaltă alcătuiau o plută cu fundul plat, ce putea fi folosită în ape de doar 20 de centimetri adâncime.

Alături de el se afla prietenul şi aşa-zisul său coleg într-ale gazetăriei, William Harlow Cook. Se întâlniseră în urmă cu un an în Black Hawk City, Colorado. Stanley lucra într-o uzină de prelucrare a fierului şi i-a trimis lui Cook o scrisoare de felicitare pentru un articol publicat de acesta într-un ziar local. Cook era un individ blajin, situat la polul opus de fanfaronada lui Stanley. Când Stanley şi-a făcut planuri pentru a călători din Colorado cu pluta, în jos, pe South Platte în perioada inundaţiilor, Cook nu prea a fost de acord să îl urmeze. Nu avea mare însemnătate faptul că putea fi o întreprindere posibil sinucigaşă. Cu adevărat

[1] Referire la culoarea albastră a uniformelor majorităţii trupelor sudiste (sau confederate), care s-au opus armatei statelor unioniste din Nord, dotate cu uniforme gri (n. tr.).

important era că amândoi puteau înota, în condiţiile în care niciunul nu avea experienţă în manevrarea unei plute, iar zăpada topită umflase râul Platte, care în mod obişnuit curgea leneş. Stanley şi Cook plănuiau să plutească pe acei copaci proaspăt tăiaţi câteva sute de kilometri în avalul râului plin de curenţi şi învolburat, până când ar fi ajuns la o apă curgătoare chiar mai lată şi mai umflată, fluviul Missouri. Cei doi scriitori lipsiţi de angajamente încercaseră totul în Vest. Se îndreptau spre Est, poate chiar până în China – oriunde ar fi aflat o poveste plină de aventuri, numai bună de vândut presei. Să plutească pe South Platte ar fi fost o metodă mai rapidă şi mai uşoară de a străbate Marile Câmpii americane, primul lor obstacol geografic important, decât să meargă pe jos.

„Stanley este scund, rapid şi nu uită uşor un duşman”, a consemnat Cook, „dar, în acelaşi timp, ca prieten, este statornic şi sincer”. Stanley era gros în zona taliei, dar altfel, musculos. Avea o mustaţă subţire îngrijită, iar părul îl purta pieptănat pe spate. Accentul său era o combinaţie ciudată între pronunţarea tărăgănată a cuvintelor, specifică zonei Louisiana, şi rostirea cadenţată ce punea stăpânire pe el când se emoţiona. Îi plăceau poveştile fantastice, dar era atât adevăr în istorisirile sale, cât să le facă în întregime credibile. Avea doar un sfanţ în buzunar şi era un individ foarte econom, dar întotdeauna le spunea noilor sale cunoştinţe despre o combinaţie grozavă sau alta: căutare de aur în Alaska, mari aventuri în Asia Mică, carieră de adevărat gazetar newyorkez. La fel ca în cazul poveştilor sale fantastice, punea destul de mult adevăr şi ambiţie în ideile sale, astfel încât oamenii să creadă sincer că intenţionează să le pună în practică.

Trăsăturile esenţiale de caracter ale lui Stanley se modelaseră în ultimii ani. Dintre toate experienţele, Războiul Civil fusese una pozitivă pentru el. La începutul conflictului, era comerciant de diverse produse în Arkansas, o regiune înapoiată, iar la final ajunsese pregătit din punct de vedere fizic şi emoţional pentru o viaţă aventuroasă. Văzuse luptele. Ajunsese un excelent trăgător. Suferise din cauza băşicilor, a epuizării şi a durerilor musculare în urma marşurilor forţate şi văzuse îndeaproape modul cum se puteau deplasa rapid oameni şi materiale pe distanţe mari.

Stanley a aflat altceva în război – că era bun pentru lumea cuvântului scris. Pe când lucra ca funcţionar în Marina unioniştilor, a început să scrie articole de ziar în care oferea detalii despre experienţa sa în luptă. De asemenea, şi-a publicat

impresiile într-o gazetă, demonstrând atât o surprinzătoare profunzime, cât şi momente de adâncă melancolie.

Când războiul s-a încheiat, Stanley s-a alăturat nenumăraţilor veterani ai Războiului Civil care se îndreptau către Vestul Americii ca să-şi încerce norocul. A pornit spre minele de aur din California şi apoi către cele de argint din Colorado şi şi-a vândut poveştile stranii despre traiul dus la adevărata frontieră ziarului *Democrat* din Missouri. Totuşi, în cea mai mare parte a timpului, Stanley vagabonda. În ianuarie 1866, sătul să întoarcă cu lopata cuarţul la topitoriile din Black Hawk City, s-a mutat trei kilometri mai la vest, în Central City, unde şi-a găsit o slujbă ca ucenic de tipograf la ziarul din localitate. *Munca la Miner's Daily Register* nu era extraordinară (trebuia să lucreze suplimentar, prospectând după aur pentru a câştiga suficienţi bani), dar măcar era constantă. După patru luni, totuşi, Central City i s-a părut un loc anost, iar Stanley a clocit un plan să călătorească la New York, apoi în Asia Mică, ca să strângă poveşti pentru o carte pe care intenţiona să o scrie. Împreună cu Cook, Stanley şi-a început călătoria cu o diligenţă din Central City până la Denver, unde şi-au confecţionat pluta.

În 6 mai, cei doi au tras cu grijă pluta până la malul râului South Platte şi s-au îmbarcat rapid. Stanley luase cu el un pistol şi o puşcă, cu care voia să vâneze ceva pentru cină, şi fiecare bărbat avea câte un sac de dormit, dar altfel bagajele şi proviziile lor erau minime. Au împins pluta spre curentul rapid şi învolburat. Râul i-a purtat prin Colorado spre Nebraska.

Tot timpul, Stanley şi Cook se uitau atenţi după pieile-roşii, de-a lungul malurilor. Cei din triburile Cheyenne şi Pawnee erau, în aparenţă, paşnici, însă unele bande de curajoşi încă îi atacau pe călători. Amerindienii deţinuseră pământurile până când puterile europene şi coloniile lor au devenit tot mai interesate de oportunităţile comerciale din această vastă regiune. Cu numai 60 de ani în urmă, întregul spaţiu de la vest de fluviul Missouri fusese o pată albă pe hărţi, până când Lewis şi Clark au pornit spre vest pentru o misiune de recunoaştere în 1804. Pieile-roşii au fost obligate să părăsească terenurile bune pentru agricultură şi păşunile şi să se mute în rezervaţiile dezolante ce serveau ca închisori în aer liber. Acum, plimbarea pe apă le permitea lui Stanley şi Cook să fie martori la ceea ce mai rămăsese din frontiera americană. Au parcurs cu repeziciune kilometrii. Preria, frumoasă şi pură, fusese inundată odată cu sosirea primăverii.

La o săptămână după începerea călătoriei, pluta s-a răsturnat. Stanley şi Cook au înotat până la ţărm, apoi au alergat de-a lungul malului, încercând să prindă din urmă luntrea care plutea în aval. Într-un final, Stanley s-a aruncat în apă şi a înotat spre ea. Vârtejurile apei mâloase l-au cuprins, gata să-l ducă la fund. Dar Stanley – măcar atât – era un tip tenace şi, în cele din urmă, a prins pluta şi a tras-o înapoi spre mal.

În ziua următoare, el şi Cook au plutit în josul apei spre Platte City, un orăşel situat la întretăierea braţelor sudic şi nordic ale râului Platte. După ce noaptea încercaseră să doarmă în hainele lor ude, frigul le intrase în oase şi, ascunzând cu grijă pluta lângă râu, cei doi au pornit cu greu spre oraş. Oraşul era format din câteva zeci de case, dintre care unele construite din lemn, iar altele din pământ. Existau un mic hotel, diverse saloane, o prăvălie cu bunuri de consum şi câteva capre şi măgari rătăciţi. Totuşi, era un oraş, cu o anumită reputaţie pentru violenţa unor *vigilante*[1]. Erau doar câţiva copaci în zonă, aşa încât cadavrele hoţilor de cai şi ale criminalilor puteau fi zărite bălăbănindu-se de stâlpii de telegraf. Un călător care a ajuns în Platte City a scris că stâlpii de telegraf serveau ca „un şir de spânzurători, 20 de-a lungul unui kilometru şi jumătate”. Stanley şi Cook s-au cazat împreună într-o cameră.

La Platte City se ajungea pe un drum plin de nămol, la doar 29 kilometri de fortul McPherson, cartierul general al Regimentului 5 cavalerie al armatei americane. Unul dintre căpitanii ei se afla în oraş când Stanley şi Cook s-au cazat la hotel. Aruncând o privire către călătorii plini de noroi, el i-a acuzat pe cei doi că dezertaseră din garnizoana fortului Laramie, în sus de braţul nordic al râului Platte. Le-a ordonat să nu părăsească Platte City până când nu avea să le verifice situaţia. Ca să se asigure că rămâneau în oraş, căpitanul a ordonat ca doi dintre soldaţii săi să-i supravegheze pe Stanley şi Cook.

Nu numai că Stanley nu s-a lăsat intimidat, ba chiar părea să îi placă să nesocotească autoritatea. Şi-a văzut liniştit de treabă, a mâncat la micul hotel şi şi-a făcut provizii de alimente şi muniţie pentru restul de câteva sute de kilometri până la Omaha, unde Platte şi Missouri se uneau. Nu îl deranja faptul că fiecare mişcare îi era urmărită.

[1] Civili care, fără a avea autoritatea legală, aplicau legea în numele comunităţii (n. tr.).

După ce au petrecut noaptea în oraş, Stanley şi Cook au plătit cazarea la hotel şi erau gata să plece la drum. Căpitanul fusese avertizat de oamenii săi şi îi aştepta pe aceşti foşti ziarişti.

— Ar trebui oare să vă arestez? a întrebat el, proţăpindu-se în faţa lui Stanley.

Mai nimic din înfăţişarea lui Stanley nu arăta ameninţător. Nasul nu îi era zdrobit. Urechile nu aveau aspectul de conopidă, ca la luptători. Nu prezenta cicatrice vizibile. Mâinile îi erau prea scurte şi aveau o ciudată nuanţă roşiatică. Ochii lui vădeau o privire confuză, ca de copil. Totuşi, Stanley s-a uitat fix la căpitan, într-un mod ameninţător, postură în care Cook nu îl mai văzuse până atunci. Ţinându-şi o mână pe revolver, Stanley l-a aprobat cu calm pe ofiţer.

— Da, a răspuns el, fiind pregătit să tragă. Dacă aveţi destui oameni să o facă.

Căpitanul i-a lăsat să treacă.

În 12 iunie 1866, Stanley a sosit la New York. Căutarea lui şovăitoare a succesului era în plină desfăşurare. Şi mai important, Stanley îşi începuse călătoria spre est, în timp ce Livingstone avansa spre vest. Pe măsură ce distanţa dintre ei se micşora, aventurile ce decurgeau din apropierea lor – la început aleatorii şi bizare, apoi lineare şi necontenite – începeau, de asemenea. Nici măcar Stanley, cu uriaşa sa capacitate de a se lăuda şi de a visa la situaţii excentrice, nu îşi putea imagina ce avea să urmeze.

PARTEA ÎNTÂI Exploratorii

1. Duelul Nilului

În urmă cu doi ani
16 septembrie 1864
Bath, Anglia

Catalizatorul acestei saga a temerităţii s-a produs la puţină vreme după ora 11, în dimineaţa zilei de vineri, 16 septembrie 1864. Richard Francis Burton stătea de unul singur pe platforma din lemn a vorbitorilor reuniţi pentru întrunirea anuală a British Association for the Advancement of Science, în aşteptarea celui pe care trebuia să-l înfrunte cu prilejul dezbaterilor. Soţia sa Isabel şedea câţiva paşi mai în spate. Bărbatul ticluise mai multe argumente. Ochii săi erau căprui-închis, astfel că adeseori erau descrişi ca fiind negri. Mustaţa, care era cu adevărat neagră, i se revărsa peste şi în jurul buzelor până la bărbie. Celebrele cicatrice căpătate în Somalia îi brăzdau obrajii ca acele subţiri ale busolei indicând nordul. Stătea calm în timp ce privea spre uşă, în aşteptarea lui John Hanning Speke. Eroul ştiinţei geografiei, cu părul blond şi ochii reci albaştri, era opusul lui Burton, iar Burton aştepta de şase ani să tranşeze rivalitatea lor. Câteva minute în plus nu mai contau.

Spectatorii au simţit altfel. Fusese o dimineaţă umedă şi chinuitoare, iar ei spumegau pe bună dreptate de furie. Circulaseră zvonuri referitoare la anularea evenimentului, din cauza unei răni a lui Speke, dar cei aproape 2 000 de aventurieri, demnitari, gazetari şi vânători de celebrităţi au venit oricum. Au îndurat o ploaie teribilă pentru a obţine locuri la ceea ce ziarele numeau Duelul Nilului, de parcă dezbaterea ar fi fost o luptă între pugilişti cu pumnii goi, şi nu un moment covârşitor în istorie. Burton şi Speke urmau să stabilească cine descoperise izvorul fluviului Nil – enigma cea mai provocatoare din domeniul geografiei din toate timpurile. În mod straniu, Burton şi Speke şi-au facut descoperirile despre izvor în cadrul aceleiaşi expediţii. Fuseseră parteneri. Şi chiar în timp ce îşi faceau planuri să se

distrugă unul pe celălalt, Burton şi Speke îşi reprimau sentimentele de compasiune profundă reciprocă.

Erau foşti prieteni – amanţi, bârfeau unii –, deveniţi între timp inamici. Între ei fusese „povestea unei aventuri, gelozii şi acuzări reciproce, ce pictase realizările lor în lumini strălucitoare sau sumbre, şi în umbre tragice”, aşa cum se exprimase Sir Bartle Frere, guvernatorul Indiei. Scopul fiecăruia dintre ei nu era doar să revendice descoperirea despre Nil, ci să îl distrugă pe celălalt din punct de vedere social, profesional şi financiar. Învingătorul ar fi apărut permanent în cărţile de istorie. Învinsul ar fi fost catalogat ca un prost mincinos şi înfumurat, cu toată situaţia ridicolă ce decurgea din aceasta.

Speke era un singuratic slăbănog, al cărui loc de baştină, Jordans, se găsea la doar 64 de kilometri depărtare de Bath. Era copilăros, prosper, curtenitor, surd de o ureche şi credea că i se cuvine totul. La vârsta de 37 de ani, îşi adora mama, dar nu a curtat niciodată altă femeie. Cei care îl criticau i-au recunoscut îndrăzneala de vânător, dar au rămas muţi de uimire văzându-i înclinaţia pentru măcel şi plăcerea de a consuma carnea puilor nenăscuţi ai animalelor pe care le vâna. Aveau dubii asupra caracterului unui om care odinioară dăruise o puşcă drept cadou unei căpetenii africane căreia îi plăcea să-şi împuşte supuşii pentru distracţie şi care a permis ca un copil să fie fiert ca un homar în timpul unui ritual tribal în cinstea sa. Speke credea că scopul scuză mijloacele – în cazul său, să găsească Izvorul merita pierderea nesemnificativă a unor vieţi de africani. Izvorul, a susţinut Speke, era o zonă dreptunghiulară imensă de apă, de mărimea Scoţiei. I-a dat numele Victoria Nyanza – lacul Victoria – în cinstea reginei.

Burton, un individ cu părul închis la culoare, susţinea că lacul Tanganyika era Izvorul. Locul acela se găsea la 240 de kilometri sud-vest de Victoria Nyanza, separat de munţi acoperiţi de o junglă virgină. Burton nu contesta faptul că Nilul curgea din Victoria, dar considera că altă apă, încă nedescoperită, curgea din Tanganyika, prin munţi, în Victoria.

Forma lacului Tanganyika era alungită şi verticală pe hartă, ca un pântec gata să dea naştere măreţului Nil. Alegerea sa ca talisman geografic al lui Burton era potrivită, deoarece trăsăturile sale de caracter vădeau apetenţa pentru senzualitate. Acest lingvist educat avea o atracţie pentru prostituate arabe şi avea să scrie într-o zi prima traducere în engleză a lucrării *Kama Sutra*. În 1845, pe când era tânăr ofiţer de armată staţionat în

India, a primit ordin să investigheze bordelurile de homosexuali din Karachi. Raportul detaliat al lui Burton i-a implicat pe camarazii săi ofiţeri şi a ridicat suspiciuni în legătură cu propria sexualitate – împreună, ambele i-au ruinat cariera. Aşa că a devenit explorator. Cunoaşterea unor limbi străine şi a islamului i-au permis să pătrundă în oraşe precum Mecca şi Harar, interzise nemusulmanilor. Cărţile scrise în urma acestor aventuri au devenit bestselleruri la mijlocul anilor 1850, ceea ce i-a adus lui Burton reputaţia de individ îndrăzneţ şi, în acelaşi timp, i-a familiarizat pe cititori cu mentalitatea şi cuvintele cu provenienţă orientală. Burton a fost cel care a introdus termenul „safari” – cuvântul din swahili pentru „călătorie” – în lumea vorbitorilor de engleză.

Mulţimea care alcătuia auditoriul, atât de nerăbdătoare de spectacol şi furie, cunoştea prea bine povestea lui Burton şi a lui Speke. Sosise clipa pentru o decizie. Când s-a făcut ora 11, mulţimea „a dat glas neliniştii sale prin zgomote auzite mai degrabă la spectatorii unei piese de teatru decât la participanţii la o întrunire ştiinţifică”, arăta cu dispreţ *Chronicle*, din Bath. Asistenţa se întreba unde este Speke şi se uita fix la scenă, scrutându-l pe Burton cu acea privire neclintită rezervată doar celor faimoşi. Într-o epocă în care nicio meserie nu era mai fascinantă decât cea de explorator, trăsăturile lui Burton erau deja foarte bine cunoscute, datorită fotografiilor şi desenelor din cărţile sale. Dar pentru numeroşi spectatori, să-l vadă de aproape, în carne şi oase, era motivul pentru care veniseră. La fel şi pentru Speke.

Mai era şi un al treilea explorator căruia mulţi sperau să-i arunce o privire, un bărbat a cărui legendă era fără îndoială mai cunoscută decât a oricărui explorator în viaţă. „Sala”, a notat *Chronicle* despre spectatori, „era înţesată de doamne şi domni fericiţi la gândul că îl puteau vedea pe doctorul Livingstone”. Publicul britanic nu apucase să-l vadă pe dragul lor Livingstone de la zilele fericite din 1857, când părea să fie pretutindeni. Realizările sale fuseseră un balsam pentru rănile provocate de Războiul din Crimeea, pentru nefericitul Atac al Cavaleriei Uşoare[1] şi pentru măcelărirea sângeroasă a femeilor şi copiilor

[1] Referire la şarja cavaleriei britanice din 25 octombrie 1845, din timpul Războiului din Crimeea, în urma căreia soldaţii au fost ucişi în număr mare, cu focuri de artilerie şi de muschetă, de trupele ruse, dispuse în formă de potcoavă (n. tr.).

englezi din timpul Răscoalei sipailor[1]. Livingstone reamintea Marii Britanii victoriene potenţialul acesteia pentru un destin măreţ. Scoţianul în vârstă de 51 de ani era eroul lor arhetipal, un explorator curajos, pios şi umil; atât de rapid în mânuirea unei arme, încât eroul de la Waterloo, ducele de Wellington, l-a numit pe Livingstone „preotul luptător''[2]. Livingstone se simţea în mediul lui când hoinărea în sălbăticia Africii, dar şi când conversa la un ceai cu regina. Datorită publicului, cărţile sale ajunseseră bestselleruri, discursurile sale să fie ascultate în picioare, iar numele său, celebru. Livingstone era iubit în Marea Britanie şi atât de faimos în lumea întreagă, încât un sondaj de opinie arăta că doar Victoria însăşi era mai bine cunoscută.

Cu toate acestea, nu era programat ca Livingstone să apară la Duelul Nilului. Prima sa apariţie publică de la întoarcerea din expediţia de pe fluviul african Zambezi, în urmă cu şase luni, trebuia să aibă loc în mod oficial în lunea următoare. Trebuia să ţină o prelegere la British Association despre detaliile acelei călătorii. Cererea de bilete a fost atât de mare, încât Livingstone, stând în faţa unei imense hărţi a Africii, şi-a ţinut discursul într-un teatru, în timp ce Clements Markham, de la Royal Geographical Society, îl citea în acelaşi timp de pe o hârtie mulţimii adunate într-o altă sală. Ediţia specială a ziarului *Chronicle* a publicat textul integral.

Totuşi, circulau zvonuri că Livingstone avea să apară la Duelul Nilului în calitate de moderator. Apariţia sa ar fi confirmat importanţa duelului, un surâs afectat care să servească drept contrapondere la insinuări. Pentru gură-cască şi oameni de ştiinţă deopotrivă, prezenţa lui Livingstone, a lui Burton şi Speke pe aceeaşi scenă ar fi ridicat nivelul acţiunii de la confruntarea dintre doi adversari înverşunaţi la o zi de sărbătoare intelectuală. Datorită prezenţei celor trei somităţi din domeniul geografiei, orele îndelung petrecute în ploaie ar fi meritat cu vârf şi îndesat.

În mod ironic, mulţimea nu ştia că celebrul Livingstone se afla într-o perioadă de mari prefaceri. Problemele lui începuseră odată cu expediţia de cinci ani de-a lungul fluviului Zambezi, încununată cu mult succes. Dar mulţi dintre camarazii săi muriseră în timpul călătoriei – inclusiv soţia lui Livingstone, Mary, care fusese atât de disperată să fie împreună cu el, încât a

[1] Referire la una dintre cele mai cunoscute revolte din India, împotriva colonizării britanice, ce e avut loc în 1857 (n. tr.).

[2] Preoţi ataşaţi unei armate, care erau numiţi „*fighting parsons*" (n. tr.).

renunţat la traiul sigur din Anglia pentru a se aventura în Africa. Ea l-a găsit pe Livingstone şi apoi l-a însoţit pe jumătate din traseul său. Din cauza deceselor, a eşecului unui proiect foarte lăudat, ce ar fi trebuit să ducă la înfiinţarea unor misiuni creştine în Africa continentală şi a informaţiilor potrivit cărora Livingstone era un lider incapabil, guvernul britanic a socotit expediţia de pe Zambezi un eşec. În consecinţă, *Times* a ridicat chestiunea judecăţii lui Livingstone, Foreign Office-ul – instituţia unde era angajat – l-a declarat persona non grata, iar influentul politician creştin William Gladstone a pus capăt în mod discret relaţiei lor de amiciţie.

Din punct de vedere financiar, Livingstone era aproape sărac. Chiar şi când prietenii îl îndemnau să se retragă şi să petreacă timp cu copiii săi, avea nevoie de o ultimă mare descoperire geografică, astfel încât să scrie cea mai bună carte a sa despre călătorii care să îi asigure venituri lui şi urmaşilor săi. „Nu ştiu dacă voi fi sau nu trecut pe linie moartă”, i-a mărturisit unui prieten, admiţând că era posibil ca Foreign Office-ul să nu-i permită să mai conducă vreodată o altă expediţie, dar, cu toate acestea, promitea solemn să se întoarcă în Africa. „Dacă mă întorc în Africa, acolo voi rămâne”.

Totuşi, cel mai dureros dintre toate era faptul că Robert, fiul său risipitor, cel mai mare dintre copiii săi, plecase în secret în America pentru a se alătura Armatei Unioniste în Războiul Civil. Robert Livingstone fusese luat prizonier în timpul asediului oraşului Richmond şi trimis într-un lagăr de prizonieri de război confederaţi. Nu exista vreo veste despre locul unde se afla ori despre starea sa fizică. În mod tragic, Livingstone îl certase pe băiat pentru că nu avea niciun scop în viaţă, cu puţină vreme înainte ca acesta să plece în America şi să se înroleze.

În Bath, în acea dimineaţă, publicul britanic nu cunoştea nimic despre problemele personale ale lui Livingstone. În ochii lor, Livingstone nu era o legendă aflată în declin, ci un veritabil erou, cu un chip ridat şi bronzat căruia de mult doreau să-i arunce o privire. Totuşi, după ce ora 11 a trecut, Livingstone, asemenea lui Speke, nu şi-a facut apariţia. Burton şi spectatorii priveau spre uşi, aşteptând să-i vadă intrând. În realitate, ce avea să se întâmple în minutele următoare urma să influenţeze viitorul explorărilor geografice, al Africii şi al lumii.

*

În fapt şi la urma urmei, Duelul Nilului era doar o simplă căutare a unei ape – două molecule de hidrogen legate cu o singură moleculă de oxigen în măruntaiele pământului, apoi infiltrându-se înainte undeva, în inima Africii, devenind un şuvoi, apoi un pârâu, apoi un fluviu puternic. Nilul era mai lung decât orice alt fluviu din lume, trecând lesnicios prin munţi, junglă, Sahara, Cairo şi până în Mediterana. Cele mai prospere regate ale omenirii au înflorit şi au decăzut pe malurile lui. Moise, Cleopatra şi Alexandru au băut din apa lui. Nu a secat niciodată, în ciuda faptului că nu are afluenţi, nu primeşte ploi bogate ori alte mijloace evidente care să-i completeze bazinul. Chiar se revarsă în luna septembrie, cea mai fierbinte lună a anului în Africa de Nord. Fermierii plantau în mâlul lui după ce inundaţiile se retrăgeau. Câmpii verzi, mănoase creşteau în deşert, de parcă Nilul era viaţa însăşi.

Nilul curgea de la sud la nord, vărsându-se în Mediterana, dar izvorul său fusese dintotdeauna un mister. Teoriile îl localizau de la Ecuator până la capătul lumii – sau poate într-un fluviu şi mai mare, alimentat cu apă din ocean, ce străbătea ca un apeduct de-a lungul întregului continent african. În 460 î.H., grecul Herodot, „părintele istoriei”, a luat asupra lui sarcina de a-l descoperi. Şi-a imaginat fântâni uriaşe ce scuipau Nilul din pământ şi a pornit singur ca să fie martorul spumei şi al ceţii. Totuşi, la 966 de kilometri de Cairo, spre interiorul continentului, Nilul capătă o culoare albă la cascadele numite la un moment dat Prima Cataractă. Ca nişte santinele, acestea păzesc bogăţiile interioare ale Nilului. Deşertul lăsa locul junglei. Lumea civilizată se termina şi începea tărâmul canibalilor. Herodot s-a întors.

Misterul încă nu fusese dezlegat când Ptolemeu a desenat prima hartă concludentă a lumii în 140 d.H. Pe baza legendelor africane, el a presupus că izvorul se află în piscurile înzăpezite de la Ecuator, pe care le-a numit „Munţii Lunii”. În mod greşit, criticii săi au ridiculizat ipoteza, afirmând că nu se putea forma zăpadă la acea latitudine. Nici Ptolemeu, nici criticii nu au călătorit în susul Nilului să vadă dacă avea dreptate. Au trecut secole. Izvorul a devenit o forţă în sine, prea mare pentru ca un om să o ghicească sau să o vadă. „Nu ne este permis nouă, muritorilor”, scria autorul francez Montesquieu în secolul al XVIII-lea, „să vedem Nilul plăpând şi Izvorul lui”.

În 1798, într-o perioadă în care Izvorul încă nu fusese descoperit, amiralul Lord Nelson a distrus flota lui Napoleon în

Bătălia de pe Nil. După ce au obţinut acest avantaj în nordul Africii, britanicii au început să exploreze noul lor teritoriu. Odată mările cartografiate şi continentele definite, găsirea Izvorului a devenit noul Graal al descoperirilor internaţionale.

Acolo nu exista vreun pocal de aur, vreun izvor al tinereţii veşnice, ci doar glorie – ceea ce, pentru mulţi oameni, era suficient. Între 1798 şi 1856, o adunătură de singuratici, căutători entuziaşti şi aristocraţi cu spirit aventurier au străbătut ţinuturile din amonte de Cairo, pentru identificarea Izvorului. Cei mai mulţi dintre ei erau britanici. Participau şi câteva femei. Majoritatea lor au murit din cauza bolilor, a paraziţilor, a atacurilor animalelor sălbatice sau au fost ucişi de băştinaşi. Niciunul nu a găsit Izvorul. Şi, cu fiecare eşec, cuvintele lui Montesquieu păreau tot mai adevărate.

Căutarea Graalului a devenit tot mai frenetică pe măsură ce eşecurile s-au înmulţit, aşa cum s-a întâmplat peste un secol cu cucerirea vârfului Everest. Ambiţiile imperiale ale Marii Britanii i-au sporit acestui stat interesul special pentru descoperirea Izvorului. Perioada în care regina Victoria s-a aflat la cârmuire, începută nefavorabil în 1837 cu o încoronare improvizată, s-a caracterizat prin expansiunea mondială a Marii Britanii. Cetăţenii şi companiile britanice controlau avanposturile coloniale din jurul lumii, răspândind treptat obiceiurile şi ideile britanicilor în China, Pacificul de Sud, America de Sud, India, America de Nord şi Africa. Sintagma „soarele nu apune niciodată în Imperiul Britanic” a apărut în acea perioadă euforică. Niciun imperiu din istorie nu fusese mai vast, iar britanicilor le plăcea să îl compare pe al lor cu Antichitatea greacă şi romană. Nilul era o legătură viabilă cu acel trecut. Găsirea Izvorului ar fi întărit conexiunea.

„În absenţa unor date suficiente, nu suntem îndreptăţiţi să speculăm cu prea multă convingere în privinţa Izvorului”, le-a comunicat, în 1852, Sir Roderick Murchison membrilor Royal Geographical Society (RGS), consiliul britanic neoficial de conducere a explorărilor. Atenţia eminentului geograf şi fondator al RGS s-a concentrat asupra Munţilor Lunii. „Trebuie spus că nu există vreo explorare în Africa de o valoare mai mare decât o expediţie în aceşti munţi situaţi aproape de coasta de est, posibil în apropiere de Mombasa. Călătorii aventuroşi – care vor afla primii adevărata poziţie a acestor munţi înzăpeziţi de la Ecuator şi vor verifica ipoteza potrivit căreia de acolo provine apa Nilului Alb – vor fi aşezaţi printre cei mai mari binefăcători ai ştiinţei geografiei din această epocă”.

În luna aprilie a anului 1855, Speke şi Burton au întreprins prima loc căutare a Izvorului. Intersectarea lor a fost accidentală: Speke tocmai pleca de la regimentul său, 45 Infanterie Bengaleză, din India. S-au întâlnit la Aden, unde Burton îşi încheia călătoria. Speke plănuia să vâneze animale mari, să descopere singur Izvorul, apoi să navigheze în aval până la Cairo. Însă Burton l-a invitat să se alăture expediţiei lui. Erau însoţiţi de doi soldaţi britanici, locotenenţii William Stroyan şi G.E. Herne, şi de obişnuita cohortă de hamali, vitală pentru orice călătorie în Africa. În loc să pornească de la gura Nilului, din Egipt, şi apoi să urce în amonte, aşa cum procedaseră exploratorii de la Herodot încoace, Burton şi Speke şi-au propus să pătrundă în Africa dinspre est, din Somalia, apoi tăind tangenta de la Oceanul Indian de-a lungul Ecuatorului până la presupusul loc al Munţilor Lunii. Regiunile nord-africane erau deja cartografiate, la fel sudul şi marginile teritoriilor de coastă. În schimb, ei, încercând un gambit curajos, aveau să treacă printr-o zonă nereprezentată pe hărţi. Dacă într-adevăr izvorul se afla în Munţii Lunii, atunci scurtătura i-ar fi scutit să străbată 3 218 de kilometri, în ambele direcţii.

Burton şi Speke au ajuns în Africa, dar nu au părăsit coasta în prima lor expediţie. Caravana lor de 42 de oameni a fost instalată pe ţărmul somalez, unde a aşteptat ca sezonul musonilor să se încheie, astfel încât să pornească spre interiorul continentului. Paznici au fost plasaţi în jurul taberei, iar noaptea se facea focul pentru a-i ţine la distanţă pe bandiţi, în jurul cărora se ţesuse legenda de „tăietori-de-penisuri”, pentru că îi emasculau pe inamicii lor căzuţi în luptă. Totuşi, când atacul a avut loc, membrii expediţiei au fost luaţi pe nepregătite. S-a întâmplat la ora 2, în dimineaţa zilei de 18 aprilie 1855. Gărzile şi hamalii au fost ucişi mai întâi de somalezi, care mânuiau săbii, pumnale curbate, ciomege de luptă şi suliţe lungi de 1,8 metri. Burton a sărit din culcuşul lui la primul zgomot al încleştării, fluturând o sabie. Stroyan s-a dus lângă el, ţinând câte un revolver Colt în fiecare mână. Împreună s-au luptat cu somalezii, chiar şi după ce hamalii rămaşi în viaţă au fugit în noapte sau au fost măcelăriţi de vii.

La începutul înfruntării, Speke a rămas în cortul lui, afirmând mai târziu că luase împuşcăturile drept focuri de avertisment trase de santinele înspăimântate. Dar apoi somalezii au folosit corturile britanicilor ca pe nişte capcane: le prăbuşeau peste cei dinăuntru şi înfigeau suliţe în mormanele de pânză groasă, în

care oamenii se zvârcoleau. Speke a înşfăcat pistoalele şi a ieşit din siguranţa cortului său în nebunia de-afară. Burton era încă în viaţă, în schimb, Stroyan rămăsese fără gloanţe. Fusese ciopârţit de somalezi, chiar dacă îşi folosise pistoalele descărcate pe post de bâte. Speke încerca să răzbească prin mulţimea de somalezi ca să-l salveze pe Burton, când un războinic s-a interpus între ei. Banditul a aruncat o suliţă drept în faţa lui Burton şi a fugit înainte ca Speke să tragă. Suliţa a rămas înfiptă în capul lui Burton, străpungând ţeasta în unghi drept. Pierduse câţiva dinţi, iar sângele îi curgea din gură şi din obraji. Incapabil să scoată suliţa şi să se alăture lui Speke, cel care îşi dorea să fie explorator a scăpat în mod miraculos în noapte înainte ca vreun alt luptător să-i dea lovitura de graţie.

Cu toate acestea, Speke a fost luat prizonier. Somalezii l-ar fi putut ucide rapid, ca pe Stroyan, dar bătălia fiind câştigată şi-au permis luxul să se bucure de teroarea pe care o răspândeau. După ce i-au legat mâinile la spate, l-au pus la pământ. Somalezii au început să-i atingă organele genitale de parcă dezbăteau asupra metodei celei mai rapide şi mai violente de a le reteza. Cu toate acestea, înainte de a termina treaba, cei care îl capturaseră şi-au îndreptat atenţia asupra jefuirii taberei. Doar ca să se asigure că Speke nu evada, banditii i-au înfipt adânc suliţe în coapse. Acestea au ratat cu puţin vintrea, dar i-au tăiat câţiva muşchi ai picioarelor.

În agonia sa, Speke a reuşit totuşi să îşi slăbească legăturile şi să evadeze fără să fie prins. S-a târât aproape cinci kilometri pe plajă, până la locul unde era ancorat un vas britanic. Şi cumva, în mod miraculos, Herne şi Burton – cu suliţa înfiptă încă în obraz – îl aşteptau acolo. Curând, toţi trei se aflau înapoi în drum spre Anglia.

Oameni mai puţin faimoşi au mai pornit în explorări după aceea – cu siguranţă, G.E. Herne s-a aflat printre aceştia. Dar imediat ce rănile li s-au vindecat, Burton şi Speke, ofiţeri de carieră înainte să se aventureze în expediţii pe timp de pace, s-au întors sub arme pentru a lupta contra Rusiei în Războiul din Crimeea, o greşeală de proporţii a Marii Britanii. Când luptele s-au încheiat, cei doi au pornit din nou în căutarea Izvorului, în Africa, de această dată datorită finanţării primite de la Royal Geographical Society. Burton şi Speke erau nişte singuratici curajoşi, un tip de personalitate pe care societatea îl idealizează de la o distanţă politicoasă, dar pe care îl găseşte dezagreabil de aproape. Adeseori, Speke era grosolan şi cu un comportament

inadecvat, şi încă din copilărie pleca la vânătoare pentru a-şi recăpăta puterea interioară. Burton, pur şi simplu, îi speria pe oameni. Iar brazdele de pe faţă, provocate de suliţa somalezului, înrăutăţeau lucrurile.

Viaţa de explorator era aproape un dat pentru amândoi. Prin definiţia latină a termenului, exploratori sunt aceia care strigă. Bărbaţii care au dobândit acest titlu la început erau căutători de vânat, nu de descoperiri geografice. Înaintau mult faţă de ceilalţi vânători, scoţând strigăte pentru a indica locurile în care găseau animale. Pe măsură ce triburile au lăsat locul regatelor, iar regatele, statelor, se apela la căutători pentru a descoperi noi ţinuturi, nu vânat. Se întorceau acasă pentru a povesti ceea ce văzuseră, pentru ca civilizaţia să îi urmeze. Apoi, deoarece talentul special al unui căutător putea fi exersat doar în sălbăticie, nu în oraşe, plecau iar înapoi. Şi din nou, Burton şi Speke corespundeau acestei descrieri. Niciunul nu era potrivit pentru un loc de muncă stabil. Copilăria lor se caracterizase prin prezenţa unor mame iubitoare şi a unor taţi lipsiţi de personalitate. În absenţa unei îndrumări paterne, Burton şi Speke au apucat pe propriile cărări ale vieţii, stabilindu-şi singuri regulile în timp ce înaintau în vârstă. Amândurora le era greu să-i provoace pe ceilalţi, însă sentimentul dispărea pentru perioade scurte de timp după euforia declanşată de un succes. Locul lor era în Africa sau în orice alt teritoriu lipsit de restricţii.

Cea de-a doua lor încercare de a găsi Izvorul a avut loc peste doi ani, în primăvara lui 1857. A fost o expediţie mai mică – doar Burton, Speke şi hamalii lor de data aceasta, fără alţi englezi. În calitate de lider al expediţiei, Burton a decis să pornească mai de la sud, dintr-o zonă unde triburile erau mai puţin ostile şi unde neguţătorii arabi pătrundeau în interiorul continentului de secole întregi. După ce a cumpărat provizii din Zanzibar, unde „gonoreea este atât de răspândită, încât cu greu era socotită o boală”, potrivit lui Burton, şi unde în portul oraşului pluteau cadavre, Burton şi Speke au navigat spre ţărm. Au acostat chiar la nord de portul Bagamoyo. Ţinând cont că acest continent african are forma unui craniu cu faţa orientată spre est, atunci ei se apropiaseră de ţărm în punctul situat undeva chiar sub nas. De-a lungul următoarei jumătăţi de secol, regiunea aceasta va deveni locul cel mai important de unde vor începe explorările din Africa. În cazul lui Burton şi al lui Speke, călătoria preconizată de ei traversa circa 1 280 de kilometri prin mlaştini, savană şi pădure până la un sat numit Ujiji, pe ţărmul estic al lacului

Tanganyika. Neguţătorii arabi mergeau acolo de peste trei decenii. Pe drum, Burton şi Speke aveau să caute informaţii despre locul unde se afla Izvorul.

La începutul lui iunie, sezonul musonului s-a încheiat. Burton şi Speke au pătruns spre interiorul continentului, în fruntea unei coloane de 36 de hamali şi 30 de animale de povară. Formau o pereche stranie – Burton purta straie arăbeşti, iar Speke, o flanelă englezească de vânătoare şi o pălărie cu boruri largi din pânză. Transportau cu ei aşternuturi, instrumente de navigare, coniac şi alimente, pânzeturi şi sârmă, diverse medicamente şi un arsenal de pumnale, săbii, puşti şi pistoale. Înaintau în medie cu mai puţin de 9,7 kilometri pe zi. Porneau la drum după ce luau devreme micul dejun şi se opreau la miezul zilei ca să-şi tragă suflul din cauza arşiţei, pentru ca apoi să continue din nou până după-amiaza târziu. După ce soarele apunea, iar hamalii dansau sau depănau poveşti în jurul focului, Burton consemna în jurnalul său ceea ce observa peste zi. Nota latitudinea şi longitudinea. Stabilea altitudinea cu ajutorul termometrului cu care verifica temperatura la care apa fierbea. Burton era atras de aventură, dar a descoperit că Africa era mai sălbatică şi mai ameninţătoare decât îşi imagina el că putea fi.

Printre membrii caravanei lor se găsea un tânăr mercenar şi fost sclav, muncitor, pe nume Sidi Mubarak Bombay, despre care Burton spunea că era „nestemata grupului”, Deoarece atât el, cât şi Speke înţelegeau hindustani, Bombay purta arma lui Speke şi servea ca interpret. „Munceşte din principiu şi o face ca un cal”, a scris Burton despre bărbatul scund şi urât, cu dinţii piliţi şi certat cu apa, „care recunoştea cu sinceritate că nu din dragoste faţă de noi, ci din datoria faţă de burtă munceşte. Având un călcâi strâmb şi o povară cam disproporţionată în raport cu trupul său plăpând, el insistă să care două arme. Ne însoţeşte peste tot, se ocupă de cumpărăturile noastre, ne duce toate mesajele şi, când nu ne ajută pe noi, este la dispoziţia tuturor celorlalţi oameni”. Bombay avea să devină talismanul explorărilor din Africa, un membru aflat pe lista fiecărei expediţii serioase în deceniile următoare.

Înainte de începerea expediţiei, Burton scria despre Speke că acesta era „un tovarăş, nu un prieten, de care eram străin”. Speke încă era iritat că Burton punea mai mult accent pe explorare decât pe vânătoare, dar, pe măsură ce voiajul se prelungea, Burton şi Speke au devenit buni camarazi. Oficial, Burton era liderul expediţiei, dar el şi Speke se comportau ca doi

egali. Deja luptaseră împreună într-o bătălie. Acum, când împărţeau agonia febrei mlaştinii, a malariei şi revolta hamalilor, erau şi mai apropiaţi. Se îngrijeau unul pe celălalt, pentru a trece peste bolile necunoscute şi ciudate şi peste toate impasurile Africii. Noaptea, îşi citeau unul altuia pasaje din Shakespeare. Acasă, Speke o avea pe mama lui, iar Burton cuceririle lui, dar niciunul dintre ei nu avea un prieten apropiat. Totuşi, în singurătatea Africii, aveau nevoie unul de celălalt. Burton a scris că Speke îi era „ca un frate”.

Frăţia a trecut prin multe încercări. Primele luni ale călătoriei au fost o bătaie de cap prin jungla deasă, unde aerul dens şi umed apăsa asupra umerilor şi le umplea plămânii. Hamalii îi părăseau, câte unul sau câte doi, în puterea nopţii, furând provizii preţioase înainte de a fugi înapoi spre coastă. Peisajul era dominat de palmieri, smochini ce strangulează arborii-gazdă, orhidee-leopard, iar fauna de şerpi mamba negri şi verzi, cobre, maimuţe, ţânţari şi muşte ţeţe. Se înainta cu greu. Malaria şi boala somnului i-au chinuit pe hamalii rămaşi în caravană.

Drumul urca până la un platou situat la puţin peste 3,2 kilometri în interiorul Africii. Relieful s-a schimbat brusc, magic, de parcă o nouă cortină din fundalul scenei a fost desfăşurată la un varieteu. Jungla dispăruse. În locul ei era o pajişte vastă, de un cenuşiu-cafeniu. Arborii de acacia, cu crengile lor stratificate, semănau cu nişte nori joşi, stufoşi, plutind la întâmplare. Mănunchiurile de tufe păreau nişte insule într-o mare de iarbă. Altfel, teritoriul era un spaţiu larg deschis, care se întindea cât vedeai cu ochii. Turme de elefanţi, zebre, girafe, hiene şi antilope gnu se întâlneau la tot pasul. Leii şi hienele erau ameninţări nocturne, pândind în afara taberei, în întuneric, aşteptând ca focul să ardă mai încet, adulmecând după oameni rătăciţi şi resturi de mâncare. Apă se găsea rar. Umbra era un lux. Burton şi Speke se îmbolnăveau des, dar mergeau înainte. În noiembrie, după ce au parcurs 965 de kilometri, au ajuns în satul Tabora. Era un loc infestat cu şerpi, o oază plină de praf, având locuinţe din pământ, împrejmuit de dealuri joase, cu pante uşoare, dar neguţătorii arabi l-au transformat în prima lor haltă pe ruta către interiorul continentului. Puteau fi procurate produse conservate, capre şi bivoli pentru lapte şi carne şi mărfuri ce aminteau de acasă, precum ceaiul. Burton şi Speke şi-au recăpătat puterile. Se găseau şi femei, de asemenea. Burton era satisfăcut.

După cinci săptămâni, continuau să meargă înainte. Speke pleda pentru un traseu spre nord, unde se presupunea că exista un lac mare, dar Burton a insistat să meargă spre vest. Peisajul s-a schimbat din savană în păduri de sicomor mlăştinoase. Amândoi aproape că au fost ucişi de malarie şi au trebuit căraţi de hamali. Dar în februarie 1858 au ajuns pe malul lacului Tanganyika. Nu semăna cu nimic din ceea ce văzuseră până atunci, fiind mai larg decât Canalul Mânecii şi întins, depăşind linia orizontului la nord şi la sud. În mod sigur acesta era Izvorul. Speke, încântat de piscurile din apropierea lacului, a scris plin de încredere în jurnalul său că „lanţul acesta muntos trebuie să fie adevăraţii Munţi ai Lunii”.

Burton şi Speke au petrecut trei luni aici, căutând acel nevăzut fluviu ce ducea spre nord izvorând din lac, spre Nil. Nu l-au găsit niciodată. În ciuda acestui fapt, călătoria de întoarcere spre casă a început în 26 mai 1858. Hamalii fugari furaseră cea mai mare parte a pânzeturilor şi mărgelelor necesare trocului pentru a obţine alimente. Trebuiau să se grăbească spre coastă urgent ori riscau să moară de foame.

Totuşi, malaria l-a slăbit din nou pe Burton. De nevoie, caravana secătuită s-a oprit la Tabora, pentru ca bolnavul să-şi revină. Speke, care îi considera pe arabi respingători şi căruia îi displăcea gustul lui Burton pentru veşmintele şi obiceiurile lor, dorea să verifice zvonurile referitoare la existenţa unui alt lac mare, la nord. Însoţit de Bombay şi de câţiva hamali, Speke a început călătoria în iulie 1858. Expediţia Burton-Speke petrecuse în Africa 13 luni plăcute, în cea mai mare parte a lor. Însă totul avea să se sfârşească.

La şase săptămâni de la plecare, Speke, surescitat, s-a întors în Tabora. Nu numai că găsise lacul despre care se vorbea – a botezat dealul de pe care îl zărise regiunea Somerset, iar lacul în sine, Regina Victoria –, dar imediat renunţase la convingerea sa anterioară referitoare la lacul Tanganyika. Victoria Nyanza era adevăratul izvor. „Nu am mai simţit nicio îndoială că lacul aflat la picioarele mele dădea viaţă acelui fluviu interesant, izvorul pe seama căruia s-a speculat atât de mult şi ţinta atâtor exploratori”, a rectificat el în jurnalul său. Cu ani în urmă, în calitate de ofiţer în India, înrolat în Regimentul 46 Infanterie Bengaleză, Speke nutrea dorinţa secretă de a-şi crea un nume prin descoperirea Izvorului. În 3 august 1858, era sigur că reuşise. Nu a dat un ocol lacului ca să fie sigur că Nilul izvora din el, aşa că, de fapt, nu a văzut niciodată fluviul. Dar Speke a

discutat cu băştinaşii şi a desenat o hartă a lacului pe baza opiniilor lor. Harta arăta definitiv că Nilul izvora din Victoria Nyanza. Acestea fiind făcute, Speke s-a grăbit înapoi spre Tabora.

După întoarcerea sa, de teamă să nu fie contrazis, Speke a amânat să-i spună teoria sa lui Burton până a doua zi dimineaţa. „Nu mâncasem mai nimic la micul dejun”, a scris Burton, „când m-a anunţat uluitorul fapt că descoperise izvorul Nilului. Convingerea norocosului descoperitor era puternică, în schimb, argumentele sale, slabe”.

Relaţia lor nu avea să mai fie niciodată ca înainte. „Jack şi-a schimbat comportamentul faţă de mine din acel moment”, a scris Burton mai târziu, în 26 august 1858, atenuând foarte mult faptele. Şi, dacă înainte Burton tolerase ieşirile lipsite de raţiune ale lui Speke, de atunci a început să-l trateze pe tânăr ca pe un nebun.

Burton a cerut să meargă amândoi spre nord să verifice din două surse ipoteza lui Speke. Totuşi, Speke i-a amintit lui Burton că le lipseau pânzeturile şi mărgelele de sticlă, produse absolut necesare pentru a achiziţiona alimente. Nu aveau altă opţiune decât să se îndrepte spre coastă. Cu părere de rău, impetuosul Burton a fost de acord.

Vrajba a escaladat pe parcursul călătoriei de patru luni către Bagamoyo. Speke a contractat o boală africană ce provoca halucinaţii şi dureri îngrozitoare, şi ambii bărbaţi au fost la un pas de moarte din cauza malnutriţiei, dar certurile lor erau tot mai intense. Când, într-un final, au ajuns la ţărm, cei doi s-au despărţit, întorcându-se la Londra cu nave diferite. Cuvintele de rămas-bun rostite la Aden au fost ultimele pe care şi le-au adresat.

Vasul HMS *Furious*, cu Speke la bord, a ajuns primul în Anglia. Tânărul s-a îndreptat imediat spre Royal Geographical Society, unde s-a declarat ca fiind descoperitorul Izvorului. Afirmaţia lui era îndrăzneaţă şi nedovedită, dar lumea era gata să creadă că izvorul fusese găsit. Când Burton a ajuns acasă, peste o săptămână, Speke era foarte popular la Londra. „Am ajuns la Londra în 21 mai”, a scris Burton, „iar tovarăşul meu şi-a dat arama pe faţă – devenise un rival plin de furie”.

Timp de cinci ani dezbaterea s-a dezlănţuit – deopotrivă în cele mai elitiste cercuri ale societăţii şi în birturile oamenilor de rând. Au existat şi alte evenimente petrecute în lume care au atras atenţia Angliei în acele vremuri (de cealaltă parte a

Atlanticului, America era cuprinsă de un război civil pe care britanicii, de dragul comerţului şi al supremaţiei navale, şi-ar fi dorit să îl câştige Sudul), dar niciunul nu a eclipsat această confruntare. În anii 1850, Anglia trecuse printr-un război de zece ani, iar evadarea din realitate prin aventurile lui Burton şi Speke s-a dovedit mult mai captivantă la Londra decât grijile legate de problemele interne ale altor naţiuni.

Cei doi bărbaţi schimbau lovituri şi aruncau săgeţi unul către celălalt prin discursuri publice şi prin intermediul cărţilor publicate. Burton îl acuza pe Speke de incompetenţă în domeniul geografiei. Speke îl acuza pe Burton de „incompetenţă, maliţiozitate, laşitate şi invidie". Burton s-a căsătorit. Speke s-a întors în Africa împreună cu alt însoţitor ca să-şi dovedească afirmaţia. „Problema Nilului s-a rezolvat", a declarat Speke după ce a localizat curgerea fluviului din Victoria Nyanza şi apoi a urmat cursul acestuia 4 828 de kilometri spre nord, până la Mediterana.

Dar nu a fost aşa. Nu definitiv. Speke nu a reuşit să navigheze în jurul lacului Victoria, ceea ce însemna că un râu se putea alimenta din lac fără ca el să ştie, justificând astfel argumentul lui Burton. Iar la un moment dat, Speke a luat-o pe o scurtătură pe un teren accidentat, în loc să urmeze cursul şerpuitor al fluviului. La puţină vreme după ce exploratorii s-au întors împreună în Africa, singura posibilitate de a tranşa chestiunea era printr-o prezentare ştiinţifică a faptelor.

Astfel, Duelul Nilului a fost stabilit pentru 16 septembrie 1864. Sub auspiciile Royal Geographical Society şi al British Association, având ca fundal măreţia georgiană decăzută a localităţii Bath, în aripa estică a Mineral Waters Hospital, ultimul mister geografic al omenirii urma să fie elucidat. Spitalul deţinea singura sală de conferinţe din oraş destul de încăpătoare încât să adăpostească spectatorii acestei dezbateri. În 1737, cu prilejul inaugurării sale, în auditoriu s-a prezentat teoria ştiinţifică nou-descoperită despre proprietăţile curative ale apei. Era o mare ironie ca o dezbatere despre apă, ce împărţise lumea în două tabere, să se ţină în această incintă. Ziarul londonez *Times* – cunoscut ca Old Thunderer pentru a sa *gravitas*[1] – avea să relateze cu promptitudine despre eveniment, precum şi multe alte publicaţii mai accesibile, precum *Daily Telegraph* şi

[1] „Seriozitate", în latină, în original (n. tr.).

Guardian, din Manchester. *Chronicle*, din Bath, a antamat 40 de zeţari londonezi ca să scoată o nouă ediţie, imediat după aflarea verdictului.

În 15 septembrie, în ajunul duelului, Burton şi Speke s-au aşezat comod în scaunele lor pentru a asculta cuvântul de deschidere al preşedintelui RGS Sir Roderick Murchison, văzându-se pentru prima dată după întoarcerea din Africa. Speke era copleşit. „Se uita la Richard şi la mine, iar noi la el”, a scris Isabel Burton despre acea după-amiază. „Nu voi uita niciodată expresia lui. Era un amestec de mâhnire, sau alean, şi nedumerire. Apoi a împietrit. După un timp, a început să se agite foarte mult şi a exclamat destul de tare: «Of, nu mai suport asta!» S-a ridicat, dornic să iasă din cameră. Cineva aflat aproape de el a spus: «Doriţi să vă păstraţi scaunul, domnule? Pot să mă aşez eu? Veţi reveni?» Iar el a răspuns «Sper că nu» şi a părăsit sala”.

Disperat să se calmeze, Speke l-a vizitat pe un văr care locuia în apropiere. El a sugerat că au petrecut după-amiaza la o vânătoare de potârnichi în Neston Park, la vreo 11 kilometri de Bath.

În dimineaţa următoare, în sala de conferinţe unde urma să aibă loc dezbaterea mirosea a lână udă, tutun răsuflat şi a transpiraţie de oameni care stăteau unul lângă celălalt. În mod surprinzător, femeile erau la fel de numeroase ca bărbaţii. Maţele chiorăiau în aşteptarea prânzului. Ora 11 a venit şi a trecut. Burton îl aştepta pe Speke. Cu fiecare ticăit al ceasului, nemulţumirea mulţimii faţă de întârziere s-a transformat în bodogăneli nervoase despre impertinenţă şi laşitate.

La ora 11.25, uşile s-au deschis în sfârşit. Toţi ochii s-au îndreptat într-acolo, dar oamenii nu l-au văzut nici pe Speke, nici pe Livingstone. În schimb, Murchison, un individ subţire şi chel, a intrat solemn, însoţit de câţiva obişnuiţi ai cercului intim al RGS. Şi-au ocupat locurile de la platforma vorbitorilor. Murchison a aşteptat ca mulţimea să tacă şi apoi a început să vorbească în stilul său alambicat.

— Trebuie să îmi cer scuze, dar când vă voi explica natura uşoarei mele întârzieri în a veni să îmi ocup locul, mă veţi ierta.

Totuşi, următoarea sa propoziţie a fost ca o lovitură cu pumnul în plexul solar.

— Căpitanul Speke şi-a pierdut viaţa.

Speke şi-a aşezat puşca, un model Lancaster ce se încărca pe la chiulasă, ce nu avea siguranţă, pe un zid de piatră nu prea

înalt, înainte de a se urca pe el. Ceva a lovit arma şi a declanşat-o. Procurorul a evitat folosirea cuvântului „sinucidere”, dar raportul său a indicat că Speke îndreptase ţeava direct către inimă, în timp ce urca pe zid. Glonţul, a menţionat procurorul, „a pătruns prin coloana vertebrală, a trecut prin plămâni, spărgând vasele de sânge mari ale inimii”. Chiar dacă glonţul a trecut prin inimă, moartea lui Speke s-a produs lent. A sângerat timp de 10 minute înainte să moară la baza zidului.

„Un viu interes” a cuprins asistenţa când Murchison a anunţat vestea, a relatat *Chronicle* despre acel moment. „Richard s-a scufundat în scaunul său şi am văzut după tresărirea feţei emoţia teribilă pe care încerca să o stăpânească şi şocul pe care îl suferise”, a scris Isabel. „Când a fost chemat la tribună, cu o voce tremurătoare, a amintit alte lucruri, cât de succint a putut. Odată ajunşi acasă, a plâns mult şi amarnic, şi mai mult de o zi am încercat să îl liniştesc”.

Murchison a propus adoptarea unei rezoluţii prin care să se exprime regretul pentru decesul lui Speke şi să se adreseze condoleanţe familiei sale. După ridicarea unanimă a mâinilor, hotărârea a fost acceptată.

Cât despre Livingstone, oamenii se întrebau în legătură cu absenţa sa. Când Murchison a fost întrebat unde putea fi exploratorul, acesta a ridicat uşor din umeri.

— Îl aştept din moment în moment, dar nu pot să ofer o explicaţie clară despre absenţa sa.

— De fapt, a concluzionat Murchison – care ştia foarte bine că Livingstone se izolase ca să scrie discursul pe care urma să îl ţină în ziua următoare la Bath –, s-ar putea să fie în Africa, din câte cunosc.

*

Două luni mai târziu, Murchison a obţinut în sfârşit ceea ce şi-a dorit. Duelul Nilului încă era de actualitate, teoriile lui Speke se aflau sub o atentă examinare, iar în Burton nu se putea avea încredere pentru căutarea Izvorului din motive evidente – îşi pierduse obiectivitatea. James Augustus Grant, însoţitorul lui Speke din cea de-a doua călătorie, ar fi fost şi el la fel de subiectiv; se aruncase asupra sicriului şi îngenunchease ca o văduvă îndurerată la înmormântarea lui Speke. Sir Samuel White Baker, voinicul inginer care descoperise lacul Albert, încă se afla undeva prin Africa, într-un loc necunoscut. Chiar şi John Kirk,

botanistul expediţiei de pe Zambezi, era în afara oricărei discuţii. Se îndrăgostise şi se pregătea de căsătorie. Timidul fiu al pastorului, care nutrea o profundă şi tainică ură faţă de Livingstone, dorea să se aşeze la casa lui şi să obţină o slujbă bună, nu să plece timp de doi ani în Africa.

Într-un final, Murchison l-a abordat pe Livingstone. Livingstone îl adora pe Murchison. Literalmente îi datora faima geologului regal. Şi, în timp ce Livingstone ardea de dorinţa de a se întoarce în Africa, aşa cum a menţionat în triumfalul său discurs ţinut la Bath, în 19 septembrie şi, din nou, la întrunirea RGS de la Londra, din 14 noiembrie, grijile lui financiare erau prea mari pentru a putea fi neglijate. Dorea să îşi asigure un trai tihnit la pensie şi odraslele lui – Bob (când avea să se întoarcă[1], cel mai probabil la finele Războiul Civil american), Agnes, în vârstă de 17 ani, Anna Mary, de 6 ani, Tom, de 15 ani, şi Oswell, de 13 ani, care era imaginea în oglindă a tatălui său – să aibă o moştenire. Nu putea să se întoarcă în Africa, având conştiinţa împăcată, fără să rezolve mai întâi neajunsurile sale materiale.

Livingstone locuia cu copiii săi la Newstead Abbey, fosta proprietate a lordului Byron din nordul Londrei, acum deţinută de bunul său prieten James Young. Îşi scria memoriile despre călătoria prin regiunea Zambezi. Livingstone se plictisea de moarte să stea atâtea ore în casă, lucrând la jurnalul său pentru a deveni un text bun de a fi publicat, dar considera această activitate drept o sarcină necesară. Dacă volumul despre Zambezi ajungea un bestseller, la fel ca prima lui carte, *Missionary Travels*, atunci Livingstone avea să atingă un anumit confort din punct de vedere financiar.

— De ce nu poţi pleca? l-a implorat Murchison când a ajuns la Newstead. Vino, lasă-mă să te conving. Sunt convins că nu vei refuza un vechi prieten.

Puterea de a rezista a lui Livingstone scădea. În ciuda trainicei lor prietenii, era o încălcare extraordinară a etichetei Angliei victoriene ca un om bogat ca Murchison să adreseze o rugăminte într-un mod atât de sensibil unei persoane dintr-o categorie socială inferioară. Având în vedere că ambii înaintau în vârstă, era foarte posibil ca descoperirea Izvorului să fie ultima expediţie la care puteau coopera – şi cel mai mare succes al lor dacă triumfau.

[1] Robert Moffat „Bob” Livingstone (1846 – 1864) şi-a pierdut viaţa în timpul Războiului Civil american (n. tr.).

— Nu te gândi la aspectul financiar. Va fi sarcina mea să mă ocup de asta, l-a asigurat Murchison. Poţi fi sigur că profitul tău nu va neglijat.

Livingstone, omul care trecuse fără frică prin Africa, ţinea atât de mult la Murchison, încât i-a fost imposibil să-l refuze.

— Tu vei fi adevăratul descoperitor al Izvorului Nilului, i-a amintit Murchison prietenului său, plin de entuziasm.

Patru luni mai târziu, în 16 aprilie 1865, Livingstone a oferit o declaraţie publică cu privire la intenţiile sale. „Nu am nicio dorinţă”, a scris el, animat de sentimente ce aveau să se schimbe pe măsură ce Izvorul a devenit o obsesie, „să tulbur ceea ce, cu atât de multă trudă şi cu atâtea pericole, au reuşit Speke şi Grant, ci mai degrabă să confirm faimoasele lor descoperiri”.

În 14 august 1865, după ce *Narrative of an Expedition to the Zambezi and Its Tributaries* a fost trimisă editorului spre publicare, Livingstone s-a îmbarcat pentru Africa.

2. În Africa

De-a lungul fluviului Rovuma, Africa
19 iunie 1866

„Am trecut pe lângă o femeie moartă, legată de gât de un copac”, a scris Livingstone în jurnalul său, chiar la trei luni după ce plecase din Zanzibar. „Oamenii din această ţară mi-au explicat că nu reuşise să ţină pasul cu ceilalţi sclavi din grup şi că stăpânul ei nu a vrut ca ea să devină proprietatea altcuiva, în cazul în care îşi revenea, după ce se odihnea o vreme. Menţionez aici că le-am văzut şi pe altele legate în acelaşi mod, iar pe una zăcând pe cărare, împuşcată sau înjunghiată, pentru că era într-o baltă de sânge”.

De două luni şi jumătate începuse călătoria lui Livingstone către interiorul continentului. Mergea singur de-a lungul deltei fluviului Rovuma, printr-un hăţiş înalt şi omniprezent de bambuşi, plante agăţătoare şi mangrove. Aerul era înăbuşitor şi reavăn, încărcat cu mirosul specific al organismelor care se nasc şi putrezesc. Starea sa fizică era foarte bună, dar hamalii nedisciplinaţi, dovezile înfiorătoare zilnice ale comerţului cu sclavi şi mersul extrem de lent îl aduceau în pragul crizelor de depresie. De când părăsise ţărmul, ajunsese la media de 4,8 kilometri de marş pe zi. Cu certitudine, pentru Livingstone nu era cel mai rapid mod de a verifica teoriile lui Speke şi Burton despre Izvor, dar să călătorească pe continent via Rovuma era singura cale posibilă să verifice aspecte legate de propria teorie, foarte puţin probabilă. El credea că Nilul şi Zambezi erau legate printr-o salbă de lacuri – de la sud până la nord: Nyassa, Tanganyika, Victoria. După estimarea lui Livingstone, Izvorul se afla mult mai la sud decât presupuseseră Speke şi Burton.

Calea cea mai evidentă şi mai rapidă către lacurile Victoria şi Tanganyika străbătea teritoriul de la Oceanul Indian până la lacul Tanganyika, via ruta caravanelor arabe, folosită de Burton şi Speke. Totuşi, Livingstone a apucat pe drumul mai lung. Marşul său a început cu 4 830 de kilometri mai la sud de punctul de plecare al lui Burton şi Speke. Plănuise să meargă către vest de-a lungul malurilor fluviului Rovuma până la lacul Nyassa, pe care îl explorase primul în timpul expediţiei în Zambezi. De acolo avea să călătorească spre nord, către lacul Tanganyika şi

posibilul loc unde se afla Izvorul. Nu îi era teamă de faptul că un geolog german, doctorul Albert Roscher, fusese măcelărit de triburi ostile în urmă cu şase ani, pe aceeaşi rută, sau de informaţiile potrivit cărora un grup de nemernici desprins din tribul Zulu, numiţi Mazitu, jefuiau şi ucideau oameni în apropierea lacului Nyassa. Când aveau să se ivească problemele, Livingstone urma să ocolească şi să înainteze. Mereu înainte.

Era bucuros să fie din nou în Africa, dar restului caravanei îi lipsea entuziasmul. Nu exista vreo cărare de-a lungul fluviului Rovuma, aşa încât potecile trebuiau croite prin desiş. Animalele lui de povară mureau de boala somnului, iar după aproximativ 160 de kilometri, terenul urca în pantă, pe măsură ce călătorii lăsau în urmă câmpia ţărmului. Temperatura scădea, în timp ce altitudinea creştea, iar vânturile reci din sud au început să bată. Livingstone tocmise un grup de hamali care să ajute grupul iniţial, la gurile de vărsare ale fluviului Rovuma, dar aceştia s-au enervat din cauza muncii grele şi s-au întors acasă, în 11 iunie. Aşa că Livingstone a rămas cu cei 26 de hamali şi de soldaţi de la început, care obosiseră şi deveniseră morocănoşi din cauza condiţiilor extreme de lucru.

O parte din vină îi revenea lui Livingstone. Nu numai că greşise când îşi alesese însoţitorii de drum, dar obiceiul lui de a hoinări înainte pentru a găsi o potecă a lăsat grupul nesupravegheat. S-a produs dezordine: hamalii din Johanna au furat preţioasele pânzeturi şi mărgele ale lui Livingstone şi au pierdut proviziile mai puţin importante ale lui Livingstone când erau prea istoviţi să le mai care; sipaii, acei infanterişti indieni ai marinei aleşi pe sprânceană de guvernatorul ţării ca să îl protejeze pe Livingstone de triburile ostile, erau inutili. Livingstone s-a plâns că „nu se trezeau dimineaţa ca să mărşăluiască, stăteau pe potecă şi le cereau băştinaşilor să le care genţile de muniţii şi muschetele”. Sipaii deveniseră atât de dornici să plece acasă, încât au încercat să saboteze expediţia, îmboldind animalele caravanei cu baionetele şi încurajându-i pe hamali să fugă împreună cu ele. Doar o mână de oameni, conduşi de Chuma şi Susi, erau hotărâţi să rămână cu Livingstone până când avea să-şi termine treaba.

Livingstone a trecut peste problemele legate de personal, tratându-le ca pe nişte distrageri inevitabile ale atenţiei. Şi-a concentrat atenţia asupra explorării. Cu ajutorul unui cronometru şi al unui sextant, calcula cu exactitate latitudinea şi longitudinea satelor şi a râurilor. Un termometru îl ajuta să

ghicească altitudinea. Totuşi, interesul său nu s-a îndreptat strict către chestiunile ştiinţifice, deoarece Livingstone a notat tot ceea ce l-a interesat. A scris despre găurile săpate în pământ, astfel încât băştinaşii să gătească lent capetele de zebră, picioarele de elefant şi spinarea de rinocer. A observat că focul era atât de important pentru a te apăra de animale sălbatice şi de ţânţari pe timpul nopţii, încât sătenii luau cu ei oriunde plecau surcele pentru a-l aprinde. A scris despre cum se meşteşugeau vasele din lut. Şi ocazional a arătat că peste tot se găseau diferite cioburi. Dar fiecare informaţie de natură antropologică era sigur însoţită de o remarcă despre sclavie: o fetiţă rămăsese orfană pentru că era prea slăbită ca să meargă alături de părinţii ei, luaţi în captivitate; triburile care îi vindeau în sclavie pe membrii altor triburi şi purtau stamba albă scumpă, cu care erau recompensaţi; femeile bine îmbrăcate, având inel de sclav în jurul gâtului, care cereau ca cineva să le redea libertatea, fără să primească vreun răspuns de la trecători. Livingstone a scris despre această injustiţie cu furie crescândă, mânios pe arabi şi portughezi pentru comportamentul lor şi pe africanii care îi ajutau. Iată ce a scris despre un sat vizitat în 27 iunie: „La Chenjewala, de obicei, oamenii sunt foarte surprinşi când le spunem că sclavii morţi, găsiţi pe drum, au fost ucişi în parte de cei care i-au vândut; le spun că dacă îşi vând tovarăşii, sunt asemenea celui care ţine victima, în timp ce arabul comite crima”.

Adesea, notiţele din jurnal referitoare la o singură zi se întindeau pe câteva pagini, scrijelite cu un toc de scris cu peniţă de oţel. Livingstone îşi păstra jurnalul într-o cutie ermetică de tablă, cumpărată special în acest scop. Cutia trebuia să îi protejeze notiţele de vremea rea şi, spera el, putea chiar pluti dacă era luată de ape. Pentru că ele reprezentau aurul lui, viitorul lui. Urmau să constituie baza unei cărţi despre eforturile sale în căutarea Izvorului şi să furnizeze Royal Geographical Society date ştiinţifice şi antropologice neprelucrate. Dar jurnalul, la un nivel mai profund, refăcea şi legătura cu trecutul său. Fusese un cititor pasionat de mic. Prin simplul act al lecturii, în urmă cu peste patru decenii, primele seminţe ale explorării au fost plantate în exploratorul puţin probabil de-atunci.

Livingstone se născuse sărac, într-o casă cu trei etaje în afara oraşului Glasgow, în 1813. Era al doilea copil dintre cei şapte ai familiei. Strămoşii lui fuseseră tâlhari din ţinuturile muntoase înainte să se stabilească la oraş, dar înclinaţia către

aventură scăzuse la secătuitul său tată. În timp ce fraţii lui Neil Livingstone au devenit mercenari, el vindea ceai şi deţinea o mică piaţă. Era un membru atât de zelos al Bisericii Congregaţionaliste Independente[1], încât a renunţat în mod spontan la acel „*e*” din numele familiei, închipuindu-şi că exista o legătură între „*living stone*”[2] şi vrăjitorie.

Exploratorul şi-a petrecut copilăria muncind 14 ore pe zi în atmosfera tumultuoasă şi haotică a filaturii de bumbac Blantyre Works. Introspecţia, stoicismul şi nevoia de spaţii deschise largi, ce îl vor caracteriza mai târziu pe Livingstone, ar putea fi explicate prin teama de spaţiile închise ale bumbăcăriei, unde gălăgia era atât de mare, încât orice formă de comunicare se reducea la strigăte. Ajuns la maturitate, cutreierând prin Africa, foarte rar vorbea.

La Blantyre, serile erau dedicate şcolii. Duminica, în singura lui zi liberă, adolescentul Livingstone mergea la biserică. După aceea, îi plăcea să evadeze la ţară, unde se plimba singur şi căuta pietre. Puţinul timp liber pe care îl avea şi-l petrecea citind. Cărţile se găseau la biblioteca filaturii. Cărţile de călătorii, ce istoriseau despre lumea minunată de dincolo de oraşul industrial Glasgow, erau cele mai apreciate în gospodăria familiei Livingstone. Printre altele, citea lucrările lui Matthew Flinders, explorator în Australia, ale lui Francis Head, explorator al Americii de Sud, şi ale lui John Franklin, explorator al continentului arctic. Exploratori scoţieni ca Mungo Park, care a cercetat fluviul Niger din nordul Africii, şi James Bruce, care a scăpat nevătămat din aventurile sale în afluentul cunoscut sub numele de Nilul Albastru, doar ca să moară căzând pe scările propriei case, au fost eroii de început ai lui Livingstone.

Totuşi, cele mai influente două cărţi din viaţa lui Livingstone combinau aventura şi creştinismul. Prima, *Philosophy of a Future State*, de Thomas Dick, aplana diferendele dintre ştiinţă şi creaţionism. Pentru un adolescent care se gândea să urmeze o facultate de medicină, pasionat totodată de creştinism, volumul lui Dick era un indiciu puternic că nu alesese în viaţă calea ereziei.

Cea de-a doua carte, *Journal of Three Voyages along the Coast of China*, scrisă de Karl von Gützlaff, i-a pecetluit soarta lui

[1] Mişcare protestantă din Anglia ce pleda pentru autonomia bisericilor locale, negând, totodată, ierarhia ecleziastică. A apărut în 1642 (n. tr.).
[2] În traducere liberă, „piatră vie” (n. tr.).

Livingstone. Povestea autorului despre viaţa misionarilor din Orient l-a încântat pe filatorul de bumbac în vârstă de 21 de ani. Livingstone visa de mult la o viaţă departe de filatură şi de Scoţia. Cartea lui Gützlaff îi arăta cum îşi putea împlini dorinţa. După ce s-a chinuit cu studiile în domeniul medicinei, Livingstone a călătorit în sud şi a intrat la seminarul London Missionary Society, din suburbia capitalei Marii Britanii. Dorea să plece în China, le-a spus Livingstone noilor săi patroni.

Dar când şi-a finalizat studiile la seminar, Marea Britanie şi China intraseră în război din cauza opiului. Se întâmpla în 1840. În loc să ajungă în China, lui Livingstone i s-a propus să salveze suflete fie în Indiile de Vest, fie în Africa de Sud. A ales Africa. Temerarul idealist de 27 de ani, virgin, abstinent, medic şi preot hirotonisit, a lăsat zarva londoneză pentru tihna specifică misiunii de la Kuruman, la 965 de kilometri distanţă spre nord de capul cel mai sudic al Africii. Încă suferea din cauza primei sale dezamăgiri în dragoste, după ce fusese respins de o tânără pe nume Catherine Ridley, înainte de a părăsi Londra. Africa părea locul ideal pentru a-şi concentra toate energiile în vederea împărtăşirii veştilor minunate despre Iisus Hristos şi a lăsa în urmă toate decepţiile lumii adevărate. Avea să devină o temă recurentă în viaţa lui Livingstone.

Activitatea misionarilor nu căpătase încă reputaţia imperialistă de mai târziu – la care au contribuit şi explorările lui Livingstone. Nu era nimic sinistru în intenţiile lui Livingstone când a pornit spre Africa, în 8 decembrie 1840, nicio mare conspiraţie politică prin care să fie anulată independenţa triburilor africane. Era doar un tânăr credincios care lua în seamă îndemnul lui Iisus Hristos către adepţii săi: „Duceţi-vă şi faceţi ucenici din toate neamurile”. Avea să rătăcească prin regiunile situate la interior ca Apostolul Pavel, înfruntând mari pericole ca să înduioşeze acele suflete din ţinuturi îndepărtate, care altminteri nu l-ar fi putut cunoaşte vreodată pe Iisus Hristos.

Dacă nu l-ar fi cuprins o stare de neliniște, şi-ar fi putut petrece întreaga lui viaţă în acel mod simplu şi comun, în cadrul misiunii, încurajând studierea Bibliei şi ţinând slujbe. Dar plictiseala l-a cuprins în numai câteva săptămâni după sosirea sa la Kuruman, un loc anost şi arid, acoperit cu tufe. Nu era doar el plictisit, ci şi băştinaşii. „Prezenţa la slujba noastră varia între 10 şi 50 de oameni”, a scris el, „iar aceştia se manifestau cel mai adesea în modul cel mai necuviincios. Unii fumau, alţii râdeau,

munceau, iar unii erau folosiţi la îndepărtarea odoarelor bisericeşti”.

Dornic de a găsi o cale mai eficientă de a-şi împlini menirea, Livingstone a cerut şi a primit permisiunea de „a merge înainte în interiorul negru ca să stabilească misiuni în noi puncte. Această posibilitate l-a umplut pe Livingstone de „o bucurie de nedescris”.

În acea perioadă de început, exista o anumită candoare, o puritate în privinţa explorării Africii. Livingstone era un tânăr ambiţios a cărui energie nu avea limite. Grijile vieţii au dispărut pe măsură ce a lăsat în urmă lumea civilizată. Încă nu era faimos şi nu purta pe umerii săi slăbiţi povara aşteptărilor Angliei. Dar acum, 25 de ani mai târziu, ambele lucruri se întâmplaseră, conspirând, la fel de sigur ca Duelul Nilului, să îl aducă înapoi în Africa pentru ultima oară.

Livingstone ştia că dacă nu reuşea să localizeze Izvorul (şi, în mod curios, chiar şi în cazul în care reuşea), avea să fie ultima lui expediţie. Nu doar că era bătrân, dar Africa îi măcina vigoarea de ani buni. Gândul că guvernul britanic şi Royal Geographical Society erau tot timpul cu ochii pe el, chiar şi în mijlocul Africii, se adăuga stresului zilnic. Apoi să se certe cu hamalii ostili şi hoţi şi cu soldaţii ursuzi, al căror limbaj abia îl înţelegea – ei bine, uneori totul era prea copleşitor pentru Livingstone. „Sipaii deveniseră acum o asemenea pacoste, încât simţeam nevoia să am mână forte asupra lor”, a scris exploratorul în 18 iunie, când a aflat că soldaţii lăsaseră să moară pe drum un hamal bolnav pe nume Abraham. „Aşa că, în această dimineaţă, i-am chemat la mine şi i-am întrebat dacă ştiau pedeapsa la care se expuneau pentru nesupunere la ordine şi pentru că încercaseră să-i determine pe băieţii din Nassick să se întoarcă acasă... Membrele li se contractă pur şi simplu de lene. În timp ce toţi ceilalţi oameni sunt sănătoşi şi tot mai puternici, ei sunt nespălaţi şi arată jalnic. Vor fi nevoiţi să-şi schimbe obiceiurile dezgustătoare şi, dacă stau jos sau dorm ore întregi în timpul marşului, ori sunt găsiţi fără puşti şi genţi de muniţii, vor fi biciuiţi”.

Zece zile mai târziu, Livingstone şi-a văzută spulberată şi ultima speranţă că sipaii aveau să se schimbe, astfel că a renunţat la ei o dată pentru totdeauna. I-a trimis înapoi la ţărm în 28 iunie. În acel moment, Livingstone şi caravana lui se găseau pe un podiş, înconjuraţi de pâlcuri de pini şi de pajişte răzleaţă. La puţină vreme după aceea, cărarea cobora din nou,

pe măsură ce se apropia de vegetaţia bogată din apropierea lacului Nyassa. În 8 august 1866, a ajuns la lac, a cărui formă era alungită şi subţire, exact ca celălalt lac aflat mai la nord, Tanganyika. Nyassa avea o lungime de 483 de kilometri şi o lăţime de 96 de kilometri – aproape identic ca dimensiuni cu Tanganyika.

Livingstone încerca un sentiment de proprietar în Nyassa, deoarece descoperise şi, parţial, cartografiase regiunea în timpul expediţiei sale în Zambezi. Acum, după ce se chinuise timp de patru luni prin ţinutul mlăştinos al deltei Rovuma ca să ajungă acolo, discretul explorator era în mod firesc uşurat când s-a văzut pe malurile sale stâncoase. Vântul ce bătea peste lac producea mici valuri. A intrat în Nyassa, lăsându-se cuprins de apa rece. „Mă simţeam de parcă mă întorceam într-un vechi cămin, când am văzut din nou Nyassa şi m-am aruncat în brizanţii plăcutelor sale ape – mugetul acestei mări interioare chiar m-a înveselit”.

Faptul că ajunsese la Nyassa era, de asemenea, un prim pas esenţial în încercarea de a restrânge aria de căutare a Izvorului. Livingstone credea că o salbă de râuri şi lacuri ducea până la Nil – Victoria şi Tanganyika erau două dintre inelele acestui lanţ. Spera ca Nyassa să fie un altul – trebuia doar să găsească legătura. Peste câţiva ani, când caracteristica geografică cunoscută sub numele Valea Marelui Rift, care se întindea din Mediterana până în sudul Africii, a fost descoperită, unele elemente ale teoriei lui Livingstone s-au dovedit a fi corecte.

Astfel, explorarea lacului Nyassa pentru găsirea unor dovezi despre Izvor era un aspect important al căutării lui Livingstone. Planul lui era să traverseze lacul ori să îl înconjoare prin nord, într-o mişcare în sens contrar acelor de ceasornic. Totuşi, pentru că auzise veşti despre triburi ostile în jurul lacului, pe malul nordic al acestuia, şi dezamăgit că nu găsise o barcă pentru a ajunge pe malul opus împreună cu oamenii lui, Livingstone a ocolit către sud. Avea să călătorească în jurul lacului în sensul acelor de ceasornic. A continuat să noteze diverse observaţii în jurnalul său: „Ieri, în zorii zilei, un leu a ucis o femeie şi a mâncat-o aproape în întregime fără să fie deranjat”; „Cei care se ocupă cu agricultura nu par să fie sclavi: toţi cultivă plante, iar munca este apreciată”; „Noaptea trecută, un om a fost prins de un crocodil. Băuse bere şi, ca să se răcorească, a mers la apă, unde s-a întins, iar bestia l-a atacat”.

Ca întotdeauna, relaţia sa simbiotică cu arabii şi cu comerţul de sclavi a atras cele mai aspre însemnări: „Sentimentul de frică pe care englezii l-au declanşat la negustorii arabi de sclavi mai degrabă mă dezavantajează. Toţi fug de mine de parcă aş avea ciumă, aşa că, prin urmare, nu pot trimite scrisori către coastă”.

După ce a parcurs 241 de kilometri de-a lungul cursului sudic, Livingstone a ajuns la cel mai sudic punct al lacului Nyassa. A traversat râul Shire, plin cu crocodili, ce curgea spre sud, din Nyassa, şi se vărsa în Zambezi. A pornit din nou spre nord, către ţărmul vestic al lacului Nyassa. Zona era împădurită, uneori acoperită cu pâraie clare şi dealuri de calcar, iar alteori mocirloasă, din cauza pământului argilos, negru şi dens.

Viaţa decursese fără incidente de la plecarea sipailor – atât cât putea fi lipsită de incidente o călătorie de explorare în Africa –, dar necazurile s-au abătut asupra lui Livingstone în 26 septembrie. S-a întâlnit cu un arab care alerga către el, singur. În general, arabii de deplasau în grupuri mari, deoarece un arab singuratic se afla în pericol să fie ucis de africani, ca răzbunare pentru comerţul cu sclavi. Era straniu să-l vezi pe acest călător singuratic.

Fără să fie întrebat, arabul cuprins de groază i-a avertizat pe membrii caravanei lui Livingstone că ţinutul din care tocmai venea era plin de hoarde Mazitu. Acestea îi uciseseră pe ceilalţi 44 de membri ai grupului său. El era unicul supravieţuitor.

Livingstone era bine informat despre aceşti Mazitu. Le plăceau atacurile-surpriză asupra tuturor celorlalte triburi care le stăteau în cale. Bărbaţii erau sfâşiaţi în bucăţi. Femeile şi copiii erau ţinuţi în viaţă, pentru a servi ca sclavi şi concubine. Chiar şi numele Mazitu – însemnând în bantu „cei care vin de nicăieri” – le conferea acestor prăduitori o reputaţie sinistră, înspăimântătoare.

De înţeles că oamenii lui Livingstone erau speriaţi de moarte. Cel mai vocal în legătură cu pericolul a fost cel mai ostil hamal al lui Livingstone, un băştinaş din insulele Comore. Musa, aşa cum era cunoscut, era ursuz şi leneş, plăcându-i să fure şi să stârnească conflicte. Muncise ca marinar pentru Livingstone în timpul expediţiei din Zambezi, când îşi câştigase faima pentru trândăvia şi minciunile lui. Totuşi, Livingstone era iertător din fire, chiar uituc. Nu numai că a ales să uite experienţa sa tristă cu Musa, pe care l-a angajat din nou, în Zanzibar, dar a mai şi luat cu el alţi opt tovarăşi de-ai lui Musa, din Johanna. De-a lungul celor şase luni petrecute în drum spre Rovuma şi în jurul

lacului Nyassa, Musa şi dracii săi au recompensat mărinimia lui Livingstone furând din proviziile sale ori de câte ori credeau că el nu vede. Aşa că Livingstone avea motive serioase ca să-i vadă plecaţi. Şi, având în vedere că şi Musa era nerăbdător să părăsească expediţia, momentul părea prielnic pentru ca cei doi să se despartă. Livingstone avea să-şi continue căutarea, în timp ce Musa şi cei din Johanna se întorceau la ţărm. „Acum, Musa şi toţi oamenii Johanna au spus că nu vor să mai meargă înainte", a notat Livingstone. „Musa a zis: «Nu ţară bună aceea. Vreau să mă întorc la Johanna, ca să-mi văd tatăl, şi mama, şi fiul.»"

Dar Livingstone avea nevoie de Musa şi de oamenii din Johanna. Adevărul dureros despre Africa consta în dependenţa de hamali. Niciun explorator nu-şi putea prelungi călătoria peste perioada în care dispunea de provizii, aşa încât hamalii ajutau la aprovizionarea expediţiei. Pentru misiunea lui, un explorator european avea nevoie de lucruri ce se găseau printre poverile cărate de africanii tocmiţi cu acest scop: mărgelele şi pânzeturile ce aveau să fie oferite în schimbul alimentelor în satele localnicilor, praful de puşcă, medicamentele, chiar şi farfuriile şi argintăria de masă. Livingstone era deplin conştient că depindea de hamali. În ciuda eforturilor sale zilnice de a nu acorda atenţie problemelor legate de personal, realitatea crudă era că nu putea să facă totul de unul singur.

Înainte ca Musa să plece, Livingstone l-a adus aproape de el, în timp ce se apropia de o căpetenie de trib local ca să-i confirme zvonurile. Căpetenia a explicat că agitaţia nu era provocată de tribul Mazitu, ci de un trib cunoscut ca Manganja, care se săturase de arabii care aduceau arme şi muniţie pe pământurile lui şi le răpea oamenii. „În apropierea locului unde mergeţi voi nu trăiesc Mazitu", i-a asigurat şeful de trib pe Livingstone şi pe Musa.

Înfăţişarea terifiată de groază a lui Musa era atât de evidentă, încât ochii păreau să-i iasă din orbite. „Nu-l pot crede pe omul ăsta", a urlat el, nefiind în stare să se liniştească.

Deşi însuşi Livingstone nu avea de unde să ştie dacă informaţia şefului de trib era corectă, l-a asigurat în continuare pe Musa că ruta lor era sigură. Nu aveau să fie devieri de traseu. Apoi, comportându-se de parcă problema era tranşată, Livingstone a ordonat întregii caravane – inclusiv lui Musa şi celor din Johanna – să ia încărcăturile şi să înainteze. Era nerăbdător să călătorească spre nord către lacul Tanganyika.

În lunile următoare, toţii britanicii aveau să deplângă decizia lui Livingstone.

3. O sperietură soră cu moartea

Karahisar, Turcia
26 septembrie 1866
La 5 630 de kilometri distanţă de Livingstone

În momentul în care uşa temniţei s-a închis în urma lui Henry Morton Stanley, a devenit limpede că voiajul început cu cinci luni înainte, pe râul South Platte, deviase de la ideea iniţială de aventură şi se transformase într-o etalare îngrozitoare a prostiei, a calculelor greşite şi a pericolului fizic iminent. Celula suprapopulată puţea a urină stătută şi a corpuri nespălate. Pe măsură ce ochii lui Stanley se obişnuiau cu întunericul, a fost asaltat de ceilalţi deţinuţi. Nu era în stare să-i oprească pe turcii care îi cotrobăiau prin buzunare şi îl mângâiau lasciv. Procedau la fel şi cu William Harlow Cook şi cu tânărul Louis Noe, fost camarad în Union Navy de-al lui Stanley, care îl însoţise după ce plecaseră din New York. „Vă puteţi imagina sentimentele noastre când am fost înconjuraţi de aceşti oameni, care erau, de asemenea, gata să ne iniţieze în practicile lor sodomite”, a scris Stanley. „Cu adevărat îl deplângeam pe Louis, bietul băiat vizat de aceşti ticăloşi pentru a le fi victimă pe durata nopţii”.

Problemele începuseră în urmă cu nouă zile, când cei trei călăreau printr-o regiune izolată din Munţii Pontici. Încercau să traverseze platoul anatolian, spre Caucaz, dar rămăseseră fără bani, iar caii se prăbuşeau din cauza epuizării. Stanley, care nu lăsa constrângerile morale să stea în faţa ambiţiilor sale, a vrut să-i întindă o cursă unui călător şi să-i fure cei doi cai. Ca să îl ademenească pe bărbatul de vârstă mijlocie, pe nume Achmet, scoţându-l de pe drumul principal, Stanley a folosit limbajul trupului şi o turcă stricată, insinuând că tânărul Noe era disponibil pentru favoruri sexuale. Când Achmet a descălecat şi l-a mângâiat pe testicule pe Noe, Stanley a tras cu îndemânare sabia lui Achmet din teacă şi l-a pocnit cu mânerul în cap pe turc. Pe Achmet l-a salvat fesul, care a atenuat intensitatea loviturii. Deşi ameţit, acesta şi-a tras rapid cuţitul şi l-a atacat pe Stanley. Americanul nu era un adversar pe măsura turcului, şi în câteva secunde Achmet l-a răsturnat pe Stanley pe spate. Mâinile lui Stanley erau adânc tăiate şi sângerau, deoarece

încercase cu disperare să împingă lama cuţitului lui Achmet departe de inima sa.

Spre norocul lui Stanley, Noe avusese prezenţa de spirit să-l izbească pe turc în cap cu patul unei puşti. Omul s-a rostogolit de pe Stanley, s-a ridicat clătinându-se şi a scăpat cu fuga. Chiar atunci Cook, care rămăsese mult în urma lui Stanley şi a lui Noe, i-a ajuns din urmă şi a aflat ce s-a întâmplat. Cei trei bărbaţi au încercat să părăsească repede locul, Stanley şi Noe călărind armăsarii cei noi. Dar după mai puţin de o oră, l-au zărit pe Achmet, dornic de răzbunare, urmărindu-i călare – de data aceasta însoţit de un grup de tovarăşi. După o urmărire istovitoare de patru ore prin pădurea bogată şi poteci montane abrupte, cei trei americani au fost prinşi din urmă sus, pe un podiş. Au fost bătuţi, legaţi şi duşi într-un sătuc, unde au fost legaţi de gât de nişte stâlpi din curte.

În următoarele nouă zile, Stanley şi camarazii săi au fost bătuţi cu pumnii şi cu mânerul unei săbii, bombardaţi cu noroi şi cu pietre de femei şi de copii, luaţi la ţintă cu gloanţe şuierând deasupra capetelor lor, trase orizontal. Şi, cel mai rău, trei turci l-au dezlegat pe tânărul de 17 ani Noe într-o noapte şi l-au sodomizat pe rând. L-au ameninţat cu un cuţit pus la gât, spunându-i că îl vor ucide dacă va striga după ajutor. Stanley şi William Harlow Cook se aflau doar la câţiva metri distanţă, dar nu au putut face nimic pentru tânărul lor prieten. Mai târziu, Stanley a scris că turcii „nu au arătat milă sau regrete, ci, unul câte unul, au comis cel mai groaznic păcat, necunoscut – cred sau sper – statelor civilizate, în special Statelor Unite ale Americii”.

În dimineaţa următoare, sub privirile uimite ale celor trei americani, violatorii au facut plecăciuni în timpul rugăciunilor închinate lui Allah în aceeaşi curte.

Până la urmă, Achmet şi prietenii săi i-au dus pe captivi într-un oraş din apropiere, Rashakeni, pentru a fi denunţaţi unui magistrat. Acolo, americanii au fost legaţi în lanţuri şi duşi în închisoarea Karahisar. În mirosul fetid al temniţei, Stanley şi tovarăşii săi au fost aspru molestaţi în 27 septembrie, iar Stanley bănuia că ceilalţi colegi de celulă îşi faceau planuri să-l violeze pe Noe în noaptea aceea.

Tocmai în momentul în care lucrurile păreau foarte grave, cei trei au fost salvaţi de o convocare neobişnuită în biroul comandantului închisorii. Auzise că în instituţia pe care o conducea erau închişi americani şi a dorit să îi vadă. Murdari şi

plini de vânătăi, cu haine rupte şi dând semne clare de oboseală şi teamă, au fost scoşi din temniţă şi înfăţişaţi comandantului. La gândul că, ţinând trei americani spăşiţi în închisoarea sa mai mult timp putea declanşa o chestiune politică delicată, comandantul i-a încredinţat guvernatorului regiunii, care i-a eliberat pe propria răspundere. Ministrul american în Turcia, un diplomat pe nume Edward Jay Morris, în vârstă de 51 de ani, fusese avertizat despre caz. „Suntem toţi cu moralul ridicat”, a scris Stanley în 30 septembrie, „mai ales Louis”.

Cu ajutorul lui Morris, americanii au scăpat de toate acuzaţiile. În 14 noiembrie, au plecat din Turcia cu un vas, iar în 14 ianuarie 1867, după o escală în Ţara Galilor, Stanley a ajuns la New York, la bordul vasului *Denmark*. S-a despărţit amical de Cook încă din Turcia, în schimb, de la Noe, traumatizat după experienţa din Turcia, şi-a luat rămas-bun la New York, nu chiar în cele mai prieteneşti relaţii. Şi chiar dacă Noe l-a învinovăţit pe Stanley pentru că fusese violat – şi aşa o va face tot restul vieţii sale –, credea că personalitatea lui Stanley era o combinaţie charismatică de calităţi şi defecte. „Stanley este un aventurier temerar”, a spus Noe la întoarcerea acasă, „obraznic şi lipsit de scrupule, dar inteligent, făţarnic. Avea manierele unui om calm”.

Aventura din Turcia nu a continuat până în China, aşa cum plănuise Stanley cândva. Şi nu produsese niciun rezultat al muncii de gazetar independent. De fapt, Stanley nu făcuse nimic în acest sens. Dar călătoria – probabil, cea mai ridicolă şi mai de evitat dintre numeroasele sale eşecuri – i-a dat avântul necesar carierei sale în jurnalism. Stanley îşi fixase două scopuri în această privinţă. Primul era să scrie pentru *New York Herald*, cel mai mare ziar american. Al doilea, inspirat din activitatea lui David Livingstone, era să scrie articole despre aventuri în Africa. „Stanley mi-a vorbit despre explorările doctorului Livingstone în Africa”, a consemnat Noe. „Şi-a exprimat dorinţa de a pleca el însuşi acolo şi a spus că ar trebui să o facă în calitate de corespondent al ziarului *Herald*, şi, astfel, să scrie şi să creeze senzaţie, dobândind şi faimă, şi bani”.

Totuşi, Stanley nu avea acreditare în domeniul presei pentru a fi angajat de *Herald* – nu încă. Aşa că a luat trenul din New York până în St. Louis, unde s-a angajat cu normă întreagă la *Missouri Democrat*. Câştiga 15 dolari pe săptămână, primind sarcina de a se ocupa de corpul legislativ al statului Missouri, la Jefferson City.

Să scrie despre o instituţie politică importantă era în contrast cu detenţia sa în temniţa din Karahisar, nefiind chiar genul de subiect cutezător despre care voinicul şi necioplitul Stanley ar fi preferat să relateze, dar activitatea sa a fost atât de bună, încât în doar două luni i s-a încredinţat cea mai mare provocare a carierei sale de până atunci. Se întâmpla în martie 1867. Conducerea ziarului *Democrat* i-a cerut lui Stanley să pornească spre vest şi să relateze despre războaiele dintre americani şi amerindieni. Măreaţa cavalerie a Armatei Statelor Unite, alcătuită din 1 400 de soldaţi, înarmaţi cu tunuri puternice, traversa în galop preria din Kansas, hotărâtă să meargă până-n pânzele albe şi să-i alunge o dată şi pentru totdeauna pe membrii tribului Cheyenne din Marile Câmpii. Era o operaţiune de amploare, care impresiona prin forţele desfăşurate în câmpia nesfârşită şi prin credinţa nestrămutată că avea să se scrie istoria acelor locuri.

Spre marea sa bucurie, Stanley urma să fie cronicarul evenimentelor.

Între timp, în Anglia, a parvenit vestea zguduitoare a morţii lui Livingstone.

4. Aventura perfectă

Portsmouth
7 martie 1867

La cinci luni după ce Livingstone a încercat să-l liniştească pe Musa, îngrijorat de atacurile tribului Mazitu, un tunar al Marinei Regale pe nume E.D. Young a citit ediţia din 7 martie 1867 a ziarului *Times*. A fost şocat şi iritat. Se întâmpla la Portsmouth, în dimineaţa rece a unei zile de joi, când o furtună dinspre est-nord-est, ce te amorţea de frig, izbea violent puntea de lemn a noului iaht regal *Osborne* al reginei Victoria. Young citise că dragul său Livingstone murise.

Scria negru pe alb: Livingstone era dat dispărut şi se presupunea că murise. Era o poveste cutremurătoare. O emoţionantă scrisoare de însoţire de la Sir Roderick Murchison, în care se vorbea la trecut despre „prietenul regretat", era dublată de o alta din Zanzibar, prin care se confirma faptul că toţi membrii expediţiei lui Livingstone fuseseră măcelăriţi de triburile Mazitu.

„În 5 decembrie, nouă oameni din Johanna, o parte a grupului ce îl însoţea pe doctorul Livingstone, au sosit la Zanzibar", menţiona viceconsulul John Kirk, „spunând că la vest de Nyassa, cu aproximaţie între sfârşitul lui iulie şi începutul lui septembrie, au fost atacaţi brusc de o bandă a locuitorilor Mazitu şi că doctorul Livingstone, împreună cu jumătate dintre însoţitorii săi, au fost ucişi. Cei care s-au întors scăpaseră, după afirmaţia lor, deoarece rămăseseră în spatele grupului şi nu fuseseră descoperiţi. Toţi afirmau că, în seara morţii lui, dăduseră o mână de ajutor la îngroparea liderului lor decedat. Chiar dacă în privinţa detaliilor şi a altor aspecte mărturiile oamenilor difereau, toţi au recunoscut că văzuseră cadavrul, ce avea o singură rană – pricinuită de un topor – la ceafă. Unul dintre oameni asistase la scena în care lui Livingstone i s-a dat lovitura de graţie".

„Atacul a fost subit, iar doctorul Livingstone a avut timp să-i învingă pe cei cu care se lupta. Încerca să încarce din nou arma, în momentul în care a fost tăiat din spate. Mă tem că relatarea este adevărată şi că nu vom cunoaşte niciodată mai multe detalii".

Erau mai multe aspecte ale tragediei pe care Kirk nu le amintea în scrisoarea sa. De pildă, reacţia îndurerată a încercaţilor locuitori ai Zanzibarului la anunţul morţii lui Livingstone: imediat a început o perioadă de doliu. Toate vasele internaţionale din port, diversele consulate străine şi chiar sultanul Zanzibarului au coborât drapelele în bernă.

Mai puţin mişcător a fost comportamentul lui Musa. După ce şi-a exprimat profunda tristeţe în legătură cu moartea lui Livingstone, Musa le-a cerut stăruitor lui Kirk şi consulului George Seward să-i plătească pe cei din Johanna pentru timpul petrecut în slujba lui Livingstone. Lucraseră din greu timp de şase luni pentru ciudatul explorator, a argumentat el, urmând traseul de-a lungul râului Rovuma şi expunându-se pericolului când Livingstone a insistat să călătorească prin teritoriul tribului Mazitu. De vreme ce Livingstone era consulul britanic al triburilor din Africa şi adesea călătorise sub steagul Marii Britanii, Musa a insistat ca guvernul Maiestăţii Sale să le plătească ceea ce li se cuvenea.

Kirk, care fusese botanistul expediţiei lui Livingstone în Zambezi, şi Seward au acţionat cu prudenţă. Li s-a părut ciudat că singurii supravieţuitori erau cei din Johanna. Înainte de a trimite veştile către Londra, au întreprins o investigaţie minuţioasă în privinţa crimei. Timp de trei săptămâni, Seward şi Kirk i-au supus pe supravieţuitori unor întrebări încrucişate, fiind atenţi la mărturiile contradictorii, prin care încercau să-i forţeze să se încurce în propriile minciuni.

Niciuna dintre versiuni nu se potrivea. Unii dintre ei spuneau că Livingstone vâna elefanţi împreună cu câţiva săteni la răsărit, altul zicea că doar explora şi că decesul a avut loc la prânz. Câţiva au jurat că s-au ascuns în tufiş în timpul atacului, în timp ce alţii au declarat că li s-a cerut să se întoarcă în sat după provizii. Unii au declarat că Livingstone a împuşcat un singur om, alţii că a ucis doi. Cu toate acestea, relatările nu erau atât de diferite de la un om la altul. Iar detaliile precise concordau cu faptele cunoscute: ordinea şi maniera unei caravane în marş organizate de Livingstone (un detaliu pe care Kirk îl cunoştea personal) şi faptul că ruta lui Livingstone a ocolit lacul Nyassa pe la nord de acesta, o posibilitate pe care exploratorul o anunţase lui Seward înainte de a pleca din Zanzibar.

Până la urmă, s-au pus întrebări în legătură cu motivaţia. De ce ar fi riscat oare cei din Johanna să sufere pedepse pentru dezertare şi insubordonare în Zanzibar, de vreme ce spuneau

adevărul? Niciun câştig nu ar meritat riscul. În 1866, în apropierea Crăciunului, Ali Musa şi cei din Johanna au fost trimişi acasă fără să fie plătiţi. Şi, în timp ce însuşi sultanul din Johanna a cerut ca supuşii săi să primească banii cuveniţi pentru servicii preţioase aduse Marii Britanii, Seward şi Kirk au ajuns la concluzia că Livingstone murise.

Seward, un medic din Edinburgh care devenise bun prieten cu Livingstone în timpul şederii exploratorului în Zanzibar, a comunicat vestea Foreign Office-ului. I-a ordonat lui Kirk să transmită ştirea şi către Royal Geographical Society. Era a doua zi după Crăciun, în 1866. Kirk a dorit ca vestea să ajungă cât se poate de repede, aşa încât a redactat două scrisori. Una a fost expediată peste Atlantic, cu ajutorul poştei maritime. Cealaltă a urmat traseul Marea Roşie – Mauritius şi a ajuns la Aden, după ce a fost dusă cu trenul prin peninsula Suez. Ambele au ajuns la destinaţie peste două luni. „Dacă această teribilă informaţie va fi confirmată", a scris Murchison către *Times* în scrisoarea ce a stârnit furia lui E.D. Young în 7 martie 1867, „atunci lumea civilizată va jeli pierderea celui mai nobil şi mai neînfricat explorator care a trăit vreodată".

Populaţia Marii Britanii a fost şocată de moartea lui Livingstone, mai ales de modul cum se petrecuse totul. Sălbăticia zuluşilor era bine-cunoscută. O poveste scandaloasă dar adevărată circula printre britanici: un grup de colonişti din Africa de Sud fuseseră traşi în ţepi groase din lemn, introduse prin rect, şi care le-au străpuns inimile. Desigur, în cazul lui Livingstone, în lipsa cadavrului, circumstanţele morţii sale erau imposibil de verificat, dar nu era nicio îndoială că decedase. Investigaţia lui Seward şi Kirk dovedise că norocul lui Livingstone, care timp de zeci de ani rătăcise nevătămat prin Africa, ajunsese la capăt într-o manieră spectaculoasă.

E.D. Young, care cunoştea caracterul lui Musa, a citit aproape cu furie ştirile, în timp ce se afla la bordul vasului *Osborne*. Acest tânăr în vârstă de 35 de ani, cu gradul de ofiţer subaltern[1], servise în expediţia lui Livingstone în Zambezi, între ianuarie 1862 şi martie 1864. Pilotase *Pioneer*, cea de-a doua dintre cele trei nave cu aburi, având carena din oţel, folosite de Livingstone pentru a naviga prin delta fluviului Zambezi. În opinia lui Young, Ali Musa şi ceilalţi din Johanna erau doar nişte

[1] „*Warrant officer*", în limba engleză – ofiţer subaltern sau ofiţer brevetat (n. tr.).

hoţi, trântori şi mincinoşi. Opinia lui era că ei îl părăsiseră pe Livingstone pentru că expediţia devenise prea dură, apoi şi-au aranjat mărturiile despre moartea lui Livingstone astfel încât să-şi poată primi plata.

Young, un individ uscăţiv, era impulsiv. În adolescenţă, se alăturase de bunăvoie Marinei Regale, instituţie cu o tristă faimă în privinţa brutalităţii, a sodomiei şi a condiţiilor de viaţă mizerabile pe care le oferea. Cei mai mulţi dintre oameni nu se ofereau voluntar pentru o astfel de profesie. Mai degrabă, erau forţaţi să intre în serviciu de grupuri de marinari care hoinăreau prin oraşele de pe malul mării, îmbiau cu băutură tinerii, îi loveau în cap sau îi puneau în lanţuri, apoi îi cărau pe vase. Totuşi, lui Young îi plăcea viaţa de marinar. În timpul celor 20 de ani de serviciu urcase în ierarhie până la gradul de tunar şi ofiţer subaltern. În 1860, pe când servea ca tunar pe *Gorgon*, un vas pentru aprovizionare ce făcea naveta în Canalul Mozambic, l-a întâlnit pentru prima oară pe Livingstone. Young îl admira pe explorator atât de mult, încât a renunţat la postul său obţinut cu greu în 1862 pentru a lucra la bordul vasului *Pioneer*. La început, Livingstone avea dubiile sale în privinţa caracterului marinarului, suspectând că etica muncii lui Young, prea zelos proclamată, era o încercare de a obţine bani în plus la salariu. Dar, în timp, Young a câştigat încrederea lui Livingstone şi a devenit un element de bază în timpul expediţiei din Zambezi. „Am lăsat vasul *Pioneer*”, nota Livingstone în jurnal în 16 iunie 1863, când şi-a continuat explorarea, „pentru o perioadă, pe uscat, sub comanda celui mai activ şi mai de încredere tunar, domnul Edward Young, din Marina Regală”.

Pentru cariera lui Young în marină, unde a revenit la întoarcerea în Anglia, timpul petrecut cu Livingstone a fost un avantaj. Funcţia confortabilă de tunar pe *Osborne* servea drept mărturie – ocupa o poziţie aproape simbolică, de vreme ce armamentul de la bord era insignifiant. A stat acolo doi ani. Bronzul de Africa a fost înlocuit cu culoarea roşatică spre brun a pielii, specifică vieţii în regiunea Portsmouth, expusă la vânt. Activitatea pe iahtul Maiestăţii Sale era total diferită de viaţa dusă pe *Pioneer*, unde marinarii îşi spălau uniformele în apa mâloasă, mâncau peştii pescuiţi din fluviu sau produsele cumpărate de la triburile de pe coastă, iar peisajul era dominat de „stuful ce mărginea apa, plictiseala şi bâzâitul monoton al ţânţarilor”.

Chiar dacă în ziua în care Young a citit despre presupusa ucidere a lui Livingstone, în Portsmouth temperatura atingea doar 34° şi toate celelalte aspecte ale activităţii sale pe *Osborne* erau destul de plăcute. Vasul a acostat în linişte, fară să fie rostite comenzile obişnuite în această situaţie. Totdeauna puntea lucea de curăţenie. În fiecare zi, Young se îmbrăca impecabil, introducând elegant cămaşa de marinar în pantalonii scrobiţi. Mânca regulat mâncare gătită, la ore fixe, savura pe îndelete o raţie zilnică de rom. Oraşul-port Portsmouth, aglomerat şi agitat, cartierul general al Marinei Regale, cu birturile marinarilor şi cu admiratorii celor porecliţi „*gunny bunny*”[1], era la o aruncătură de băţ de Londra, unde te puteai distra în weekend. Viaţa pe vasul *Osborne* avea chiar şi un farmec neobişnuit, aşa cum nu se găsea pe altă ambarcaţiune a Marinei Regale: nu era niciun secret că pe *Osborne* majoritatea marinarilor erau homosexuali – porecliţi „reginele ţipătoare” de ceilalţi camarazi. Atracţia principală erau cabaretele numite „Opera sodomiţilor”, unde performau travestiţi îmbrăcaţi complet în straie femeieşti. Spectacolele lor erau pline de viaţă şi rafinate, ceva nemaivăzut în alte locuri pe mare.

Totuşi, Young era gata să renunţe la lux, prestigiu şi petreceri zgomotoase de dragul unei idei bizare ce îl preocupa tot mai mult: tunarul dorea să plece în Africa şi să conducă o expediţie de căutare a lui Livingstone. Planul său se baza pe rutele acvatice pentru a ajunge în interiorul continentului. Avea nevoie doar de un mic grup de oameni dedicaţi misiunii şi de o barcă zdravănă. „Ieşea cu totul din discuţie să duci o trupă numeroasă de oameni pe continent, chiar şi un echipaj al unei bărci de pe o navă de război, cu atât mai puţin o canonieră”, a consemnat el mai târziu.

Young a plănuit să urmeze cursul fluviului Zambezi de pe coastă spre interiorul continentului, după ce învăţase bine tainele acestui mare fluviu în anii în care pilotase vaporul pentru Livingstone. Îi cunoştea vârtejurile şi bancurile de nisip, canalele laterale, cataractele, rafalele de vânt dinspre est şi inevitabilele ploi torenţiale de la sfârşitul după-amiezii. Zambezi era un fluviu mult mai larg şi mai uşor de navigat decât Rovuma, mâlos şi plin de crocodili, al cărui curs Livingstone îl urmase spre interiorul continentului pentru a începe expediţia de căutare a Izvorului, cu destule sate pe maluri, unde se putea obţine hrană. Din

[1] Poreclă dată artileriştilor din armată şi marină (n. tr.).

Zambezi, avea să cotească spre dreapta, în râul Shire, mai îngust, pe care urca în amonte până când ajungea în lacul Nyassa, prin partea sudică a acestuia. Până să ajungă la Nyassa, Young plănuia să meargă din sat în sat, pe mal, şi să-i întrebe pe băştinaşi despre un om alb care ar fi putut trece pe acolo. Avea să afle cu siguranţă dacă exploratorul mai era sau nu în viaţă. Young voia să afle adevărul. Nu putea suporta sentimentul îndoielii.

Un obstacol major – printre altele – stătea în calea lui Young: însăşi noţiunea de căutare a unui explorator rătăcit era revoltătoare. Când dispăreau, rămâneau pierduţi. Cu o singură excepţie notabilă, explorarea britanică respectase această lege nescrisă timp de secole întregi. În vremurile de la începutul explorărilor, când să călătoreşti peste un deal dintr-o vale în alta era un act de curaj, să găseşti un explorator rătăcit nu era dificil. Dar din momentul în care exploratorii au început să se deplaseze la mii de kilometri depărtare de ţara de baştină sau să navigheze sute de kilometri peste linia orizontului, doar ca să descopere limitele Pământului, operaţiunea de salvare nu mai era posibilă. Căutarea exploratorilor întârziaţi ar fi reprezentat un handicap pentru explorare în sine; mărimea globului pământesc şi ritmul lent al comunicaţiilor ar fi transformat misiunea într-o căutare a acului în carul cu fân. De asemenea, era posibil ca grupul pornit în căutarea celui rătăcit să îl găsească mort. Era de aşteptat ca exploratorii să se salveze singuri, ca James Cook, care cu ajutorul unei pânze a acoperit gaura exterioară a carenei vasului Endeavour, sau ca Lewis şi Clark, când s-au bazat pe înţelepciunea unei femei pe nume Sacajawea din tribul Shoshone, care i-a ajutat să supravieţuiască în Vestul Sălbatic.

Excepţia notabilă era Sir John Franklin. Se întâmplase în 1845. Franklin avea 60 de ani, pe atunci un bărbat voinic, cu părul alb, veteran al Războaielor Napoleoniene, faimos pentru explorarea din regiunea arctică. După ce şi-a întrerupt aventurile timp de 16 ani, a întreprins o expediţie pentru a găsi Pasajul Nord-Vestic, dorind, la fel ca mulţi alţi exploratori înaintea sa, să găsească o scurtătură din Europa spre Orient prin banchizele de gheaţă din nordul Americii de Nord. Cele două vase ale sale, *Terror* şi *Erebus*, cu un echipaj total de 129 de ofiţeri şi marinari, au navigat spre coasta vestică a Groenlandei până în aisbergurile din golful Baffin. Era iulie, o lună ospitalieră. Nici Franklin, nici vasele sale cu oameni cu tot nu au mai fost vreodată văzute de atunci.

În împrejurări normale, statutul oficial pentru o expediţie pierdută trecea prin câteva faze: „întârziat” apoi „dispărut” şi, în final, „presupus decedat”. Se organizau slujbe de amintire şi era posibil ca statui să fie închinate memoriei eroilor căzuţi. Erau acţiuni lipsite de emoţie, dar toată lumea accepta regulile jocului. Totuşi, Franklin era bogat, avea o soţie care îl adora şi prieteni influenţi – printre ei, şi Murchison. Era prea important ca să fie uitat peste noapte. După o campanie intensă de obţinere de fonduri condusă de preşedintele RGS, câteva grupuri au pornit din Anglia în căutarea vaselor *Terror* şi *Erebus*.

Niciunul nu a fost încununat cu succes. Anii au trecut fără să se afle ceva. În 1857, însăşi Lady Jane Franklin a pregătit un vas pentru a-l căuta pe soţul ei. Membrii RGS au fost atât de impresionaţi de hotărârea ei, încât i-au acordat lui Lady Jane o distincţie importantă – Founder’s Medal de aur –, „pentru perseverenţa jertfei de sine în trimiterea de expediţii care să stabilească soarta soţului ei”.

Totuşi, Murchison, şi nu Lady Franklin, a fost acela care şi-a folosit cu energie legăturile personale şi politice pentru a continua căutările după ce se pierduse orice speranţă. „Nu a încetat să ţină treaz interesul publicului pentru această chestiune prin apeluri insistente şi emoţionante”, şi-a exprimat uimirea Sir Henry Rawlinson, exploratorul subcontinentului indian. În mare parte datorită zelului arătat de Murchison, 32 de nave au luat parte la diverse căutări până când au fost descoperite obiecte de pe *Terror* şi *Erebus*, iar moartea lui Franklin a fost confirmată de *Fox*, nava lui Lady Jane, în 1859.

În mod ironic, Livingstone şi Lady Jane Franklin s-au întâlnit spre sfârşitul lui 1865, când el a trecut prin Bombay în drum spre Africa, pentru expediţia de căutare a Izvorului. El era un simbol al explorărilor, ea, al exploratorilor pierduţi. Peste un an, Livingstone avea să se afle în ambele ipostaze.

Spre deosebire de Lady Franklin, Young nu avea banii necesari pentru a finanţa o căutare. Din cauza rigidei demarcări sociale a Angliei victoriene, Young era considerat un membru al claselor sociale inferioare, o categorie vastă de indivizi din care faceau parte toţi cetăţenii, cu excepţia celor înstăriţi. În mod obişnuit, un membru al clasei de jos nu ar fi legat prietenie niciodată cu cei din clasele sociale superioare. Dar Livingstone – şi el provenit din clasa de jos – era o sursă de inspiraţie în această privinţă. El reprezenta o clasă nouă în curs de dezvoltare în Anglia – clasa de mijloc –, dovada că un individ putea trece de

bariera dintre cele două clase cu ajutorul realizărilor personale şi al bravadei. În timp ce Young se gândea tot mai intens la presupusa moarte a lui Livingstone, fiind tot mai convins că Musa minţea, a realizat că doar depăşind barierele sociale putea demonstra că Livingstone era în viaţă.

În 13 martie 1867, la o săptămână după ce Times a anunţat decesul, cu mult curaj, Young a compus o scrisoare către Murchison.

„Domnule”, începea scrisoarea. Scrisul lui Young era foarte îngrijit, iar stilul, expresiv. „Aflând cu tristeţe informaţia despre decesul doctorului Livingstone, vă rog să-mi iertaţi îndrăzneala de a vă scrie pe această temă. În primul rând, trebuie să vă informez că am servit timp de doi ani în expediţia din Zambezi a doctorului Livingstone, aflându-mă la comanda vasului *Pioneer*, la ordinele Domniei Sale, perioadă în care i-am cunoscut bine pe cei din Johanna, dintre care 12 persoane faceau parte din echipajul vasului *Pioneer*. Şi, domnule, pot cu toată răspunderea să vă spun că, tot timpul şi în toate împrejurările, nu se putea pune nicio bază în ei, mai ales în privinţa adevărului, dincolo de faptul că erau mari hoţi.

De aceea, am motive serioase să sper că povestea lor în privinţa morţii doctorului se va dovedi doar o născocire, mai ales că nu au adus nimic din ceea ce i-a aparţinut, pentru că ştiau bine valoarea cărţilor sau hârtiilor sale etc., pe când cei din tribul Mazitu, nu.

Am onoarea de a fi, domnule, supusul dumneavoastră servitor”.

Young a semnat scrisoarea şi a trimis-o destinatarului. Litera „*e*” din semnătura sa semăna cu „*g*”, motiv pentru care Times i-a publicat greşit numele. În ciuda acestui fapt, notiţa plină de supărare l-a proiectat pe tunarul umil şi înflăcărat într-o odisee neverosimilă care avea să-i influenţeze viaţa.

Scriindu-i lui Murchison, Young a găsit un aliat puţin probabil. Nu doar că Murchison a condus operaţiunea de găsire a lui Franklin, dar şi trimisese bani lui Speke şi Grant când erau în întârziere în timpul călătoriei pe Nil. Şi, la fel ca Young, Murchison avea dubii în legătură cu moartea lui Livingstone, chiar dacă persoanele de la care provenea informaţia, din Africa, Kirk şi Sir Samuel Baker, declarau că exploratorul era mort şi îngropat.

Murchison a trimis scrisoarea lui Young mai departe, la *Times*, apoi l-a chemat pe marinar la Londra. Când Young, curajos, şi-a prezentat propunerea de a conduce o expediţie de căutare, Murchison a fost încântat. „Nu trebuie să acceptăm îndoiala”, i-a dat dreptate Murchison lui Young.

Pregătirile au început cu seriozitate. Chiar şi atunci când documentele indicau în continuare că Livingstone murise – inclusiv un text din 6 aprilie, în care se amintea o investigaţie prelungită condusă de consulul Seward –, legăturile şi verva lui Murchison au transformat cu repeziciune expediţia de căutare din teorie în practică. În mai, Young a fost numit în fruntea Expediţiei de căutare a lui Livingstone şi a primit permisiunea din partea Amiralităţii să plece de pe vasul *Osborne*. Mulţumită demersurilor lui Murchison şi faimei lui Livingstone, guvernul i-a oferit lui Young de zece ori mai mult decât fondurile necesare aventurii sale exagerate şi l-a încurajat „să folosească toate mijloacele avute la dispoziţie pentru a-şi asigura succesul”.

Young nu a fost cheltuitor, dar nu a ezitat să folosească banii pentru un aspect pe care îl considera vital pentru reuşita planului său: o ambarcaţiune de apă dulce cu carena din oţel. *Search* nu impresiona la prima vedere, era o barcă deschisă, lungă de 9 metri şi lată de 2,4 metri. Dar era proiectată după un model numit *Lady Nyassa*, ce aparţinea lui Livingstone, ideal pentru a naviga pe Zambezi şi Shire. Era dotată cu un catarg care susţinea o velă şi ujbe pentru fixarea ramelor, pentru a vâsli când nu bătea vântul. Avea calitatea de a naviga în ape adânci de doar 46 de centimetri. Cele 38 de piese din oţel flexibil din componenţa bărcii ar fi fost fierbinţi la atingere din cauza soarelui african, în schimb, *Search* putea fi complet dezasamblată. Hamalii o puteau transporta în susul apei, depăşind pe uscat o porţiune lungă de 56 de kilometri a râului Shire, cu cascade şi praguri. Acele cataracte, pe care Livingstone le-a botezat Cascadele Murchison[1], erau obstacolul principal al călătoriei între Zambezi şi lacul Nyassa.

În calitate de comandant, Young avea mână liberă pentru alegerea echipajului. A invitat trei prieteni de încredere pentru a se alătura marii aventuri. Era o idee strălucită, ce asigura camaraderia lor şi prin care autoritatea lui Young nu putea fi ameninţată de un pretendent din afară în căutare de putere. Cei trei erau: John Reid, marangoz pe vasul *Pioneer*, Henry Faulkner,

[1] În prezent, cascadele Kholombidzo (n. tr.).

fost ofiţer de armată în Regimentul 17 Cavalerie „Lancers”, şi Patrick Buckley, un camarad de pe *Gorgon*. Expediţia urma să fie o aventură în sensul adevărat al cuvântului – doar câţiva prieteni călătorind în sălbăticie, cu o misiune dincolo de puterea oamenilor obişnuiţi.

Pe măsură ce se apropia momentul plecării, pentru englezi expediţia a devenit un simbol al speranţei. Misiunea celor patru bărbaţi curajoşi cărora li s-au dat puteri depline să-l găsească pe Livingstone nu garanta nimic, dar sugera că măcar putea fi în viaţă. Asta era important. Când naţiunea a fost demoralizată de masacrarea tinerilor ei în Războiul din Crimeea, între 1854 şi 1856, explorarea lui Livingstone în Africa i-a ridicat moralul. Iar când englezii au fost devastaţi de vestea că naţionaliştii indieni au ucis bărbaţi, femei şi copii britanici nevinovaţi în Punjab, în 1857, victoriile lui Livingstone le-au deturnat gândul de la dezastru. Iarăşi, în anii 1850, când tensiunile sociale şi şomajul generalizat au declanşat nemulţumiri şi au diminuat moralul britanicilor, Livingstone a fost acela care a păşit în faţă, ca un leu. Era mai mult decât un explorator: simboliza potenţialul enorm ascuns în fiecare om, dar scos la iveală doar de aceia dornici de a-l împinge dincolo de limitele confortului şi ale fricii. Într-un fel, Young devenise şi el un izvor de speranţă.

Existau totuşi două aspecte ale speranţei. O sumă consistentă de bani s-a cheltuit pentru organizarea expediţiei. Aşteptările erau atât de mari, încât oamenii pierdeau din vedere amănuntul important că localizarea lui Livingstone avea să fie un miracol (aşa cum notase Murchison: „planul ar fi condamnat prin sintagma Căutarea Utopică a lui Livingstone”). Era un om singur în mijlocul unui vast continent. De un an nu mai fusese văzut în viaţă, iar poveştile despre uciderea sa păreau neliniştitor de plauzibile. Dacă zvonul era adevărat, perioada de un an scursă ar fi putut oferi de asemenea posibilitatea ca Livingstone să se îndepărteze pe o distanţă de câteva mii de kilometri de civilizaţie. Aşa că, dacă Young dorea cu sinceritate să-l găsească pe Livingstone, atunci asta însemna să abandoneze *Search* şi să continue expediţia pe uscat – o sarcină pentru care nu era pregătit.

În 10 iunie, Young şi membrii expediţiei sale au navigat din Portsmouth la bordul vasului *Celt*, care ducea corespondenţa. În iulie, la doar patru luni de la scrisoarea trimisă lui Murchison, expediţia lui Young călătorise spre Africa, lansase la apă *Search* şi era pregătită să navigheze către delta fluviului Zambezi. Dacă

totul mergea conform planului, el şi oamenii săi aveau să fie preluaţi la gura deltei de un vas britanic de război în 2 decembrie, pentru călătoria de întoarcere acasă.

Călătoria pe Zambezi a fost ca o întoarcere acasă pentru Young. Cel de-al patrulea fluviu ca mărime din Africa se numără, de asemenea, şi printre cele mai mari din lume. Delta de la gura sa de vărsare are o lăţime de 82 de kilometri, iar fluviul în sine măsoară 3,2 kilometri în lăţime în locul unde se varsă în Oceanul Indian. Livingstone navigase pe aproape fiecare centimetru al acestui impresionant fluviu. Zonele joase situate de-a lungul malurilor acoperite de vegetaţie luxuriantă erau pline de ţânţari ce transmiteau malaria, muşte ţeţe, păianjeni, scorpioni şi focare de variolă. Mary, soţia lui Livingstone, fusese îngropată în aceste locuri, în satul Shupange, după ce a murit în aprilie 1862. Young a fost prezent la înmormântare şi a trecut pe la mormânt în misiunea sa de găsire a soţului ei.

Pentru Young şi colegii lui, farmecul călătoriei a lăsat repede locul realităţilor cotidiene ale traiului periculos pe apă. Ţânţarii îi enervau pe toţi, zi şi noapte. Malurile miroseau fetid, a putrefacţie şi vegetaţie. Uneori, curentul era liniştit, alteori, forma vârtejuri. Când Young a cotit uşor spre dreapta, din Zambezi în râul Shire, mai îngust şi cu un curs mai sinuos, complexitatea călătoriei lor s-a schimbat, de asemenea. Shire era un râu al contrastelor – kilometri întregi de cataracte de netrecut, urmate de distanţe la fel de lungi de mocirlă descurajantă, plină cu ierburi înalte. Atât de mulţi elefanţi se tăvăleau în apele mocirloase, încât, la un moment dat, Livingstone, conştient că lemnele de foc erau rare în mlaştina mare a râului Shire, le-a cerut oamenilor să adune oasele elefanţilor din râu şi să le folosească drept combustibil pentru cazanul cu aburi al vasului. Şi mai ameninţătoare era prezenţa în număr mare a crocodililor, motiv pentru care, în timpul expediţiei din Zambezi, oamenii lui Livingstone au descris Shire ca „un râu al morţii”.

Young şi tovarăşii săi au urcat în amontele râului Shire, până la Cascada Murchison, unde au ajuns în 19 august. Acolo au petrecut cinci zile, după ce au luat barca pe uscat. A fost o perioadă agitată pentru Young. Nu doar că pierderea ori distrugerea vreunei piese din Search ar fi făcut de nefolosit barca, dar, de asemenea, informaţii primite de la băştinaşi au confirmat faptul că triburile Mazitu pândeau pe undeva prin apropiere. Trecuse ceva timp, dar aceştia nu deveniseră mai

supuşi. Young a tocmit repede 240 de bărbaţi din tribul Makololo ca să care piesele componente ale bărcii dincolo de cascadă. În timpul călătoriei, care a durat patru zile şi jumătate, nu au existat indicii că Mazitu i-ar fi urmărit.

Indicii despre soarta lui Livingstone au început să se ivească pe măsură ce expediţia s-a apropiat de lacul Nyassa. Cu 12 luni înainte, un alb oprise în satul Maponda pentru câteva zile de odihnă. Membrii tribului Makololo nu auziseră de vreun alb care să fi fost prins în ambuscadă şi au râs cu hohote la gândul că aşa ceva s-ar fi putut petrece fără ca vestea să nu se răspândească, deoarece zvonurile circulau foarte repede.

Când au ajuns la Nyassa, au apărut mai multe indicii semnificative. Într-un mic sat, Young a cumpărat obiecte de provenienţă britanică, oferite în cadrul negoţului de mărfuri de un alb – un cuţit, un brici, o lingură, o bucată lungă uzată de stambă zdrenţuită, o carte de rugăciuni folosită la slujbele anglicanilor. Toate păreau să fi aparţinut lui Livingstone, dar nu era nici urmă de el şi nimeni nu ştia unde plecase.

În 14 septembrie, furtuna a surprins *Search*, care s-a adăpostit într-un cătun de pe mal. În timp ce oamenii coborau din barcă, li s-a reamintit că Mazitu erau în apropiere. Toate colibele erau goale, nu existau tăciuni de la focuri pe care se gătise mâncare şi nu se auzeau strigăte de copii ieşiţi la joacă. „Am văzut nenumărate schelete”, a scris Young. Cei câţiva săteni rămaşi în viaţă îşi aminteau de un alb, dar au spus că era mort de multă vreme. Young şi tovarăşii săi au aşteptat ca vântul să se domolească, după care au părăsit satul-fantomă pentru a-şi continua munca de investigaţie în alte locuri.

Cinci zile mai târziu, *Search* a cârmit spre un sat mare, condus de o căpetenie pe nume Marenga. În momentul în care barca se pregătea să tragă la doc, Young şi oamenii săi au fost confundaţi din greşeală cu neguţători portughezi de sclavi. Războinicii s-au aliniat pe mal cu armele aţintite spre *Search*, în speranţa că aveau să alunge barca. Când Young a strigat că erau britanici, armele au fost lăsate în jos, iar expediţia, întâmpinată cu căldură. Căpetenia Marenga s-a grăbit să întâmpine echipajul bărcii. Strângând mâna lui Young cu mult entuziasm, l-a întrebat:

— De unde vii şi unde este fratele tău, care ne-a vizitat anul trecut?

Când Young, nerăbdător, i-a spus lui Marenga despre misiunea sa de căutare a exploratorului, a fost recompensat cu poveşti despre vizita lui Livingstone. „Mi-a spus că sosise de la

Maponda”, a scris Young, „unde oprise pentru două zile. A fost foarte amabil”.

Search a navigat mai departe, scotocind după indicii în cele mai sudice puncte de pe malul lacului Nyassa. Young era pe deplin lămurit că Livingstone călătorise de-a lungul aceloraşi ţărmuri ca să scape de triburile Mazitu. Nu o luase spre nord, în jurul lacului, aşa cum plănuise iniţial – şi cum jurase Musa. În mod clar, Livingstone nu murise, aşa cum susţinea Musa, deoarece nu a călătorit niciodată în apropierea locului aşa-zisei sale morţi. Analizând lucrurile din acest unghi de vedere, Young era sigur că Livingstone trăia.

Acum, Young se confrunta cu o dilemă. A noua clauză a hotărârii emise de RGS îi oferea posibilitatea de a călători mai departe pentru a stabili legătura cu Livingstone sau de a se întoarce acasă, după ce a verificat faptul că exploratorul era în viaţă.

Young a făcut cale întoarsă. Avea la el obiectele personale ale lui Livingstone pe care să le arate conducerii RGS şi mărturia de primă mână a băştinaşilor că Livingstone trăia. Misiunea, în ceea ce îl privea pe Young, fusese îndeplinită. Începea călătoria spre casă.

În 2 octombrie, Young a dezasamblat *Search*, pentru a trece din nou de cataracte. În 2 decembrie, el şi oamenii săi s-au întâlnit cu echipajul navei HMS *Raccoon*, la gura de vărsare a fluviului Zambezi. Peste cincisprezece zile, erau în Cape Town. Iar în 19 decembrie, se îmbarcau încă o dată pe vasul *Celt*, cu destinaţia Londra. În 27 ianuarie 1868, la doar zece luni după ce supărarea lui Young a declanşat imposibila aventură, raportul oficial redactat de el, referitor la expediţie, se discuta la întrunirea RGS. „Am onoarea de a fi, domnule, slujitorul tău supus”, încheia autorul raportului.

„Cât de profundă şi de sinceră a fost bucuria întregii naţiuni britanice la aflarea veştilor excelente despre marele nostru explorator”, exulta botanistul H.G. Adams.

Young nu plecase niciodată în explorări şi nu se întâlnise cu Livingstone. Dar dacă vreodată a existat o expediţie fără cusur, atunci aceea a fost a lui Young. Nu au existat răniţi. S-au adus dovezi că Livingstone trăia. Pe baza informaţiilor descoperite de Young, sultanul din Johanna l-a condamnat pe Musa la închisoare pentru opt luni. Iar Young şi compatrioţii săi au fost trataţi ca nişte eroi. Aureolat de succesul său, Young a fost autorizat să

vorbească despre locul lui Livingstone în istorie. „Călătoriile sale prelungite”, a concluzionat Young, „îl aşază în fruntea exploratorilor moderni, deoarece nimeni nu a îndrăznit să pătrundă în locurile unde a fost el. Nimeni, pentru o bună perioadă de timp, nu şi-a dedicat atât de mult timp din viaţă să caute triburi până atunci necunoscute. Cel care îi va egala vreuna dintre performanţe – dacă se va întâmpla asta – nu va poseda fiecare calitate specifică şi importantă a adevăratului explorator”.

Aventura îndrăzneaţă a tunarului E.D. Young se apropia de sfârşit. În 1867, un an extraordinar, când Statele Unite ale Americii au cumpărat Alaska de la Rusia, Alfred Nobel a inventat dinamita, iar Karl Marx a publicat *Capitalul*, realizările acestui ambiţios artilerist din Portsmouth au ţinut prima pagină a presei. Călătoria lui Young a fost importantă, deoarece a arătat Marii Britanii că nu avea motive să se teamă pentru soarta lui Livingstone. Indiferent de dificultăţi, el avea să se întoarcă într-o zi.

5. Ziarul Herald

New York
Decembrie 1867

În New York era o vreme rece şi mohorâtă. Mai erau doar cinci zile până la Crăciun. Henry Morton Stanley umbla încoace şi încolo pe străzile pavate din Lower Manhattan, în căutarea acelei slujbe la ziar care să îl plaseze în sfârşit în eşalonul de elită al presei americane. Abia se întorsese din întinsele Mari Câmpii. New York era un oraş ce se ridicase recent şi îşi căuta locul pe scena internaţională. Gemea de promisiuni, de corupţie politică şi de indivizi aroganţi; bani vechi şi noi, bande de răufăcători şi imigranţi. Central Park, conceput să concureze marile parcuri europene, apăruse pe locul unor mlaştini, de-a lungul fostei Bloomingdale Street – mai târziu cunoscut sub numele Broadway –, cu mai puţin de zece ani în urmă.

Ziarele New Yorkului făceau auzite glasurile locuitorilor. Douăsprezece cotidiene – un număr uimitor – se luptau pentru cititori. Editorii erau mai puternici decât politicienii şi mai faimoşi decât actorii. Editorialele puteau influenţa cariere şi ruina vieţi. Titani cu autoritate, precum Charles A. Dana, de la *Sun*, adjunctul secretarului de război al lui Abraham Lincoln, şi Horace Greeley, de la *Tribune*, creditat cu celebrul slogan „*go west, young man*”[1], erau printre cei mai cunoscuţi.

Totuşi, cel mai cunoscut ziar newyorkez îşi avea sediul pe colţul format de Broadway şi Ann Street, într-o clădire de un alb strălucitor, foarte asemănătoare unui castel francez. Acea publicaţie, *New York Herald*, se afla în vizorul lui Stanley.

Herald era de departe cel mai popular ziar din oraş, cu un tiraj de 60 000 de exemplare zilnic. Cititorii nu erau deranjaţi de faptul că ziarul era mai scump decât celelalte, cinci cenţi, cu unul mai mult decât *Times* şi trei decât *Sun*. Articolele din *Herald* combinau jurnalismul de actualitate, interesul pentru senzaţional şi poveştile ciudate, emoţionante, despre oameni. De asemenea,

[1] Expresia ,,*Go west, young man, go west*” a fost utilizată prima oară de John Babsone Lane Soule, în 1851. Greeley, care a reformulat-o în 1865, a recunoscut apoi că se inspirase din articolul mai vechi al lui Soule (n. tr.).

nici reclamele personale ale prostituatelor din oraş nu fâceau niciun rău nimănui.

Reportajele lui Stanley despre războiul dintre americani şi amerindieni pentru *Democrat*, din Missouri, din primăvara şi vara acelui an au fost atât de apreciate, încât au fost preluate de peste alte zece ziare americane – printre care şi de *Herald*. A legat prietenie cu câteva dintre personajele cunoscute din America: generalul Ulysses S. Grant[1], generalul William Tecumseh Sherman[2], generalul George Armstrong Custer[3], Buffalo Bill Cody şi „Wild Bill" Hickock [ultimii doi au minibiografii la sfârşitul cărţii – n. tr.], care l-a aruncat pe un patron de salon peste o masă de biliard după ce acesta îl insultase pe Stanley. Încurajat de succesul înregistrat şi de uşoara îmbunătăţire a statutului său social, neobositul Stanley şi-a dat demisia brusc de la *Democrat* în toamna lui 1867. A luat trenul spre New York, pregătit şi dornic să-şi folosească priceperea sa jurnalistică împotriva celor mai buni reporteri din breaslă.

Stanley nu avea programată vreo întâlnire cu James Gordon Bennett Jr., tânărul patron cu proastă reputaţie al ziarului *Herald*. Nici vreo scrisoare de recomandare care să-l ajute să ocupe vreun post. Avea doar – de fapt, *doar* asta avea, indiferent că-i fusese bine sau rău – atitudinea hotărâtă, lăudăroşenia şi capacitatea aproape masochistă de a suporta refuzul. Fiecare calitate, în felul ei, făcea din Stanley un om neînfricat.

Avea nevoie de calităţile sale din abundenţă, deoarece Bennett nu era un tip abordabil. Înalt şi uscăţiv, arătând ca un ogar cu privirea de gheaţă, având o mustaţă groasă, castanie, ce îi ascundea buza de sus, Bennett era şi geniu, şi idiot. Călărea până când animalele mureau de epuizare şi concedia gazetari pentru motive puerile, precum o frizură nereuşită, dar oferea şi sume mari de bani în scopuri caritabile. Demisionase din comisia navală a Războiului Civil pentru că nu accepta să servească sub comanda unor oameni inferiori lui, dar odată a cumpărat fiecărui angajat de la departamentul de Pompieri al oraşului New York

[1] Ulysses S. Grant (1822 – 1885), generalul Armatei Unioniste din timpul Războiului Civil, devenit ulterior cel de-al 18-lea preşedinte al Statelor Unite ale America (1869 – 1877) (n. tr.).

[2] William Tecumseh Sherman (1820 – 1891), general american unionist şi secretar (ministru) de război al SUA (1869) (n. tr.).

[3] George Armstrong Custer (1839 - 1876), comandant de cavalerie în timpul Războiului Civil şi al Războaielor dintre americani şi amerindieni (n. tr.).

câte o vestă impermeabilă, după ce l-au udat până la piele în momentul în care, beat fiind, a încercat să-i ajute să stingă un incendiu. Era atât de bogat, încât odată a aruncat un teanc gros de bani în şemineu pentru că-i strica linia costumului. Bennett era un slăbănog care bea foarte mult, un lup singuratic care îşi teroriza vecinii din Manhattan, conducând trăsura despuiat la miezul nopţii, şi un scandalagiu care se bătea cu pasiune, dincolo de capacitatea sa fizică. Era şi un aventurier. Odată, a participat la o cursă de traversare a Atlanticului cu iahtul lui, în timpul iernii, în urma unui pariu făcut la beţie. A fost prima competiţie de bărci cu vele de traversare a Atlanticului. A câştigat-o.

„Prieteni, aş vrea să vă amintiţi”, le-a spus la un moment dat angajaţilor săi, „că eu sunt singurul care trebuie mulţumit. Dacă vreau ca *Herald* să fie întors cu susul în jos, trebuie întors cu susul în jos”.

Bennett, aşa dezorganizat cum era în viaţa personală, manifesta pasiune pentru lumea presei. A crescut importanţa ziarului, asigurându-i distribuţie internaţională. Schimba aşezarea în pagină şi mărimea literelor pentru a-l ajuta pe cititor să urmărească mai uşor cele scrise. Mark Twain, Walt Whitman şi Stephen Crane se numărau printre semnatarii articolelor din *Herald*.

Bennett a revoluţionat conceptul de ştiri, prin crearea „exclusivităţilor” – o poveste unică pe care niciun alt ziar nu era destul de curajos să o publice. „Un mare editor”, credea Bennett, „este acela care ştie unde are să se declanşeze iadul data următoare şi cum să trimită primul reporter la faţa locului”. Pentru a-şi atinge scopul, avea să investească zeci de mii de dolari deodată, ştiind că rezultatele aveau să se vadă în câţiva ani sau, poate, niciodată.

Dar, de cele mai multe ori, se vedeau. Prin urmare, s-a ajuns la un profit anual uriaş de 750 000 de dolari, chiar şi după ce Bennett îşi reţinea salariul său de 1 milion de dolari. Bennett îi reinvestea pe toţi în ziar. Trimitea reporteri în Asia şi Europa, în căutare de poveşti care să genereze un interes subit din partea opiniei publice şi care să ducă la un circuit de ştiri. Când cablul transatlantic de telegraf a fost introdus în 1866, a plătit bucuros pentru noua metodă rapidă de transmitere a ştirilor. Odată, când un gazetar a trimis mesaj cu întregul text al discursului oferit de regele Prusiei, l-a costat pe Bennett 7 000 de dolari.

„Niciun jurnalist de la o publicaţie rivală nu îndrăznea să se culce până nu vedea un exemplar din prima ediţie a *Herald*-ului”, scria Oswald Garrison Villard, de la *Evening Post*, „exemplar pe care îl apucau tremurând şi cu teamă, să nu descopere una dintre acele relatări care băteau toate recordurile şi aduceau faimă ziarului, la fel de cunoscut precum *The Thunderer*[1] în orice colţ al lumii”.

A fost o mică minune faptul că Stanley a dorit să scrie atunci pentru *Herald*. După ce a ajuns la colţul format de Broadway şi Ann Street şi apoi a pătruns în clădirea ziarului, în decembrie 1867, Stanley a rătăcit pe holuri până când a găsit biroul lui Bennett. Apoi, ca şi cum Bennett ar fi fost editorul unui ziar oarecare lipsit de importanţă, Stanley a trecut pe lângă secretara acestuia şi s-a trezit faţă în faţă cu patronul celui mai popular ziar american.

Stanley s-a prezentat repede. A fost surprins când Bennett a recunoscut că citise – şi îi plăcuseră – reportajele sale despre războiul dintre americani şi amerindieni. Dar Stanley a fost refuzat când a cerut să fie angajat.

— Mi-aş dori să îţi ofer ceva permanent, s-a plâns Bennett, pregătindu-se să-l dea afară pe uşă, pentru că ne dorim oameni activi ca dumneata.

Totuşi, Stanley prevăzuse o asemenea expediere. În loc să iasă din nou pe uşă în frigul de decembrie, el – în cuvinte pe care mai târziu le-a reprodus textual – a parat lovitura:

— Sunteţi foarte amabil să spuneţi asta, iar eu mă simt încurajat să vă întreb dacă nu aş putea să mă ofer pentru campania din Abisinia.

— Nu cred că expediţia din Abisinia stârneşte destul interes americanilor, a răspuns Bennett, înainte de a întreba cu şiretenie: în ce condiţii aţi pleca acolo?

Aceasta era oportunitatea pe care o aştepta Stanley. Repede a prezentat planul călătoriei în Abisinia, o regiune deşertică şi muntoasă, situată în Cornul Africii, de unde putea să scrie despre criza ostaticilor, care escaladase. Theodor, împăratul Abisiniei, un om cu un trecut marcat de probleme psihice, întemniţase la Magdala, fortăreaţa sa din munţi, 67 de diplomaţi britanici şi 187

[1] La baza poreclei ziarului *The Times*, din Londra, a stat articolul intitulat „The Thunderer”, scris de doi ziarişti importanţi, Peter Fraser şi Edward Sterling. *The Times* a fost, printre altele, primul ziar care a trimis corespondenţi pe teatrele de război (n. tr.).

de servitori. Armata britanică avea să mărşăluiască în curând spre interiorul continentului ca să-i salveze. Stanley i-ar fi acompaniat pe britanici în marşul lor, apoi ar fi scris despre operaţiunea eroică de eliberare a prizonierilor. Să scrie despre armata britanică în Africa nu ar fi fost prea diferit de reportajele scrise despre armata americană din Kansas. Părea un scenariu perfect, a argumentat Stanley, pentru o tranziţie de la scena naţională la cea internaţională.

Stanley s-a oferit să lucreze fără contract, suportând singur cheltuielile. Avea să fie acceptat sau nu pe baza meritelor sale profesionale. Dacă lui Bennett îi plăceau poveştile sale, iar *Herald* i le publica, atunci avea să fie plătit la bucată pentru exclusivitate. În caz contrar, Stanley avea să suporte pierderile. Lui Bennett i se propunea o colaborare în care nu avea nimic de pierdut.

Editorul a fost de acord. Chiar dacă a fost admis pentru o perioadă de probă, Stanley a devenit oficial reporter al ziarului *New York Herald*. În 22 decembrie 1867, Stanley s-a îmbarcat pe vasul cu aburi *Hecla*, cu destinaţia Europa. De Anul Nou se afla la Paris. O lună mai târziu, Stanley se găsea în golful Annesley, din Marea Roşie, unde s-a alăturat corpului expediţionar britanic, pregătit să mărşăluiască spre interiorul continentului, către Magdala.

A urmat un tur jurnalistic de forţă.

Reportajele lui Stanley nu au fost doar strălucite, ci, luându-şi câteva măsuri de prevedere şi beneficiind şi de un noroc chior, le-a luat-o înainte ziariştilor britanici care se ocupau de această campanie militară. După ce forţele britanice conduse de generalul Sir Robert Napier i-au salvat pe ostatici şi l-au ucis pe Theodor, Stanley s-a grăbit să ajungă în Suez ca să trimită şi mai multe relatări către lumea întreagă prin telegraf.

Din fericire, înainte ca marşul către Magdala să înceapă, Stanley avusese ideea de a-l mitui pe singurul operator de telegraf din Suez. Astfel, Stanley a reuşit ca mesajele sale să fie expediate înaintea celorlalţi ziarişti. Printr-o baftă chioară, nu numai că singurul operator de telegraf a trimis mai întâi reportajele lui Stanley, dar cablul de telegraf subacvatic s-a defectat în mod misterios chiar înainte ca alte mesaje să poată fi expediate.

Spre ruşinea gazetelor ca *Times*, newyorkezii au aflat veşti despre victoria trupelor britanice înaintea londonezilor. Deoarece credeau că este imposibil ca americanii să ia faţa celor mai buni

corespondenţi de război, editorialişti britanici furioşi l-au facut mincinos pe Stanley şi l-au acuzat că inventase poveşti. Dar în momentul în care gazetarii şi-au trimis articolele la *Telegraph*, *Times* şi *Standard*, peste o săptămână, Stanley a fost disculpat. „Iată că *Times*, care vreme de jumătate de secol a depăşit orice alt ziar din Europa în materie de entuziasm şi de idei, publică cele mai noi ştiri despre expediţia britanică cu ajutorul unui corespondent la Londra al ziarului *New York Herald*", nota cu uimire ziarul londonez *Spectator*, subliniind reuşita lui Stanley.

Stilul lui Stanley era preţios şi personal, de parcă se adresa printr-o scrisoare unui prieten drag, pe care încerca să îl impresioneze. Propoziţiile erau şerpuitoare, uneori leneş meşteşugite, având punctuaţia abia marcată în text. Cu toate acestea, mereu evocatoare. Talentul deosebit al lui Stanley consta în a obţine primul povestea, a înţelege semnificaţia ei şi a ajunge la informaţii indiferent de mijloace. „Cititorii noştri vor percepe vasta superioritate în ceea ce priveşte stilul, minuţiozitatea şi prezentarea grafică a întâmplărilor pe care corespondenţii ziarului *Herald* o au faţă de acelaşi subiect publicat în ziarele londoneze", se făIea autorul unui editorial din *Herald*, referindu-se la reportajele lui Stanley despre Abisinia.

Acest subiect a contribuit la gloria lui Stanley. Mai mult decât impresionat de ingeniozitatea şi de curajul întreprinzătorului jurnalist, Bennett l-a angajat pe Henry Morton Stanley în funcţia de nou corespondent itinerant al ziarului *Herald*, cu baza la biroul din Londra. Misiunea sa: să meargă acolo unde i se cerea.

6. Doi ani

Cazembe, Africa
Martie 1868

„O femeie tânără, foarte frumoasă, a venit să se uite la noi, perfectă din cap până-n picioare, şi aproape dezgolită, dar neştiind ce-i indecenţa – o Venus în negru”, şi-a notat Livingstone în jurnal, în 18 martie 1868.

O zi mai târziu, chiar în următoarea însemnare zilnică, scria: „Dă-ne, Doamne, harul să Te iubim mai mult şi să Te slujim mai bine”. Împreună, în cuvinte remarcabile pentru onestitatea şi simplitatea lor, intrările jurnalului descriu sexualitatea cu greu ţinută în frâu şi spiritualitatea sinceră a lui Livingstone, în doar două fraze. Era 19 martie, în cea de-a 55-a aniversare a zilei sale de naştere şi a doua, după ce pornise în căutarea Izvorului.

În perioada aceea de un an şi şase luni de când Musa şi oamenii din Johanna l-au părăsit, caravana lui Livingstone a întâmpinat mari dificultăţi – dar nimeni nu murise, aşa cum credeau cei din Anglia. Cu toate acestea, prezicerea prietenilor săi din Anglia că avea să se întoarcă în doi ani nu s-a împlinit. Livingstone se găsea acum adânc pe teritoriul Africii, pe malurile râului Lualaba – un fluviu mare, similar ca înfăţişare cu dragul său Zambezi. Şi chiar dacă Livingstone era tot mai ostenit, simţea că se apropia de Izvor. Era încrezător că exista o legătură între Lualaba şi Nil – prin care ar fi dovedit teoria sa despre salba de lacuri şi de râuri curgând dinspre părţile sudice ale Africii spre nord, până la Mediterana.

Suprapunerea dintre senzual şi spiritual în paginile jurnalului său oglindea maniera neconvenţională în care Livingstone explorase în cele 17 luni de la dezertarea lui Musa. După şocul iniţial al pierderii unor oameni valoroşi, fiind nevoit să renunţe la proviziile pe care aceştia le cărau, Livingstone se simţea uşurat. Comportamentul grosolan al oamenilor din Johanna afecta moralul caravanei. Avansând doar cu câţiva hamali, o turmă mică de capre, cumpărate pentru lapte, şi doi servitori devotaţi, Chuma şi Susi, Livingstone a mărşăluit în continuare spre nord. La lacul Nyassa, cotise spre nord-vest. Traversase munţii înalţi de peste 1 200 de metri pe care Livingstone îi numise în onoarea lui Kirk, şi ajunsese la râul Loanga, în 16 decembrie 1866.

Sezonul ploios abia începuse, iar hrana se procura tot mai greu. Grupul, redus de la 60 de membri, la începutul călătoriei, la doar şase servitori cărora li se alătura Livingstone, supravieţuia cu lapte de capră şi puţin porumb uscat.

*

„Am îndurat vremuri cumplit de grele”, a scris Livingstone de Anul Nou, în 1867. „Nu m-aş plânge, dacă nu m-ar roade foamea mai multe zile şi dacă nu ni s-ar vedea oasele, de parcă sunt gata să străpungă pielea”. S-a rugat pentru graţie, adevăr şi mila Domnului. Caprele au murit în primele două săptămâni ale lui 1867. Nicăieri nu se găsea vânat, iar Livingstone „şi-a mai strâns cureaua cu trei găuri” din cauza subnutriţiei. „Mă simt înfometat întruna şi mă gândesc mereu la mâncăruri mai bune, când ar trebui să dorm”, a consemnat el în jurnal.

Ploile din ianuarie au umflat râurile şi au ridicat nivelul mlaştinilor, ceea ce a dus la mizerie şi la apariţia bolilor. Solul părea o mocirlă imensă. Singura hrană pe care o puteau culege erau ciupercile şi frunzele, iar un număr nesfârşit de pericole pândeau de peste tot. „Aşezându-mă în această dimineaţă lângă un copac, capul meu stătea la aproape un metru distanţă de o cobră măricică, încolăcită printre crengi”, a scris Livingstone. „O viperă foarte mică şerpuia pe potecă”.

Totuşi, în 20 ianuarie 1867, Livingstone a primit o lovitură ce l-a afectat serios. După o evadare atent plănuită, încă doi hamali au dezertat, furând cât de mult au putut căra din proviziile expediţiei. Jaful a avut un impact devastator. „Ne-au lăsat în pădure, iar o ploaie grea s-a abătut asupra noastră, ceea ce a şters toate urmele paşilor lor. Pentru ca pierderea să fie şi mai exasperantă, au luat ceea ce ne trebuia mai mult – cutia cu medicamente, pe care au aruncat-o ceva mai departe, după ce au cercetat prada”, a scris Livingstone. „Pădurea era atât de deasă şi de înaltă în acel loc, încât nu exista nicio şansă să-i vedem pe fugari, care au luat toată vesela, o cutie mare cu praf de puşcă, făina cumpărată scump ca să ne ţină până la Chambeze, uneltele, două puşti şi o geantă de muniţii. Dar cufarul cu medicamente era pierderea cea mai grea dintre toate. Mă simţeam de parcă acum primisem pedeapsa cu moartea”.

Livingstone s-a chinuit să găsească prezenţa lui Dumnezeu în pierderea suferită. În loc să-i scadă credinţa sau să îl îndepărteze de religia creştină, îndreptându-l către credinţele

africane ale venerării strămoşilor şi vrăjitoriei, anii petrecuţi de explorator pe continentul negru au adâncit şi au transformat credinţa sa în creştinism. Avea obiceiul ca, în fiecare duminică, să citească slujba Bisericii Anglicane cu voce tare, dar altfel a lăsat deoparte religia organizată în favoarea unei relaţii mult mai personale cu Dumnezeu. În stilul regelui David, care, prin intermediul Psalmilor, se întreba asupra naturii Domnului, Livingstone a elaborat conversaţii cu Dumnezeu în rugăciunile sale şi în paginile jurnalului. Vedea prezenţa Lui în toate lucrurile, în momentele bune şi în cele rele, vorbind şi notând cuvinte izvorâte din inimă. Chiar şi în cele mai îndepărtate locuri din Africa, el se ruga în genunchi în timpul nopţii şi citea zilnic pasaje din Biblie. Aşa încât, în momentul în care preţioasele medicamente care îl apărau de malarie au fost furate, Livingstone a început o conversaţie dezlânată cu Dumnezeu, pe care îl întreba cum avea să supravieţuiască fără acele provizii vitale. „Toate întâmplările de soiul acesta se petrec cu permisiunea Celui care veghează asupra noastră cu cea mai mare grijă şi aceasta a ieşit cum e mai bine”, a scris el. „Este greu să spun «Facă-se voia Ta», dar voi încerca”.

Cu toate acestea, şi-a încheiat rugăciunea cu recunoaşterea faptului că îngrijorarea ameninţa să ia locul credinţei. „Pierderea cutiei cu medicamente”, a scris el, „îmi macină foarte tare sufletul”.

În ciuda temerilor sale, Livingstone şi-a pus încrederea în Dumnezeu. În loc să se întoarcă spre coastă, la loc sigur, a reluat căutarea Izvorului. A avansat pe cărarea care intra în păduri dese şi mlaştini adânci până la gât. A căutat mâna lui Dumnezeu în pierderea medicamentelor şi s-a rugat ca să reuşească. Livingstone pătrunsese într-un tărâm al liniştii depline, cu o atmosferă ameninţătoare şi înăbuşitoare. Lipitori care sugeau sângele se târau pe hainele sale, în încălţările sale, i se lipeau de organele genitale. Vânătăile lor în forma literei „s”, negre şi vinete, îi desfigurau corpul timp de câteva zile după ce le lovea „cu o lovitură seacă de palmă”. De foame, Livingstone a mâncat şobolani. După ce a mers zilnic prin ploaia torenţială, printr-o regiune cu păduri şiroind de apă şi mocirle pline de nămol”, simţea nevoia unui acoperiş deasupra capului. Faptul că Chuma, Susi şi un mic grup de hamali au rămas de partea lui Livingstone dovedeşte cât de loiali îi erau.

Apoi, chiar când lucrurile păreau să meargă cel mai prost, oamenii pe care îi dispreţuia cel mai mult i-au salvat viaţa lui

Livingstone. În 1 februarie 1867, a întâlnit un grup de negustori arabi de sclavi. Li s-a facut milă de călătorul nevoiaş şi slăbit, aşa că i-au oferit hrană ca să-şi recapete puterile. Livingstone a acceptat-o fară să se gândească la compromisul pe care îl făcea. Înainte ca arabii să plece, Livingstone a scris consulatului britanic din Zanzibar, implorând ca un al doilea pachet cu ajutoare să-i fie trimis la Ujiji, de unde avea să le preia. Lista de provizii solicitate de Livingstone arăta de parcă ar fi fost fanteziile unui om chinuit de foame: cafea, mezeluri, brânzeturi, o sticlă de vin de Porto. Având în vedere că proviziile cu care pornise la drum fuseseră pierdute, acest transport adiţional avea să fie vital. Arabii au acceptat să ia scrisorile lui şi au promis să le livreze destinatarilor.

Compromisul lui Livingstone părea relativ minor – să primească alimente pentru el şi camarazii lui înfometaţi şi să le încredinţeze corespondenţa –, dar arată cât de mult îl măcina căutarea Izvorului. Puţini dintre contemporanii săi au vorbit cu atâta entuziasm împotriva sclaviei ca el. Mâncând alimente plătite cu bani proveniţi din vânzarea sclavilor era un gest ce contravenea tuturor valorilor sale.

În jurnal, nu există nicio încercare de a argumenta decizia lui, doar admiterea seacă a faptului că se întâlnise cu o caravană condusă de un negustor de sclavi pe nume Magaru Mafupi, un „arab negru”, născut dintr-un arab şi o africancă.

Obârşia sa ar fi putut surprinde pe cineva din afara acestei lumi, dar Livingstone cunoştea prea bine relaţia simbolică dintre africani şi arabi. Chiar dacă europenii percepeau continentul negru ca un teritoriu necartografiat, mustind de culturi aparţinând băştinaşilor, adevărul este că arabii au trăit împreună cu africanii peste 1 000 de ani. În secolul al VII-lea d.H., arabii de pe vase au iniţiat trocul cu triburile Bantu de pe ţărmul Africii de Est, oferind mărgele de sticlă în schimbul fildeşului. Culturile lor s-au amestecat treptat: arabii au adus islamul; swahili – literal, „de coastă” – a apărut din combinaţia arabei cu limba bantu; oamenii pricepuţi la afaceri din India şi Persia au înfiinţat o prăvălie în Zanzibar pentru echiparea caravanelor; bărbaţii africani au găsit de lucru în transportul fildeşului, ceea ce va duce la apariţia meseriei de *pagazi* – hamal. Băieţii din tribul Nyamwezi cărau chiar mici colţi de fildeş în jurul satului lor, antrenându-se pentru ziua cea mare când se vor alătura puternicelor caravane.

Cu toate acestea, relaţia dintre arabi şi africani a fost denaturată, pe măsură ce sclavia a devenit profitabilă în secolul al XVI-lea. Învinşii în război erau în mod obişnuit luaţi în robie, iar copiii – lipsiţi de supravegherea părinţilor plecaţi la muncile câmpului – erau adesea răpiţi. Dar mai mult decât oricare alt segment al populaţiei africane au avut de suferit triburile din regiunile situate la sud de Ecuator. Încă din secolul al VII-lea, bărbaţi, femei şi copii din Africa Subecuatorială au fost luaţi în captivitate de alte triburi africane şi duşi în nord, peste nisipurile fierbinţi ale Saharei. Două treimi dintre cei care supravieţuiau acestei epice călătorii erau femei şi copii care urmau să devină concubine sau servitoare în Africa de Nord şi în Turcia. Ultima treime, de obicei bărbaţi, era luată cel mai adesea în serviciul militar.

Această cale comercială a sclaviei – cunoscută ca ruta trans-sahariană – s-a intensificat un secol mai târziu, odată cu inaugurarea comerţului cu sclavi din Africa Răsăriteană. Nu africanii, ci arabii conduceau noua piaţă, concentrându-şi atenţia asupra satelor uşor accesibile de pe coastă. Au realizat că sclavii constituiau o afacere mult mai profitabilă decât aurul şi fildeşul, ceea ce a dus la capturarea grupurilor de bărbaţi şi femei, folosiţi ca servitori şi concubine în India, Persia şi Arabia. Totuşi, chiar şi după apariţia celei de-a doua rute a comerţului cu sclavi, sclavia nu reprezenta un aspect caracteristic al societăţii africane, ci o realitate înfiorătoare întâmplătoare.

Cu toate acestea, când portughezii au debarcat în Africa de Est, în 1498, iar alte puteri coloniale europene s-au stabilit în cele două Americi, în secolul următor, situaţia s-a schimbat. Sclavia a devenit activitatea economică de bază a continentului. Pe la sfârşitul secolului al XVI-lea, Anglia, Danemarca, Olanda, Suedia şi Franţa au urmat exemplul Portugaliei şi au folosit sclavia ca o metodă de a face rost de forţă de muncă ieftină şi pentru a spori avuţia naţională. O a treia rută comercială – transatlantică – a apărut pe ţărmul vestic al Africii. Sclavi cu destinaţia America, Caraibe, America de Sud, Mexic şi Europa erau aduşi în marş până în porturile de pe Coasta de Vest – Luanda, Lagos, Goree, Bonny şi Saint-Louis –, apoi încărcaţi pe vase pentru restul călătoriei.

Odinioară, economia Marii Britanii depindea atât de mult de sclavie, încât unele hărţi ale Africii Occidentale au fost împărţite în funcţie de mărfuri: Coasta de Fildeş, Coasta de Aur, Coasta de Sclavi. Dar, în timp ce britanicii se vedeau pe ei înşişi tot mai

mult drept o naţiune având la bază pe Dumnezeu şi morala creştină, iar pentru politicieni a devenit de bun-simţ să se alinieze mişcării evanghelice în creştere, sclavia a fost abolită în toate coloniile şi protectoratele Marii Britanii, în 1834. În timpul primei sale călătorii în Africa în 1841, Livingstone nu s-a putut obişnui deloc cu imaginea bărbaţilor, femeilor şi copiilor cumpăraţi şi vânduţi ca sclavi. În anii ce-au urmat, pătrunzând tot mai mult în secretele vieţii africane – prin discuţii cu băştinaşii în limba lor maternă oriunde mergea, prin timpul petrecut în satele unde se odihnea, prin prieteniile legate la masă sau la focul de tabără, noaptea –, barbaria acestei practici l-a mâniat şi mai mult. S-a hotărât să-i pună capăt.

Chiar şi atunci când alte state au renunţat la practică din raţiuni umanitare, Portugalia a dominat în continuare comerţul cu sclavi. În realitate, sclavia era motorul economiei sale. Micul stat exporta africani, bărbaţi şi femei, cu sutele şi miile, din porturile situate în estul şi vestul continentului negru. Atenţia lui Livingstone era concentrată în est, unde Portugalia i-a înlocuit pe arabi ca putere dominantă în regiunea de coastă. Triburile africane efectuau raiduri asupra altor triburi, apoi vindeau arabilor prizonierii în schimbul armelor de foc. La rândul lor, arabii îi duceau pe captivi înapoi pe coasta estică, fie pentru a fi vânduţi portughezilor, fie pentru a fi scoşi la licitaţie în Zanzibar. Apoi sclavii erau expediaţi cu vasele către Arabia, Persia, India şi chiar China.

În timp ce Livingstone avansa către Africa Centrală dinspre sud în anii 1840 - 1850, fiind încă la vremea aceea un misionar care era pe punctul de a deveni un explorator de bună-credinţă, portughezii pătrundeau în aceeaşi regiune dinspre est. La început, nu i-au acordat prea multă atenţie lui Livingstone. În ochii lor, era doar un misionar – unul neînfricat şi care călătorea în locuri pe care puţini se încumetau să le frecventeze, dar, până la urmă, un misionar. Pentru că expediţiile sale s-au extins de-a lungul timpului – trei călătorii prin deşertul Kalahari şi una traversând Africa de la est la vest –, situaţia s-a schimbat. Faima lui Livingstone creştea tot mai mult. În Anglia, pe care nu o mai vizitase de la plecarea sa, din 1840, ajunsese erou naţional. Era un simbol al aventurii, un om pe care puţini îl cunoşteau personal, dar care de unul singur cartografia interiorul Africii în numele Domnului şi al ţării sale. Naufragiul din care a scăpat lângă Malta, în ultima clipă, la fel ca Apostolul Pavel, la întoarcerea sa acasă după călătoria în Africa, era genul de

coincidenţă ce sporea veneraţia de care se bucura în ochii concetăţenilor săi. Eroi precum Livingstone nu se năşteau în fiecare zi.

Când Livingstone s-a întors în sfârşit în Anglia, în 1856, după 15 ani petrecuţi consecutiv în Africa, s-a folosit de celebritatea lui pentru a denunţa comerţul cu sclavi. Guvernul portughez a început să-l examineze cu atenţie pe Livingstone şi realizările sale. Era îngrijorat că toate călătoriile sale puteau să sporească prezenţa britanică în Africa Centrală şi să reducă profitabilul său comerţ cu sclavi. La Whitehall, Sir Roderick Murchison, preşedintele Royal Geographical Society, şi-a cerut scuze Foreign Office-ului în numele cutezătorului său *protégé*. Se părea că discursurile împotriva sclaviei ale lui Livingstone îl deranjau pe prinţul Albert, soţul reginei Victoria. Vărul lui Albert, Pedro, se întâmpla să fie şi rege al Portugaliei.

Dar era prea târziu pentru ca Livingstone să fie distras de la cursa lui deschisă împotriva sclaviei. Era apreciat ca cel mai mare explorator al lumii. Faima lui era fără seamăn. Ca o coincidenţă, recenta anulare a taxei de timbru oferise posibilitatea ca masele să-şi permită achiziţionarea de ziare pentru prima dată în istorie. Populaţia britanică de patru milioane de locuitori era una dintre cele mai alfabetizate din lume, iar oamenii erau avizi după noutăţi. Realizările lui Livingstone se bucurau de mare popularitate, iar renumele său creştea tot mai mult. Mulţimile îl asaltau pe stradă şi chiar în biserică. I s-au oferit chei ale oraşelor şi i s-au acordat fonduri uriaşe pentru a-şi continua explorările.

Era ceva miraculos la acest fiu de negustor de ceai sărac, care făcea naţiunile să vibreze. Livingstone se bucura de putere, chiar dacă viaţa sa a devenit din ce în ce mai complexă. Mantia misionarului creştin tăcut fusese aruncată o dată şi pentru totdeauna, iar Livingstone vorbea cu entuziasmul unui om care cerea să fie auzit. A demisionat din funcţia sa de la London Missionary Society ca să se concentreze asupra misiunii lui de interzicere a comerţului cu sclavi prin cei „trei C” – creştinism, comerţ şi colonialism. Credea că prezenţa sporită a comerţului legitim în interiorul Africii le va oferi alte posibilităţi băştinaşilor. Noul său angajator era Foreign Office-ul, care l-a desemnat în mod oficial drept consul britanic pentru triburile din Africa Orientală. Chiar şi tatăl său simţea că se petrecea ceva special. În 1857, Neil Livingstone a lipit din nou, în pripă, litera „e” la numele familiei.

În cuvântările lui, Livingstone nu jubila pe seama descoperirilor sale, precum Burton şi Speke. În schimb, se pronunţa împotriva comerţului cu sclavi în termenii cei mai coloraţi. „Acesta nu era un fanfaron lipsit de preocupare, un individ egotist, îngâmfat”, a notat naturalistul H.G. Adams, „care îşi lăuda acţiunile în gura mare şi cerea tuturor să vorbească şi să aplaude. Era constrâns să spună şi să descrie ceea ce văzuse şi auzise, pentru că doar aşa putea ajuta să progreseze cauza căruia i se devotase atât de mult”.

Discursurile lui Livingstone împotriva sclaviei erau nimicitoare şi acide, unul dintre puţinele forumuri unde tăcutul om îşi exprima furia în public. Nu se opunea sclaviei pentru că era convenabil sau corect din punct de vedere politic, ci pentru că Africa devenise căminul său. Era vorba despre distrugerea oamenilor. Dimensiunea şi distribuţia populaţiei, structura claselor sociale, modelele căsătoriei, proporţia dintre bărbaţi şi femei – toate acestea erau afectate de stabilirea forţată pe pământurile lor a triburilor majoritar paşnice, care se îndeletniceau cu agricultura.

În 1867, în timp ce Livingstone călătorea din nou în Africa, fusese obligat să-şi schimbe idealurile. Încă devotat cauzei sale antisclavagiste, Livingstone avea acum o nouă îngrijorare – să găsească Izvorul. Aproape muritor de foame şi fără niciun alt ajutor, decât să se întoarcă acasă, a acceptat sprijinul oferit de negustorii arabi de sclavi. Tentativa de găsire a Izvorului devenise în mod oficial obsesia lui Livingstone.

*

Aproape imediat ce arabii care îl ajutaseră un timp au plecat, în 3 februarie 1867, Livingstone s-a îmbolnăvit de reumatism articular acut. S-a recuperat, dar în lunile următoare a suferit de o serie de stări febrile şi de halucinaţii. „Am avut o stare de leşin ce demonstrează puterea febrei în absenţa medicamentelor”, a scris el în 1 aprilie 1867. „Mă trezeam poticnindu-mă în faţa colibei mele, incapabil să intru. Am încercat să mă ridic de spate, ţinându-mă de cei doi stâlpi de la intrare, dar când eram aproape în picioare, le-am dat drumul şi am căzut cu faţa în sus, lovindu-mă cu capul de o cutie. Băieţii au văzut starea neajutorată în care mă aflam şi au agăţat o pătură la intrarea în colibă, pentru ca niciun străin să nu vadă neputinţa mea. S-au scurs câteva ore până când am reuşit să recunosc locul unde mă aflam”.

În mod clar, Livingstone nu avea cum să găsească Izvorul fără să primească ajutor. În 20 mai 1867, într-un sat condus de o căpetenie pe nume Chitimba, s-a intersectat cu o altă caravană de arabi, în fruntea căreia se afla un bărbat pe nume Hamees, şi li s-a alăturat în tăcere. În timp ce britanicilor le plăcea să călătorească în Africa câte unu sau doi, caravanele de arabi numărau câteva sute de membri, ceea ce făcea posibil să transporte încărcături imense de hrană şi obiecte mărunte de uz personal. Deoarece scopul lor nu era o explorare superficială, ci o prezenţă comercială de durată, arabii foloseau frecvent avanposturi precum Ujiji şi Tabora ca puncte de reaprovizionare, oferind astfel posibilitatea unor negustori să rămână pe continent – şi să păstreze un stil de viaţă relativ confortabil – pe termen nelimitat.

Livingstone nu s-a alăturat raidurilor arabilor după sclavi şi nici nu i-a ajutat să strângă fildeş, dar a amânat imperativele morale ale luptei împotriva sclaviei în favoarea scopului mai important al descoperirii Izvorului. Oferind explicaţii logice acţiunilor sale prin amplificarea importanţei lor, Livingstone a scris despre arabi în jurnalul său. „Ei sunt în legătură cu una dintre cele mai influente case de comerţ indigene din Zanzibar. În special, Hamees a fost bun cu mine, punându-mi la dispoziţie alimente, mărgele, pânzeturi şi informaţii”.

Totuşi, Hamees se afla în război cu o căpetenie africană puternică, pe nume Nsama, al cărui sat bloca ruta către vest. Neguţătorul nu avea nicio intenţie să pună în mişcare caravana până când nu înceta vărsarea de sânge. Când Livingstone a susţinut că va călători singur, în loc să aştepte luni întregi până când se va depăşi impasul, arabii au insistat că putea fi confundat cu unul dintre ei şi ucis. Aşa încât, Livingstone nu a întreprins nicio explorare timp de peste trei luni. Începând din 20 martie până în 30 august, el a stat plin de nerăbdare în satul lui Chitimba, îngrijit de Hamees şi de arabi, în aşteptarea redeschiderii rutei către vest. Apoi, după ce au parcurs doar 161 de kilometri într-un ritm lent, Hamees şi-a oprit din nou caravana timp de trei săptămâni. Coranul îl îndemnase să se oprească, a explicat Hamees.

Livingstone era tot mai furios din cauza deselor opriri, dar se obişnuise prea mult cu luxul călătoriei alături de arabi pentru a porni la drum singur. A mers în continuare către vest, împreună cu Hamees, când caravana s-a pus din nou în mişcare. Şi chiar dacă lui Livingstone îi plăcea să intre în dezbateri cu arabii

despre credinţa lor, punând în antiteză minunile creştinismului cu dispreţul său pentru islam, pe zi ce trecea se asemăna tot mai mult cu ei. Nici măcar imaginea sclaviei nu îi mai stârnea repulsia. Era doar un alt aspect al peisajului cotidian african. „Aceste văi prin care trecem sunt frumoase. Verdele este culoarea predominantă”, a scris el în 1 noiembrie, în timp ce caravana străbătea un sat pe nume Cazembe, unde locuia o influentă căpetenie din regiune. „Dar copacii au o varietate de forme, ceea ce îmi aminteşte adesea de parcurile englezeşti. Şirul lung de sclavi şi hamali aduşi de stăpânii lor arabi oferă un plus de dinamism scenei: sunt aşezaţi în trei grupuri şi numără în total 450 de oameni”.

În 21 noiembrie 1867, Livingstone a sosit la Cazembe cu Hamees şi caravana lui. Drumul spre sat era mărginit de muşuroaie roşii de furnici, înalte de 6 metri. Căpetenia, pe nume tot Cazembe, era un om nemilos. Îi plăcea să taie mâinile şi urechile supuşilor lui. Avea un sfetnic pitic şi cocoşat pe nume Zofu, cu puţin mai înalt de un metru.

În Cazembe, Livingstone a făcut cunoştinţă cu un alt negustor arab puternic, pe nume Mohamad bin Saleh. Noua sa cunoştinţă avea să devină cel de-al treilea binefăcător de origine arabă al lui Livingstone. Era un bărbat bătrân, gras şi tuciuriu, cu o barbă bogată, albă şi un zâmbet larg. „Mohamad bin Saleh avea de gând să plece la Ujiji luna următoare. A aşteptat când a auzit că noi soseam aici tocmai să mergem împreună”, a notat Livingstone în jurnal în 27 noiembrie. Bin Saleh i-a promis lui Livingstone că voiajul caravanei pe ruta Cazembe-Ujiji va dura doar o lună.

În timp ce aştepta trei săptămâni ziua plecării din Cazembe, luptând cu febra şi urmărind distrat comportamentul căpeteniei locale şi al lui Zofu, dorinţa lui Livingstone de a găsi Izvorul s-a stins în mod inexplicabil. Gândul la Ujiji trezea amintirea emoţionantă a căminului. Satul devenise o treaptă pe care păşea din interiorul Africii spre civilizaţia britanică.

„Sunt atât de sătul de explorări, fără vreun cuvânt de acasă sau de la oricine altcineva timp de doi ani, încât trebuie să merg la Ujiji pentru a prelua scrisori înainte de a întreprinde altceva”, a scris el.

Dar, în timp ce Livingstone a pornit din Cazembe alături de bin Saleh, în 22 decembrie, sentimentul de disperare s-a estompat. Faptul că avansa din nou, printr-o regiune care nu doar că era necunoscută pentru el, ci şi incredibil de frumoasă, i-

a ridicat moralul. Ţinutul întins era plin de sate. La tot pasul întâlnea sălbăticiuni, iar Livingstone a menţionat zebre, lei, hipopotami, bivoli şi leoparzi, pe care le zărea în drumul lor. A scris multe notiţe despre frumuseţea acestui ţinut. „Numărul sunetelor noi pe care le aud”, a scris el după o zi în care au străbătut o pădure plină cu păsări, „mă uimeşte”.

În timpul orelor în care caravana se deplasa, Livingstone şi servitorii săi rămâneau repede în urmă. Ritmul său era lent, voit greoi. Dar arareori făcea pauze pentru perioade lungi şi se alătura arabilor la sfârşitul fiecărei zile. Lui Livingstone nu îi plăcea că arabii zăboveau adesea pentru două sau trei săptămâni într-un singur loc, deoarece ardea de nerăbdare să ajungă la Ujiji şi să pună mâna pe proviziile sale. Dar rămânea alături de arabi, lipsindu-i puterea sau resursele ca să meargă înainte de unul singur.

În ciuda promisiunilor lui bin Saleh de a ajunge la Ujiji într-o lună, caravana se afla la sute de kilometri la sud şi la vest de lacul Tanganyika – şi de Ujiji, dincolo de lac, pe malul estic – după trei luni. În martie 1868, încă se aflau pe malul fluviului Lualaba, tot la sud de Tanganyika. Începuse sezonul ploios, când râurile se umflau până când apa ajungea la talie şi transforma mlaştinile în mări nemărginite de nămol negru. Totuşi, când au ajuns la fluviul Lualaba, cu apele sale întinse şi revărsate, bin Saleh a oprit caravana. Din cauza ploilor, potecile se stricaseră şi mai rău. Ţinutul prin care treceau se înfăţişa adesea – aşa cum se exprima Livingstone – ca un „burete”, era atât de îmbibat cu apă, încât un om ar fi putut aluneca în ceea ce părea pământ solid, de parcă ar fi căzut în apă. Bin Saleh a ordonat caravanei să oprească până la încheierea sezonului ploios – aşadar, încă o oprire ce ar fi putut dura mai multe luni. Livingstone l-a rugat să continue, chiar dacă servitorii săi devotaţi, rămaşi alături de el, i-au reamintit că erau prea obosiţi să mai meargă. „Erau prea osteniţi să continue”, a notat Livingstone în jurnal, „iar eu, de asemenea”.

Totuşi, încă o dată, nevoia de a găsi Izvorul ajunsese o obsesie, iar Livingstone nu putea suporta monotonia şi aşteptarea ca ploile să ia sfârşit. Dacă nu putea să înainteze către Ujiji, a raţionat că era mai bine să se întoarcă şi să caute Izvorul. Auzise zvonuri despre un lac numit Bangweolo, la circa 130 de kilometri depărtare, legat printr-un râu de un lac numit Mweru. Livingstone dorea să cerceteze dacă era posibil ca toate aceste ape să fie parte a lanţului de lacuri ce formau Nilul. Bin

Saleh nu a reuşit să-l înduplece pe Livingstone să nu plece. Aproape toţi hamalii lui Livingstone, încurajaţi de opoziţia lui bin Saleh, şi reticenţi să renunţe la traiul bun din sânul caravanei, l-au părăsit pe Livingstone ca să rămână cu arabii. În 13 aprilie 1868, el s-a îndepărtat de caravana lui bin Saleh. Şi-a început călătoria cu şase servitori, conduşi de Chuma şi Susi. Peste două zile, un servitor pe nume Amoda s-a întors la luxul caravanei lui bin Saleh. Livingstone a mai rămas doar cu cinci oameni.

Marşul său către sud urma acelaşi traseu cu mlaştini pline cu nămol negru, paraziţi şi lipitori, din care tocmai venise. Adeseori, prin apele râurilor, servitorii îl cărau pe braţe pe Livingstone şi îl ridicau când se scufunda în gropile mari săpate de picioarele elefanţilor.

Din nou, sufereau des din cauza foamei. Dornic să mănânce orice, Livingstone rodea adeseori până la cocean ştiuleţi necopţi de porumb. Dinţii i se mişcau atât de tare, încât cei doi din faţă s-au slăbit şi au căzut. Încercând să glumească pe seama înfăţişării sale, Livingstone a scris în jurnal că semăna cu un hipopotam, dar declinul său fizic era serios. Dizenteria de care suferea era cronică. Avusese părul şaten, acum îi încărunţise. Dintotdeauna avusese obiceiul să se bărbierească zilnic, dar între timp renunţase şi acum avea o barbă albă, stufoasă. Arăta ca un bătrân plăpând.

În 28 iunie 1868, apreciindu-şi cu onestitate prăbuşirea fizică, a chibzuit în legătură cu locul unde i-ar fi plăcut să fie înmormântat. „Am ajuns la un mormânt în pădure”, a scris el. „Era un dâmb mic, rotunjit, de parcă ocupantul locuia în el, după cum le e obiceiul băştinaşilor. Deasupra lui era presărată făină şi puse mărgele albastre mari, de sticlă. O cărare mică arăta că avea vizitatori. Acesta este genul de mormânt pe care l-aş prefera. Să şed în liniştea deplină a pădurii, astfel încât nimeni să nu-mi tulbure vreodată somnul. Mormintele de acasă par întotdeauna atât de jalnice, în special în pământul rece şi umed, şi fără loc de mişcare”.

Livingstone s-a pus pe treabă. Nu părea să aibă nicio noimă: la nord, o zi, la sud, o alta. Investiga un râu, apoi altul. Nu se rătăcea, ci făcea o explorare extraordinară, amănunţită. Poziţia sa geografică era la sud-vest de lacul Tanganyika, la aproape 1 600 de kilometri de Zanzibar, avansând în cercuri concentrice prin zonă. Angajamentul său pentru o călătorie de doi ani fusese de mult dat uitării. „Sper să nu mă pripesc când spun că izvoarele Nilului se găsesc între 10 şi 12° spre sud – de fapt,

acolo unde le-a localizat Ptolemeu”, i-a scris prietenului său William Cotton Oswell, în speranţa că va trimite scrisoarea când în sfârşit va ajunge la Ujiji. În scrisoare, oferea explicaţii detaliate despre cursul diverselor râuri – şi, prin acele explicaţii, un argument pentru teoria sa în legătură cu Izvorul. „Chambeze este precum Chobe, cu o lăţime cuprinsă între 37 şi 46 de metri. Dar ţara nu este deloc aşa. Este plină cu pâraie repezi, ce curg tot anul – în fiecare zi trecem peste câteva, şi trecem peste Chambeze la 10°,34 de minute către sud. Se varsă la vest, în Bangweolo. Lăsând în urmă lacul, îşi schimbă numele în Luapula, apoi în lacul Moero. Când trece mai departe, îşi ia numele Lualaba”.

Apoi tonul lui Livingstone se schimbă brusc. „Sper că te joci cu copiii tăi, în loc să fii enervat de idioţi. Uitându-mă în urmă”, a mai scris el, „am un singur regret, şi anume că nu am simţit că am o datorie mai mare să mă joc cu copiii mei, decât să-i călăuzesc pe cei din tribul Bakwain. Am muncit foarte mult pentru asta şi eram foarte obosit pe durata nopţii. Acum, nu mai am cu cine să mă joc”. Livingstone se dovedea a fi mai mult decât un simplu arhetip unidimensional al eroului epocii victoriene. În realitate, dădea dovadă de un amestec de sentimente foarte omeneşti: speranţă, vise, dor, depresie, spiritualitate, sexualitate şi regret.

*

Spre sfârşitul lunii iulie, în 1868, chiar şi o expediţie de trei ani părea tot mai puţin probabilă. Căutarea Izvorului, cu toată eliberarea, liniştea financiară şi gloria eternă pe care i-o aduceau, îl ţinuse pe Livingstone într-o captivitate. Nu avea să se întoarcă în lumea civilizată până când nu îl găsea. Totuşi, incapabil să continue expediţia fără provizii, s-a întors într-un final, în 30 iulie, şi a mers către nord, ca să se alăture caravanei lui bin Saleh. A plănuit să îi însoţească până la Ujiji. Acolo, Livingstone s-ar fi aprovizionat din nou şi ar fi reluat căutarea. Era tot mai sigur că fluviul Lualaba era Izvorul. Trebuia doar să o demonstreze, găsind Fântânile lui Herodot, apoi să urmeze cursul fluviului Lualaba până acolo unde se unea cu Nilul.

A fost nevoie de 10 săptămâni pentru ca grupul să ajungă în nord, unde au întâlnit caravana lui bin Saleh, o sarcină uşurată de încetineala arabilor. Câţiva alţi negustori arabi se alăturaseră lui bin Saleh de când Livingstone plecase, printre care

Mohammed Bogharib, un comerciant arab fascinant pe care Livingstone îl întâlnise în satul lui Cazembe. Profitând de numărul lor, negustorii sperau să călătorească în siguranţă prin ţinutul triburilor ostile – inclusiv Mazitu, care migraseră din regiunea lacului Nyassa.

În 8 noiembrie 1868, în aşteptarea unei noi caravane către Ujiji, Livingstone şi-a adunat gândurile în privinţa marii sale aventuri. „Într-un fel, ca importanţă, descoperirea izvoarelor Nilului se aseamănă cu descoperirea Pasajului Nord-Vestic, care, deşi într-o măsură mai mică, a solicitat energia, perseverenţa şi curajul englezilor. Şi că tot ceea ce face este spre beneficiul naţiunii şi al posterităţii. Mai mult decât atât, descoperirea izvoarelor Nilului mai presupune un punct de interes, pe care Pasajul Nord-Vestic nu l-a atins. Marii oameni ai Antichităţii au consemnat dorinţa lor arzătoare de a cunoaşte acele ape pe care Homer le-a numit «izvoarele pogorâte din ceruri ale Egiptului». Ceea ce aceşti oameni nu au reuşit să găsească şi ceea ce minţile strălucite ale timpurilor străvechi năzuiau să cunoască a fost adus la lumină în această ultimă perioadă de timp prin truda răbdătoare şi perseverenţa laborioasă a englezilor”.

Peste alte patru săptămâni, în 11 decembrie, a început în sfârşit marşul către Ujiji.

7. Cu ochii în patru

Noiembrie 1868-februarie 1869
Aden
La circa 2 570 kilometri distanţă de Livingstone

Prima relatare despre „dispariţia” lui Livingstone într-un ziar american a fost publicată în *New York Herald*, din 9 aprilie 1868. Aşa că, în momentul în care de la Bombay au ajuns zvonuri că Livingstone avea să apară de undeva din Africa în apropierea Anului Nou, în 1869, *Herald* l-a trimis pe Henry Morton Stanley într-o misiune secretă pe continentul negru. Aşteptându-se ca Livingstone să apară fie în Cairo, fie în Zanzibar, Stanley s-a stabilit în Aden. Vechiul port se afla la jumătatea distanţei dintre cele două oraşe. A ajuns acolo în 21 noiembrie 1868, a plătit o cameră mică într-o pensiune şi apoi şi-a întins antenele în ambele direcţii. În orice moment, Stanley era pregătit să plece către nord, cu trenul, spre Cairo, sau către sud, cu vasul, spre Zanzibar.

Răzbind prin viaţă cu un aer provocator, Stanley era nerăbdător să demonstreze că realizarea lui din Abisinia nu fusese o întâmplare norocoasă. Anii căderii şi ai eşecurilor nu erau prea îndepărtaţi. Încă nu îşi asigurase succesul. „Trebuie să rămân vigilent, astfel încât cea de-a doua lovitură să fie un succes, la fel ca prima”, scria el.

Nu era niciun dubiu că exploratorul trăia – în plus faţă de dovezile lui Young, caravanele arabe s-au întors în Zanzibar cu scrisori vechi de un an scrise de Livingstone după data la care avusese loc presupusa sa ucidere. Totuşi, trei ani era o perioadă îndelungată pentru a sta departe de civilizaţia occidentală. Expediţiile anterioare ale lui Livingstone erau frecvent întrerupte de vizite prin sate, centre comerciale, avanposturi ale misionarilor şi porturi la Oceanul Indian. În timpul expediţiei din Zambezi, Livingstone chiar renunţase la deplasarea pe uscat, călătorind mai multe sute de kilometri cu barca, pe Canalul Mozambic, pentru a procura noi provizii. Evident, se întâmpla ceva neobişnuit. De parcă Livingstone se exilase de unul singur, în mod secret.

Pe măsură ce misterul se adâncea, fascinaţia opiniei publice faţă de locurile pe unde se afla Livingstone a crescut. Nu numai

Anglia, ci lumea întreagă era uimită. Ziarele din Europa, India şi Africa de Sud publicau tot felul de ştiri. În absenţa faptelor, zvonurile se răspândeau ca buruienile, deopotrivă stridente şi fantastice. Pe de o parte, mucaliţii londonezi bârfeau că Livingstone se amorezase de o africancă şi întemeiase o familie. Sir Roderick Murchison, pe de altă parte, prezicea în mod public că era posibil ca Livingstone să încerce traversarea Africii din nou, de data aceasta urmând linia despărţitoare a marelui fluviu Congo prin pădurile bogate, neexplorate, situate la vest de lacul Tanganyika.

Dintre toate locurile pe care Stanley le putea alege ca să îl aştepte pe Livingstone – Cairo, Zanzibar, Suez –, Aden era cel mai oribil. Construit într-o zonă vulcanică, avea o tristă faimă, din cauza muştelor, a vânturilor şi a căldurii. Singurul motiv pentru care fusese construit în deşert cu mii de ani în urmă era apropierea de Marea Roşie. Poziţia sa strategică a facut din Aden un obiectiv tentant pentru imperii. Egiptenii au venit primii aici, în secolul al III-lea î.H. Apoi romanii, perşii, etiopienii, yemeniţii şi turcii. Totuşi, britanicii, care au ocupat teritoriul prin forţă în 1839, au beneficiat de avantajele sale mai mult decât orice altă mare putere de dinainte. Controlând strâmtoarea îngustă ce separa Marea Roşie de Oceanul Indian, Marea Britanie putea domina comerţul printr-un canal navigabil construit de francezi, Suez: scurtătura din Europa către Orient, prin apele pe care odinioară Moise le despărţise, era gata de inaugurare în noiembrie 1869. „Este un loc straniu” nota Stanley într-un moment de rar sarcasm, în timpul celor, altminteri, deprimante două luni şi jumătate petrecute la Aden. „Potrivit doar pentru depozitarea cărbunilor”.

În Aden, natura era foarte liniştită. Fiind atât de aproape să-şi împlinească visul, Stanley ar fi trebuit să fie în extaz, în timp ce îl aştepta pe Livingstone – dar se simţea mizerabil. În plus faţă de sentimentul de claustrofobie, mai era şi dispreţul britanicilor faţă de americanul din mijlocul lor. În afară de o scurtă excursie până la Marea Roşie, pentru a pune oficial piciorul în Africa şi a fi fotografiat călare pe o cămilă, Stanley şi-a petrecut zilele singur în camera sa. A fumat trabucuri, a scris în jurnalul său şi a citit. Nicio carte nu era prea plictisitoare pentru trecerea timpului, iar Stanley citea cu nesaţ diverşi autori, de la Milton la Homer, şi de la Virgiliu la Dickens. Aden devenise universitatea sa, un loc unde relua studiile pe care le încheiase la vârsta de 15 ani. Totuşi, în 1868, de Crăciun, la o lună de la sosirea lui aici, sârgul

intelectual al lecturilor se impregnase de plictiseală, respingere, petrecerea solitară a perioadei sărbătorilor şi uriaşa nesiguranţă a lui Stanley. Intrase cu totul în depresie. Reflecta asupra morţii.

Stările proaste nu erau ceva nou pentru Stanley. Păreau să îl lovească în momentele în care avea prea mult timp la dispoziţie să gândească. Acţiunea – efortul fizic, călătoria, realizările – era salvarea lui, ori de câte ori stările abisale îl cuprindeau, dar pentru că nu avea nimic de facut în Aden, Stanley era obligat la introspecţie. Între Crăciun şi Anul Nou şi-a cercetat sufletul în căutare de vicii. S-a concentrat asupra obiectivelor dezvoltării personale. Duse erau vremurile în care recurgea la trabucuri şi imoralitate sexuală. Stanley, omul care îl folosise pe Lewis Noe ca momeală sexuală cu scopul de a fura cai în Turcia, se schimbase. De Anul Nou, jurnalistul hotărâse să renunţe la fumat; să-şi cureţe mintea de „gânduri rele ce pângăresc" şi să fie „mai bun, mai nobil, mai pur".

Stanley îşi dorea cu ardoare un colţ de lume unde ar fi fost autoritatea supremă, dincolo de orice batjocură. Doar atunci ar fi cunoscut tihna în timpul vieţii. „Ştiu ce îmi lipseşte ca să fiu fericit", a recunoscut în jurnalul său, consemnând o excepţională revelaţie confidenţială. „Dacă aş găsi o insulă în mijlocul oceanului, izolată de prezenţa sau de proximitatea omului, doar cu cele trebuincioase supravieţuirii, aş putea fi fericit; pentru că atunci aş putea uita ceea ce îmi aminteşte de nefericire şi, când moartea ar surveni, aş accepta-o ca pe un somn şi o odihnă îndelungate".

Stanley nu şi-a găsit odihna în primele zile ale lui 1869. Era încordat şi retras, dornic de a trage un fum. În locul ţigărilor de foi, Stanley îşi folosea mâinile ca să taie din cărţi citate care să-l inspire şi să le lipească în jurnalul său. Din operele unor scriitori precum Johnson, Shakespeare şi Addison, prelua idei pe tema războinicilor – oameni curajoşi intrând în luptă cu puţine şanse de izbândă. Stanley împotriva nicotinei. Stanley împotriva lui însuşi. Stanley împotriva lumii.

Stanley a rezistat doar o săptămână fară tutun. Dar aventura lui pentru a-şi schimba viaţa pe termen lung a continuat. Scopul lui era să se integreze. Voia să spună cuvintele potrivite şi să facă lucrurile potrivite. Stanley era pe deplin conştient că avea tendinţa de a-i supăra pe oameni. Odată, prin pereţii subţiri ai unei camere de hotel dintr-o gară, Stanley a auzit doi călători care tocmai împărţiseră cu el un compartiment de tren, cum îl comparau cu un lepros. În Abisinia, un general britanic îl găsea

pe Stanley atât de plictisitor, încât l-a numit un „bădăran sinistru”. Iar pe drumul din Alexandria către Aden, Stanley a îndurat compania unui scoţian sarcastic la adresa „micului yankeu plin de energie”. Pe Stanley îl dezgusta faptul că ceilalţi nu îl acceptau. La mai puţin de şase luni de la aniversarea celor 26 de ani ai săi, incapabil să pună bazele vreunei relaţii de durată cu vreun bărbat sau cu vreo femeie, de origine americană sau britanică, Stanley îşi dorea să fie plăcut.

Ideile din jurnal au devenit filosofice. Stanley şi-a reamintit să „numere picăturile de ploaie din timpul unei furtuni ori fulgii de zăpadă plutind prin aer”. Şi-a analizat personalitatea şi a scris: „curiozitatea nedefinită se poate transforma într-un agent dăunător” şi „omul are două voci: una tăcută şi alta care poate fi articulată”.

Şi, trecând prin toate această autoobservare, Stanley îl aştepta pe Livingstone. Sursa informaţiilor sale era un fost căpitan de vas din Salem, Massachusetts, pe nume Frances Rope Webb, care lucra la consulatul american din Zanzibar. În vârstă de 36 de ani, Webb era diplomat doar cu numele. Cea mai mare parte a timpului şi-o petrecuse ca director al unei companii de transport maritim comercial. Titlul consular era un instrument potrivit pentru a purta lupte comerciale împotriva britanicilor în numele său şi al altor emigranţi americani din Zanzibar. Chiar dacă, pe vremuri, Statele Unite ale Americii dominaseră circulaţia bunurilor în Africa de Est, din cauza realocării resurselor navale americane pentru a purta Războiul Civil, britanicii au preluat controlul asupra pieţei. În cei patru ani de la sfârşitul războiului, Webb nu fusese în stare să stopeze această tendinţă.

Mai mult decât atât, influenţa britanică a crescut zi de zi. Webb, frustrat, antipatiza tot ceea ce era britanic – mai ales pe nemesisul şi egalul său, viceconsulul John Kirk. Webb nu îl întâlnise niciodată pe Stanley. Dar când jurnalistul a scris pentru a cere ajutor în localizarea lui Livingstone, Webb a fost încântat – orice pentru a-i contracara pe britanici. Deoarece nu exista un serviciu de telegraf de la Zanzibar la Aden, planul era ca Webb să trimită un mesaj pentru Stanley cu nava de îndată ce Livingstone apărea.

În realitate, Stanley şi Webb se manifestau împotriva Imperiului Britanic. Nu erau nebuni ca să nutrească sentimente anti-americane şi nu era felul lor de a fi. Mai degrabă, era tensiunea veritabilă şi de durată dintre Marea Britanie şi Statele

Unite ale Americii. Un aspect al problemei era percepţia – la aproape un secol după Războiul de Independenţă şi la 50 de ani după coda lui din 1812, mulţi britanici considerau Statele Unite ale Americii drept fiul risipitor al Marii Britanii. Cartea omului politic britanic Charles Dilke, *Greater Britain*, ce a trâmbiţat această idee în 1866, era foarte populară în Anglia. Totuşi, spre supărarea britanicilor, nu numai că Statele Unite ale Americii au respins această pretenţie, ci s-au gândit să-şi extindă sfera de influenţă în dauna Marii Britanii.

Era contrar logicii faptul că America cunoştea o perioadă de ascensiune la sfârşitul anilor 1860. Războiul Civil ar fi trebuit să decimeze această naţiune. Asasinarea lui Lincoln fusese o lovitură ameţitoare în moalele capului. Perioada postbelică de reconstrucţie, cu ai săi *car petbaggers*[1] şi cu Ku Klux Klan[2], era un semn că ura rasială nu dispăruse odată cu dispariţia sclaviei. Naţiunea încă era foarte divizată. Dar America era de nesupus. Ca un adolescent care se admiră în oglindă, analizând greutatea şi puterea musculaturii de adult, naţiunea şi-a privit cu veneraţie potenţialul. „Statele Unite”, susţinea inspectorul vamal american Herman Melville într-un eseu scris după încheierea Războiului Civil, „are scris în frunte destinul de imperiu”.

La fel proceda şi Marea Britanie, într-o manieră mai elegantă. Inevitabil, cele două state au intrat în dispută. Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii s-au încăierat pe tema suveranităţii Oregonului, a pretenţiilor Albionului pentru supremaţia navală mondială, a plăţilor pentru reparaţii în contul vaselor scufundate de navele construite de englezi, deţinute de confederaţi în timpul Războiului Civil, a drepturilor de pescuit în Newfoundland, a frontierei canadiene şi a dominaţiei asupra Oceanului Pacific. Îngrozitoare pentru britanici erau planurile americanilor privitoare la Canada. „Natura hărăzeşte acest întreg continent, nu doar cele 36 de state, mai devreme sau mai târziu, cercului magic al Uniunii Americane”, a promis secretarul de stat William Seward după ce a cumpărat Alaska de la Rusia, în 1867. De vreme ce o porţiune prosperă din Canada separa America de noul ei teritoriu, Alaska, părea doar o chestiune de timp până

[1] „Călători cu traista în băţ” – apelativ jignitor utilizat pentru americanii care s-au mutat după Războiul Civil din Nord în Sud (n. tr.).

[2] Grupare a albilor care susţin ideea supremaţiei rasei albe, activă în trei perioade distincte ale istoriei americane: 1865 – 1871, 1915 – 1944 şi din 1946 până în prezent (n. tr.).

când Canada avea să intre în componenţa SUA. Cu toate acestea, Hudson Bay Company, din Marea Britanie, a creat primele rute prin sălbăticia aceasta, întemeind avanposturi comerciale şi oraşe. Ataşaţi mai degrabă de comerţ decât de colonii, din punct de vedere istoric, britanicii nu aveau de gând să renunţe la Canada.

Şefii lui Stanley de la *Herald* i-au interzis gazetarului să se folosească de serviciul de telegraf britanic din Aden, de teamă ca ziarele londoneze să nu tragă cu urechea la misiunea secretă a lui Stanley. Dar când, la mijlocul lui ianuarie, de la Webb a parvenit o scrisoare în care se preciza că Livingstone nu avea să vină într-un loc aproape de Zanzibar, repede Stanley a telegrafiat ştirea biroului de la Londra al ziarului *Herald*. La sfârşitul lunii, a primit răspunsul: căutarea lui Livingstone se încheia. Stanley primea o altă misiune, în Spania, pentru a scrie despre Războiul Civil de acolo. Stanley a plecat din Aden în 2 februarie. „În sfârşit, sunt eliberat”, a scris cu veselie în jurnal.

Totuşi, interesul lui Stanley pentru propria dezvoltare personală s-a manifestat încă multă vreme după ce s-a îmbarcat la bordul vasului *Magdala* şi a părăsit Adenul. A facut tăieturi din cărţi şi le-a lipit în jurnalul său timp de mai multe luni după ce a plecat din Aden, de parcă se pregătea pentru o mare aventură, încă nedezvăluită lui. Din când în când, transcria de mână pasaje biblice din Proverbele lui Iona. „Doamne!”, a scris în jurnal, în 16 februarie 1869. „Ce pedeapsă ar fi aceea să nu ai un ţel, un scop în viaţă”.

Chiar dacă Stanley a încercat să se menţină pe linia de plutire prin gânduri pozitive şi încredere de sine, frustrarea şi-a facut apariţia. Era supărat să afle că patronii lui considerau călătoria în Aden un eşec. Termenul acesta îl umplea de furie neputincioasă. „Cu greu pot fi făcut responsabil pentru că Livingstone nu şi-a facut apariţia în faţa lumii”, a scris el. „Este nedrept ca eu să cad în dizgraţie, de vreme ce nu pot influenţa evenimentele sau schimba destinul”.

Drept sau nu, Stanley avea înclinaţia de a transforma chiar şi cea mai uşoară mustrare în şansa de a-şi demonstra valoarea. Dezamăgirea ziarului *Herald* a ridicat miza lui personală de a-l găsi pe Livingstone.

8. Încurcături

Lacul Tanganyika
Martie 1869

Pentru Livingstone, Ujiji reprezenta viaţa însăşi şi, din momentul în care începuse călătoria sa dificilă pe uscat, către această Mecca a comerţului, aproape doi ani buni trecuseră de la acea oribilă ploaie din noapte, când medicamentele au fost furate. În ciuda bunătăţii arabilor din acel moment, Ujiji reprezenta, de asemenea, o întoarcere la independenţă. Din plin aprovizionat cu pânzeturi, praf de puşcă, brânzeturi şi doctorii vitale, ce îl aşteptau aici, Livingstone putea încă o dată să iasă la plimbare în sălbăticie în ritmul său – şi fără compromisuri.

Totuşi, călătoria către Ujiji, care ar fi trebuit să semene cu un marş triumfal, aproape că i-a pricinuit moartea lui Livingstone. A sărbătorit ziua de Anul Nou trecând prin vadurile râurilor în timpul unei vijelii, dorindu-şi să se oprească pentru odihnă, dar temându-se că râul Lofuko ar fi putut să se reverse între timp şi i-ar fi blocat astfel drumul către Ujiji. Peste două zile, în 3 ianuarie, s-a prăbuşit. Se îmbolnăvise de pneumonie. Servitorii săi au fost nevoiţi să îl care cu o litieră. Era prea slăbit chiar şi să şadă, iar singura hrană pe care o putea asimila era o lingură de fiertură de ovăz. „Nu pot merge”, a notat în jurnal în 7 ianuarie. „Pneumonia plămânului drept. Tuşesc toată ziua şi toată noaptea: flegme cu gust de rugină de fier şi slăbiciune nenorocită şi chinuitoare. Gândurile zboară prin minte cu mare repeziciune şi vioiciune, în grupuri de câte două sau trei. Dacă mă uit la orice bucată din lemn, scoarţa pare acoperită cu siluetele şi chipurile oamenilor şi rămâne aşa, deşi îmi întorc privirea pentru ca apoi să mi-o arunc în acelaşi loc, din nou. Mă văd zăcând mort în drum spre Ujiji”.

Când era bântuit de spectrul morţii, Livingstone se gândea la căminul lui şi la dorinţa ca cei dragi lui să simtă alinare la ideea dispariţiei sale iminente. „Când mă gândesc la copiii mei şi la prieteni, versurile se repetă permanent în mintea mea:

Vă voi privi în ochi,
Şi voi asculta la ce aveţi de spus,
Şi voi fi adesea lângă voi,

Când veţi crede că sunt departe.

„Mohammed Bogharib s-a oferit să mă care. Sunt atât de slăbit, încât abia pot vorbi”, a scris Livingstone în jurnal în 9 ianuarie. „Sunt transportat timp de patru ore în fiecare zi pe o *kitanda*, sau cadru, ca un pat. Apoi dorm într-o râpă adâncă. Mohammed Bogharib este foarte atent cu mine în momentele de maximă slăbiciune, dar transportul este dureros. Poziţia cu capul în jos şi picioarele în sus alternează cu alta, picioarele în jos şi capul în sus. Săltat în sus, în jos şi în laterale – să schimb umerii presupune o întoarcere de pe o parte pe alta a cadrului. Soarele bate vertical, arzând fiecare părticică a corpului expusă la razele sale, şi încerc să îmi acopăr faţa şi capul, aşa cum pot, cu câteva frunze, dar este extrem de obositor din cauza stării de slăbiciune”.

A fost prea bolnav să mai scrie vreun cuvânt în următoarele cinci săptămâni. Într-un final, Livingstone a ajuns pe ţărmul vestic al lacului Tanganyika, în 14 februarie 1869. Ujiji şi medicamentele sale se aflau la doar 97 de kilometri peste malul celălalt. Totuşi, erau prea puţine canoe ca să transporte oamenii şi materialele, iar valurile lacului erau prea mari pentru a se vâsli cu uşurinţă. Era nevoit să mai aştepte. A extras „20 de *funyes*, o insectă asemănătoare cu o larvă”, din coşurile mari de pe braţe şi picioare, în 25 februarie. De fapt, aceşti viermi subcutanaţi se hrăneau cu carnea sa. În plus, Livingstone suferea de o infecţie bacteriană a picioarelor, provocată de un streptococ anaerob, care declanşa ulcerul tropical, o boală ce ataca oasele.

În 26 februarie, în sfârşit canoele au devenit disponibile. Livingstone, în stare de agonie, şi oamenii săi împreună cu membrii caravanei lui Bogharib au început să vâslească spre Ujiji. Au navigat aproape de malurile lacului Tanganyika, preferând siguranţa acestui traseu mai lung de-a lungul coastei vârtejurilor mari din mijlocul apei, pe unde ar fi trecut în cazul rutei directe. În timp ce Chuma şi Susi vâsleau, Livingstone zăcea pe fundul unei canoe late, făcute dintr-un trunchi scobit. În sfârşit, în 14 martie, Livingstone, cu sănătatea zdruncinată şi slăbit peste măsură, a ajuns pentru prima oară în satul Ujiji. S-a ridicat în picioare şi a păşit în avanpostul comercial arab, debordând de mulţumire şi anticipând fericit procurarea noilor provizii.

Spre groaza exploratorului, aproape nimic nu mai rămăsese acolo. Depozitele sale fuseseră prădate. Medicamentele,

alimentele şi corespondenţa dispăruseră. Din cele 80 de baloturi cu pânzeturi – atât de importante pentru a obţine, prin troc, hrană de la triburile băştinaşe –, a mai găsit doar 18.

Livingstone era distrus şi lipsit de orice mijloace, fiind, din nou, la mila negustorilor de sclavi. I-au găsit un şopron mic unde să doarmă. I s-a procurat un unguent pe bază de unt, ceară de albine, piatră vânătă şi ulei de cocos, pentru a-şi vindeca rănile. A scăpat de viermi prin odihnă şi îmbunătăţiri ale igienei. Arabii l-au învăţat pe Livingstone revoluţionarul concept de a fierbe apa de băut pentru a evita paraziţii şi bacteriile, scăzând riscul îmbolnăvirii de dizenterie. Totuşi, de teamă ca el să nu dezvăluie adevărul despre comerţul cu sclavi, au refuzat în continuare să-i transporte zecile de scrisori înapoi în Zanzibar.

În 1 iunie, Livingstone îşi recăpăta forţele. Începuse să o rupă în limba masai. A mâncat. S-a mutat într-o casă mică pe care arabii au închiriat-o pentru el. Şi-a propus să continue călătoria. A studiat algele ce creşteau de-a lungul malului şi a stabilit că apa curgea la nord de lacul Tanganyika, ceea ce însemna că teoria sa despre Nil era, după cum se pare, corectă. Şi încet, foarte încet, şi-a redobândit capacitatea de a rătăci.

În timp ce-şi făcea planuri să plece din Ujiji, sănătatea lui Livingstone încă era fragilă, dar o caravană condusă de Mohammed Bogharib se strângea pe malul nord-vestic al lacului Tanganyika. Lipsit de provizii, Livingstone nu avea altă opţiune decât să se alăture încă o dată neguţătorilor de sclavi. Ei mergeau spre vest, în Manyuema, o regiune africană foarte împădurită, numită mai târziu Congo. Bogharib avea puţin de câştigat din ajutorul oferit lui Livingstone – într-adevăr, luându-l pe explorator într-unul dintre teritoriile cele mai îmbelşugate şi aproape neexploatate pentru căutătorii de sclavi putea pune în pericol capacitatea viitoare a lui Bogharib de a aduna sclavi de acolo –, dar musulmanul era un om milos. În ciuda diferenţelor religioase profunde dintre ei, îl plăcea pe bolnăviciosul scoţian. Negustorii de sclavi care făcuseră din Ujiji căminul lor erau un grup agresiv şi arogant de oameni – „cei mai răi dintre cei mai răi”, după cum s-a exprimat Livingstone –, care sigur l-ar fi lăsat pe Livingstone să moară, în cazul în care rămânea în urmă. Şi, deşi exista pericolul ca Livingstone să moară în drum spre Manyuema, măcar Bogharib l-ar fi putut ajuta.

Livingstone a plecat din Ujiji în 12 iulie 1869, luând cu el doar o Biblie, jurnalul şi două cronometre. După trei zile de vâslit uşor, el şi oamenii săi au traversat lacul, revenind pe uscat la poalele

munţilor Mugila. În 1 august, Livingstone împreună cu micul său grup de servitori s-au alăturat cu succes caravanei lui Mohammed Bogharib.

Ruta ducea în centrul Africii, mai departe decât orice loc unde ajunsese Livingstone. Era o regiune muntoasă, cu păduri bogate şi vânători de capete. Totuşi, era esenţial pentru Livingstone ca el să rişte o călătorie dificilă. Râul Lualaba curgea pe undeva, pe acolo, şi el intenţiona să-i urmeze cursul. Pe baza explorărilor sale de până acum, cursul fluviului Lualaba, spre nord, era identic cu cel superior al Nilului, aşa cum desenase Ptolemeu în harta sa din 140 d.H. Livingstone dorea să călătorească acolo, ca să demonstreze că cele două râuri erau unul şi acelaşi lucru.

9. Focurile de-acasă

Londra
Mai-septembrie 1869

La Londra, venirea primăverii era anunţată de explozia delicată a bobocilor de primule, de revenirea lebedelor pe Tamisa, de grupurile de şcolari nerăbdători să petreacă din nou timpul în aer liber şi, în ceea ce-i priveşte pe bogaţi, de larma frivolă specifică anotimpului mondenităţilor[1]. Din mai până în iulie, cele mai prospere familii englezeşti se mutau din reşedinţele lor de la ţară în locuinţele din Londra. Grosvenor, Park Lane, Piccadilly şi Belgrave Square forfoteau de aristocraţi cu jobene şi veste, soţii şi fiice purtând rochii elegante, câini de companie, pisici siameze, servitori de-ai casei îmbrăcaţi în alb şi negru, trăsuri şi cai care tropăiau pe pavaj şi căruţe care dimineaţa devreme livrau carne, lapte, zarzavaturi şi fructe. Trei luni îmbătătoare erau petrecute la baluri pentru domnişoarele de familie bună care îşi făceau intrarea în societate, vizite de curtoazie, crochet, curse de cai, simfonii, cumpărături şi manifestări intelectuale, precum expoziţia anuală a pictorilor valoroşi, organizată de Royal Academy of Art. În Regent’s Park, în urma cailor se simţea izul de neuitat al sudorii şi al banilor. Parlamentul era în sesiune, iar nobilii adăugau în programul lor zilnic şi activitatea politică. Serile erau lungi şi plăcute, numai bune pentru a te plimba prin Park Lane sau a sorbi un pahar de gin la terasă.

Majoritatea membrilor Royal Geographical Society aparţineau elitei, iar Sir Roderick Murchison intenţionat a ales acest anotimp ca să susţină cuvântarea anuală a preşedintelui RGS. În fiecare an, constituia momentul cel mai important al anotimpului mondenităţilor. Locurile intime din Whitehall Place erau părăsite pe timpul nopţii, în favoarea amfiteatrului din Burlington Gardens. Cei din mica nobilime şi membrii aristocraţiei veneau aici cu sutele. Într-o vreme în care nu exista cinematograf, măcar pentru o singură noapte puteau trăi prin substituire în lumea aventurii.

Murchison vorbea despre RGS şi despre expediţiile curente. Se evocau la Londra jungle, savane şi piscuri de neatins din

[1] „Social season”, în engleză, în original (n. tr.).

Himalaya, împreună cu rapoarte care tăiau răsuflarea ascultătorilor de la oamenii pe care Murchison îi provocase să le cucerească. Acest geolog era aristocrat, scoţian, baron, cavaler, dar, înainte de toate, un individ capabil să întreţină atmosfera. Niciodată nu folosea un cuvânt dacă era posibil să apeleze la trei, iar discursurile lui se întindeau adesea până seara, după ce asfinţitul pastelat al Londrei lăsa locul scânteierilor tăcute ale iluminatului stradal pe bază de gaz. Însă RGS era o instituţie atât de în vogă, iar poveştile despre aventuri atât de interesante, încât se trecea cu vederea peste lungimea întrunirilor. Murchison stătea în faţa unei hărţi a lumii, vorbind cu atâta pasiune, încât avea mulţimea la degetul său mic. Fiecare din încăpere devenea un leu. Şi asta era important. Pentru că peste o lună sau peste un an, perioadă în care Murchison căuta soluţii pentru finanţare, mulţi din audienţă urmau să aibă un cuvânt de spus în privinţa acestei finanţări. Fiecare cuvânt de-al lui Murchison le reamintea că muncea zi şi noapte pentru a face din Marea Britanie naţiunea cea mai vestită din întreaga lume.

Totuşi, discursul din 1869 a fost diferit. Tot Murchison s-a aflat în centrul atenţiei – în plus faţă de obişnuita cuvântare a preşedintelui, a acceptat în mod formal realegerea sa pentru al şaptelea mandat de doi ani. Dar atenţia s-a concentrat asupra altcuiva – asupra doctorului David Livingstone. Se vorbea doar despre explorator. Pe Murchison nu îl deranja, asigurând spectatorii că nutrea „speranţa ca prietenul meu drag Livingstone să se întoarcă în curând printre noi, astfel încât să am bucuria de a prezida un festival naţional care să fie organizat fără îndoială în onoarea lui”.

În realitate, în timp ce Murchison încă era pasionat de fiecare dintre expediţiile în desfăşurare ale RGS în Australia, Canada, Orientul Apropiat, America de Sud şi Asia Centrală, locul unde se afla prietenul său era motivul pentru care trăia. A şi recunoscut de altfel în faţa spectatorilor. Vorbind cu vocea lucidă a unui om care este conştient de iminenţa morţii, Murchison a discutat despre întoarcerea acasă a lui Livingstone în contextul propriului sfârşit. „Dacă trăiesc îndeajuns ca să asist la atingerea celei mai arzătoare dorinţe ale mele”, a spus el, „atunci voi pleca dintre voi cu sufletul împăcat”.

Contrar obiceiului său, Murchison nu era melodramatic. Având 77 de ani, preşedintele RGS nu mai era tânărul geolog atletic, care se delecta cutreierând în sus şi în jos Alpii Elveţieni. Se şubrezise şi chelise, obrajii i se scofâlciseră evident, iar

sprâncenelor cărunte, asemănătoare unor omizi, le crescuseră firele de păr în toate direcţiile. Reşedinţa sa din Belgrave Square 16 încă era unul dintre saloanele intelectuale londoneze cele mai frecventate, un loc unde dezbaterile şi petrecerile întăreau statutul său social şi aduceau aventurile sale în faţa societăţii bine-crescute. În schimb, soţia sa, Charlotte, cu care era căsătorit de 55 de ani, murise în timpul primăverii după o lungă suferinţă. El fusese arhitectul improbabil al Imperiului Britanic, pe care îl edificase, avanpost cu avanpost; ea fusese susţinătoarea, avocata şi sursa lui de inspiraţie. Nu avuseseră copii, aşa că în perioada dinaintea morţii ei, sănătatea tot mai şubredă a lui Charlotte era un avertisment zilnic că salonul lor avea să se închidă în curând pentru totdeauna.

Aşa că, atunci când Murchison vorbea despre moarte, nu era un spectru atât de îndepărtat şi abstract, ci un intrus a cărui prezenţă creştea în fiecare zi. Chestiunea Livingstone, chiar dacă îl îndurera, era sfârşitul ideal al unei vieţi dedicate sporirii interesului public pentru domeniul geografiei. Aproape că era un omagiu pentru Murchison. El era Richelieu sau Boswell[1] – omul care transforma aventurierii obişnuiţi în vedete ale explorării.

Istoria nu cunoscuse niciodată un om ca Roderick Impey Murchison. La prima vedere, aristocratul de origine scoţiană era doar un alt protector vizionar al cărui nume era sinonim cu explorarea: regina Isabella a fost în spatele lui Cristofor Columb, lordul Sandwich a acordat fonduri şi sprijin politic lui Cook, Thomas Jefferson (a cărui viziune despre explorarea Vestului american a fost inspirată de jurnalele lui Cook) le-a dat foi de drum lui Lewis şi Clark. Dar Murchison era mai mult decât atât. Nu era doar motorul din spatele unei expediţii, ci a fost părintele unei întregi generaţii de oameni care au dezvăluit secretele lumii. Unii dintre membrii RGS – Charles Darwin, bunăoară – credeau că arta punerii în scenă a lui Murchison distrăgea societatea de la scopurile sale ştiinţifice. Dar moştenirea lui Murchison a fost însăşi creşterea Imperiului Britanic şi expansiunea teritoriilor cunoscute ale lumii. Exploratorii săi i-au mulţumit, botezând 23 de obiective topografice de pe şase continente în onoarea sa – cascade, râuri, munţi, promontorii, gheţari şi chiar şi o insulă. În Australia, afluenţii fluviului

[1] James Boswell (1740 – 1795), biograf scoţian, autorul unei lucrări despre viaţa scriitorului Samuel Johnson considerate drept cea mai bună operă de acest gen scrisă vreodată în limba engleză (n. tr.).

Murchison erau Roderick şi Impey. „A istorisi realizările RGS în perioada conducerii lui Murchison”, se recunoştea în darea de seamă oficială a RGS, pe cheltuiala celor mai bogaţi membri care au preluat preşedinţia când Murchison şi-a luat câţiva ani de odihnă, „ar însemna aproape să scriem istoria descoperirilor geografice în anii cei mai bogaţi ai perioadei sale moderne”.

Edificarea imperiului a fost o vocaţie la care Murchison a ajuns din greşeală. Se născuse în 1792, într-o familie de munteni scoţieni dezavantajată de simpatia lor pentru Casa de Stuart. Tatăl său, Kenneth, era medic, un Don Juan şi un mare amator de dueluri. A restabilit situaţia financiară a familiei muncind în India, unde a fost bine plătit pentru vindecarea copilului bolnav al prinţului. Kenneth a avut cinci copii. Trei dintre aceştia erau, totuşi, nerecunoscuţi. Lui Roderick – în vârstă de patru ani când tatăl său a murit de bătrâneţe, în 1796 – i-a revenit Tarradale, moşia familiei, în calitatea sa de cel mai în vârstă moştenitor legal. El a intrat în armată, unde a ajuns ofiţer, a luptat în Războaiele Napoleoniene, apoi a demisionat. În 1815, s-a căsătorit cu unica fiică a unui general bogat, Charlotte, o femeie cu aplecări intelectuale şi foarte energică. În perioada 1816 – 1818, au locuit în Elveţia, Franţa şi Italia. Pe atunci, Murchison îşi umplea timpul cu lungi plimbări prin Alpi şi era preocupat de creşterea rolului internaţional al Statelor Unite ale Americii.

După ce s-a întors în Anglia, Murchison a vândut Tarradale. Lipsit de vreo carieră la acel moment, a petrecut următorii ani fără niciun rost – un moşier pasionat de vânătoare, atât de interesat să-şi petreacă timpul în aer liber, încât era considerat ca „unul dintre cei mai mari vânători de vulpi din nordul Angliei”, Totuşi, la vârsta de 33 de ani, Murchison aproape că irosise averea moştenită. Îşi spuseseră cuvântul risipa şi investiţiile neinspirate. Roderick şi Charlotte s-au mutat la Londra ca să o ia de la început. I-a urmat sfatul şi s-a adaptat rigorilor vieţii unui om de ştiinţă onorabil. „Mai ales datorită exemplului ei, care studiase ştiinţele, cu precădere geologia, Roderick a devenit interesat de acele subiecte care, după aceea, i-au adus atâta notorietate”, a spus fiziciana Mary Somerville, prietena Charlottei.

Se credea că ştiinţa era un mod fermecător pentru un om cu stare ca să-şi petreacă ziua. Totodată, geologia îi permitea să-şi cultive pasiunea pentru aer liber. S-a implicat foarte mult, cu o intensitate obsesivă, care a devenit pentru el o carte de vizită. A început să exploreze valea Tamisei, apoi a hoinărit prin Scoţia şi

Rusia, pentru a explora formaţiuni noi de pietre. I-au fost atribuite definiţiile date perioadelor geologice silurian, devonian şi Sedgwick (cambrian)[1]. Ajunsese să intuiască atât de bine structura Pământului, încât, deşi nu a pus niciodată piciorul în Australia, a prezis existenţa unui filon uriaş de aur pe acest continent. Şi a avut dreptate.

Ştiinţa l-a schimbat pe Murchison. Încă era un individ arogant, dar atenţia lui s-a concentrat de la preamărirea persoanei sale la acţiuni în interesul patriei. La un moment dat în educaţia sa, Murchison a elaborat o viziune asupra a ceea ce era potrivit pentru Marea Britanie. În 24 mai 1830, a devenit membru fondator al unei anume Geographical Society din Londra. La puţină vreme după aceea, numele instituţiei s-a schimbat. Prin statut, Royal Geographical Society avea să adâncească explorarea ştiinţifică din întreaga lume şi să procure cărţi şi hărţi pentru o bibliotecă specializată în domeniul geografiei. Sosise vremea pentru o astfel de instituţie. Explorarea avea nevoie de o mână forte care să o ghideze într-o perioadă de tranziţie.

Înainte de începutul secolului al XIX-lea, explorarea era, în principal, o activitate navală. Costurile expediţiilor erau suportate de guverne. Ofiţerii primeau misiune şi erau numiţi la comanda echipajelor. Atenţia era îndreptată asupra oceanelor, scopul oricărei cuceriri. Marile provocări geografice se refereau la descoperirea unor porţiuni mari de uscat în emisfera sudică, în vederea eventualei utilizări a acestora pentru colonizare. Cu câteva excepţii, doar vasele şi ofiţerii Marinei Regale puteau să călătorească în jurul lumii pentru astfel de misiuni.

În perioada în care căpitanul James Cook era ucis de băştinaşii din Hawaii, în 1779, toate continentele fuseseră desenate în linii mari şi toate insulele din Pacific fuseseră schiţate pe hârtie. Doi ani mai târziu, guvernul britanic a încetat acordarea de sprijin financiar pentru călătorii de explorare. Franţa, cealaltă mare putere a lumii care întreprindea explorări, a fost cuprinsă de tumultul revoluţiei şi al războiului la puţină vreme după aceea. Şi francezii au renunţat la explorare.

Dar aspiraţia pentru explorare nu a fost abandonată. Instinctul pentru aventură există în gena câtorva bărbaţi şi femei, fără să fie distrus de ceva atât de lumesc precum

[1] Adam Sedgwick (1785 – 1873), geolog şi preot, unul dintre fondatorii geologiei moderne (n. tr.).

procedurile birocratice. Aceşti oameni au început să cartografieze lumea necunoscută de unii singuri. Atenţia s-a mutat de la mare către uscat. Amazonul, subcontinentul indian şi interiorul Australiei aveau nevoie de oameni curajoşi şi cu iniţiativă. Africa era însă regiunea care îi ademenea cel mai mult, poate şi pentru că era cea mai înfricoşătoare şi pentru că era situată aproape de Europa. Acolo trăiau animale carnivore şi preistorice. Era un tărâm unde fiinţele umane puteau lesne deveni pradă. Boli misterioase, în teorie pricinuite de aerul nesănătos – „*mal aria*”, cum îi spuneau italienii, de unde şi termenul „malarie” –, declanşau febră, frisoane, nebunie şi aduceau moartea. Despre băştinaşi se credea că erau canibali sau că erau castraţi.

Botanistul Joseph Banks, un crai fără pereche, a înfiinţat African Association în 1788 ca să sprijine explorarea aşa-zisului „continent negru”. Chiar dacă, mai târziu, sintagma a dobândit conotaţii rasiale, a fost folosită deoarece cartografii colorau în negru regiunile necunoscute din Africa – adică, la acea vreme, aproape tot ce era situat la sud de Cairo şi la nord de Cape Town. African Association l-a angajat pe aventurierul american John Ledyard să conducă prima expediţie, o călătorie în amonte de Nil. Ledyard a murit la Cairo înainte de debutul expediţiei. Aspectul misterios al bolii care l-a răpus a sporit dovada de respect a Africii.

Banks navigase împreună cu Cook şi fusese partenerul de pescuit al lui Sandwich. Când Royal Geographic Society (pe atunci, denumită London Geographical Society) a primit în rândurile sale African Association, la puţină vreme după înfiinţarea acesteia, botanistul a acţionat ca o punte de legătură între generaţiile de exploratori. Repede, Murchison a continuat misiunea lui Banks. Şi-a dovedit măiestria de a şti să pună totul în scenă când s-a prezentat la o excursie publică cu scopul strângerii de roci îmbrăcat în pantaloni albi, cu o jachetă de vânătoare şi joben alb. Deoarece era un stâlp al societăţii londoneze, Murchison putea fi lipsit de ruşine în momentele în care se folosea de legăturile sale la nivel politic foarte înalt pentru a obţine sprijin financiar pentru expediţii. Această abilitate era foarte necesară: explorarea lumii era o întreprindere costisitoare, iar RGS avea în permanenţă prea puţini bani.

„Sârguincios şi energic, lucid, înzestrat cu o voinţă de fier şi cu o mare tenacitate în atingerea scopului”, l-a caracterizat cu multă admiraţie pe Murchison prietenul său, Henry Rawlinson.

Care i-a lăudat şi „bunătatea, absenţa desăvârşită a geloziei, genialitatea, temperamentul potrivit, tactul şi fermitatea”.

În timp, Murchison a ajuns să se confunde cu RGS, la fel cum şi RGS a ajuns să fie sinonimă cu transformarea Marii Britanii într-un imperiu. Medalia de aur acordată de RGS pentru realizări deosebite era una dintre distincţiile cele mai vânate din lume. Generali, oameni de stat şi oameni de ştiinţă din Marea Britanie şi din Europa anunţau zgomotos că doreau să se alăture proiectului, doar pentru a-şi adăuga titlul Fellow of the Royal Geographical Society (FRGS) semnăturii lor şi pentru a cina la exclusivistul Geographical Club din Whitehall Place. Una peste alta, în timpul vieţii lui Murchison, numărul membrilor RGS a sporit de la cei cinci fondatori până la 2 300.

La începutul anilor 1850, Murchison a lăsat deoparte geologia, pentru a se concentra pe expansiunea imperială britanică. Introducerea unor discipline precum chimia organică conferea prea multă complexitate ştiinţei pentru el ca să mai poată ţină pasul. Chiar şi geologia solicita cunoştinţe de fizică, chimie şi matematică, aşa că a devenit „*gentleman geologist*” doar cu numele. Specializarea lui era alta: întărirea legăturii dintre explorare şi conceptul de putere mondială.

Din pură întâmplare, chiar în acea perioadă, Livingstone a apărut în viaţa lui Murchison. În Anglia, în acea vreme se manifesta puternic mişcarea evanghelică. Membri ai grupurilor precum London Missionary Society, conştienţi că înainte ca misionarii să ajungă pe ţărmul Angliei, în secolul al VI-lea, locuitorii insulei erau păgâni, acum voiau să întoarcă această favoare trimiţând bărbaţi şi femei în lumea întreagă să facă prozelitism religios. Nu erau exploratori în sensul strict al cuvântului, dar misionarii i-au atras atenţia lui Murchison deoarece se aventurau în regiuni îndepărtate, în sălbăticie, ca să răspândească credinţa. Au întemeiat şcoli şi biserici la frontieră şi au trăit laolaltă cu băştinaşii din Polinezia, Asia, America de Sud şi Africa. Au învăţat limbile locale. Au consumat mâncăruri tradiţionale. Uneori, aşa cum s-a întâmplat în cazul unui trib din Noua Zeelandă a cărui reţetă preferată avea nevoie de carne de anglicani pentru a fi preparată, localnicii îi mâncau pe misionari. În toate privinţele, legătura misionarilor cu băştinaşii şi cultura lor era mai profundă decât ceea ce putea experimenta un explorator aflat în trecere.

Pentru Murchison, Livingstone era amestecul perfect între explorator, misionar şi om de ştiinţă. Concepţia religioasă a lui

Livingstone era agresivă, deoarece pleda pentru existenţa unui imperiu ce impunea credinţa ca religie oficială. Călătoriile sale, chiar dacă el era departe de a fi un individ perfect şi, cu siguranţă, nu era vreun sfânt, aveau un scop moralizator. Murchison a luat aminte când la Londra, la sfârşitul anilor 1840, au parvenit ştiri despre tentativele timpurii de explorare ale tânărului scoţian. Într-un final, în 1856, s-au cunoscut, cu prilejul întoarcerii lui Livingstone la Londra, după 16 ani petrecuţi printre străini. Prietenia lor a înflorit. Mulţumită lui Murchison, care a orchestrat o campanie de amploare de imagine, Livingstone a fost sufocat pe străzi, iar bisericile umplute până la refuz, datorită interesului stârnit de curajoasa sa traversare a Africii. Când Livingstone a primit medalia de aur a Societăţii pentru realizări excepţionale în domeniul explorării, Murchison a fost cel care i-a oferit-o. Iar când Livingstone, aflat la maturitate, avea nevoie de fonduri pentru expediţia pe fluviul Zambezi, Murchison a fost cel care a tras iţele negocierilor cu secretarul de stat. Nu numai că Murchison a intrat în dispute pentru bani, dar a şi convins guvernul britanic să cumpere un vas fluvial cu aburi.

În mare parte, cu ajutorul călătoriilor neobosite ale lui Livingstone, Murchison „s-a interesat şi şi-a însuşit domeniul marilor descoperiri din Africa”, aşa cum s-a exprimat Rawlinson. Scopul său era să găsească izvorul Nilului. Aşa că Murchison îi încuraja cel mai mult pe acei călători dornici de a cerceta Africa. În timp, aceşti exploratori au format nucleul dur al „leilor” lui Murchison, aşa cum i-a numit Burton. Cei mai străluciţi erau Livingstone, Burton, Speke, Grant, Baker, Paul Du Chaillu – un franco-american specializat în studierea gorilelor – şi Charles Beke, o autoritate de-a britanicilor în ceea ce privea Etiopia. Dar lui Livingstone, precum şi tuturor exploratorilor originari din regiunea muntoasă a Scoţiei le acorda Murchison cea mai mare atenţie, pentru că, deşi locuia la Londra de peste 50 de ani, purta mereu în suflet loialitatea de clan specifică scoţienilor.

Admiraţia dintre cei doi bărbaţi era reciprocă. Se părea că şi Livingstone îl venera pe Murchison. Era „cel mai bun prieten pe care l-am avut – sincer, prietenos şi statornic”, a scris exploratorul. Odată i-a trimis o valiză plină cu roci din centrul Africii, în semn de preţuire pentru prietenul său geograf. Dar, în timp ce Livingstone se ocupa de partea dificilă a explorării, nu era nici urmă de îndoială că Murchison, mai în vârstă, deţinea puterea în parteneriatul lor. Nu era genul de relaţie între un tată şi un fiu, ci „între un membru al tribului şi căpetenia sa”. Adesea,

cei doi se plimbau nederanjaţi timp de o oră la ţară, căutând pietre şi discutând despre Africa. Fiecare beneficia de pe urma importanţei celuilalt: Murchison şi RGS se bucurau de atenţia întregii lumi, interesate de descoperirile lui Livingstone, iar exploratorul primea sprijin din partea guvernului, subscripţii publice pentru finanţarea viitoarelor expediţii şi faima, la care râvnea pe ascuns.

Murchison l-a adăpostit pe Livingstone după eşecul călătoriei pe Zambezi, sfătuindu-l pe explorator să evite contactele cu presa şi apariţiile în public timp de două luni de la întoarcerea acasă, ştiind că editorialele negative aveau să fie uitate în timp. Cunoscând faptul că posibilităţile financiare ale prietenului său sufereau, Murchison a rostit discursul de introducere la conferinţa organizată de British Association la Bath, în 19 septembrie, într-o zi de luni, la doar trei zile după sinuciderea lui Speke, menţionând tuturor situaţia financiară precară a exploratorului, în speranţa că Guvernul Maiestăţii Sale avea să-i ofere din proprie iniţiativă o pensie. „Doctorului Livingstone i s-au acordat onoruri peste onoruri, dar el nu poate avea grijă de familia sa doar cu onoruri”, a spus Murchison, care era un vorbitor atât de bun, încât doar în timpul prezentării a fost de trei ori întrerupt pentru a fi aplaudat. În momentul în care Livingstone a urcat pe scenă, spectatorii deja fremătau. Asocierea celor doi vorbitori – manifestarea afecţiunii lui Murchison şi remarcile sincere şi cutezătoare ale lui Livingstone – au făcut din discursul lui Livingstone la Bath momentul de vârf al activităţii British Association în 1864.

Totuşi, în 1869, odată cu sosirea verii, ştiind şi că discursul său anual în calitate de preşedinte al RGS avusese loc, Murchison irosise toate posibilităţile de a-şi ajuta prietenul. Devenise obsedat de gândul călătoriilor în Africa şi a modului cum îi puteau încetini întoarcerea lui Livingstone acolo. De exemplu, a remarcat că dacă Livingstone urma cursul Nilului de la lacul Victoria spre nord, până la Mediterana, ar fi putut lua barca de la Gondokoro până la Khartoum, care pornea de acolo în aprilie, în fiecare an. De acolo erau 22 de zile de călătorit până la Alexandria. Ceea ce însemna că Livingstone putea fi acasă la sfârşitul lui iunie – dar doar dacă lua barca din Gondokoro. Altfel, ar fi trebuit să aştepte încă un an, pentru următoarea cursă.

În aprilie, s-a anunţat că Livingstone era în Zanzibar, în drum spre Europa. Un articol publicat în iulie în *Medical Times and Gazette* afirma că Livingstone se afla undeva în regiunea lacului

Victoria. În general, zvonurile despre Livingstone apăreau în *Times* în medie o dată pe săptămână. Imediat, Murchison publica dezminţiri prin care lua poziţie faţă de cei ce scriau despre moartea prietenului său. I-a prevenit pe cititori să nu cadă pradă deznădejdii.

Sezonul mondenităţilor s-a sfârşit în linişte la finele lui iulie, fără niciun semn de la Livingstone. Mica nobilime s-a întors la moşii. Şi august a trecut fără nicio veste. Întrebarea legată de locul unde se afla exploratorul era ascunsă sub aparenţele vieţii cotidiene englezeşti. Misterul risca să rămână nerezolvat şi să-i bântuie pentru totdeauna pe cei curioşi. Totuşi, nimeni nu a întreprins nimic. La fel ca în povestea despre băiatul care striga „Lupul!” despre Livingstone s-a zvonit că era întârziat sau decedat de prea multe ori în cariera sa, doar ca să reapară teafăr. În baza celor văzute şi scrise de E.D. Young, guvernul britanic a demarat o politică tăcută de a respinge orice finanţare a căutării lui Livingstone. Nici măcar Murchison nu a ieşit în faţă pentru a propune altceva.

Apoi, în 28 august, o tragică întâmplare a aruncat o umbră asupra explorării în Africa. La rubrica „Decese”, *Times* a anunţat că Alexandrine Tinné, moştenitoarea unei familii din Belgia, o exploratoare cu state vechi în Africa, care încerca să devină prima femeie care să traverseze Sahara, fusese ucisă de bandiţi în Africa de Nord. S-au năpustit călare asupra taberei ei şi i-au ucis însoţitorii. Apoi, în timp ce ei îşi mânau caii de luptă asupra lui Tinné, ea le-a făcut semn cu mâna în sus de parcă ar fi voit să-i oprească. Unul dintre atacatori repede şi-a tras sabia şi, din galop, i-a tăiat mâna exploratoarei. Un alt arab a împuşcat-o drept în inimă. Alexandrine Tinné avea 33 de ani.

Explorările sale şi cutezanţa ei erau prea bine cunoscute britanicilor. Explorase Nilul Superior în acelaşi timp cu Speke şi Grant şi era considerată un foarte capabil explorator, chiar dacă era femeie. Modul cum murise era tulburător, la fel şi momentul când se petrecuse.

În contextul revărsării de durere ce a cuprins societatea britanică, Isabel Burton s-a dresat ziarului *Times*, propunând public ceea ce mulţi alţi cititori gândeau deja: sosise timpul ca Livingstone să fie căutat. Şi nu doar dovezi ale existenţei sale, aşa cum Young găsise în urmă cu doi ani, ci omul în carne şi oase. Isabel, ale cărei înclinaţii spre gândirea liberă erau bine cunoscute printre femeile din Anglia victoriană, încât *Edinburgh Review* a descris foarte inspirat trăsăturile ei de caracter – „o

femeie inteligentă, capabilă, încrezătoare în sine în situaţii dificile, cu simţ al umorului” –, a trimis scrisoarea fără vreun îndemn din partea soţului ei. Richard Burton se afla pe drum către Beirut, unde servea în calitate de consul în Damasc. El nu îşi făcea griji pentru camaradul său, unul dintre „lei”. Simţea că era în viaţă, pentru că, dacă ar fi fost mort, prin răspândirea rapidă a veştilor s-ar fi aflat la Zanzibar în câteva zile. Scrisoarea lui Isabel era atunci remarcabilă pentru independenţa şi compasiunea ei.

Din cauza aceasta, Murchison a ajuns într-o situaţie dificilă. Pe de o parte, dacă anunţa că se interesa de fonduri pentru misiunea de salvare, admitea ferm, în mod public, că nu credea că Livingstone era în siguranţă. Pe de altă parte, dacă nu o făcea, prietenul lui era în pericol. „Sir Roderick niciodată nu şi-a abandonat vreun prieten aflat în nevoie”, a scris odată Rawlinson.

În 29 septembrie, un ajutor nesperat a venit de la Sir Samuel White Baker, autorul unei scrisori. Voinic, cu pungi uşoare sub ochii albaştri, un nas pronunţat, cu părul castaniu încărunţit, având freza pe dreapta, şi o barbă ondulată care îi ajungea până la piept, Baker, în vârstă de 57 de ani, era cel mai vioi şi stabil din punct de vedere emoţional dintre „leii” lui Murchison. Când i-a scris lui Murchison, se afla la gura de vărsare a Nilului, în Alexandria, gata să pornească în călătorie în amonte cu noua sa soţie şi, totodată, statornic tovarăş de drumeţii, fosta Florence von Sass. Era o unguroaică blondă, soţie de-a doua, cu 20 de ani mai tânără.

În scrisoare, Baker oferea detalii despre itinerar şi obiective, îi transmitea cele mai calde urări din partea doamnei Baker şi încheia printr-un post-scriptum cu o ofertă irezistibilă: „P.S. În ziare, am citit despre o scrisoare de la doamna Burton, care propunea demararea unei expediţii de căutare a lui Livingstone. Deşi bine intenţionată, va fi o acţiune inutilă, deoarece voi ajunge la sud de Albert înainte ca orice altă expediţie pornită din Zanzibar să poată atinge Tanganyika. Acolo, sunt sigur că voi avea veşti despre el”.

Aşa că se stabilise. Baker nu avea să îl caute cu insistenţă pe Livingstone, dar ar fi putut călători pe Nil până la Gondokoro. Intenţia lui era să întemeieze o aşezare şi să stabilească legături comerciale cu interiorul continentului. Aşezarea avea să servească drept fort din care să fie supravegheate mişcările inamicului. Baker, care credea că teoriile lui Livingstone despre

Nil erau absurde, s-ar fi grăbit în ajutorul camaradului său „leu” dacă s-ar fi ştiut locul unde se afla Livingstone.

Murchison a ataşat o scrisoare de intenţie şi a trimis misiva lui Baker către *Times*, având convingerea că nu s-ar fi găsit un paznic mai bun pentru siguranţa lui Livingstone. Baker era inteligent, meticulos, curajos şi un bun vorbitor al limbii localnicilor. Era cel mai indicat explorator care putea descoperi prezenţa unui om alb în Africa. RGS nu avea să demareze o expediţie de căutare. Nu mai era nevoie.

Totuşi, scrisoarea Isabelei Burton era o chemare la arme. Oamenii cu simţul aventurii din întreaga Anglie nu acordau atenţie asigurărilor oferite de Baker. Inspiraţi de noul bestseller publicat de E.D. Young, *The Search for Livingstone*, ei au trimis scurte autobiografii la RGS, sperând să se alăture expediţiei de căutare. Toţi au fost respinşi. „Totuşi, nu s-a dorit niciodată demararea unei astfel de expediţii”, a declarat public conducerea RGS. „Timp de peste trei ani şi jumătate, doctorul Livingstone s-a aflat în centrul Africii fără niciun singur însoţitor european”. Murchison „nu era sigur dacă nu cumva trimiterea din Anglia a unor tineri domni neobişnuiţi cu Africa nu ar avea consecinţe nefaste asupra doctorului. Deoarece, în plus faţă de ceilalţi lucrători ai săi, ar fi trebuit să aibă grijă şi de nou-veniţi”.

Ferm convins că Livingstone trăia, chiar emoţionant prin modul cum apăra capacitatea lui Livingstone de a izbândi, Murchison nu a mai abordat vreodată subiectul unei expediţii de căutare. Livingstone avea să se întoarcă singur sau nu avea să se mai întoarcă niciodată.

Lui Murchison nu i-a dat deloc prin minte că expediţia de căutare ar fi putut fi organizată fără implicarea RGS şi că dispariţia exploratorului nu mai era doar o chestiune naţională a britanicilor sau a RGS. Omul şi povestea lui aparţineau întregii lumi. Şi chiar în momentul în care *Times* publica scrisoarea Isabelei, apoi pe cea a lui Baker, în New York se petreceau întâmplări care aveau să îl afecteze în mod direct pe Livingstone.

Era octombrie 1869. La Londra, se apropia iarna. Europa se pregătea de război. Iar James Gordon Bennett Jr., în acele vremuri revoluţionare, s-a hotărât că sosise timpul să pornească în căutarea lui Livingstone.

10. Lualaba

Bambarre
Octombrie 1869

Erau două sate mari în regiunea Manyuema, la vest de lacul Tanganyika, prin care trecea Livingstone. Primul, Bambarre, era situat în valea din spatele munţilor înalţi din granit, care lui Livingstone îi aminteau de gheţari. Şi munţii se numeau tot Bambarre. Mai la interior, la o înălţime mai mică de-a lungul malului râului Lualaba, se găsea oaza luxuriantă Nyangwe, locul unde voia să ajungă Livingstone. Totuşi, între lacul Tanganyika şi Nyangwe, terenul era foarte accidentat, motiv pentru care se înainta cu greu. Livingstone se afla doar la jumătatea distanţei către Nyangwe, când a ajuns într-un final în satul Bambarre, în 21 septembrie 1869. Parcursese numai în jur de 320 de kilometri în două luni de la plecarea din Ujiji.

Cei 320 de kilometri erau cei mai obositori din întreaga Africă. Munţii Bambarre se înălţau ca zidurile de apărare ale castelelor, ferind de incursiunile duşmanilor regatele situate în inima continentului negru. Pantele bogat împădurite erau atât de abrupte, încât să urci pe ele presupunea, adesea, să te caţări cu ajutorul mâinilor şi al picioarelor, să te prinzi de copaci şi de plante agăţătoare, ca să nu te rostogoleşti la vale. În apropierea vârfului, solul era umed şi rece, ferit de razele soarelui de desişul sufocant al pădurii virgine. Din cauza lipsei luminii şi a adierii vântului, aerul era jilav şi înăbuşitor. Muşchi şi ferigi creşteau pe copaci. Plantele agăţătoare se încolăceau pe trunchiurile mari ale copacilor atât de strâns, încât până şi arborii uscaţi rămâneau în picioare, sprijiniţi de plantele parazite care îi uciseseră.

Pe măsură ce Livingstone cobora în vale, pe partea cealaltă, solul era crăpat de albii de torent şi ravene. Pădurea era şi mai impresionantă, cu arbori înalţi de 100 de metri având coroanele împletite. Treptat, spre poalele munţilor, cerul clar, albastru, şi razele de soare au început să se întrevadă. Pădurea se rărea, iar copacii deveneau mai mici. Când în sfârşit munţii au dispărut din peisaj, iar Livingstone a ajuns într-o regiune cu câmpuri înverzite, ape curgătoare înspumate şi pâlcuri dispersate de copaci enormi, el realizase mai mult decât o simplă traversare a

unui lanţ muntos. De fapt, pătrunsese într-un teritoriu aşa cum nu mai întâlnise până atunci în Africa.

Bambarre era dispus ca un oraş european, cu bulevarde largi şi case pătrate, de un roşu strălucitor, confecţionate din cărămidă. Palmieri creşteau în centrul satului. Hambare cu grâu ale comunităţii ţineau rezervele de hrană la adăpost de păsări şi animale. „Toate casele sunt pline cu lemne de foc aşezate în stivă şi au paturi aşezate pe un suport înalt, în mijlocul camerei”, a scris el. „Foarte puţini oameni au venit în fugă pentru a-i vedea pe străini. Copaci uriaşi împrejmuiau satele”.

Bambarre era genul de loc căruia un om îi putea spune casă – iar Livingstone i-a spus. Era atât de sătul de călătorit, iar mulţimea de locuitori şi abundenţa hranei de acolo i-au plăcut atât de mult, încât şi-a amânat imediat excursia la râul Lualaba. În 22 septembrie, după ce a decis să-şi ia o perioadă sabatică de la explorări, le-a cerut oamenilor săi să-i construiască o casă pentru el în sat. Mohammed Bogharib şi ceilalţi arabi l-au lăsat în urmă pe Livingstone şi au acţionat cu repeziciune, în căutare de sclavi. Livingstone avea destule pânzeturi şi sârmă de cupru pentru a-şi plăti drumul mai departe, iar oamenii l-au dus acolo. Era un sătuc din junglă, situat doar la câteva grade la sud de Ecuator, cu o căpetenie amabilă şi cu locuitori interesaţi să cunoască unde era Anglia şi care sunt învăţăturile Bibliei. Toţi bărbaţii purtau şorţuri realizate din piele de antilopă, aveau o singură suliţă şi un cuţit pentru tăiat. Folosind argilă, îşi aranjau părul sub forme sofisticate de animale – coarne, branhii, solzi – şi decorau cu inele din fier şi cupru. Obiceiul lor de a practica, din când în când, canibalismul nu îl speria pe Livingstone.

Între timp, în Zanzibar, izbucnise epidemia de holeră. Marion, fiica de cinci ani a viceconsulului Kirk, s-a numărat printre cei care suferiseră de spasme intestinale şi accese de vomă. A fost norocoasă să fie printre puţinii supravieţuitori. Kirk şi soţia sa nu s-au îmbolnăvit, datorită noii tehnici – carantina – de a separa bolnavii de persoanele sănătoase, folosită de Florence Nightingale în timpul Războiului din Crimeea. Aproape 70 000 de sclavi, totuşi, nu au avut acelaşi noroc. Plantaţiile de pe insulă depindeau de aceşti lucrători, iar proprietarii căutau disperaţi înlocuitori. Din acest motiv, căutătorii de sclavi au declanşat un atac violent spre interiorul continentului, nerăbdători să satisfacă cerinţele pieţei.

Impactul asupra lui Livingstone a fost uriaş. Mai mult ca niciodată, negustorii de sclavi se temeau că scrisorile lui aveau

să incite la simpatii împotriva sclaviei odată ajunse la Londra, oprindu-le afacerea chiar într-un moment foarte profitabil. Aşa că, deşi Livingstone scria scrisori şi le înmâna caravanelor aflate în marş spre est, ele dispăreau de parcă nu ar fi fost scrise vreodată. Livingstone era izolat în Africa.

În consecinţă, siguranţa relativă pe care o avea la Bambarre era înşelătoare. Livingstone era prins în capcană, iar sănătatea lui era tot mai şubredă. Îşi pierduse aproape toţi dinţii. Se chinuia când mânca. Era prea slăbit ca să meargă pe distanţe lungi. Îi reapăruseră rănile de pe picioare. Aşa că, în loc să hoinărească şi să vadă lumea dintr-o perspectivă vastă, explorările sale s-au concentrat asupra detaliilor. A scris despre furnici, de exemplu, în timp ce se odihnea în Bambarre, şi cât de uşor era să le prinzi şi să le frigi, după ce încheiau luptele cu furnicile siafu, mai mari şi mai agresive. Cel mai adesea, reflecta asupra teoriilor sale despre Nil, ajungând la concluzia că Lualaba era, cu siguranţă, Izvorul. Apoi s-a comparat cu alţi exploratori porniţi în căutarea Izvorului. „Nu ştiu ce să spun despre descoperirile bietului Speke. Dacă nu spun nimic despre ele, l-aş ofensa. Dacă spun că Ptolemeu, când se referea la lacul «Coloe», lasă o descriere mult mai clară decât Speke şi Grant, jignirea va fi şi mai mare – el oferă cel mai bun exemplu pe care îl cunosc de căutare înflăcărată a unei idei preconcepute”, a scris Livingstone. „Trebuie să merg în josul apei şi să văd locul unde se unesc izvoarele, apoi să închei misiunea mergând în jurul sau la sud de toate izvoarele. Nu îmi place să las munca neterminată, iar altul să mă dea la o parte şi să afirme că a descoperit izvoarele la sud de poziţia mea. Visez să descopăr oraşul pierdut Meroe, dar adevărul este că mi-am pierdut aproape toţi dinţii. Iată ce am păţit din cauza Izvorului”.

Pe vremuri, Livingstone parcurgea distanţe apreciabile în fiecare lună, în schimb, acum, se deplasa tot mai greu. Să fie ajutat era una. Dar să fie cărat era contrar faimei lui de mare explorator. Plimbările scurte, hoinăririle, marşul – toate făceau parte din repertoriul său. Ca o frunză purtată de adierea uşoară a vântului, Livingstone era dus prin viaţă, aterizând acolo unde vântul alegea, apoi luând-o din nou din loc la următoarea rafală. „Nimeni nu poate aprecia cu adevărat farmecul odihnei, până nu a depus eforturi extraordinare”, a scris el un moment dat. Acum sănătatea şi dârzenia sa slăbiseră. Se părea că vremurile în care se supunea unor mari cazne apuseseră.

*

În 1841, când Livingstone a sosit pentru prima oară în Africa, băştinaşii au râs când s-a oferit să-i însoţească în plimbările lor prin pădure. Au făcut semn spre pantalonii săi largi şi spre pielea fină, spunându-i că nu avea să reziste. Rosteau cuvinte jignitoare în limba setswana, fără să ştie că Livingstone o vorbea fluent. Totuşi, el a rătăcit împreună cu ei, câştigându-le respectul pentru că ţinea cu uşurinţă pasul. Temperaturile ridicate din Africa nu îl descurajau; dimpotrivă, le primea cu bucurie. „Căldura plăcută acţionează ca un medicament", a scris el. În călătoriile sale afla despre topografia, clima, calitatea solului şi pericolele Africii – aspecte care îi interesau pe europeni –, precum şi despre istoria sa măreaţă, dar subestimată.

Datorită uimitoarei sale capacităţi de a călători, RGS – pivotul explorării britanice – l-a acceptat pe Livingstone ca pe unul dintre membrii săi. În absenţa sa, în timp ce Livingstone traversa deşertul Kalahari, în 1850, i-au acordat un cronometru de aur, apoi prestigioasa Gold Founder's Medal, pentru expediţia de patru ani prin care a traversat Africa. Atunci, Livingstone a botezat un punct geografic de interes cu numele unui membru al Casei Regale, prima dată când a procedat astfel. Povestea măsurării Cascadei Victoria de către Livingstone a ajuns în curând la Londra, contribuind la sporirea legendei sale. Isprava avusese loc în noiembrie 1855. Livingstone urma cursul fluviului Zambezi de la izvor până în zonele muntoase din Africa Centrală. Era nedumerit de faptul că altitudinea fluviului Zambezi faţă de nivelul mării nu scădea pe o distanţă de sute de kilometri din locul de unde izvora. Se lăţea pe o milă, apatic şi măreţ. Malurile erau pline cu vizuini de rozătoare şi bogate în vegetaţie. Hipopotami, vidre şi peşti-tigri populau apele fluviului.

Livingstone ştia că, la un moment dat, cursul trebuia să se îngusteze şi să coboare către mare, dar kilometri treceau fără ca altitudinea să scadă. Era extenuat, plin de muşcăturile şi înţepăturile insectelor, avea răni infectate şi suferea de accese de dizenterie. Călătoria lua treptat aspectul unei aventuri sisifice. După ce a urmat fluviul pe o distanţă de circa 805 kilometri, Livingstone nu părea să descopere secretul.

Într-un final, în depărtare a auzit un tunet. În timp ce căuta din priviri locul de unde se auzea zgomotul, uriaşa cantitate de apă dispărea printr-o crăpătură în pământ. Apropiindu-se cu grijă de margine, a fost şocat când a văzut şuvoiul de apă curgând

pur şi simplu de la înălţimea de 110 metri de pe stâncă în porţiunea îngustă a unui defileu. Strânse într-un spaţiu îngust, apele fluviului deveneau o forţă neînduplecată, înspumată şi agitată, ce se rostogolea către mare.

De-a lungul călătoriei, Livingstone luase notiţe amănunţite. Era hotărât să măsoare adâncimea exactă a cascadei. Cu o canoe de împrumut, a vâslit singur până la o insulă din mijlocul fluviului. Insula se întindea peste marginea cascadei. În patru labe, Livingstone s-a târât până la marginea apei. Culcându-se la pământ cu faţa în jos, a privit atent în genune şi, cu mare precauţie, a dat drumul unei frânghii legate cu o greutate în hăul infernal. Vapori mari de apă se ridicau în aer şi era greu să distingi unde se termina cascada şi unde începea fluviul. Mugetul care reverbera din pereţii cascadei îl asurzea şi făcea pământul să tremure. Livingstone a strâns cu grijă frânghia şi s-a îndepărtat de marginea apei. În mod normal, era calm când făcea o descoperire, dar uriaşa cascadă i-a produs un sentiment de veneraţie. Era, după cum a scris ulterior, „cea mai frumoasă privelişte pe care am văzut-o în Africa”.

Când David Livingstone s-a întors la Londra, în decembrie 1856, era la apogeul faimei şi popularităţii sale. Era în vârstă de 44 de ani. Avea bani şi prestigiu pentru prima oară în viaţa lui. Între explorările sale, reuşise să se căsătorească şi să facă patru copii. Africa încă nu îi distrusese sănătatea, iar tragediile care aveau să-i umbrească sfârşitul vieţii încă nu începuseră.

Livingstone era atât de faimos, încât, în momentul în care Murchison a organizat un „Farewell Livingstone Festival”, în 13 februarie 1858, chiar înaintea plecării exploratorului în cea de-a doua expediţie pe Zambezi, 350 de cetăţeni de vază ai Angliei au umplut Freemason’s Tavern. O absenţă notabilă a fost a lordului Clarendon, şeful Foreign Office-ului. Îl irita atenţia exagerată acordată unui om de rând. În opinia lui, exploratorii britanici ar fi trebuit să fie oameni de o anumită condiţie, cu venituri mari şi arbore genealogic. „Pentru o bună perioadă de timp”, i-a spus Clarendon lui Murchison încercând să se scuze, „am crezut că doctorul Livingstone era prea mult onorat pentru binele său şi că cetăţenii aşteptau prea mult de la viitoarele lui acţiuni faţă de ceea ce va realiza, probabil”.

În mod tragic, prezicerea lui Clarendon s-a dovedit exactă. Scopul lui Livingstone în această nouă şi impresionantă expediţie era să cerceteze întregul bazin al fluviului Zambezi, o misiune de amploare care presupunea călătorii pe apă şi pe uscat către

izvoarele mai multor râuri importante. Dacă oricine altcineva ar fi anunţat un asemenea plan în afara lui Livingstone, ar fi fost batjocorit. Dar Livingstone realizase deja imposibilul, prin traversarea Africii. Publicul aştepta lucruri extraordinare de la cea de-a doua expediţie pe Zambezi – însuşi Murchison prevedea întemeierea unei colonii britanice şi descoperirea epocală a unor depozite de cărbuni în regiunea cursului superior al fluviului Zambezi.

Voiajul a fost un eşec intens mediatizat. Reacţia publicului a fost cel mai bine caracterizată de articolul publicat de *Times*, în 20 ianuarie 1863. „Livingstone”, scria ziarul, „era fără îndoială un călător talentat, întreprinzător şi cu o pregătire fizică excelentă, dar este evident că zelul său trebuie să prevaleze asupra judecăţii sale”.

Navigaţia pe fluviul Zambezi era îngreunată de apele prea puţin adânci şi pline cu bancuri de nisip şi praguri. Sclavia decimase populaţia din regiune. Expediţia avea loc într-o perioadă când triburile se războiau între ele, iar raidurile după sclavi se înmulţeau. Cadavre pluteau pe apă, în timp ce copiii sufereau de foame printre ruinele satelor odinioară prospere. Nu era locul potrivit pentru a întemeia colonii.

În cadrul expediţiei, problema erau tovarăşii lui Livingstone. El era un lider şovăitor, aşteptând ca şi ceilalţi să fie automotivaţi, la fel ca el. Nu îi plăcea să călătorească împreună cu albii, pe care îi găsea nerăbdători şi gâlcevitori. „În mod constant”, şi-a amintit E.D. Young, unul dintre membrii expediţiei, „şi-a exprimat opinia că, pentru ca cineva să se deplaseze cu succes în Africa, nu ar trebui să fie însoţit de alţi albi”. Totuşi, parlamentul aprobase fonduri de mii de lire sterline. Misiunea avea nevoie de o strălucire pe măsură. Aşa că, în loc să călătorească singur, doar cu hamali, un contingent de oameni de ştiinţă şi de artişti britanici au fost însărcinaţi să îl întovărăşească pe Livingstone. Acesta a dat ordine stricte ca băştinaşii să fie trataţi cu bunătate tot timpul. Armele erau folosite doar pentru a obţine hrană şi specimene care să poată fi studiate. „Cea mai bună măsură de apărare este un comportament corect”, i-a avertizat el pe cei nou-veniţi în Africa.

După cum Livingstone se aştepta, cei şase oameni s-au dovedit a fi cârcotaşi şi timizi. Cu excepţia botanistului John Kirk, şi el scoţian, nu erau pregătiţi să ţină pasul cu ceilalţi în momentul în care expediţia a trecut de pe fluviu pe uscat. Charles, fratele lui Livingstone, invitat dintr-o loialitate deplasată

să se alăture excursiei ca ofiţer responsabil cu moralul celorlalţi membri, se prezenta cel mai prost. Era un zbir egocentric, al cărui comportament îl scotea din minţi pe fratele său mai vârstnic. Singurele momente în care Livingstone îşi pierdea cumpătul era când îl dojenea pe Charles. Faţă de Kirk, în schimb, avea atitudinea afectuoasă a unui tată.

Majoritatea bărbaţilor îl batjocoreau pe Livingstone pe la spate. Credeau că e nebun pentru că risca prea mult – şi le cerea şi lor acelaşi lucru. Din cauza încăpăţânării sale, Livingstone nu putea da înapoi, în momentul în care sarcina se dovedea foarte dificilă. Mottoul său era „nu renunţ niciodată”, aşa că mergea înainte, mereu înainte – imaginea emblematică a explorării britanice: pantaloni şi vestă din postav gros, albastru, şapcă cu cozoroc care îi acoperea capul îngust. „Dacă nu risc, nu câştig”, mormăia el.

Riscurile şi hotărârea de care Livingstone dădea dovadă l-au afectat în timp. Odată cu expediţia pe Zambezi a început declinul sănătăţii lui. În ciuda silinţei pe care şi-o dădea să ia medicamentele indicate pentru diverse boli, mai multe crize de malarie şi de dizenterie şi eczeme l-au doborât. Dura din ce în ce mai mult să îşi refacă energiile pierdute. C.F. Mackenzie, un tânăr episcop misionar[1], cu început de chelie, care însoţea expediţia, a descris o zi obişnuită de pe drum: „Livingstone mergea înainte cu paşi siguri şi grei, care aminteau că traversase Africa pe jos”. În mod tragic, din neatenţie, Mackenzie a pierdut o parte esenţială din provizii în 1862, când le-a lăsat să cadă din canoea sa în apele învolburate ale fluviului. Nu pierduse alimente, tacâmuri sau mărgele, ci medicamente. În condiţiile în care delta fluviului era plină de ţânţari, iar chinina care trata malaria era atât de importantă, misionarul şi-a semnat efectiv sentinţa la moarte. La puţină vreme după aceea, malaria l-a răpus. Moartea sa a însemnat sfârşitul unui proiect numit Universities Mission, care avea rolul de a întemeia misiuni creştine în interiorul Africii. Această acţiune idealistă a fost sprijinită cu mult entuziasm de mişcarea evanghelică din Marea Britanie. Şi, chiar dacă Livingstone nu putea fi învinuit de stângăcia lui Mackenzie sau de moartea sa inutilă, aşa s-a întâmplat – cu urmări şi mai tragice.

[1] Biserica Anglicană desemna misionari care aveau să întemeieze episcopii în teritorii unde acestea lipseau. A fost o practică folosită pentru o perioadă de timp şi de Biserica Metodistă (n. tr.).

În ceea ce-i priveşte pe Livingstone şi Kirk, ruptura dintre ei a fost adâncită de Charles Livingstone. Pe măsură ce expediţia continua, iar lui Kirk îi era tot mai dor de casă, Charles l-a vorbit de rău pe sensibilul botanist. Într-un moment de slăbiciune, David Livingstone i s-a alăturat. Mai târziu şi-a cerut scuze faţă de Kirk, dar răul fusese făcut. Aceste gesturi, la care s-au adăugat pierderea jurnalelor de călătorie pe Zambezi şi nevoia sa disperată de a se întoarce acasă, au produs o prăpastie între Kirk şi explorator. Prăpastia s-a lărgit lent, dar sigur. „Am ajuns la concluzia că doctorul Livingstone şi-a pierdut minţile”, scria Kirk în jurnalul său, în 18 septembrie 1862.

Totuşi, aspectul celmai devastator al călătoriei a fost moartea lui Mary, soţia lui Livingstone. Mariajul lor era plin de mistere, cu momente de mare intimitate şi aventură – la insistenţele ei, ea şi copiii s-au deplasat cu un car tras de boi, însoţindu-l pe Livingstone în traversarea sa timpurie a deşertului Kalahari –, întrerupte de separări categorice. Se căsătorise în 1845 cu femeia voinică, cu ochi căprui şi părul strâns la spate, într-un coc. Avuseseră cinci copii împreună şi mai pierduseră un prunc, pe Elizabeth Mary. Era ceva obişnuit în perioada victoriană ca femeile să aibă în grijă copiii, în timp ce bărbaţii aduceau venituri familiei, aşa încât nu era anormal ca Livingstone să petreacă atât de mult timp departe de ai săi. Dar Mary, fiica faimosului misionar Robert Moffatt – supraveghetorul lui Livingstone la Kuruman, în timpul primelor zile petrecute de explorator în Africa –, a devenit foarte abătută când s-a întors în Anglia alături de copii, în timp ce Livingstone traversa continentul negru. Depresia a continuat când Livingstone a început expediţia pe Zambezi. Îi plăcea tot mai mult brandy-ul şi se întâlnea cu alţi bărbaţi. Mary nu a mai suportat gândul că soţul pornea într-o nouă expediţie îndelungată. În 1858, şi-a lăsat copiii în grija unor prieteni de familie şi a navigat până în Africa, ca să fie cu soţul ei. S-a alăturat pentru o scurtă perioadă expediţiei, dar a fost obligată să se întoarcă în Marea Britanie în aprilie 1858, când a aflat că era însărcinată. În 1861, Mary a lăsat-o pe micuţa Anna Mary cu soacra ei, în Scoţia, şi s-a întors în Africa. Cei doi s-au întâlnit la Shupanga, un port mic, sufocat de ţânţari, de pe cursul inferior al fluviului Zambezi. În câteva luni a murit în urma unei combinaţii devastatoare de malarie şi accese permanente de vomă, dându-şi duhul cu Livingstone la căpătâiul ei. Pierderea ei l-a distrus pe explorator. Problemele de sănătate care îl vor bântui restul vieţii sale s-au manifestat prima

oară la moartea lui Mary, în 27 aprilie 1862. „Nu pot să-ţi spun cât de puternic resimt această pierdere”, i-a mărturisit Livingstone unui prieten o săptămână mai târziu. „Mă simt de parcă mi-am pierdut inima şi puterea – orizontul îmi este întunecat. Sunt îngrijorat pentru soarta copiilor”.

Expediţia a fost contramandată în 1863, la cinci ani după debut. Livingstone a apărut din interiorul continentului şi le-a dat drumul oamenilor pe care-i tocmise. Totuşi, deoarece nu era pregătit să plece acasă, a pilotat *Lady Nyassa*, un vas cu aburi şi cu carenă de oţel, pe distanţa de peste 4 000 de kilometri, din Africa până în India, pentru a-l vinde. Avea 12 metri lungime, cu o tendă[1] peste prora şi un motor pe aburi. Livingstone petrecuse puţin timp la cârma vasului pe Zambezi şi nu îl pilotase în ocean, dar a reuşit cumva să ajungă la destinaţie, după 44 de zile. Manevra sa era îndrăzneaţă. Era o fanfaronadă în modul cum fusese încercată şi îndeplinită – aşa cum avea să se gândească ulterior, de parcă oceanul constituia un obstacol minor după cinci ani de zile de confruntări cu pericolele Africii.

Acum, după şase ani şi mii de kilometri parcurşi, David Livingstone era un om complet schimbat. Când se odihnea la Bambarre, în octombrie 1869, a încetat să mai fie un explorator. Era un bătrân rătăcit, pornit în căutarea unor izvoare care nu se ştia dacă există, care repeta cele mai grave greşeli din timpul expediţiei pe Zambezi. Mai rămăsese cu doar trei însoţitori: Chuma, Susi şi un băiat pe nume Gardner.

Livingstone avea probleme de sănătate, îi lipseau resursele şi nu putea comunica cu lumea exterioară. În ciuda greutăţilor întâmpinate în primii trei ani şi jumătate ai recentei expediţii, în orice moment Livingstone era capabil să facă ceva de neconceput: să renunţe. Putea să meargă spre ţărmul african răsăritean, de unde să ia un vas până la Zanzibar sau Cape Town, oraşe în care consulatul britanic s-ar fi asigurat să primească îngrijiri medicale şi l-ar fi trimis la Londra.

Dar în ultimele luni ale lui 1869, Livingstone nu mai era apt din punct de vedere fizic pentru o asemenea încercare. Incapabil să înainteze şi nici să se întoarcă din drum, era neajutorat. Dacă voia să mai vadă vreodată Londra – şi oamenii care îl iubeau şi ţineau la el, indiferent dacă ar fi descoperit sau nu Izvorul –, atunci David Livingstone trebuia să fie salvat.

[1] Apărătoare sub formă de acoperiş, realizată din pânză (n. tr.).

11. Marea împuternicire

Octombrie 1869
Paris
La circa 6 400 de kilometri distanţă de Livingstone

În acelaşi timp, James Gordon Bennett Jr. stătea în apartamentul unui hotel parizian, în căutare de idei geniale. Magnatul presei, în vârstă de 28 de ani, încerca să contracareze încă una dintre crizele declanşate la New York în ultimele două luni, cea din urmă având de a face cu un scandal pe piaţa aurului, în care se nimerise. Deoarece reputaţia – de fapt, chiar viitorul – ziarului său *Herald* era în joc, Bennett a pornit către Paris la bordul transatlanticului *Cunard*. A închiriat un salon la luxosul Grand Hotel, cu cele mai rafinate servicii din oraş, pentru a plănui următoarea sa mişcare. Era o situaţie care cerea o acţiune îndrăzneaţă. Avea să publice un articol epic sau o serie de articole prin care să îndepărteze ziarul *Herald* şi pe el însuşi de acest scandal. Întrebarea era: despre ce să fie articolele?

Bennett îşi petrecuse tinereţea în Franţa, deoarece New Yorkul nu prezenta siguranţă pentru familia sa pe-atunci. Viaţa tatălui său, un imigrant scoţian fără un chior care se îmbogăţise editând ziarul *Herald*, era permanent în pericol din cauza editorialelor sale care nu admiteau compromisuri. Familia sa, de noi îmbogăţiţi, era evitată de cei din societatea newyorkeză. Odată, Bennett Sr. fusese bătut de nişte gangsteri sub privirile poliţiştilor; cu alt prilej, a primit prin poştă o bombă – ambele cazuri se datorau opiniilor sale exprimate în editoriale. Temându-se pentru viaţa copiilor săi, mama lui Bennett împreună cu cei mici s-au mutat în Franţa, în timp ce bătrânul Bennett a rămas în oraş, ca să conducă ziarul.

Aproape 20 de ani mai târziu, în contextul în care ziarul pe care îl moştenise era în pragul falimentului, era firesc ca Bennett să caute refugiu în Oraşul Luminilor. Dar şi Parisul trăia vremuri tulburi. Împăratul Napoleon al III-lea se pregătea de război cu Otto von Bismarck, cancelarul Germaniei. Şi mai palpabil, ideile modernizatoare ale baronul George Haussman schimbaseră pentru totdeauna arhitectura oraşului. Mahalalele au fost rase cu totul, bulevardele, lărgite şi dispuse după un model geometric, iar sistemul de canalizare medieval, reamenajat. Pe mulţi

oameni acele schimbări i-ar fi deranjat, dar lui Bennett îi pria haosul. Salonul său de la primul etaj al hotelului, care dădea în stradă şi era gălăgios, îi servea de minune pentru a-şi pune gândurile în ordine, pentru afaceri şi socializare.

Bennett nu avusese un rol direct în scandalul pieţei aurului în urma căruia fugise din New York, dar unul dintre cei doi principali participanţi era un amic de pahar pe nume Ed Fisk, om de afaceri care se îmbogăţise din vânzarea acţiunilor în scădere, în valoare de 53 de milioane de dolari, pe care le deţinea la căile ferate Erie. Partenerul lui Fisk era şmecherul Jay Gould. Întovărăşindu-se cu Boss Tweed, a cărui societate Tammany Hall jefuia trezoreria oraşului New York, Gould şi Fisk au încercat să ajungă la averi incredibile, manipulând piaţa aurului din statul american, în septembrie 1869.

Ca să împiedice Trezoreria să scadă preţul aurului şi să le zădărnicească planurile, pe ascuns Gould a apelat la sprijinul prietenului său, Abel R. Corbin, care era căsătorit cu sora preşedintelui american Ulysses S. Grant. Grant, în funcţie de doar cinci luni, era încă naiv când venea vorba despre complexitatea chestiunilor financiare ale guvernării. Aşa că, atunci când Corbin l-a convins pe Grant să păstreze la cote înalte preţul aurului, ca un mijloc de a da un imbold economiei naţionale, Grant a fost de acord. Beneficiind de această decizie, Fisk şi Gould au făcut temporar presiuni asupra pieţei aurului.

Spre sfârşitul lunii septembrie, Grant a realizat că greşise. Imediat a dat ordin Trezoreriei să dea drumul pe piaţă rezervelor naţionale de lingouri de aur. Preţul aurului a scăzut. Bursa de valori a suferit un crah teribil. Gould, avertizat în secret de planurile lui Grant, şi-a vândut aurul la timp, ca să obţină un profit de 11 milioane de dolari. Dar nu şi-a anunţat şi partenerul. La fel ca toţi speculatorii din America, Fisk, prietenul de beţii al lui Bennett, a pierdut totul.

Cinci zile mai târziu, Fisk, devastat, era gata să recunoască totul. S-a aşezat la discuţii cu un reporter specializat în probleme financiare de la *Herald* şi a început să rostească numele celor implicaţi: Gould, Corbin, ajutorul secretarului de Finanţe Daniel Butterfield şi, mai presus de toţi, preşedintele Grant. În cazul în care influenţa lui fusese cumpărată, atunci preşedintele american era pasibil să fie acuzat. Afirmaţiile lui Fisk erau îndrăzneţe, iar povestea avea să vândă cu siguranţă ziarul, dar pentru ceea ce susţinea despre o mare conspiraţie nu avea dovezi. Era doar cuvântul lui Fisk împotriva cuvântului

preşedintelui Statelor Unite ale Americii. În cazul în care publica articolul, *Herald* putea fi acţionat în justiţie pentru defăimare. Opinia publică avea să-l acuze pe Fisk de înşelăciune împotriva statului, nu că îşi trădase dracii. Bennett, ale cărui aventuri bahice erau bine cunoscute, ar fi devenit, la rândul său, suspect. Acuzat de defăimare şi cu o publicitate negativă, ziarul putea intra în faliment. Bennett ar fi fost dezonorat.

Bennett se afla în faţa celei mai grele decizii din scurta sa carieră de editor. Să publice articolul ar fi însemnat să piardă totul. Să nu-l publice ar fi însemnat că un ziar aflat în competiţie cu al său ar fi beneficiat de acest reportaj senzaţional într-un final. Tăcerea ziarului *Herald* putea fi interpretată ca o muşamalizare.

Bennett a tras de timp. Le-a cerut redactorilor săi să folosească toate mijloacele necesare pentru a investiga cazul ca să verifice versiunea lui Fisk. Nu au descoperit nimic. După două săptămâni, Bennett a publicat o variantă prescurtată a articolului. Rolul jucat de Grant era trecut în plan secund. Nu se menţiona sub nicio formă legătura dintre Bennett şi Fisk.

Apoi Bennett a pornit către Paris şi a aşteptat să se liniştească apele. Petrecându-şi zilele în meditaţie şi nopţile bând şampanie, acest proprietar de iaht împlinit îşi stabilise cursul. Ideal ar fi fost ca pe undeva să existe un război, pentru ca *Herald* să scrie despre el – reportajele de pe front aveau întotdeauna succes. Dar, spre necazul lui Bennett, lumea era un loc liniştit. Nişte nemulţumiri ale populaţiei în Japonia şi câteva certuri neînsemnate în Fiji, dar, altfel, linişte.

Pe data de 11 octombrie, *Times* a publicat o altă scrisoare despre Livingstone, în care se afirma că arabii întorşi la Zanzibar după un periplu în interiorul continentului au văzut un alb la Ujiji. Bennett făcuse rost de o ştire. Oare exista vreo soluţie mai bună, care să confirme importanţa ziarului *Herald*, decât un şiretlic prin care să-i păcălească din nou pe britanici? Sau, aşa cum s-a exprimat Bennett, „să-i răsucească leului coada”. A telegrafiat la New York, în căutarea lui Randolph Keim, unul dintre cei mai buni reporteri ai ziarului său. Bennett intenţiona să-i dea acestuia misiunea lui Livingstone. Dar i s-a răspuns că ziaristul era într-un loc izolat din America. Bennett s-a mulţumit cu cel care asigura corespondenţa pentru *Herald*, de la Madrid, scriind despre Războiul Civil. „Vino la Paris pentru o chestiune importantă”, i-a scris succint lui Henry Morton Stanley.

Au trecut trei săptămâni. În 27 octombrie, neliniştit, Stanley a bătut la uşa şefului său, la miezul nopţii. Bennett era în pat. „Intră”, a strigat el, fără să se scoale.

Stanley a intrat în cameră. Era nervos, temându-se că avea să fie concediat. După eşecul înregistrat la Aden, au urmat câteva luni leneşe în Spania, de unde trimitea reportaje, deşi petrecuse puţin timp pe front. Având în vedere tendinţa lui Bennett de a da afară angajaţii – ultimul caz fusese al şefului lui Stanley de la biroul din Londra, colonelul Finlay Anderson –, fără să primească vreun indiciu în legătură cu motivul pentru care era chemat în mare grabă la Paris, lui Stanley îi era frică de ce putea fi mai rău.

A pătruns în salonul lui Bennett. Tavanul avea boltă, iar camera avea dimensiunile unui apartament. În colţ se afla un pat. Chiar la intrare, într-un salonaş, era o masă. Stanley îl mai întâlnise pe Bennett în câteva rânduri, cel mai recent în urmă cu şase luni. Bennett ceruse ca Stanley să scrie despre Abisinia. Totuşi, Bennett avea o reputaţie proastă pentru că făcea confuzii între angajaţi.

— Cine eşti dumneata? l-a întrebat Bennett, de parcă nu îl mai văzuse niciodată pe Stanley.

— Mă numesc Stanley, a povestit mai târziu ziaristul cum a decurs dialogul lor.

— Aha, da. Ia-ţi un scaun, am o misiune importantă pentru dumneata.

Bennett s-a dat jos din pat şi şi-a pus halatul de casă. Mergea şi vorbea în acelaşi timp. Editorul înalt şi slab se rotea în jurul reporterului îndesat şi vânjos, aşezat pe scaun.

— Unde crezi că se află acum Livingstone? a continuat Bennett.

— Habar n-am, ca să vă spun drept, domnule.

— Crezi că trăieşte? a insistat Bennett.

— Poate că da, poate că nu.

De fapt, Stanley scrisese în jurnalul său că era de părere că Livingstone murise. Aproape toţi cei pe care îi ştia îi împărtăşeau opinia.

— Ei bine, eu unul sunt de părere că trăieşte, că poate fi găsit şi am de gând să te trimit în căutarea lui.

— Cum! Credeţi cu adevărat că-l pot găsi pe doctorul Livingstone? Vă gândiţi să plec chiar în Africa Centrală?

— Da, mi-am pus în gând să pleci să-l regăseşti, indiferent unde ai afla că este, să aduci toate veştile posibile privitoare la

soarta lui şi, cine ştie, poate că bătrânul călător se află la strâmtoare! Ia cu dumneata tot ce-i va putea fi de folos! Fireşte, te vei călăuzi după planurile dumitale personale; fă cum socoţi mai bine, dar găseşte-l pe Livingstone![1]

Stanley era zăpăcit. Îl uimea amploarea întreprinderii pe care i-o cerea Bennett. Era o operaţiune mult mai vastă decât o căutare militară profesionistă în stilul lui Sir John Franklin sau un imbold pornit din dorinţa de ajutor umanitar, aşa cum se întâmplase în cazul lui E.D. Young. Să trimiţi un ziarist în interiorul Africii era fie un act de fudulie nemaiîntâlnită, fie o imensă prostie. Africa nu era un loc potrivit pentru detectivii amatori.

— V-aţi gândi la modul cel mai serios la cheltuielile uriaşe pe care le presupune această scurtă călătorie? a întrebat Stanley.

Lui Bennett nu îi păsa de bani. În schimb, îl interesa să creeze propriul ciclu de articole despre aventura lui Livingstone. Avea nevoie de timp pentru a-l pune la punct. Informaţiile aveau să parvină la anumite intervale de timp. Cititorii *Herald*-ului aveau să devină bine informaţi în legătură cu Africa şi entuziasmaţi de operaţiunea de căutare a lui Livingstone. Dacă era bine executată, această poveste despre explorator şi Africa avea să pătrundă în subconştientul newyorkezilor. Urma să fie subiectul conversaţiilor la cină. Locuitorii oraşului vor fi îngrijoraţi de siguranţa lui Livingstone. Vor cumpăra cu nerăbdare ziarul în căutarea ultimelor ştiri.

Ca să câştige timp – şi, chiar mai important, să preîntâmpine cheltuirea a mii de dolari pentru expediţia africană în cazul în care scandalul ar dispărea în tăcere –, Bennett i-a cerut lui Stanley să amâne călătoria în Africa. I-a spus ca mai întâi să scrie câteva articole despre călătorii. Prima urma să abordeze inaugurarea Canalului Suez, în 17 noiembrie. Bennett dorea publicarea unui articol obiectiv despre viabilitatea canalului. Dar, la fel de important, dorea ca Stanley să spioneze expediţia Baker, urmând-o la scurtă distanţă în susul Nilului.

Apoi, urma să se deplaseze la Ierusalim, ca să scrie despre descoperirile arheologice în locurile menţionate în Biblie. Apoi la Constantinopol, ca să verifice zvonurile despre izbucnirea războiului.

[1] Henry Stanley, *În căutarea lui Livingstone*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, pp. 3-4.

— Apoi – ia să mă gândesc – ai putea să vizitezi Crimeea şi câmpurile de bătălie de acolo. După aceea, să traversezi Caucazul spre Marea Caspică. Am auzit că este o expediţie rusească gata să plece în Khiva. De acolo o poţi lua prin Persia spre India – ai putea scrie un articol interesant din Persepolis, a continuat Bennett.

Iar şi iar, până când, într-un an, Stanley avea să fie în Zanzibar. Dacă îl găsea pe Livingstone, atunci Stanley trebuia să navigheze din Zanzibar până în China şi să caute subiecte acolo. Altfel, pornea direct spre interiorul Africii şi nu se întorcea până când nu îl găsea pe explorator.

— Şi, dacă îl găseşti mort, a concluzionat Bennett, adu toate dovezile necesare în acest sens. Asta-i tot. Noapte bună şi Domnul să te aibă în paza Lui.

În timp ce Bennett se întorcea în pat, Stanley mergea îmbrăcat în noaptea răcoroasă de toamnă. Atitudinea sa de uimire se potrivea cu haosul Parisului. Întâlnirea fusese scurtă, nu mai mult de jumătate de oră. Chestiuni importante precum finanţarea şi programul misiunii sale fuseseră discutate în treacăt, dar nu clarificate. Grijile trecuseră acum de pe umerii lui Bennett pe ai lui Stanley. Dar viaţa lui Henry Morton Stanley s-a schimbat irevocabil în urma acelei concise întrevederi. La fel şi existenţa lui Livingstone. De bine, de rău, reporterul la început de carieră devenea acum omul care avea să anunţe lumii întregi informaţii despre soarta lui David Livingstone. Nu doar că îşi păstrase slujba, dar omului care odinioară comparase meseria de gazetar cu cea de gladiator i se cerea să-şi pună în pericol viaţa în numele jurnalismului.

12. Pragul iadului

Londra
1870

A trecut un an de speranţă şi de gânduri negre, fără niciun semn de la Livingstone. Fusese dat dispărut de patru ani şi era considerat, cel mai probabil, mort. Una dintre scrisorile sale, datând din mai 1869, ajunsese la Zanzibar în luna noiembrie, acelaşi an. Totuşi, cuvintele sale de adio nu aduceau nicio rază de speranţă pentru siguranţa sa. După cum scria, mergea într-un ţinut populat de canibali şi exista pericolul să fie mâncat. Nici măcar arabii nu-l mai văzuseră de atunci.

Între timp, Stanley se îndrepta spre subcontinentul indian, îndeplinind ordinele lui Bennett, dornic să împlinească misiunea sa secretă şi imposibilă. Iar la Londra, Murchison se confrunta cu două veşti zdrobitoare despre Livingstone. Prima a ieşit la iveală în 2 februarie, când *Times* a publicat scrisoarea unui ofiţer britanic de marină din Africa de Vest, care jura că Livingstone fusese ars de băştinaşii din Congo. „A trecut printr-un oraş de acolo şi, la trei zile după aceea, regele acelei aşezări a murit. Băştinaşii l-au acuzat pe doctorul Livingstone că i-ar fi făcut vrăji”, a scris căpitanul Ernest Cochrane, de pe HMS *Peterel*. „Apoi l-au ucis şi l-au ars. Aceste veşti au fost furnizate de un negustor portughez care călătorea în acea direcţie. Livingstone vizitase zona lacurilor din nordul ţinutului Congo, de unde trebuia să iasă în lumea civilizată”.

Era posibil ca informaţia să fie adevărată. În calitate de ofiţer de marină, despre Cochrane se presupunea că era un om de onoare. Şi, de asemenea, era adevărat că presupusa ardere ar fi avut loc de-a lungul rutei vestice pe care de mult Murchison a prezis că Livingstone o va urma. Totuşi, Murchison a refuzat net aceste veşti, tratându-le drept o altă aroganţă de-a portughezilor, iritaţi pentru că pierduseră controlul în Africa şi gata să strecoare minciuni despre rivalii lor. „Nu văd niciun motiv să deznădăjduim”, a spus membrilor RGS în discursul său anual.

A fost însă descurajat cu totul de scrisoarea viceconsulului Kirk, trimisă din Zanzibar în 5 martie. Murchison îl îndrăgea pe Kirk – deşi tânărul fusese păcălit de Musa şi de oamenii din

Johanna în 1867. A văzut în Kirk, şi el scoţian şi membru al RGS, un individ prin intermediul căruia să aibă acces la chestiunea Africii şi a lui Livingstone. Murchison mai ştia şi că negustorii arabi de sclavi erau un corn al abundenţei de cunoştinţe despre interiorul Africii, având bune posibilităţi să afle zvonurile care circulau rapid. Cu toate acestea, scrisoarea lui Kirk, în care lui Murchison i se dezvăluia vestea dureroasă că niciuna dintre caravanele plecate spre interiorul continentului nu se întorsese, conţinea puţine informaţii referitoare la Livingstone.

Murchison a facut faţă veştilor imaginându-şi că Livingstone, prietenul său pierdut, îşi facuse un nou plan. „Teoria pe care am elaborat-o pentru a explica lipsa oricăror informaţii se baza pe ideea că părăsise cu totul regiunea estică şi că urma cursul apelor curgătoare situate la vest de lac”, a declarat Murchison, susţinând public o dată şi pentru totdeauna că Livingstone nu va apărea în Zanzibar. „Din acest motiv, va străbate un ţinut enorm necunoscut şi va ieşi, cred, undeva, într-un port de pe coasta vestică”.

Doar ca să fie sigur, Murchison dorea să trimită un vas cu provizii la Ujiji. Tactica aceasta mai fusese folosită în două rânduri, în trecut, în 1868 şi 1869. Arabii jefuiseră majoritatea produselor în primul caz, iar din cauza epidemiei de holeră muriseră şapte dintre hamalii celui de-al doilea transport. Supravieţuitorii consumaseră proviziile, fără să mai lase ceva şi pentru Livingstone. Erau atât de convinşi că exploratorul murise, încât au aruncat scrisorile adresate lui de către cei de acasă.

În ciuda acestor eşecuri, Murchison voia să mai încerce o dată. Fără teamă, i-a cerut o favoare lordului Clarendon, ministrul de externe britanic, un individ cu o atitudine contradictorie faţă de realizările lui Livingstone. Murchison a solicitat Guvernului o mie de lire ca să achiziţioneze provizii. Banii aveau să fie duşi la Zanzibar de consulul britanic H.A. Churchill, care se afla la Londra în concediu de boală. Stocuri urmau să fie cumpărate şi livrate la Ujiji prin caravanele negustorilor de fildeş.

Pentru Murchison, era o cerere riscantă din punct de vedere politic. În timp ce majoritatea englezilor erau foarte îngrijoraţi de dispariţia lui Livingstone, prim-ministrul William Gladstone păstrase o tăcere deplină. Mult stimatul legiuitor – un individ cu statură impunătoare şi tot mai chel – era un creştin cucernic. Un mod preferat de a-şi petrece timpul era să bată străzile Londrei în toiul nopţii, pentru a le convinge pe prostituate să practice

altă meserie. Se autoflagela, cu scopul de a alunga tentaţiile carnale, la care se expunea în timpul acestor întâlniri. Lupta care se dădea în sufletul său se manifesta şi în privinţa atitudinii sale faţă de Livingstone. Gladstone fusese un susţinător vocal al lui Livingstone şi al nefericitei societăţi Universities Mission to Central Africa. Îl cunoscuse personal pe Livingstone înainte să înceapă expediţia de pe Zambezi. S-au revăzut în mod neoficial la întoarcerea acasă a exploratorului, dând unul peste altul la o masă oferită de lordul Palmerston. Livingstone a caracterizat conversaţia sa cu Gladstone drept „foarte amabilă”.

Totuşi, Gladstone s-a distanţat de Livingstone după eşecul misiunii sale şi moartea episcopului Mackenzie şi a doi dintre tovarăşii acestuia. Atenţia prim-ministrului s-a îndreptat către chestiuni interne, cum ar fi Irish Home Rule[1], în dauna Africii şi a expansiunii externe, domeniul predilect de interes al rivalului său politic, Benjamin Disraeli. Solicitând fonduri lui Gladstone, Murchison cerea Guvernului să adopte o poziţie clară faţă de prietenul său.

În 7 mai 1870, în urma şedinţei de guvern care a ţinut patru ore, într-o după-amiază de sâmbătă, s-a aprobat alocarea de fonduri. Soarta lui Livingstone era al zecelea punct pe agenda de lucru cu 13 subiecte a cabinetului, înaintea legii electorale şi după discutarea împrumutului de 1 milion de lire către Noua Zeelandă. Gladstone cunoştea sentimentele populaţiei britanice faţă de Livingstone şi era conştient că, în mod inutil, ar fi riscat naşterea unei controverse, dacă ar fi refuzat cererea lui Murchison. Cu toate acestea, datorită zgârcitului şi detestatului ministru de finanţe al lui Gladstone, guvernul nu s-a facut de râs. În loc să considere gestul drept un cadou umanitar din partea naţiunii recunoscătoare, Robert Lowe a dat decret ca mia de lire oferită pentru proviziile lui Livingstone să constituie un avans pentru salariul său de consul pe următorii doi ani.

Şi totuşi, erau nişte bani. „Vor trece două sau chiar mai multe luni până când proviziile vor ajunge din Zanzibar până la Ujiji” le-a spus Murchison, cu sufletul uşurat, colegilor săi din RGS, în 14 iunie. „Aşa încât trebuie să lăsăm deoparte grijile în perioada următoare. Trebuie să ne aşteptăm la veşti bune în 7-8

[1] Mişcare ce pleda pentru autoguvernarea Irlandei, foarte influentă printre naţionaliştii irlandezi din 1870 până la începutul Primului Război Mondial (n. tr.).

luni şi, la puţină vreme după aceea, sper ca prietenul nostru să se întoarcă în ţara sa de baştină”.

Avansul respectiv la salariul exploratorului a fost trimis în timp util la Zanzibar, s-au cumpărat provizii, s-a antamat o caravană modestă, iar biroul consulatului britanic a încheiat pregătirile pentru ultima încercare oficială a Angliei de a-l ajuta pe Livingstone. Fie proviziile aveau să ajungă la el şi Livingstone urma să iasă din interiorul Africii cu propriile puteri, fie avea să moară şi să fie îngropat într-un mormânt necunoscut. Judecând după aparenţe, se părea că mai mult de-atât Murchison nu avea ce să mai facă pentru prietenul său.

În mod ironic, în octombrie 1870, în timp ce cei şapte membri ai caravanei cu provizii îşi încheiau pregătirile în Zanzibar, Sir Roderick Murchison, în vârstă de 78 de ani, rămânea paralizat în urma unui atac cerebral.

*

În 1 noiembrie, caravana cu provizii a pornit din Zanzibar spre Bagamoyo, locul tradiţional de unde începeau rutele către interior, spre Ujiji. „Cu mare întârziere”, a scris consulul Churchill, „am reuşit să trimitem în sprijinul doctorului Livingstone şapte oameni, care au promis să se pună la dispoziţia doctorului ca hamali, vâslaşi etc., şi o cantitate de mărgele, pânzeturi şi provizii pentru nevoile sale”. Dar caravana, pe care Churchill spera s-o vadă ajunsă la Ujiji în februarie, nici măcar nu a plecat din Bagamoyo. Nesupravegheaţi şi nemotivaţi, oamenii şi-au bătut joc de consul. Hoinăreau prin oraş, cheltuind zilnic bani din fondurile pentru care Murchison se zbătuse din greu. Unii dintre ei s-au întors pe mare la Zanzibar, ca să-şi revadă familiile şi prietenii. De fapt, trăiau de pe urma nefericirii lui Livingstone, care, feră să ştie, finanţa din propriul buzunar comportamentul lor necuviincios.

În decembrie, Churchill s-a îmbolnăvit grav de malarie şi s-a întors în Anglia, în concediu de boală. Până să-i fie găsit un înlocuitor, funcţia sa a fost preluată de John Kirk, vechiul rival al lui Livingstone. În ciuda unei decizii recente a superiorilor săi ierarhici din Bombay, care interziceau funcţionarilor de la biroul de sănătate să fie numiţi în posturi de consuli, şi în pofida opoziţiei diplomaţilor de carieră cu state vechi, Kirk era hotărât să-şi păstreze noua sa slujbă, din Zanzibar. Era pentru el o şansă pentru a obţine prestigiul social şi puterea la care visa. „Mi s-a

oferit”, a scris mai târziu Kirk despre detaşarea sa provizorie, „o bună oportunitate să mă disting”.

Ambiţiile lui Kirk nu aveau să se împlinească uşor. Nu avea să fie o sarcină facilă. La sfârşitul lui 1870, Kirk nu ştia că Henry Morton Stanley se afla, literalmente, chiar deasupra liniei orizontului. De fapt, se găsea la distanţă de câteva zile de călătorit până la Zanzibar. Cea de-a doua tentativă a lui Stanley de căutare a exploratorului şi prima aventură asemănătoare a lui Kirk avea să ducă la o confruntare între cei doi.

Găsirea lui Livingstone, care habar nu avea de urzelile celor doi, era premiul.

PARTEA A DOUA Undeva, în plin necunoscut

13. Zanzibar

6 ianuarie 1871
La circa 1 450 de kilometri distanţă de Livingstone

La 436 zile după ce s-a întâlnit cu Bennett şi aproape cinci ani de la dispariţia lui Livingstone, Henry Morton Stanley a plecat, în sfârşit, în căutarea exploratorului. Încheiase lungul itinerar stabilit de Bennett.

În aerul blând şi umed al Zanzibarului, Stanley stătea pe puntea descoperită, care scârţâia, a balenierei americane *Falcon*. În timp ce ambarcaţiunea trecea pe lângă ţărmul ei, prin Canalul Zanzibar, insula părea un covor verde, fermecător. Ţinutul de culoarea varului îl orbea pe Stanley, iar mirosul pătrunzător al solului tropical era îmbătător. Dar, imediat ce vasul a pătruns în portul aglomerat al Zanzibarului, iar soarele a răsărit, în 6 ianuarie, a devenit tot mai neliniştit. Palate albe, cu acoperiş plat, se înălţau unul lângă altul cu faţa spre apă, ca un rând de dinţi de fildeş. La intrarea fiecărei clădiri se vedea simbolul Zanzibarului – o poartă gravată din lemn, bogat ornată. În aer plutea izul apei de canalizare, al lemnului ars şi mirosea a rânced, a piei de animale puse la uscat şi a mâncare gătită la micul dejun, a consemnat el în jurnal. La 32 de kilometri pe celălalt mal al Canalului Zanzibar, învăluit în ceaţa dimineţii, se întindea teritoriul care îi producea lui Stanley nelinişte: Africa.

Stanley călătorea în lumea întreagă încă din 1866. Cunoştea mâncărurile, obiceiurile, târguielile, condiţiile de locuit şi transporturile din America, Europa, Orientul Mijlociu şi India. Cu toate acestea, niciuna dintre aceste abilităţi nu contau în Africa. Era un novice. Totul era inedit. Fricile sale ameninţau să îl paralizeze. Mai întâi, Stanley a fost nerăbdător să audă ultimele zvonuri legate de Livingstone; în funcţie de veşti, fie începea vânătoarea, fie se întorcea şi punea în aplicare planul de rezervă al lui Bennett – călătoria în China. Era neliniştit din cauza logisticii călătoriei prin Africa şi conştient că nu cunoştea prea

multe despre viaţa din centrul ecuatorial al continentului. Era nerăbdător să-l întâlnească pe celebrul John Kirk şi să-l toace cu întrebări abile în legătură cu Livingstone. Era nerăbdător să pornească la drum, în cazul în care Livingstone se mai afla acolo, înainte ca sezonul musonilor, care dura 40 de zile, să înceapă, în luna aprilie.

Era extrem de îngrijorat din cauza banilor, deoarece nu mai avea. La începutul călătoriei sale, *Herald* i-a oferit un avans de 1 000 de lire, dar acestea fuseseră de mult cheltuite. Se ruga ca şeful biroului din Londra să-i fi trimis o nouă finanţare şi ca banii să-l aştepte la consulatul american.

Dar cel mai mult, Stanley era îngrijorat de Africa Centrală. Visa şi noaptea această „regiune veşnic bântuită de friguri". Citise fiecare carte pe care o găsise din momentul în care plecase de la Bennett – a lui Burton, Speke, Livingstone, chiar şi E.D. Young – şi, în ceea ce îl privea, Stanley avea să străbată o mlaştină imensă, plină cu ţânţari care transmiteau malaria, hipopotami, crocodili, şopârle, şerpi, broaşte-ţestoase şi broaşte-râioase. Imaginea îl deprima. Regula nescrisă a gazetarilor care spunea că un corespondent umblă după un subiect până îl obţine sau până când sarcina era oferită altcuiva se dovedea şi mai drastică la *Herald*. Nu exista nicio scăpare: până când Bennett nu decidea altfel, Stanley trebuia să străbată Africa pentru a-l găsi pe Livingstone. Doar atunci putea să se întoarcă în biroul său tihnit din Londra.

Datorită extraordinarei sale capacităţi de a-şi reprima emoţiile, Stanley a transpus propriile nelinişti în acţiune. El a început să rezolve problemele din momentul în care a coborât din barcazul navei *Falcon* pe cheiul de piatră al portului Zanzibar. Cunoştea un singur om în Zanzibar, pe Frances Rope Webb, aşa că prima sa oprire a fost la consulatul american. Pe Stanley îl însoţeau cei doi oameni care constituiau grupul pornit în căutarea exploratorului, pe care îl alcătuise în drum spre Zanzibar: William Farquhar, un marinar scoţian, navigator, gangster şi beţiv pescuit în timpul călătoriei în Oceanul Indian, şi Selim, un adolescent zvelt, servitor arab, creştin, angajat de Stanley în Ierusalim. În ochii lui Stanley, Selim nu era capabil de greşeli, în schimb, Farquhar, în decursul celor două luni în care îl cunoscuse, deja era obiectul celor mai multe izbucniri din jurnalul lui Stanley. „Farquhar este un marinar inteligent, până la un punct", scria Stanley, „dar fără nicio excepţie. Este incredibil de posac, taciturn şi refractar la muncă, indiferent de sarcină".

Cu toate acestea, Stanley nu se putea descurca fără Farquhar. Planul călătoriei, care prindea contur în mintea lui Stanley, depindea de cunoştinţele nautice ale fostului ofiţer secund. În loc să se deplaseze pe uscat, precum Burton şi Speke, Stanley plănuia să navigheze 80 de kilometri la sud de Zanzibar şi să pătrundă pe teritoriul african prin pitorescul fluviu Rufiji. „Prin acest fluviu intenţionez să urc spre Tanganyika'', a scris el în 1871, în Colonial Edition Journal, pe care avea să-l care cu el în Africa. Cu noroc, urma să îl găsească pe Livingstone undeva, în apropierea lacului. Apoi, poate alături de Livingstone, Stanley avea să se întoarcă în civilizaţie, navigând pe Nil. Reapariţia sa în lumea civilizată, la Cairo, urma să fie un spectacol de pomină. Mapamondul va fi uimit.

La fel de important ca gloria pe care urma să o atingă Stanley, Nilul îl ajuta, totodată, şi să expedieze cât mai repede articolul. „Dacă Livingstone se află la Ujiji, misiunea mea este simplă", a scris Stanley. „Urmează fuga către telegraf". În Zanzibar, nu exista serviciu de telegraf, ceea ce însemna că se adăugau luni suplimentare de călătorie către Aden sau Bombay, după un marş lung din Ujiji. Totuşi, Cairo avea acest serviciu. Şi o călătorie în josul apei, fie şi una lungă de mii de kilometri, era mai rapidă decât un marş lung şi lent şi o călătorie lungă şi lentă pe mare.

Principalul obstacol în calea planului lui Stanley era lipsa cunoştinţelor sale tehnice în domeniul navigaţiei. Pentru o scurtă perioadă, servise în Marina Unionistă, dar în calitate de funcţionar. În consecinţă, se baza pe priceperea marinărească a lui Farquhar.

Stanley a mers de-a lungul coastei, până la marea clădire albă pe care flutura drapelul american. Spera să îl întâlnească faţă în faţă pe vechiul său prieten Frances Rope Webb, să ridice banii pentru expediţie trimişi de *Herald* şi să afle ultimele veşti despre Livingstone.

Webb, în vârstă de 38 de ani, l-a tratat pe Stanley cu multă ospitalitate, oferindu-i lui şi oamenilor săi un loc unde să stea. Dar acelaşi Webb i-a adus îngrozitoarea veste că nu îl aşteptau bani trimişi de *Herald*. Stanley a rămas cu gura căscată. Se gândise la o astfel de posibilitate, dar o aşa eroare gravă din partea ziarului putea aduce sfârşitul căutării. Banii constituiau o problemă la care nu avea rezolvare printr-o simplă schimbare de comportament. Avea nevoie de bani gheaţă ca să cumpere provizii şi să angajeze oameni.

Soluţia la îndemână era întoarcerea de urgenţă la Aden sau chiar la Bombay, de unde îi putea expedia lui Bennett o cablogramă. Stanley mai avea vreo 80 de dolari în buzunar – destul cât să plătească o asemenea călătorie. Oricare ar fi fost opţiunea sa, totuşi, pierdea cel puţin alte şase luni. La fel ca Stanley, Baker avusese un start lent, dar îl putea găsi între timp pe Livingstone. Nu era o alegere bună să plece din Zanzibar.

Webb era cheia problemei. Printr-un gest considerat umilitor, dacă Stanley nu ar fi fost atât de disperat, l-a implorat pe consulul american să-i acorde un împrumut de 20 000 de dolari. Ştiind că James Gordon Bennett era o persoană mai mult decât înstărită, Webb a acceptat. Conform înţelegerii, Webb a stipulat ca toţii banii să fie cheltuiţi pentru afaceri care priveau Statele Unite ale Americii. Titlul lui Webb era diplomatic, în schimb, interesul lui era strict comercial. El ocupa şi funcţia de director pentru Zanzibar al John Bertram and Company din Boston. Din cauza Războiului Civil şi a deschiderii Canalului Suez, partea companiei americane din cota de piaţă de 3 milioane de dolari din Zanzibar se împuţina. Cea a Marii Britanii, mulţumită lui John Kirk, creştea.

Schimbarea l-a iritat pe Webb. Zanzibarul era o aşezare destul de mică, aşa încât toate afacerile se făceau la nivel personal. Iar din acest punct de vedere, comercianţii americani îl dispreţuiau pe Kirk. Webb îl considera un „creator de imperiu” retras care vorbea, plin de morgă, într-un limbaj propriu, botezat de ei „Kirkisme”. Până şi un membru al corpului de funcţionari britanici din Zanzibar a consemnat la un moment dat că Kirk era „foarte dibaci să te contrazică ferm şi să indice că este autoritatea în orice chestiune în discuţie”.

La fel de enervant era şi succesul său: deşi ocupa funcţia de consul britanic doar de o lună, deja îşi propusese să afle tot ceea ce se petrecea în Zanzibar. Făcându-şi ucenicia sub consulii Churchill şi Seward timp de cinci ani, Kirk cunoştea, de asemenea, cât de important era să trimită constant depeşe la Londra şi Bombay, prin care informa în legătură cu problemele ce priveau influenţa britanică în regiune – comerţ, intrigi la palatul sultanului, sosiri şi plecări de vase şi călătorii în interiorul continentului.

Din punct de vedere diplomatic, Kirk deja dovedise o strălucire care îi lipsea lui Webb, prin insistenţa de a obţine o legătură foarte strânsă cu sultanul Bargash, noul cârmuitor omanez al Zanzibarului. Bargash era un individ corpolent, cu o

barbă stufoasă şi mustaţă, care purta întruna papuci, pentru că picioarele îi erau umflate din cauza elefantiazisului de care suferea. Nu era genul de om cu care, în mod obişnuit, Kirk – un bărbat de modă veche – s-ar fi împrietenit, dar această alianţă era esenţială: Bargash stăpânea comerţul din Africa de Est, de la Zanzibar până la lacul Tanganyika.

Simultan, Marina britanică îşi impunea dominaţia în apele Africii de Est. Webb a prevăzut ziua în care comercianţii şi vasele americane aveau să fie îndepărtate cu totul. Chiar dacă, pe termen lung, voiajul lui Stanley putea schimba cu puţin situaţia de ansamblu din Zanzibar, era o infuzie solidă de capital şi o posibilitate de a-şi pune adversarul într-o poziţie nefavorabilă pe plan internaţional, într-un moment când companiile americane din Zanzibar – Arnold, Hines and Company şi William Goodhue – aveau cea mai mare nevoie.

Webb l-a luat pe Stanley prin oraş. L-a introdus la sultan şi la cel de-al doilea om ca influenţă din Zanzibar, şeful vămilor Ladha Damji, pentru ca Stanley să culeagă mai multe informaţii despre călătoria spre Rufiji. Stanley şi-a ascuns intenţiile, spunându-i hindusului cu barba albă că *Herald* îl trimitea pe Rufiji ca să scrie un reportaj de călătorie despre frumuseţea celebrului fluviu. Încadrat de pajişti şi păduri, dens populat cu hipopotami, rinoceri, bivoli, girafe, babuini şi maimuţe, Rufiji avea reputaţia de giuvaier al Africii. Povestea inventată de Stanley era ciudată, dar plauzibilă. Se ştia că deja un călător – primul turist atestat în Africa Centrală – venise în Africa doar ca să vadă cea mai fermecătoare descoperire a lui Livingstone, Cascada Victoria. Dimpotrivă, un reporter care scrie articole despre fluviul Rufiji prevestea lucruri ce aveau să vină.

Din păcate, Damji nu ştia prea multe despre Rufiji, un fluviu situat prea departe, la sud de rutele caravanelor, ca să îl intereseze. Dar chiar acesta era motivul pentru care Stanley plănuia să călătorească într-acolo. În acea distanţă, era camuflarea sa. Niciuna dintre caravanele care circulau între Zanzibar şi Ujiji nu l-ar fi văzut. Nimeni nu ar fi dat de ştire despre locul unde se afla. Nicio vorbă nu avea să ajungă la Londra, care să declanşeze o nouă misiune britanică de salvare sau un mesager care să-i ordone lui Baker să se îndrepte către Ujiji. Până la urmă, căpăta aspectul unei curse: Stanley venea dinspre Zanzibar; Baker avansa în susul Nilului. Primul care îl găsea pe Livingstone câştiga.

Kirk a fost cel care a adăugat un nou factor, neaşteptat, privitor la timp şi la acţiunea întreprinsă de Stanley. Prima lor întâlnire a avut loc în 9 ianuarie. Stanley şi Webb tocmai plecaseră din clădirea vămii. Căldura teribilă din timpul zilei acţiona ca un instrument răbdător de tortură. Strada era îngustă şi murdară, „având de o parte şi de alta case înalte şi solide", după cum şi-a amintit Stanley. Kirk era un individ subţire, în vârstă de 38 de ani, doar cu un an mai mult decât Webb, cu umeri rotunjiţi şi o barbă ce îi acoperea bărbia, dar nu şi obrajii de o paloare cadaverică. „Doctore Kirk!", a exclamat Webb, în momentul în care consulul britanic s-a intersectat cu ei. „Permiteţi-mi să vi-l prezint pe domnul Stanley, de la *New York Herald*".

Fostul botanist al expediţiei de pe Zambezi nu a zis nimic. Şi-a ridicat pleoapele până când albul ochilor a devenit perfect rotund, de parcă intrase în transă. Nu se observa nicio mişcare a gurii sau a capului, doar acea privire ce sugera vag dispreţul. „Dacă ar trebui să o caracterizez", a scris Stanley fără să fie impresionat de acea scenă, „aş numi-o privire fixă".

Prezenţa lui Kirk în Zanzibar se datora faimei dobândite în urma colaborării sale cu Livingstone. Dar Kirk, care se mai considera un fel de explorator, nu trecuse peste amintirile neplăcute din timpul expediţiei pe Zambezi şi peste celelalte probleme cu Livingstone. Încă îşi mai amintea cu emoţie de acea zi din 1860 când Livingstone a încercat să treacă peste înşelătoarele cataracte Cabora Bassa ale fluviului Zambezi în canoe lungi de 7 metri, confecţionate din trunchiuri scobite de copaci. Pentru tot restul vieţii sale, Kirk îşi va aminti cum, cuprins de teroare, plutea cu mare viteză, fără pic de control, prin apa înspumată, apoi cum „corpul i-a fost tras sub canoe". Chiar în momentul în care Kirk se salva, agăţându-se de o piatră, a văzut bărci rupte în două în josul apei şi zdrobite de apă şi de roci ascuţite. La fel de îngrozitor, din punct de vedere profesional, a fost să-şi vadă pierdute, undeva, în vâltoare, cele opt volume ale însemnărilor sale despre botanică – pierdute pentru totdeauna.

Kirk a petrecut cei trei ani rămaşi din călătorie alimentându-şi ura faţă de Livingstone. În special, îi displăcea stilul lui Livingstone de a explora la întâmplare şi bucuria de a-şi risca viaţa cu orice prilej – şi a celorlalţi membri ai caravanei – fără să stea pe gânduri. „Raţiunea şi buna judecată a exploratorului", i-a scris Kirk unui prieten, „sunt afectate de pasiunea sa încăpăţânată".

Aceasta nu l-a împiedicat pe Kirk să apeleze la ajutorul lui Livingstone pentru a obţine o slujbă, după ce s-au întors în Anglia. Fără să cunoască resentimentele lui Kirk faţă de el, Livingstone a trecut peste mândria sa şi s-a dus la lordul Russell, secretarul externelor, cel mai vocal critic al expediţiei de pe Zambezi, solicitând o funcţie de consul pentru botanist. Niciuna nu era vacantă – sau, mai bine spus, niciuna pe placul lui Kirk. A refuzat posturi în insulele Comore, Mozambic şi, iniţial, chiar şi în Zanzibar. El ar fi dorit o funcţie care să-i aducă prestigiu, sarcini uşoare, mult timp liber la dispoziţie (pentru a putea vâna şi colecta specimene botanice) şi, mai ales, un salariu generos. Livingstone i-a promis că va insista pentru el. În timpul unei escale în Bombay, în drum spre Zanzibar, în ianuarie 1866, Livingstone l-a presat pe prietenul său Sir Bartle Frere, guvernatorul Indiei, să-i ofere lui Kirk postul de ofiţer medical în Zanzibar. Frere a fost de acord. În iunie 1866, Kirk se găsea în Zanzibar, ratându-l pe Livingstone cu două luni.

Totuşi, când Stanley l-a întâlnit prima oară pe Kirk în acea dimineaţă înăbuşitoare de ianuarie, la Zanzibar, aproape cinci ani mai târziu, el nu cunoştea nimic despre această animozitate sau despre intervenţia lui Livingstone. Ştia despre Kirk doar că îl însoţise pe Livingstone în expediţie şi că era cel mai bine informat om din Zanzibar – poate din lume – în privinţa abilităţii lui Livingstone de a explora. Ca un detectiv care scotoceşte după informaţii de la un martor ocular, Stanley s-a gândit să procedeze astfel cu Kirk. Această provocare îl irita dinainte. Dar, ca să-şi păstreze ascuns secretul, trebuia să extragă cât mai multe veşti, fără să divulge nimic despre Livingstone. Strategia lui era să pună întrebări despre Rufiji. „M-am întâlnit cu Kirk, camaradul lui Livingstone”, a scris Stanley în jurnalul său. „Nu a navigat niciodată pe acel fluviu. S-a tot gândit să se ducă acolo, era foarte sigur că e un fluviu mare”.

Doar atât. Nimic despre Livingstone. Şi, în timp ce Kirk a trecut peste acest moment, Stanley a început să vadă în Kirk un adversar. Aşa cum Webb îl considera pe Kirk un obstacol în calea afirmării puterii Americii, şi Stanley a început să vadă în fostul botanist un rival în misiunea sa de găsire a lui Livingstone.

Următoare întâlnire a avut loc în 17 ianuarie. Kirk organiza o petrecere la care se servea vin la reşedinţa lui. Stanley a participat şi el, în calitate de invitat al lui Webb. În compania oamenilor politicoşi, Stanley era iritat, înclinat la violenţă şi nerăbdător să susţină puncte de vedere sfidătoare. Oaspeţii erau

membri ai corpului diplomatic. Toată noaptea, Stanley a privit dispreţuitor cum discutau verzi şi uscate, pândind un moment în care să fie singur cu Kirk. În sfârşit, au stat unul lângă altul, americanul scurt şi îndesat şi scoţianul slab, analizând o puşcă pentru vânat elefanţi şi discutând despre vânătoare. La mijlocul lui februarie, Kirk urma să călătorească spre continent, pentru a vâna animale mari, şi era bucuros să povestească despre voiaj şi despre priceperea sa în mânuirea armelor. Întâmplător, spre uşurarea lui Stanley, fără vreo sugestie din partea lui, s-a adus în discuţie numele lui Livingstone.

— Aha, da. Doctore Kirk, în legătură cu Livingstone, a spus Stanley, care, mai târziu, a consemnat conversaţia în detaliu. Unde credeţi că este acum?

— Ei bine, ştiţi bine că este greu să răspund la o asemenea întrebare, a sosit replica lui Kirk. Ar putea fi mort; nu există nimic pozitiv, în care să avem suficientă încredere. De un singur lucru sunt sigur: nimeni nu a mai auzit nimic precis de la el de peste doi ani. Totuşi, aş putea să-mi imaginez că este în viaţă. Constant trimitem ajutoare pentru el. Chiar acum este o mică expediţie la Bagamoyo, gata să pornească la drum în curând, a spus Kirk, menţionând convoiul cu provizii antamat de Murchison.

— Chiar cred că bătrânul ar trebui să plece acasă, acum, a continuat Kirk. Îmbătrâneşte, ştiţi, şi, în cazul în care moare, lumea ar pierde avantajul descoperirilor sale. Nu păstrează consemnări şi nu ţine jurnale. Foarte rar notează observaţii. Doar adaugă o notă, un punct sau ceva pe o hartă, de neînţeles pentru nimeni în afară de el. O, da, cu siguranţă, dacă este în viaţă ar trebui să revină acasă şi să lase locul cuiva mai tânăr.

— Ce fel de om este, dacă vrei să te împrieteneşti cu el, doctore?

— Ei bine, cred că, în general, este un om foarte dificil. Personal, eu nu am avut nicio ceartă cu el, dar l-am văzut în situaţii grele cu tovarăşii săi atât de des şi acesta este motivul pentru care, cred, nu îi place să fie însoţit de nimeni.

— Mi s-a spus că este un individ foarte modest. Aşa e? a întrebat Stanley.

— Oho, ştie importanţa descoperirilor sale. Nu-i chiar un înger, a răspuns Kirk.

— Ei bine, presupunând că îl voi întâlni în peregrinările mele – este posibil să dau peste el, dacă şi el călătoreşte oriunde în aceeaşi direcţie ca şi mine –, cum credeţi că se va comporta?

— Drept să vă spun, nu cred că o să-i placă deloc. Ştiu că, dacă Burton, sau Grant, sau Baker, sau oricare dintre acei camarazi ar fi plecat după el, iar el ar fi auzit că vin, Livingstone ar pune între el şi ei 160 de kilometri de mlaştină în foarte scurt timp. Ştiu. Pe cuvântul meu, ştiu asta.

În acea noapte, Stanley s-a întors extrem de abătut acasă la Webb. Se gândea să renunţe. Părea că, odată cu trecerea fiecărei zile, Stanley trebuia să depăşească un nou obstacol pentru a avea succes. Fie Bennett nu trimitea bani, fie apărea apoi îngrijorarea că Bennett nu putea achita datoriile lui Stanley, fie se ivea Kirk, care, sec şi calm, cu o precizie de chirurg, înlocuia speranţa cu ceva mult mai rău decât frica: îndoiala.

Stanley a înlăturat starea de depresie. „Nu am presupus – chiar dacă am consimţit atât de prompt să îl caut pe doctor – că drumul spre Africa Centrală era presărat cu trandafiri. Oare nu fusesem însărcinat ca să-l găsesc? Ei bine, îl voi găsi, dacă se află deasupra pământului”, a consemnat el în jurnal.

Cursa căpătase o altă dimensiune. Stanley nu concura doar cu Baker, ci şi cu membrii caravanelor de sclavi şi cu „telegraful” tribal. Nu putea permite să se afle despre sosirea lui. Era posibil ca Livingstone să fugă în direcţia opusă. Şi, de vreme ce marea misiune a lui Stanley era să-l urmărească pe Livingstone până când îl găsea, jocul de-a pisica şi şoarecele putea dura ani întregi.

Stanley a păstrat secretul cu şi mai mare sfinţenie, pe măsură ce a început să cumpere mici cantităţi de provizii în bazaruri şi pieţe, ceea ce dădea prilej comercianţilor să întrebe curioşi încotro se îndrepta omul alb. Consulul francez, observând obiceiurile lui Stanley de a cheltui, îl considera pe american „mai degrabă excentric în felul său de a face lucrurile, refuzând sfaturile tuturor şi limitându-se, în consecinţă, la propriile resurse”.

Primele două achiziţii ale lui Stanley au fost bărcile – una, lungă de 7,6 metri şi lată de 1,8 metri, cealaltă, lungă de 3 metri şi lată de 1,4 metri. Farquhar, Selim şi marinarul britanic William Shaw, proaspăt angajat care fusese abandonat în Zanzibar după ce scăpase de acuzaţia de revoltă, au fost puşi la muncă – tăiau lemnul din părţile laterale şi îl înlocuiau cu pânză groasă pliabilă. Scheletul, chila, etrava şi pupa au fost dezasamblate pentru a fi mai uşor de transportat. La nevoie, bărcile urmau să fie re-asamblate şi date la apă.

Când Stanley a aflat că Rufiji şi lacul Tanganyika nu erau legate direct, ci, de fapt, erau separate de o regiune de 320 de kilometri de munţi şi păduri, a insistat să spună că Rufiji era destinaţia sa. Nici măcar Selim, Farquhar şi Shaw nu cunoşteau adevărul. Aşa că, în timp ce cele trei ajutoare îşi petreceau zilele în curtea reşedinţei lui Webb, ungând cu smoală pânza, cosând vele şi corturi, Stanley şi-a schimbat planul: avea să urmeze ruta caravanelor, la vest de Bagamoyo către Ujiji. Bărcile aveau să fie de folos în cea de-a doua parte a călătoriei, către Cairo.

La sugestia lui Webb, Stanley a început să se încreadă într-un influent neguţător, şeicul Hashid, căruia îi cerea sfaturi despre cumpărăturile necesare şi alcătuirea caravanei. Acesta a devenit ghidul turistic al lui Stanley, profitând din plin de naivitatea lui Stanley. De la Hashid, Stanley a învăţat despre alegerea potrivită a pânzeturilor, mărgelelor şi sârmei folosite ca metodă de plată în interiorul continentului. Cu ajutorul acestora urmau să plătească pentru hrană în satele de pe traseu, să angajeze hamali la nevoie şi să achite tribut acelor căpetenii care vor cere o taxă pentru că le permiteau trecerea pe pământurile lor. În Africa, pânzeturile, mărgelele şi firele de sârmă valorau mai mult decât aurul. Bunurile trebuiau să fie funcţionale, abundente şi atrăgătoare. „Femeile din Africa”, a aflat Stanley, „sunt la fel de greu de mulţumit în ceea ce priveşte mărgelele de sticlă ca newyorkezele, când este vorba de bijuterii”.

Apoi, erau aspectele de bază, vitale, ale logisticii. *Pagazi* – hamalii – cărau poveri de maximum 70 de livre[1]. Ei lucrau pe ruta dintre Bagamoyo şi intersecţia de la Tabora, aproape două treimi din drumul până la Ujiji. La Tabora, oamenii erau plătiţi, iar Stanley trebuia să angajeze alţii, pentru etapa finală, până la Ujiji. Dacă Livingstone nu se afla la Ujiji, iar Stanley era nevoit să avanseze şi mai mult în interiorul continentului, oamenii trebuiau din nou plătiţi. Plata se făcea în *doti* – bucăţi de calico[2] indian albastru, sau *merikani*, bumbacul american preferat în fabricile de la Salem sau Nashua. Fiecare *doti* era lung de 3,6 metri şi lat de aproape un metru. În funcţie de experienţă, un *pagazi* primea între 15 şi 25 de doti pentru munca sa.

[1] Unitate de măsură folosită în ţările anglo-saxone. O livră este egală cu 0,453 kilograme (n. tr.).

[2] Ţesătură de bumbac imprimată (n. tr.).

Stanley a cumpărat 7 315 de metri de *merikani* ca să-i plătească pe hamali şi ca să târguiască pe continent. Pânzeturile le-a luat împăturite de la fabrică, dar pentru a fi cărate trebuiau despachetate şi rulate strâns în baloturi de câte 32 de kilograme. După ce era rulat, balotul de pânzeturi era legat cu frânghie din fibră de cocos până când lua forma unui sac de dormit – lung de 90 de centimetri, lat de 30 de centimetri şi adânc de 30 de centimetri. Balotul era pus într-un sac de rogojină, numit *makanda*, pe care *pagazi* îl purtau pe umeri. Mărgelele, pe de altă parte, erau ţinute în saci lungi şi subţiri, care cântăreau fiecare 28 de kilograme. Firele de alamă erau înfaşurate pe pari, în încărcături de câte 6 bobine, cântărind 27 de kilograme.

Dar ţesătura, mărgele şi alama erau doar începutul. Sub îndrumarea lui Hashid, Stanley a cumpărat alimente, medicamente, muniţie şi catâri de povară. Anticipând momentul special în care avea să-l întâlnească pe Livingstone, Stanley a cumpărat de asemenea şi o sticlă de şampanie. Americanul a cheltuit banii cu râvnă, până când micul său grup pornit în căutarea exploratorului a devenit cea mai mare expediţie plecată vreodată din Zanzibar – atât de mare, încât Stanley a fost nevoit să o împartă în cinci caravane separate şi să eşaloneze plecarea fiecăreia, pentru a evita jafurile. Catârii urmau să transporte încărcăturile prea grele pentru hamali.

Pe măsură ce ianuarie trecea, iar Stanley era aproape gata să plece pe mare din Bagamoyo, în Zanzibar se vorbea despre omul alb care se pregătea de o călătorie pe continent.

„Acest fapt a fost repetat de o mie de ori pe străzi, comentat în toate magazinele şi casele”, a scris Stanley. „Bazarul autohton a discutat subiectul în fiecare zi până la plecarea mea. Străinii, inclusiv europenii, doreau să afle totul despre asta”, s-a arătat el îngrijorat. Povestea cu fluviul Rufiji nu prea mai era crezută. Cumpăra prea multe mărfuri pentru o călătorie atât de scurtă, prea mulţi bani fiind cheltuiţi de un simplu reporter de ziar. Cu toate acestea, el şi-a susţinut în continuare planul. Era vital să păstreze secretul, oricât de evident se arătau lucrurile.

Până la sfârşit, Stanley a continuat să cumpere cu lăcomie, dar nu într-un mod impulsiv. Fiindcă în copilărie suferise de sărăcie, era foarte atent cu cheltuirea banilor. Într-un final, „îmi mai rămâne să angajez un mic grup de oameni loiali, care să acţioneze ca soldaţi şi, la nevoie, să apere caravanele şi servitorii”, a scris Stanley câteva luni mai târziu în primul său mesaj trimis către *Herald*. Legendarul Sidi Mubarak Bombay –

„cel mai cinstit dintre locuitorii de culoare care au lucrat cu Burton şi după aceea cu Speke” – a fost chemat ca lider al gărzilor de apărare ale lui Stanley. De-a lungul timpului, Bombay avea să fie folosit ca ghid neoficial, organizator şi om de legătură între Stanley şi *pagazi*.

Trecuseră 13 ani de când tânărul Bombay i-a fermecat pe Burton şi Speke cu umorul său şi cu dragostea sa nepotolită de muncă. Încă mai era capabil să meargă 48 de kilometri la pas vioi, lucrase cu toate expediţiile şi cunoştea pe dinafară ţinuturile din interiorul continentului. Totuşi, Bombay ajunsese la vârsta mijlocie. Chelise, iar tinerii *pagazi* nu îl respectau. Ştiind că era unul dintre puţinii oameni care urmaseră cursul Nilului de la lacul Victoria până la Marea Mediterană, Bombay credea despre el că este o celebritate. Era o persoană mândră, aşa cum Stanley aflase din lectura cărţilor lui Burton şi Speke, şi putea fi un ins franc şi care tărăgănează lucrurile. Aşa că erau câteva răspunderi în ceea ce privea angajarea lui Bombay, dar, una peste alta, era esenţial pentru expediţie.

Stanley se încredea atât de mult în Bombay, încât i-a permis fostului sclav să-şi angajeze singur soldaţii. Bombay a ales 20 de oameni. Pentru apărare, grupul căra „o puşcă cu ţeavă dublă neghintuită calibrul 12, două puşti Winchester americane sau «16 focuri», două carabine Starr cu încărcare pe la chiulasă, o Jocelyn cu încărcare pe la chiulasă, o puşcă pentru împuşcat elefanţi, cu gloanţe cântărind o optime de livră, două revolvere cu încărcare pe la chiulasă, 24 de flinte cu cremene, 6 pistoale, 1 secure, 2 săbii, 2 pumnale, 1 suliţă de înjunghiat mistreţii, 2 topoare americane, 24 de bărzi şi 24 de cuţite lungi”.

Stanley, se pare, era pregătit pentru orice. În mai puţin de o lună îşi adunase caravana şi era gata de plecare.

În 5 februarie, în timp ce soarele se ridica deasupra Oceanului Indian, Stanley şi-a luat rămas-bun de la Webb şi de la familia lui. Patru *dāwa*[1] pluteau în port, chiar în faţa consulatului american. Soţia lui Webb i-a dăruit lui Stanley un steag american, special cusut pentru el. Ajunsese să se bucure mult de compania lui, chiar dacă, la prima lor întâlnire, a crezut despre el că e un tip posac. Drapelul era contribuţia doamnei Webb la subterfugiul antibritanic al soţului ei şi al lui Stanley. În semn provocator, Stanley l-a înălţat pe catargul ambarcaţiunii sale. Din Zanzibar, nu scrisese niciun mesaj pentru *Herald*, de teamă să

[1] Ambarcaţiune arabă cu velatură latină şi un catarg sau două (n. tr.).

nu-şi deconspire planul. Avea să aştepte până când ajungea într-un loc situat adânc în interiorul continentului. Acest Old Glory[1], realizat în casă, fluturând şi pocnind în bătaia vântului acum, adăuga o dimensiune patriotică călătoriei lui Stanley, care era sigur că îi va mulţumi pe cititori.

Acum, Henry Morton Stanley conducea o expediţie în Africa interioară, cu scopul de a-l găsi pe David Livingstone. Era, într-adevăr, un moment de glorie.

Flotila lui Stanley formată din cele patru *dāwa*, bărci lungi de 12 metri, ducea şi alte două cadouri valoroase: cai. Unul era murg, dăruit de un negustor american. Cel mai mare, un cal sur, provenea de la sultanul Barghash, care începuse să îl placă pe Stanley, după ce reporterul îl impresionase cu poveştile sale despre voiajele lui prin ţări musulmane. De asemenea, sultanul i-a oferit un document semnat, care atesta că membrii Expediţiei ziarului *New York Herald* puteau umbla nestânjeniţi pe domeniul său. Sprijinul unui prieten atât de influent l-a îmbărbătat pe Stanley. Sosise la Zanzibar doar de o lună. Cunoştea acolo o singură persoană când a ajuns. Dar datorită ambiţiei sale, a energiei şi chiar a farmecului său personal, Stanley obţinuse fonduri pentru întreaga expediţie şi îşi făcuse doi prieteni puternici: Webb şi Barghash.

Când a sosit momentul plecării în acea zi, Shaw şi Farquhar dispăruseră. Pe la orele dimineţii, Stanley i-a găsit într-un bar de pe plajă, bând whisky, înconjuraţi de vreo zece noi amici, cheltuind banii primiţi în avans. După cum s-a exprimat Stanley, Farquhar „perora despre măreţia artei explorării în Africa”. În realitate, Farquhar era speriat de voiajul care îi aştepta. Era un individ leneş, insolent şi rău. Era prea mândru să admită cu voce tare că-i era frică, dar, la fel ca Shaw, bea ca să capete curaj. „Încercau”, aşa cum Stanley a scris cu dispreţ mai târziu, „să înece cu ajutorul whisky-ului spaima ce, în anumite momente, pătrundea viclean în minţile lor, avertizându-i că, deşi aveau să descopere noi ţinuturi, cu peisaje fantastice, promiţătoare, pentru noua ţară, ar fi putut exista ceva în aceste pământuri ciudate care ar fi ... Ei bine, ce anume?”

Stanley le-a aruncat o privire ameninţătoare.

---

[1] Poreclă dată steagului american. Drapelul iniţial a aparţinut căpitanului american de marină Driver, care l-a depus, la încheierea carierei sale, la Nashville, Tennessee. În prezent, se găseşte la National Museum of American History din Washington D.C. (n. tr.).

— Treceţi în *dāwa* imediat! a strigat el. Este un început destul de prost, după ce aţi semnat contractele.

Shaw a fost cel care a vorbit. Era un individ mai complicat decât Farquhar, mai sensibil şi căruia nu îi era frică să îşi exprime temerile. Spre deosebire de Farquhar, totuşi, care putea găsi de lucru pe un vas care să îl ducă din Zanzibar şi Africa, în cazul în care reuşea cu succes să scape de Stanley, Shaw era captiv pe insulă. Falsa acuzaţie de revoltă din partea căpitanului vasului USS *Nevada* îl transformase în şomer permanent. Deşi îşi dovedise nevinovăţia, niciun alt căpitan din port nu mai avea încredere în el. Dacă nu dorea să rămână în Zanzibar pentru totdeauna, Shaw avea o singură opţiune: să câştige bani pentru a putea părăsi Africa, muncind pentru Stanley.

Cu toate acestea, în ajunul plecării, Shaw era terorizat de Africa şi bântuit de temerea că se angajase în pripă.

— Dacă îmi permiteţi, domnule, pot să vă întreb dacă am procedat corect când v-am promis că vă însoţesc în Africa? şi-a încercat Shaw şansa, în timp ce Stanley încerca să-l intimideze.

Farquhar nu a zis nimic.

Problema siguranţei grupului în Africa – atât de mult timp nerostită – rămânea în suspensie între cei trei bărbaţi. Existau multe diferenţe de comportament şi de origine între ei, foarte evidente în accentul lor: Shaw pocea cuvintele în cockney, Farquhar avea accent provincial, de muncitor scoţian, iar Stanley vorbea tărăgănat, ciudat, ca în sudul Angliei. Dar toţi s-au întrebat în sinea lor dacă era înţelept să călătorească în Africa. Unul dintre puţinele lucruri pe care îl aveau în comun era ezitarea. Dar lipsită de răzbunare şi de orgoliu masculin, rostită în ajunul călătoriei lor, ca un pretext pentru a-l elibera pe marinar de contractul lui, întrebarea lui Shaw a pus problema la mijlocul relaţiei dintre cei trei – şi acolo va rămâne pentru restul voiajului.

Chiar din momentul în care vorbele lui Shaw pluteau în aer, Stanley i-a răspuns batjocoritor:

— Nu ţi-ai primit avansul? Nu ai semnat contractul? a întrebat el. Urcă în barcă, omule, imediat! Acum, suntem toţi în aceeaşi barcă. Te scufunzi sau înoţi. Trăieşti sau mori. Nimeni nu poate dezerta de la datoria sa.

Când bărcile Expediţiei ziarului *Herald* au pornit, în sfârşit, spre continent, chiar înaintea prânzului, Shaw şi Farquhar se aflau la bord, dar fără tragere de inimă. Stanley şi-a întors privirea, scrutând ţărmul. Nu îl zărea nicăieri pe Kirk. În schimb,

i-a văzut pe Webb, soţia sa şi cei doi copii mici strigând de bucurie, fluturând pălării cu însemne naţionale americane, batiste şi chiar un drapel. „Oameni buni şi fericiţi!” i-a caracterizat Stanley pe membrii familiei Webb. „Fie ca vieţile lor şi ale noastre să prospere şi ca binecuvântarea Domnului să vegheze asupra noastră, a tuturor”.

Apoi Stanley a întors spatele Zanzibarului, gata să înfrunte, în sfârşit, ţinutul care îi bântuia visele. În ultimele zile petrecute pe insulă, când oamenii îl întrebau încotro se îndrepta, Stanley nu mai menţiona izvorul fluviului Rufiji. În schimb, cu un ton al vocii simplu, spunea: „Plec în Africa”.

Acum, Henry Morton Stanley avea binecuvântarea consulului american şi arbora drapelul american. Era un moment care îl umplea de mândrie. Şi totuşi Stanley tăinuia un mare secret – pe care nu îl mărturisise nimănui şi pe care îl ducea cu el în Africa: de fapt, el nu era american. În realitate, era la fel de britanic precum Livingstone.

14. În Africa

Bagamoyo
Februarie-martie 1871
La 1 300 de kilometri distanţă de Livingstone

Caracterul se călește prin încercări şi greutăţi. Stanley, care avusese o copilărie lipsită de bucurii, apoi trecuse printr-o adolescenţă marcată de privaţiuni, molestări sexuale şi dorinţe înflăcărate, la care s-a adăugat şi traiul pe care l-a dus departe de ţară, avusese parte de ambele de-a lungul vieţii sale. În ciuda provocărilor şi a impedimentelor, tot mai nutrea mari speranţe. Fără un act de credinţă atât de glorios, căutarea lui Livingstone s-ar fi dovedit o misiune imposibilă.

Viaţa îl învăţase pe Stanley să fie pregătit pentru tot ce era mai rău, în orice situaţie neprevăzută. În consecinţă, era pregătit din punct de vedere psihic, chiar resemnat, la gândul că Africa interioară era un teritoriu dur, mult mai îngrozitor decât în coşmarurile sale. Dar când ale sale *dāwa* şi-au aruncat ancorele deasupra recifului de coral care alcătuiau portul natural din Bagamoyo, Stanley a constatat cu surprindere că Africa nu era un ţinut atât de neprimitor pe cât se aştepta. Cel puţin, nu la Bagamoyo. Sătul de înghesuiala şi de murdăria Zanzibarului, se desfăta cu briza plăcută a oceanului şi se delecta la vederea junglei luxuriante de pe ţărm. „Puteam dormi afară şi ne trezeam plini de prospeţime şi sănătoşi în fiecare dimineaţă, ca să ne bucurăm de baia matinală în apa mării. Şi, în momentul în care soarele se ridica pe cer, noi deja eram implicaţi în diverse pregătiri pentru aventura noastră în interiorul continentului”, a scris el.

Bagamoyo avea să fie cea de-a doua – şi ultima – etapă a perioadei de pregătire. Zanzibar fusese etapa cumpărării de provizii, în timp ce, la Bagamoyo, fuseseră angajaţi oameni care să le care şi să se alăture la organizarea ultimelor aspecte. La prima vedere, era locul ideal pentru un tânăr care dorea să-şi pună ordine în gânduri şi să vadă mai bine lucrurile. Nisipul alb al plajei avea forma unei semiluni ce se curba încet către exterior. Stanley putea vedea la o distanţă de 15 kilometri de-a lungul ţărmului în fiecare direcţie, rândurile de palmieri şi pini înalţi, separând nisipul de junglă. Ambarcaţiunile erau trase pe o parte

când mareea era joasă, pentru a descărca mai uşor încărcătura. Frazele rostite în swahili se amestecau cu zgomotele înfundate ale marangozilor care loveau cu topoare scurte trunchiurile copacilor şi cu adierea vântului şi freamătul frunzelor de palmieri.

Berme de nisip de-a lungul plajei apărau aşezarea Bagamoyo de valuri. Oraşul era ridicat la circa 180 de metri distanţă, având o stradă lungă cu câteva case construite din piatră şi altele din pământ. Clădirile erau văruite, precum cele din Zanzibar, dar cele mai multe aveau un singur cat şi erau lipsite de uşi din lemn ornamentate tradiţional, ca pe insulă. Populaţia era alcătuită din negustori arabi de sclavi, comercianţi indieni şi sclavi. Singurii europeni erau preoţii francezi ai Misiunii romano-catolice „Sfântul Duh”, care se întindea pe mai mulţi acri de pământ, către nord. Stanley a închiriat o casă în partea de vest a oraşului, cu o curte în care să fie strânse animalele de povară şi ridicate corturi. Pentru că era nevoie de fel de fel de provizii, îl tot trimitea pe Bombay până la Zanzibar, unde ajungea cu barca, după patru ore, pentru cumpărături de ultimă oră.

Totuşi, paradisul din Bagamoyo ascundea şi o tristă moştenire. Era punctul terminus al caravanelor cu sclavi şi ultimul petec de pământ din Africa pe care sclavii călcau. La începuturi, arabii au numit oraşul Bwagamoyo – „leapădă-te de melancolie” –, dar sclavii au schimbat denumirea. În swahili, bagamoyo înseamnă „care îţi zdrobeşte sufletul”.

În Bagamoyo, ritmul vieţii era mai liniştit decât în Zanzibar. Din cauza grijilor şi a puterii reduse de concentrare, Stanley a început să se plictisească. Sentimentul de euforie pe care i-l trezise plecarea din Zanzibar a fost repede înlocuit de nerăbdarea de a pleca din Bagamoyo. Termenul-limită se apropia. Începea sezonul musonilor. Dar Stanley era captiv. Epidemia de holeră din Zanzibar din 1869 – 1870 devastase şi coasta Africii de Est, provocând 100 000 de victime. Precauţi din cauza bolii, hamalii pricepuţi încă evitau Bagamoyo, motiv pentru care erau prea puţini oameni în stare să care încărcătura masivă a lui Stanley. Ziaristul a mărit de două sau de trei ori plata pentru aceste sarcini, dar tot nu găsea hamali. Între timp, mai erau şi alte lucruri pe care trebuia să le supravegheze, ca de exemplu strângerea pânzeturilor în baloturi. Altminteri, nu avea de ales decât să aştepte mână de lucru.

Pe fondul plictiselii, temerile lui Stanley s-au manifestat din nou. Şi-a dat seama încă o dată cât de „irealizabilă” era căutarea

lui Livingstone. Şi iarăşi a ajuns atât de departe cu gândurile, încât a facut aluzii la sinucidere. S-ar fi sinucis, a scris el într-o propoziţie bizară, „îngropându-şi capul într-un butoi plin cu nisip, ceea ce găsesc că este moartea cea mai uşoară, pe care benevol o recomand tuturor celor cu gânduri de sinucidere”.

Gândurile lui Stanley nu treceau niciodată peste pragul meditaţiei, dar caracterizau starea sa de spirit. Iritat şi temător de un eşec, încerca să-şi reprime un presentiment lăuntric. Să-l găsească pe Livingstone era mai mult decât o sarcină – o descria drept sfârşitul echitabil al unui regim de autoajutorare pe care îl începuse în urmă cu doi ani, la Aden. El era un căutător de glorie, dar avea previziunea de a realiza că înfruntarea temerilor sale printr-un traseu de-a lungul Africii avea să-l facă responsabil de propriul destin. „Adică, prin concentrare pe treburile mele, prin renunţarea la sine, printr-o energie neobosită, să devin stăpânul meu şi al altora”, a scris el.

Era impulsionat de dorinţa celui creditat cu a doua şansă de a demonstra că putea să reuşească prin acţiuni duse la extrem, indiferent de pericole sau de cât era de speriat. Ceea ce nu îl ucidea pe Stanley cu siguranţă îl făcea mai puternic. Fusese un copil timid şi nevoiaş. Dar fiecare nouă provocare din momentul în care plecase de acasă îl întărise şi adăuga încă un prag al curajului său. Toate laolaltă l-au pregătit pentru aventura din Africa. Ştia cum să ridice o tabără, cum să tragă cu puşca, cum să reziste zile întregi fără hrană şi apă, cum să mărşăluiască. În loc să observe şi să consemneze faptele celorlalţi, aşa cum, în mod tradiţional, cerea activitatea de ziarist, Stanley prefera să scrie despre el. Fie că era erou sau o făcea de oaie, avea să ocupe cel mai important loc pe scenă.

Aşa încât a alungat starea de depresie şi a transformat-o în furie, pe care a orientat-o împotriva unui singur om: John Kirk. Cearta lor – un conflict de care Kirk nu era aproape deloc conştient – nu se încheia doar pentru că Stanley pornise către Africa.

O nouă oportunitate se ivise pentru a-l ataca pe consulul britanic când Stanley a observat că acea caravană trimisă cu provizii pentru Livingstone, care plecase din Zanzibar în 1 noiembrie, în urmă cu peste trei luni, încă se afla la Bagamoyo. În toată acea perioadă, ar fi putut ajunge la Ujiji. În schimb, hamalii primeau diurne fără să muncească ceva, trăind din banii lui Livingstone şi vizitându-şi prietenii şi familiile, în Zanzibar. „Aici huzureau”, scria, plin de mânie, Stanley. „Nepăsători faţă

de însărcinarea pe care o primiseră şi fără să se sinchisească de urmări”.

Problema era la Kirk. Copleşit de noile sale sarcini şi nepăsător faţă de ajutorul aşteptat de Livingstone, a permis caravanei să trândăvească. Ştia că, în plus faţă de cei şapte oameni angajaţi la Zanzibar, caravana trimisă în ajutor avea nevoie de 35 de hamali suplimentari pentru transportul poverilor. Şi totuşi, nu i-a angajat. De asemenea, Kirk se aflase suficient de mult timp la conducere în Africa, încât să ştie că din cauza căldurii şi a bolilor, spiritul de iniţiativă al oamenilor suferea, făcând din ei nişte leneşi şi nişte laşi. Nu era suficient doar să cumpere provizii, crezând că hamalii le-ar fi livrat. După eşecul celor două tentative de aprovizionare din 1868 şi 1869, Kirk devenise conştient că era esenţial ca să fie tocmiţi hamali şi o persoană care să-i supravegheze până la Ujiji – chiar dacă acţiona doar ca un catalizator. Kirk nu a făcut rost de un astfel de însoţitor, pe care îl putea antama fie prin intermediul contactelor sale din Zanzibar, fie deplasându-se chiar el la Bagamoyo, de unde să-l angajeze, aşa că hamalii nu au dat niciun semn că ar vrea să pornească la drum.

Cu cât Stanley medita mai mult la eşecul lui Kirk, care nu fusese în stare să trimită provizii lui Livingstone, cu atât conflictul dintre cei doi escalada în mintea sa. Stanley simboliza America – un tip impertinent şi arogant care dispunea de resurse, de neclintit în credinţa sa că nimic nu era imposibil. Kirk era precum Marea Britanie – echilibrat, puternic, reţinut. Aşa că, în timp ce Kirk era convins că Livingstone avea să se descurce până când, la un moment dat, proviziile aveau să ajungă la el, Stanley era tulburat de indiferenţa lui Kirk faţă de soarta lui Livingstone. „În cazul în care consulul britanic se scuză că nu avea cunoştinţă că proviziile lui Livingstone se aflau încă la Bagamoyo, îmi va dovedi că era mai vinovat de neglijenţă mai mult ca oricând faţă de un supus al Coroanei şi un demnitar asemenea lui, care depindea de el ca să supravieţuiască”, a scris Stanley.

De parcă îi citise gândurile lui Stanley, în 10 februarie circulau la Bagamoyo zvonurile conform cărora ambasadorul – *balyuz* – sosea în oraş. Caravana trimisă pentru aprovizionare a împachetat repede lucrurile şi a pornit la drum în toiul nopţii, îndreptându-se spre Ujiji. Când Kirk a coborât de la bordul HMS *Columbine* şi a intrat relaxat în Bagamoyo două zile mai târziu, ei erau deja plecaţi.

Kirk a susţinut că venise la Bagamoyo pentru o vânătoare, dar, în realitate, voia să-şi salveze reputaţia. Cu o puşcă în mână, consulul s-a aventurat în pădure pentru o zi de vânătoare, fără să manifeste vreun interes pentru soarta caravanei. De fapt, a mers pe urmele caravanei mai mulţi kilometri spre interiorul continentului ca să fie sigur că membrii acesteia nu umblau haihui în afara oraşului, aşteptând ca el să se întoarcă în Zanzibar, astfel încât să se îndrepte spre plajă.

Stanley părea să fie singurul om care nu era păcălit de şiretlicul lui Kirk. Stanley l-a înfruntat pe Kirk în Bagamoyo. L-a mustrat pe consul pentru că fusese neglijent cu proviziile lui Livingstone, iar Kirk l-a privit cu un aer de superioritate. L-a batjocorit pe jurnalist pentru că nu cunoştea nimic despre Africa. Ca să demonstreze aceasta, Kirk a prezis cu sânge rece că muştele ţeţe aveau să ucidă cât de curând cei doi noi cai, cu care Stanley se mândrea foarte tare. Apoi, încheind conversaţia, Kirk a navigat înapoi la Zanzibar la bordul vasului *Columbine*.

În final, pentru a se asigura că era văzut ca aliatul fidel al lui Livingstone, Kirk i-a scris noului secretar al Foreign Office-ului, Earl Granville, aflat la Londra. Scrisoarea era datată 18 februarie. Kirk s-a jurat că mersese alături de caravană de la plajele din Bagamoyo până au ajuns la 13 kilometri distanţă de oraş. „Dacă nu mergeam acolo eu însumi”, l-a asigurat el pe Granville, „caravana ar fi hoinărit câteva luni în plus”.

În tot acest timp, în Bagamoyo, Stanley a uitat de rivalitatea sa cu Kirk şi s-a concentrat asupra expediţiei. În grupuri mici, hamalii reveneau în oraş. Stanley i-a angajat imediat şi a început să trimită părţi din caravana sa la Tabora, o localitate situată la 800 de kilometri către vest. Primul grup de 24 de *pagazi* a plecat în 18 februarie, sub conducerea a trei soldaţi. În contextul în care sezonul musonilor începea în şase săptămâni, era crucial ca Stanley să se asigure că celelalte patru grupuri plecau înainte de 1 aprilie. După acea dată, era posibil ca ploile să transforme drumul într-o mlaştină neagră şi să facă imposibilă orice călătorie.

Nicio rută spre interiorul continentului nu scăpa de ploi. Şi, chiar dacă era un detaliu neînsemnat, dintre cele trei trasee ale caravanelor care se îndreptau către vest, Stanley a ales-o pe cea considerată de arabi cea mai rapidă – dar şi cea mai accidentată. Cele trei rute nu erau prea diferite şi chiar se intersectau pe alocuri. Una fusese folosită de Burton şi de Speke. Cealaltă, de Speke şi de Grant. A lui Stanley era cea mai scurtă, chiar dacă

doar cu puţin, dar americanul a argumentat că ar fi contat în eventualitatea unei ploi. „Misiunea mea are nevoie de viteză”, a scris Stanley. „Orice întârziere o poate pune în pericol. Ploi care ţin 40 de zile şi 320 de kilometri de mlaştini nu ar trebui să îl împiedice pe corespondentul ziarului *New York Herald* să mărşăluiască, acum, că s-au încheiat pregătirile pentru plecarea caravanei”.

În sfârşit, în 21 martie, caravana era, într-adevăr, gata de plecare. După câteva săptămâni interminabile, sosise vremea ca Stanley să plece din Bagamoyo. Farquhar plecase în 25 februarie, în fruntea celei de-a treia caravane, urmată de cea de-a patra caravană, în 11 martie. Dar Shaw avea să călătorească alături de Stanley, în spatele coloanei. Separarea celor doi marinari era intenţionată. Primul era un desfrânat fără pereche şi un beţiv căruia îi plăcea să-l ademenească pe Shaw, un visător simplu şi spiritual, predispus la stări de depresie şi de furie. Cea mai bună soluţie să reduci şansele izbucnirii unui conflict pe traseu era să-i desparţi.

Stanley începuse să compare perioada de inactivitate de la Bagamoyo cu ispăşirea unei pedepse într-o închisoare federală. Aşa încât, în timp ce-şi călărea murgul, inima îi tresălta de bucurie. Grupul lui Stanley era cel mai numeros din caravană: 28 de hamali, Bombay împreună cu 11 soldaţi, Selim – interpretul în vârstă de 14 ani –, câinele Omar, un croitor, un bucătar, John Shaw şi Stanley. În fruntea coloanei flutura steagul doamnei Webb. „Eram cu toţii plini de ardoare, până la cel din urmă om; soldaţii cântau, *kirangoze* [ghidul, călăuza – n. tr.] scotea răgete răsunătoare şi flutura drapelul american”, a notat Stanley despre acea dimineaţă emoţionantă. „Cred că inima îmi bătea prea repede pentru a arăta sobrietatea unui şef, dar impresia aceea era mai puternică decât mine; entuziasmul tinereţii mă stăpâneşte încă şi azi”[1].

În total, cele cinci caravane ale expediţiei ziarului *New York Herald* erau deservite de 192 de persoane. „Cu totul”, a scris Stanley, „sunt trei albi, 22 de soldaţi, alţi 4 supranumerari, cu un convoi de transport format din 28 de *pagazi*, 27 de catâri şi doi cai, care cărau 52 de baloturi de pânzeturi, 7 încărcături cu sârme, 16 încărcături cu mărgele, 20 încărcături cu materiale pentru ambarcaţiuni, 3 încărcături cu pânze de cort, 4 încărcături cu pânzeturi şi bagaje personale, 2 încărcături cu tacâmuri şi

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 62.

veselă, 1 încărcătură cu medicamente, 3 încărcături cu praf de puşcă, 5 încărcături cu gloanţe, alice şi cartuşe metalice, 3 încărcături cu instrumente şi mici obiecte şi alimente trebuincioase, precum săpun, zahăr, ceai, cafea, extract din carne – după reţeta lui Liebig, carne conservată în untură, lumânări etc. –, în total 116 încărcături, adică 8,5 tone de materiale".

Cantitatea mare de mărfuri avea darul să îl liniştească pe Stanley. De asemenea, era confirmarea faptului că logistica sa era prea mult influenţată de lecturile din Burton şi de sfaturile şeicului Hashid. Totuşi, expediţia ziarului newyorkez *Herald* nu îşi mai permitea să se bazeze doar pe călătoriile anterioare. În medie, caravana avansa cu 10 kilometri pe zi – în jur de 1,5 kilometri pe oră. În Africa, timpul avea puţină relevanţă, iar 16 kilometri pe zi pentru o călătorie era o distanţă rezonabilă. Dar Stanley încerca lucruri extraordinare. Avea nevoie să se deplaseze mai repede. Trebuia să se gândească şi la interesul său.

Sub multe aspecte, aceasta se aplica atât vieţii sale, cât şi caravanei. Africa era un teritoriu uriaş, cu un cer nemărginit şi spaţii nepopulate, unde liniştea, solitudinea şi plictiseala obligau orice om ca Stanley – odată intrat, fermecat şi îngrozit de puterea introspecţiei – să-şi cerceteze sufletul ca să ghicească esenţa fiinţei sale. Toate acestea se petreceau, chiar dacă el încerca să le alunge prin activitate zilnică. „Plăcerea nu poate să mă lege de ceva, nici nu mă poate abate de pe calea pe care am pornit", a scris el, încercând ca, prin tăgăduire şi fanfaronadă, să disimuleze haosul său interior. „Nu am niciun plan de rezervă, am doar energie şi multă încredere".

Această faţadă a început să se fisureze imediat după debutul călătoriei în Africa, în 21 martie 1871, odată cu gloriosul marş din Bagamoyo. Plăcerea s-a strecurat prin aceste fisuri, iar Stanley era prea învăluit de senzaţii pentru a-i păsa în vreun fel. „Frumuseţea strălucea în jurul meu, în timp ce mă uitam la câmpurile roditoare de manioc, la vegetaţia luxuriantă a tropicelor, la copacii şi florile de o frumuseţe stranie, la plante şi ierburi, şi auzeam strigătele nagâţilor, ţârâitul greierilor şi sâsâitul zgomotos al numeroaselor insecte", a scris Stanley. „Toate păreau să-mi şoptească: «În sfârşit, ai plecat!»"

Delectarea a fost trecătoare. Trei zile mai târziu, aşa cum Kirk a prezis, ambii cai au murit. Spre propria satisfacţie a lui Stanley, când i-a tăiat pentru autopsie, s-a descoperit că

moartea survenise din cauza unor viermi parazitari, şi nu a muştelor ţeţe.

15. Izvorul

Nyangwe
29 martie 1871

„O, Tată Ceresc”, s-a rugat Livingstone în jurnalul său de Anul Nou, în 1871. „Ajută-mă să închei sarcina aceasta în onoarea Ta!”

Într-un final, la vârsta de 58 de ani, printr-o determinare vecină cu mania, se părea că Livingstone aproape că reuşise. În 29 martie 1871, a ajuns până la urmă în satul Nyangwe, pe malurile fluviului Lualaba. Până atunci, aproape că renunţase să mai caute Izvorul. „Este foarte solicitant”, a scris el despre expediţia sa cu câteva zile mai înainte, „şi atâtea obstacole mi-au ieşit în cale, încât mă îndoiesc că graţia şi voinţa divină sunt de partea mea”.

Dar apoi l-a găsit – sau, cel puţin, a crezut că l-a găsit. În faţa lui se afla fluviul Lualaba, despre care era mai mult decât convins că era Izvorul Nilului. În urma discuţiilor purtate cu arabii şi sătenii şi a propriilor constatări de-a lungul celor cinci ani ai extenuantei sale călătorii, ajunsese la concluzia că Lualaba nu putea fi decât Nilul Superior. Atunci Nilul şi Lualaba erau unul şi acelaşi fluviu. Urmând cursul fluviului Lualaba spre sud, până la izvor, avea să-l descopere pe al Nilului.

La un moment dat, Livingstone a crezut că Lualaba putea fi izvorul marelui fluviu Congo, dar o măsurare din ochi a lăţimii şi lungimii imensului fluviu Lualaba, care curgea liniştit către nord, şi cei 610 metri înălţime faţă de nivelul mării i-au întărit părerea că acesta era Izvorul. „Am coborât ca să privesc cu atenţie Lualaba”, a scris el. „Mai îngust, apoi înălţat, dar tot este un fluviu mare – cel puţin 2,7 kilometri lăţime şi adânc. Nu poate fi trecut pe jos în niciun punct de-al său şi în niciun anotimp al anului. Fără ezitare, oamenii afirmă că, dacă cineva încearcă să-l treacă printr-un vad, cu siguranţă este pierdut. Există numeroase insule mari, unde are lăţimea de 1,8 kilometri. Malurile sunt abrupte şi adânci. În structura solului se găseşte argilă şi şist galben. Curentul se află la peste 3 kilometri distanţă spre nord”.

Iar nordul ducea, teoretic, spre locurile unde se forma Nilul. Pentru a confirma această teorie, Livingstone avea nevoie să

închirieze o canoe de la sătenii din Nyangwe şi să urmeze cursul apei pentru a vedea unde duce. Odată atins acest scop, putea să meargă pe urmele fluviului Lualaba până la izvorul său, convins că astfel rezolvase şi secretul Nilului.

Sătenii din Nyangwe îl văzuseră pe Livingstone călătorind alături de arabi şi se gândiseră că acest om alb era un remarcabil negustor de sclavi. Erau siguri că îşi dorea o canoe pentru a traversa fluviul şi a începe războiul. În mod ciudat, sătenii le-au închiriat bucuroşi o canoe lui Chuma şi Susi, chiar şi grupurilor restrânse de arabi, dar Livingstone cel alb nu putea fi om de încredere. „Neliniştiţi de sosirea mea împreună cu ei”, a scris exploratorul, „erau gata să fugă. Mulţi dintre ei, suspicioşi, stăteau hăt departe”.

La fel ca Bambarre, Nyangwe era un loc plăcut, iar Livingstone era nerăbdător să câştige încrederea locuitorilor, indiferent cât avea de aşteptat pentru asta. De departe, satul aglomerat era unul dintre cele mai frumoase în care locuise în Africa. Oamenii erau extrem de inteligenţi. Aveau fildeş din belşug, încât decorau arcadele porţilor de la intrare cu astfel de colţi. Femeile erau uimitoare, cu o piele brun-deschis, nas frumos, buze inferioare cărnoase şi linii delicate ale bărbiei. Nu purtau veşminte, în afara unei curele din piele în jurul taliei, de care atârnau fire subţiri de iarbă, ornamentate, care le acopereau pubisul şi crăpătura dintre fese. Îşi împleteau părul în forme lungi şi sofisticate, care ieşeau în afara capului, în faţă, ca un parasolar, şi apoi se revărsa în bucle pe ceafă. Multe erau foarte pricepute la înot şi îşi ţineau respiraţia sub apă, scufundându-se pe fundul fluviului Lualaba pentru a culege stridii proaspete. Livingstone era chiar fascinat de femeile din Nyangwe.

Din nefericire, Livingstone nu era singurul străin fermecat de femeile din Nyangwe şi din alte sate ale regiunii Manyuema. În aceeaşi perioadă a călătoriei sale, arabii au dus comerţul lor cu sclavi tot mai adânc în centrul Africii, din cauza epidemiei de holeră din Zanzibar. Pentru că nu mai văzuseră arme de foc până atunci, membrii triburilor din regiunea Manyuema nu înţelegeau cu ce trăgeau în ei în vremuri de război. Se presupunea doar că nou-veniţii găsiseră o metodă prin care prindeau fulgerele şi că era inutil să ripostezi în aceste condiţii. Arabii, care iniţial erau îngroziţi de poveştile legate de canibalism în Manyuema, au împânzit în curând regiunea, furând fildeş şi răpind oameni la discreţie. Se dusese deja vorba în interior că

femeile din Manyuema aduceau venituri foarte mari pe pieţele de sclavi din Zanzibar. Frumuseţea lor era atât de uimitoare, încât mulţi dintre metişii omanezi ai Zanzibarului le cumpărau pentru a le fi soţii în loc să le încredinţeze haremului.

Livingstone nu plănuia să se căsătorească cu vreuna dintre aceste femei, pe care le studia zilnic în piaţa satului. Ceea ce nu însemna însă că era cast. Deşi era un slujitor al Domnului, avea slăbiciunile sale. Misionarului care venise pe meleagurile Africii ca un abstinent desăvârşit îi plăceau berea şi şampania şi adeseori în călătoriile sale avea o sticluţă de coniac, ori de câte ori reuşea să procure una. Era atras şi de femei – şi de sex. Era ceva firesc într-un loc unde, din cauza căldurii toride, era de preferat să fii dezbrăcat decât să fii complet îmbrăcat, unde oamenii consumau plăcerile carnale în afara casei, deoarece coliba familiei era prea mică pentru intimitate, unde sunetele înăbuşite ale iubirii pe furiş se auzeau în liniştea nopţii şi unde Livingstone, din când în când, dădea peste africani în timpul actului sexual. Nu era surprinzător că un văduv care lipsise perioade îndelungate din Anglia dorea compania unei femei.

De fapt, în paginile jurnalului, lui Livingstone îi fugeau gândurile la sex cu mult înainte ca Mary să moară. Consemnarea sa din 8 ianuarie1854, în care descria o prinţesă focoasă africană pe nume Manenko, era un comentariu despre sexualitatea provocatoare care se întâlnea la tot pasul în călătoriile sale. Livingstone a notat că „era o femeie înaltă, robustă, în jur de 20 de ani... de o nuditate înspăimântătoare. Nu datorită lipsei veşmintelor, pentru că, fiind o căpetenie, putea să fie la fel de îmbrăcată precum supuşii ei, ci datorită stilului ei particular de eleganţă vestimentară. În timpul unei discuţii aprinse cu membrii anturajului ei, făcea un pas înainte şi altul înapoi ca adevăraţii oratori... şi, aşa cum se întâmplă de obicei la conferinţele organizate de femeile civilizate, se apleca asupra celor care-i stârneau mânia şi spunea cu voce tare greşelile şi slăbiciunile lor de când se născuseră şi recunoştea cu disperare că nu avea să-i vadă mai buni”. Manenko l-a numit pe Livingstone „bărbăţelul meu” şi s-a plâns că îl lăsase „fără vlagă”. Era ceva normal pentru femeile din familiile regale ca Manenko să se culce, dacă aşa doreau, cu călătorii străini. Ipotetic, dacă lui Livingstone i s-a ordonat astfel, nu putea decât să plătească – ori să fie ucis.

De-a lungul anilor petrecuţi în Africa, mărturiile lui Livingstone din jurnal legate de sex s-au limitat la descrierea vie a femeilor frumoase pe care le-a admirat în călătoriile sale. Dar

într-o scrisoare intimă adresată lui G.E. Seward, consulul britanic cu care s-a împrietenit în timpul şederii sale în Zanzibar, în 1866, exploratorul a dezvăluit un amănunt revelator. În timp ce împărtăşea gândurile sale despre proviziile expediţiei şi despre ciudăţeniile traiului în Africa, Livingstone a dat dovadă de un orgoliu masculin care nu îi era specific, relatând lui Seward că avusese atâtea femei africane, încât se simţea ca un faimos şi prolific iubăreţ din Biblie. „La fel ca Solomon, am avut 300 de soţii prinţese (dar să nu-i spui doamnei Seward)” s-a confesat Livingstone conaţionalului său scoţian.

În mod cert, vastul continent negru arunca o vrajă puternică asupra străinilor care îl vizitau. De vreme ce 1871 era cel de-al cincilea an petrecut în căutarea Izvorului, caracterul lui Livingstone, asemenea lui Stanley, suferea zilnic schimbări din cauza complexităţii teritoriului.

16. O situaţie grea

Câmpia litorală a Africii de Est
Aprilie 1871
La 1 270 de kilometri distanţă de Livingstone

Călătoria de 1 120 de kilometri a lui Stanley din Bagamoyo până la lacul Tanganyika poate fi împărţită în trei etape aproximativ egale. Prima parte cuprindea porţiunea de la Oceanul Indian până la jungla de pe coastă. Cea de-a doua a început când traseul a urcat din junglă, ajungând la altitudinea de peste 450 de metri, apoi a continuat tot drumul prin savana înverzită şi deşertul sec până la Tabora, unde hamalii angajaţi la început erau eliberaţi şi înlocuiţi cu alţii, noi. Ultima treime o reprezenta înaintarea către Ujiji, pe malul lacului Tanganyika, care avea loc preponderent prin pădurea deasă şi plină de pietre mari.

Ziaristul ştia din documentarea sa că Burton şi Speke avuseseră nevoie de cinci luni ca să ajungă la Tabora, deci realiza că nu avea rost să se neliniştească de ritmul greoi de înaintare al caravanei. În schimb, Stanley a adoptat atitudinea unui turist plictisit după primele zile ale călătoriei, luând note şi căscând ochii la peisaj. Drumul prin câmpia litorală trecea prin mici sate şi traversa râuri. Femeile africane cu sânii dezgoliţi grădinăreau, excitând simţurile lui Stanley chiar şi atunci când faceau semne şi râdeau văzându-i vestimentaţia tip safari: cizme înalte până la genunchi, pantaloni şi cămaşă kaki şi glugă care să-i acopere tot capul, ferindu-l de razele soarelui. În jurul lor, era o abundenţă de plante căţărătoare cu rădăcini aeriene, iarbă de pădure, trestie, acacia, palmieri pitici cu frunze în formă de evantai şi iarba-tigrului. Pământul şi cerul erau însufleţite de un alai uimitor de păsări: pelicani, porumbei, gaiţe, ibisul sacru, fazani aurii, prepeliţe, şoimi şi vulturi care se roteau în văzduh. Maimuţele ţipau, iar pe drum mişunau şerpi mamba negri, mlădioşi şi rapizi, mamba verzi, cobre, vipere africane grase, vipere nocturne şi alte 17 specii de şerpi veninoşi.

Hipopotamii parţial scufundaţi se iţeau la suprafaţa râului Kingani. Stanley, închipuindu-se mare vânător, precum rivalul său Kirk, a tras în ei cu puşca de vânătoare. Alicele de metal doar au iritat uriaşele animale. Unele s-au mişcat. Altele l-au

ignorat. Totuşi, un mascul nervos a mugit către Stanley. Ziaristul a luat mult mai puternica puşcă Winchester, omorând pe loc hipopotamul.

În ciuda gestului său brutal, Stanley credea că ajunsese în Rai. „Ţinutul”, a scris el în prima săptămână euforică a călătoriei, „este la fel de sălbatic precum deşertul Sahara, deşi are un aspect mult mai plăcut. Într-adevăr, dacă primul om de la momentul creaţiei ar fi admirat lumea sa şi şi-ar fi dat seama de frumuseţea acestei părţi a Africii, atunci nu ar fi avut motiv de nemulţumire. În pădurile dese, dispuse ca nişte insuliţe într-o mare de verdeaţă, s-ar fi adăpostit de arşiţa amiezii şi ar fi găsit un refugiu pentru el şi nevasta lui în timpul înspăimântătorului întuneric. Dimineaţa, s-ar fi plimbat pe pajiştea înclinată, s-ar fi bucurat de prospeţimea ei şi s-ar fi îmbăiat într-unul dintre nenumăratele izvoare din preajma lui. Pădurile splendide, adânci şi răcoroase, îl înconjoară, iar în umbra lor păşesc oricâte animale doreşti. Un om poate să meargă, zile întregi, în orice direcţie, spre nord, sud, est şi vest, şi va avea parte de aceeaşi privelişte”.

Caravana lui Stanley s-a pus în mişcare înaintea zorilor, în timp ce Bombay ţipa „haideţi, haideţi” celor din tabără. Corturile au fost strânse. Mic dejunul s-a luat repede, iar marşul a pornit în jur de 6 dimineaţa. Întotdeauna Stanley rămânea ultimul ca să se asigure că nu lăsa nimic în urmă, apoi se aşeza în fruntea caravanei. Bombay ţinea coloana în ordine. Shaw călărea în spate, încurajându-i pe cei rămaşi în urmă. După-amiaza târziu, de fiecare dată când caravana oprea, erau culeşi în grabă mărăcini pentru construirea în jurul taberei a unei îngrădituri improvizate, numite *boma*, pentru a ţine la distanţă carnivorele pe timpul nopţii. Corturile lui Stanley şi Shaw erau aşezate în centru. Selim urma să aşeze în cortul lui Stanley hamacul, covorul şi pielea de urs şi să despacheteze veşmintele de schimb ale lui Stanley.

Între timp, hamalii şi soldaţii se împărţeau în grupuri de câte trei până la şapte oameni. Fiecare grup făcea propriul foc, gătea propria mâncare şi îşi construia coliba de dormit peste noapte. Mai întâi, se ridica un stâlp, apoi proptele bifurcate, grinzi din beţe mici şi scoarţe de copaci şi apoi iarbă, pentru acoperiş şi pentru pereţii laterali. Iarba era presărată şi pe sol, în chip de saltea. În cazul în care pământul era noroios, hamalii construiau paturi înălţate din pari şi iarbă.

Seara, după cină, oamenii fumau şi discutau în faţa focului de tabără până la orele 20 sau 21. Stanley nu stătea cu ei, preferând intimitatea cortului său. Îşi punea pijamaua din flanelă, şedea într-un scaun de campanie şi consemna în jurnal întâmplările de peste zi la lumina lămpii. Avea un scris curat şi cu înfloriturі. Notele sale erau lungi şi descriptive, pline de gânduri personale şi mărturisiri sincere, din care reieşeau şi frica, şi curajul.

Livingstone era destul de prezent în gândurile sale, dar Stanley îşi pierduse sentimentul de grabă. Africa era primul loc de pe pământ unde se bucura de controlul total al mediului din jurul său. Se vedea pe sine ca „un avangardist, un reporter, un gânditor, un lider”. Îi plăcea când hamalii şi soldaţii îl numeau Bana Mkuba – Marele Stăpân.

Dar Stanley nu deţinea controlul şi ştia asta. Aşa cum se temuse tot timpul, Africa avea o mare influenţă asupra viitorului său. Şi de parcă ar fi făcut glume pe seama lui, continentul şi-a încheiat idila cu el cu un pic de comedie. După doar o săptămână, jungla era tot mai deasă. Cea de-a patra caravană se oprise din cauza bolilor membrilor ei, în timp ce grupul lui Stanley avansa. Totuşi, ziaristul şi-a adus aminte de un avertisment din cărţile lui Burton, despre hamalii nesupravegheaţi care hoinăreau – asta în cazul în care călătoreau. Ceea ce se petrecuse cu expediţia de aprovizionare organizată de Kirk dădea temei acestei frici. De teamă ca cea de-a patra caravană să nu se întoarcă şi să pornească spre Bagamoyo, Stanley a ordonat alor săi să oprească până când întârziaţii îi ajungeau din urmă.

Până atunci, din cauza brizei de coastă fuseseră puţine insecte. Dar odată cu jungla acestea apăruseră. Muştele zburau deasupra taberei într-o varietate de forme şi mărimi care îl intrigau atât de mult pe Stanley, încât le-a cerut soldaţilor săi să prindă un pumn de insecte pentru propriile investigaţii. Ascultători, oamenii alergau în jurul taberei, prinzându-le din zbor. I-au adus prada lui Stanley, la cort. Copiindu-i pe Burton, Livingstone şi chiar Kirk, Stanley şi-a luat poza de savant pătruns de simţul datoriei, înregistrând descoperirile sale. A lăsat muştele să se aşeze pe el, studiindu-le mişcările. Era un tăun african mare, cu capul negru, mai lung cu o treime decât o albină, capabil să muşte până la sânge. O a doua insectă cânta ca un greier, dar era mai mică şi avea dungi albe pe abdomen. Cea mai mică insectă era brună, cu aripi lungi care o făceau să

pară mai mare decât un tăun de mărime medie. Nu scotea niciun sunet. Dar Stanley remarcase înainte că avea tendinţa de a ataca, în roiuri mari, caii şi catârii. Animalele urlau de durere. Sângele li se scurgea şiroaie pe picioare. Se zvârcoleau, muşcau şi şfichiuiau aerul cu cozile, dar muştele cele mici erau insistente. Odată ce dădeau de gustul sângelui, nu se lăsau. Aşa cum a aflat Stanley de la hamalii săi, doar caprele şi antilopele erau imune la acest parazit mic, maroniu. Chiar şi oamenii erau atacaţi. Hamalii i-au zis că micuţa muscă se numea „*chufwa*”. Doar mai târziu, Stanley a aflat că mai era cunoscută şi sub numele de „ţeţe”.

De asemenea, un alt fapt necunoscut pentru Stanley şi lumea medicală a acelor vremuri era că muştele ţeţe purtau un parazit microscopic, cunoscut ca *Trypanosoma*, care transmitea boala somnului. Dacă o muscă ţeţe se aşeza şi introducea trompa în pielea victimei – care se simţea ca o înţepătură, mai degrabă decât ca o muşcătură – şi începea să-i sugă sângele, avea capacitatea de a injecta parazitul, are apoi afecta sistemul imunitar, schimbându-i structura. În scurt timp, bolnavul suferea de febră, convulsii, vorbea nedesluşit, devenea confuz şi letargic. După câteva săptămâni, murea. Stanley nu ştia că boala somnului era incurabilă şi că, în fiecare an, ucisese mai mulţi oameni în Africa decât leii, hipopotamii şi crocodilii la un loc. El şi-a petrecut pur şi simplu seara în pijamaua lui din flanelă, jucându-se cu musca mică maronie de parcă ar fi fost o jucărie.

În dimineaţa următoare, îmbrăcat încă în pijamaua sa confortabilă şi largă, purtând încălţări de pânză groasă în loc de cizme, Stanley avea chef să meargă la vânătoare. Dacă un englez s-ar fi aflat în apropiere, Stanley nu ar fi visat la un gest atât de lipsit de eleganţă precum cel de a vâna în pijama, dar la o singură săptămână după ce plecase din Bagamoyo şi se despărţise de Kirk, trăia după un alt cod al bunelor maniere. Supravieţuirea şi confortul erau mai importante decât eticheta adecvată. Şi, după ce văzuse elefanţi, antilope gnu şi zebre pe drum, Stanley era nerăbdător să facă rost de carne pentru oala de gătit. Uitase pentru moment de Livingstone. De vreme ce a patra caravană încă nu se zărea nicăieri, Stanley era sigur că, „fiind la o distanţă rezonabilă de vânat, nu mă îndoiam că aveam să aduc ceva în tabără”.

Stanley a împins poarta cu ghimpi ce marca intrarea în *boma*. Avea un însoţitor care ţinea puşca. Au ajuns într-o câmpie unde iarba le ajungea mai sus de talie. Mergeau încet, fară să

vorbească. Verificau fiecare podeţ şi fiecare izvor în căutarea semnelor unui animal pitit. În curând, Stanley a descoperit urme de copite, balegă şi iarbă călcată, semn că mai multe antilope trecuseră pe acolo recent. Erau animale mici şi rapide, care se deplasau în turme şi erau bune de mâncat. Despărţindu-se de însoţitor, Stanley a pornit singur pe cărare. Deja se găsea la 1,6 kilometri distanţă de tabără.

Cărarea ducea în junglă şi urma cursul unui izvor. Ţinând în jos puşca, cu pijamaua udă de transpiraţie, Stanley a urmărit animalele de-a lungul apei timp de o oră. Urmele de copite şi iarba călcată indicau calea. Apoi, la fel de brusc cum apăruseră, urmele au dispărut. Din instinct, Stanley s-a întors pe unde venise, dar s-a pierdut în desişul junglei. Nici măcar compasul său de buzunar, în care avea încredere, nu indica direcţia către locul unde se afla în siguranţă. Aşa că a scrutat orizontul şi a ghicit. „M-am îndreptat către câmpia în mijlocul căreia se afla tabăra noastră”, a scris el mai târziu.

Era o alegere dătătoare de speranţă, dar care s-a dovedit greşită. Stanley s-a orientat şi şi-a stabilit traseul. Dar după câţiva paşi, o creangă de acacia plină de spini i-a agăţat cracul drept al pijamalei şi l-a rupt până jos. Clătinându-se pentru a-şi păstra echilibrul, o altă creangă i-a prins pijamaua la şold, rupându-i din nou flanela. Doi paşi mai departe, un lujer de aloe i-a apucat cracul stâng al pijamalei, lăsându-l cu ambele picioare neprotejate.

Un om mai puţin hotărât sau mai pragmatic s-ar fi oprit pentru a se calma sau pentru a stabili un alt traseu. Dar Stanley, cu picioarele expuse şi cu zdrenţele pijamalei atârnându-i, a mers înainte. După un singur pas, un cârcel de viţă i s-a agăţat de gleznă şi l-a pus la pământ. În loc să cadă peste o altă viţă sau în nămolul negru al junglei, Stanley s-a întins peste un mănunchi de ghimpi. A urlat de durere, dar frunzele groase ale junglei şi subarboretul încâlcit estompau zgomotul agoniei sale. Picioarele îi sângerau. Ghimpii se rupseseră şi îi pătrunseseră în piele. Frumoasa pijama din flanelă care îi oferea atât de mult confort în timpul nopţii, făcându-l să uite de chinurile Africii cu căldura ei plăcută, se transformase în nişte zdrenţe murdare atârnându-i de corp. În toate sensurile, Henry Morton Stanley era gol.

Tânărul jurnalist s-a smuls din mănunchiul de ghimpi şi s-a lăsat în nămol, pentru a cântări asupra situaţiei. Salvarea sa era că nu pierduse arma şi compasul. Cu puşca într-o mână şi

compasul în cealaltă, Stanley s-a târât prudent pe lângă peticul de ghimpi în căutarea urmelor sale pierdute. „Am fost obligat să merg în patru labe, ca un copoi adulmecând urmele”, a scris el. Adăugând parcă şi o batjocură la rănile sale, o plantă ale cărei frunze emanau un miros pătrunzător, fetid l-a izbit în faţă, în timp ce scormonea prin junglă. O durere ascuţită, ca arsura provocată de sucul ardeiului de Cayenne, i-a străpuns carnea şi rănile de pe faţă s-au iritat. Şi, una peste alta, transpira atât de tare, de parcă apa ar fi fost filtrată prin corpul său. „Aerul înăbuşitor al acestei jungle dese – un aer umed şi fierbinte – mă gâtuia; sudoarea îmi curgea prin toţi porii, încât până şi fâşiile de flanelă care-mi rămăseseră se făcuseră leoarcă de parcă ar fi trecut printr-un potop”[1], a consemnat Stanley mai târziu.

Când, în final, a scăpat din junglă şi s-a ridicat din nou în picioare, Stanley a privit înapoi spre iadul verde. Întregul său corp era un colaj de răni adânci, julituri şi înţepături. Dacă îmbrăcămintea sfâşiată şi corpul acoperit de noroi nu îl indicau drept un african *ingénue*, atunci bronzul de fermier cu siguranţă o facea. Umilit şi istovit, Stanley a suportat privirile şi chicotele membrilor caravanei, când şi-a regăsit *boma* şi s-a întors la loc sigur, din nou. S-a dus la cortul lui, unde s-a spălat şi şi-a schimbat hainele. Deja jurase că nu va mai intra în jungla africană. „Când am ieşit, în sfârşit, de acolo şi am putut răsufla în voie, m-am jurat să nu mai pătrund niciodată în adâncurile junglei africane, dincolo de zidul acestor desişuri de spini, decât în caz de necesitate absolută”[2].

Africa nu avea să-i lase altă opţiune. Jungla va fi omniprezentă în călătoriile sale până când câmpiile tropicale de coastă lăsau locul lăstărişului răzleţ, ce avea nevoie de puţine ploi, numit *nyika*, şi care facea trecerea spre spaţiile întinse ale savanei. Chiar dacă nu era cazul, Stanley era prea extaziat de continentul negru pentru a rămâne supărat. Din primele momente în care a jurat că va ocoli jungla, manifesta din nou o mare afecţiune faţă de frumuseţea şi pericolele Africii. „În ciuda hainelor mele rupte şi a rănilor de pe piele”, a recunoscut el în jurnal, „în timp ce priveam peste câmpiile vălurite, minunate, cu mantia lor de verdeaţă, cu hotarele de păduri nobile, pline cu frunziş primăvăratic şi mă uitam la insuliţele drăguţe, împădurite, din mijlocul acestui spaţiu vast, nu puteam decât să-l

[1] Henry Stanley, *op.cit.*, p.79.
[2] Henry Stanley, *op.cit.*, p.80.

laud. Cu fiecare zi, ţinutul îmi câştiga respectul, până în punctul în care am simţit că urmez nişte comenzi şi că, indiferent de cât de bolnav aş fi fost, aveam datoria să merg mai departe”, a scris el. „Zi după zi, cortina ca un giulgiu a dispărut şi perspectiva tristă a devenit luminoasă”.

În zilele următoare, Stanley a ajuns la o înţelegere cu Africa. Nu era deloc acel loc coşmaresc, ci un ţinut populat şi întins, de o splendoare inimaginabilă anterior. Era insula la care visase cu ani în urmă, la Aden, un loc unde niciun alt om nu poruncea destinului său. Chiar şi înainte de Aden – când, adolescent fiind, îşi lăsase familia în urmă dintr-un capriciu şi plecase pe mare din Anglia –, Stanley căuta un asemenea loc. Descoperirea lui era împlinirea unor năzuinţe îndelungate, iar obstacolele erau, de fapt, o încurajare.

Ca şi cum ar fi simţit euforia lui Stanley, Africa l-a testat încă o dată revărsându-şi ploile. În 1 aprilie, un potop a inaugurat sezonul musonilor. Infatuarea lui Stanley faţă de Africa s-a risipit, fiind înlocuită de o realitate: fiecare kilometru care urma avea să reprezinte câte o provocare, întrerupte de momente de strălucitoare, deşi amăgitoare frumuseţe. „Aversele erau furiosul mesager al sezonului *masika*, în puhoaie suficient de bogate cât să descurajeze ardoarea şi dragostea pentru Africa pe care o manifestasem în ultima perioadă”.

Apoi, Stanley a întâmpinat un obstacol şi mai serios. În timp ce aştepta în continuare, în ploaie, apropierea celei de-a patra caravane, aflate în întârziere, ţinut pe loc zi după zi, în loc să înainteze către Livingstone, oamenii lui Stanley au început să dezerteze. La plecare, furau echipament, pânzeturi şi provizii. Alţii sufereau din cauza diverselor dureri provocate de ploi – febră, friguri, o misterioasă „slăbiciune în şale”. Selim avea malarie şi chiar şi voinicul Bombay suferea de reumatism. Într-un final, în 4 aprilie, la o săptămână după ce a început aşteptarea lui Stanley, a sosit cea de-a patra caravană, ai cărei membri şi-au anunţat cu bucurie prezenţa prin focuri de muschetă. Khamisi, hamalul ce avea dureri de şale, a găsit, în toată zarva, destulă putere ca să dezerteze, furând, înainte să o ia din loc, două capre, provizii din caravană şi efecte personale ale mai multor tovarăşi de-ai săi hamali.

Stanley se săturase. Fusese sever cu oamenii săi, dar se opusese la folosirea forţei. Totuşi, hoţia şi dezertarea trebuiau să înceteze, altfel, în scurt timp, urma să rămână fără niciun fel de provizii. La ordinul lui Stanley, doi sipai înarmaţi au pornit în

căutarea lui Khamisi pentru a-l aduce înapoi, utilizând toate mijloacele necesare.

În timp ce căutătorii au pornit după Khamisi spre est, către Bagamoyo, Stanley a dat ordin membrilor expediţiei să ridice tabăra şi să plece către vest. În 8 aprilie, treceau prin junglă, care mirosea atât de dezgustător, din cauza plantelor şi a putreziciunii, încât Stanley se temea ca oamenii, de greaţă, să nu se prăbuşească. Cărarea era lată de doar un picior. Au ajuns „în mijlocul unui desiş nespus de încâlcit, între două ziduri spinoase, ale căror crengi ca nişte piroane se întind gata să agaţe tot ce se găseşte mai sus de patru picioare de la pământ”[1].

După ce a suferit din cauza spinilor, a ploilor, dezertărilor şi a junglei dese, într-un final Stanley s-a confruntat cu cel mai întunecat demon al Africii. În 10 aprilie, „întâlnirăm o privelişte banală în acest colţ de lume, un grup de sclavi care erau duşi spre coastă. Sclavii nu păreau câtuşi de puţin abătuţi, dimpotrivă, păreau pătrunşi de voioşia filosofică a voiosului servitor al lui Martin Chuzzlewit”, a remarcat Stanley, referindu-se la cartea popularului autor Charles Dickens. În continuare, a notat un fapt surprinzător: atât sclavii, cât şi cei care îi luaseră în captivitate erau africani. „Dacă nu ar fi fost lanţurile, ţi-ar fi venit greu să deosebeşti stăpânul de sclav: trăsăturile şi fizionomia erau identice – blândul aer blajin cu care ne priveau era la fel de întipărit pe toate chipurile. Lanţurile erau grele, bune să priponeşti cu ele până şi elefanţii, dar nu cărau nimic altceva şi se poate ca povara lor să nu o fi depăşit pe cea a hamalilor”[2].

În mod clar, Stanley călătorea printr-o regiune diferită de oricare alta de pe pământ. Şi, în timp ce se uita la sclavi şi la negustorii de sclavi ca la nişte fiinţe ciudate, privirea lor spunea că Stanley era cel ciudat: era alb, neînsoţit şi deţinea controlul propriului său destin – cu tot ce însemna asta.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 87.
[2] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 89.

17. Malaria

Mlaştina Makata
Aprilie – mai 1871
La 1 220 de kilometri distanţă de Livingstone

Luna aprilie constituia un amestec înăbuşitor de fenomene meteorologice şi boli – ploi torenţiale şi mărunte, tunete, friguri, febră, umiditate, transpiraţie, epuizare fizică şi moarte –, însoţite de zgomotul picioarelor şi al copitelor care păşesc cu greu prin nămol. Caravana nu reuşea să-şi găsească un ritm propriu, în contextul în care musonii încetineau înaintarea oamenilor la mai puţin de un kilometru pe oră. În aprilie, hamalii se îmbolnăveau atât de des, încât caravana a parcurs doar 14 dintre cele 29 de zile prevăzute la început pentru expediţie. Stanley ar fi putut îmbunătăţi ritmul de înaintare al caravanei dacă ar fi adus suficiente medicamente pentru hamali, precum şi pentru el – dar nu o făcuse. Singura soluţie era oprirea, când bolile secerau o parte dintre membrii caravanei.

În mod ironic, Stanley, nou-venit în Africa, era titanul grupului, neatins de boli. Îşi explica sănătatea de fier prin cele câteva accese de febră a mlaştinii din Arkansas, asemănătoare cu malaria, de care suferise în adolescenţă imediat după ce a ajuns în America şi a început demersurile pentru schimbarea identităţii. Stanley spunea că era mult mai robust pentru că rezistase „paludismului”. Aşa că, deşi moralul membrilor caravanei scădea din cauza ploilor şi a bolilor, Stanley insista tot mai mult pentru urmărirea lui Livingstone. Fiind un individ cu probleme de concentrare, Stanley dorea cu înflăcărare să acţioneze. Inactivitatea îi prilejuia prea mult timp pentru meditaţie, ceea ce îi provoca tristeţe. A scris: „Mă simt mai confortabil şi mai optimist când călătoresc, decât când mă enervez în tabără din cauza unor întârzieri ce nu puteau fi evitate”.

Lui Stanley îi plăcea că fiecare zi petrecută pe traseu era o nouă aventură. Uneori, calea spre Ujiji era îngustă, alteori, de lăţimea unui drum, dar mereu încadrată de nămol şi vegetaţie. Caravana trecea cu greu prin păduri de tamarini, acacia şi mimoze. Râuri ca Ungerengi, unde bananierii şi copacii *mparamusi*, înalţi de peste 20 de metri, cu trunchiul gros,

creşteau de-a lungul malurilor, erau umflate din cauza viiturilor. Întreaga caravană trebuia să treacă peste ele – o sarcină deloc uşoară pentru un hamal cu povară de 32 de kilograme. În timpul nopţilor, tot mai friguroase, se acopereau cu două pături, pe măsură ce traseul urca la o altitudine de peste 300 de metri. Insectele se găseau la tot pasul. Tăuni, muşte ţeţe, viespi, furnici negre, furnici albe, furnici roşii, miriapode şi gândaci mişunau pe cei patru pereţi ai cortului lui Stanley în fiecare noapte, târându-se pe corpul său şi zburând în pânza de cort – erau atât de multe specii de gândaci care se încolăceau, zumzăiau şi muşcau, încât s-a lăudat în scrierile lui că o colecţie ştiinţifică de insecte nu se putea compara cu varietatea şi numărul lor.

Hiene – care speriau catârii doar prin mirosul lor – dădeau târcoale perimetrului taberei pe timpul nopţii, aşteptând ca un membru imprudent al expediţiei, om sau animal, să se aventureze afară. Pe măsură ce satele se aflau la distanţă tot mai mare, hrana, cel mai important produs, s-a împuţinat. Vânătorile procurau doar exemplare mici, precum potârnichi, prepeliţe şi porumbei, dar micile păsări nu furnizau suficientă carne pentru întreaga caravană.

Moralul a fost din nou încercat când dezertorul şi hoţul Khamisi a fost prins, legat şi adus în faţa unui tribunal format din hamali şi soldaţi. L-au condamnat să fie biciuit cu biciul catârului Marelui Stăpân. „Lacrimile de durere” ale lui Khamisi, căruia servitorii i-au administrat 13 lovituri de bici, au alungat din tabără şi ultima fărâmă de bucurie.

Apoi, de parcă boala l-a bătut pe umăr şi a pătruns în corpul său brusc, Stanley a îndurat prima sa zi de febră africană. „Am capitulat imediat în faţa bolii”, a recunoscut el în jurnal, în 20 aprilie. „Mai întâi, s-a manifestat o stare de slăbiciune, cu o predispoziţie la somnolenţă; apoi, a apărut durerea din coloana vertebrală, care, pornind de la şale, a urcat spre vertebre şi s-a extins în jurul coastelor până când a ajuns la umeri, unde, s-a simţit ca o durere surdă”. Suferinţa s-a înteţit, provocând „vedenii nebuneşti, dureri îngrozitoare de cap şi indispoziţie teribilă”. Douăsprezece ore mai târziu, suferinţa trecea. Stanley nu ştia dacă fusese o febră sau un acces puternic de malarie. Indiferent de natura durerii, a ingerat doze mari de chinină amară în următoarele trei zile. În timp ce frigurile îl scuturau în fiecare noapte, Stanley tremura sub o blană grea de urs. Fără ca Stanley să ştie, caravana se pregătea să înfrunte cel mai mare

obstacol de până atunci. Era esenţial ca Marele Stăpân să fie sănătos.

Au ajuns în faţa acestuia după o plimbare printr-o pădure plăcută, cu pământ roşu, afânat. În cea mai mare parte a anului, ceea ce se întindea în faţa lor purta numele de râul Makata. Afluentul leneş şi tulbure măsura doar 12 metri lăţime. Dar, în perioada anotimpului ploios, Makata exploda. Râul săpa porţiuni mari de teren din malurile sale, apoi se revărsa. În unele locuri, ajungea la peste 1,5 kilometri lăţime. Zonele joase din împrejurimi musteau de apă, până când întreaga câmpie dintre munţii Useghara şi satul Simbaweni era inundată. Mlaştina apărută din senin avea 72 de kilometri dintr-un capăt în celălalt. În medie, smârcurile mlaştinii Makata erau adânci cam de un 0,30 metri. Dar urmele uriaşe ale copitelor girafelor, elefanţilor şi bivolilor creau găuri de cinci ori mai mari decât acea adâncime. Hamalii intrau în ele frecvent în timp ce înaintau. Catârii, cu grelele lor poveri, păţeau la fel şi, uneori, erau prinşi sub apă.

Orele nesfârşite de mers obositor prin apa murdară şi neagră erau ca o otravă pentru moralul şi sănătatea deja zdruncinate ale membrilor caravanei. Pe măsură ce sfârşitul fiecărei zile se apropia, scrutau orizontul în căutare de movile înălţate deasupra nivelului mlaştinii, unde să ridice tabăra. Ploile neîntrerupte după lăsarea întunericului şi absenţa tufişurilor şi a copacilor, cu ajutorul cărora să ridice colibe pentru odihnă, făceau ca nopţile să fie la fel de îngrozitoare.

Pătrunzând tot mai adânc în mlaştină, condiţiile s-au înrăutăţit. Trestii înalte, ca nişte garduri subţiri de vegetaţie, le opreau înaintarea. Adâncimea apei a crescut, iar membrii expediţiei îşi găseau tot mai greu curajul de a păşi de pe movilele uscate, refugii pentru dormit, în apa tulbure. Timp de cinci zile, Expediţia ziarului *Herald* a stăruit prin Makata. Era imposibil să găsească hrană şi nu se punea problema de a vâna. Hamalii epuizaţi şi înfometaţi mutau poverile de pe umeri deasupra capetelor, ca să menţină uscate preţioasele pânzeturi. Frigurile simple erau ultima grijă, pe măsură ce boli mult mai grave îi loveau. „Mai întâi, albul Shaw a contractat teribila febră din Africa de Est, apoi băiatul arab Selim”, a scris Stanley. „Apoi soldaţii, unul câte unul, iar variola şi dizenteria făceau ravagii printre noi”. Un hamal s-a stins. Catârii mureau câte doi sau trei. Chiar şi câinele Omar a luat dizenterie. Şi el a murit.

Într-un final, a venit rândul lui Stanley să sufere de dizenterie. Boala a fost cauzată de o serie de factori biologici

periculoşi şi aproape că era imposibil de evitat în condiţiile junglei inundate. Bacteria pătrundea în organism prin apa murdară de băut şi din apa mlaştinii Makata care infecta rănile deschise. Bacteria se cuibărea în membrana mucoasă a pereţilor intestinali, iar intestinele sângerau pe măsură ce bacteria pătrundea mai adânc. A urmat o diaree plină cu sânge şi mucus, în timp ce organismul încerca să învingă boala. Odată instalată febra, urmau accesele de greaţă şi de vomă. Diareea frecventă ducea la deshidratare, deoarece bolnavii pierdeau lichide. Din cauza lipsei de apă, deveneau letargici. Slăbeau tot mai mult, deoarece hrana trece prin organism fără să asigure nutriţia. Uneori, dizenteria se vindeca după două-trei zile; alteori, era fatală.

În timpul Războiului Civil, lâncezind într-un lagăr de prizonieri de război situat lângă Chicago, Stanley a văzut cum camarazii săi confederaţi au murit din cauza dizenteriei. Şi el s-a aflat în pragul morţii. Acum, acelaşi lucru se petrecea în Africa. Dizenteria îi măcina organismul din interior, dar Stanley nu a murit. Totuşi, într-o singură săptămână a pierdut un sfert din greutatea corporală, ajungând de la 77 de kilograme la 59 de kilograme – „doar piele şi os”.

Stanley nu avea de ales decât să înainteze. Se afla în mijlocul mlaştinii. Dar mergând prin Makata, încercând să-şi menţină autoritatea supremă chiar şi când oamenii dădeau semne că îl urăsc şi că sunt nerăbdători să se întoarcă, era extrem de dificil. Stanley a băut cu lăcomie trei sticle cu o băutură pentru intestine celebră, numită Collis Brown’s Chlorodyne, fără să vadă vreo îmbunătăţire a stării sale. A suferit ruşinea de a voma şi de a se spăla în apa sălcie, iar şi iar. În comparaţie cu asta, incidentul cu pijamaua din flanelă era o jenă banală.

În 4 mai, după cinci zile lungi, caravana a plecat din Makata. „După ce mlaştina, cu ororile ei, lăsase o impresie nepieritoare în minţile noastre, nimeni nu era dispus să uite oboseala şi greaţa pe care ne-o provocase”, a scris Stanley, uşurat. Bolnav încă, a oprit caravana în satul Rehenneko, pentru refacere. Aerul proaspăt şi o porţie mare din pudra Dover din cufărul său cu medicamente l-au ajutat să-şi trateze dizenteria.

Acolo, la poalele munţilor Usagara, înconjurat de păduri de bambuşi şi de izvoare cu apa cristalină, s-au odihnit timp de patru zile. Întreaga caravană avea nevoie de împrospătare, mai ales hamalii: doar cinci catâri au supravieţuit trecerii prin

mlaştină. Încărcăturile lor de 68 de kilograme au fost împărţite între hamali.

Exista şi un mic motiv de sărbătorire la Rehenneko: se încheia anotimpul musonului. Pe vreme mai uscată, era uşor de presupus că lanţul de boli şi de trândăvie avea să se rupă în curând. Cu toate acestea, bucuria dura puţin, pentru că locul ploilor era luat de arşiţa legendară a Africii. La două zile după ce caravana „de oameni şi animale sleite de puteri” a început urcuşul pe terenul de granit şi de gresie roşie din munţii Usagara, temperatura a ajuns la 53°C.

18. Parlamentul

5 mai 1871
Londra

În timp ce Stanley stătea întins în cortul său după ce scăpase din mizeria mlaştinii Makata, iar corpul său lupta pentru a învinge dizenteria; şi, în timp ce Livingstone îşi începea a cincea săptămână de aşteptare a canoei ce avea să-l ducă la Izvor, secretarul britanic al externelor, Earl Granville, a luat cuvântul în Camera Lorzilor. Ministrul, în vârstă, era îmbrăcat impecabil. Când a început să vorbească, vocea i s-a auzit clară în încăperea îngustă. Lorzii, aşezaţi pe locurile lor, priveau unii la ceilalţi peste culoarul central al Camerei. La un capăt al sălii dreptunghiulare se găsea tronul de aur al reginei Victoria, pe care aceasta îl ocupa la deschiderea Parlamentului. La capătul opus, o uşă dădea spre un coridor, lung, de piatră care făcea legătura dintre Camera Lorzilor şi Camera Comunelor. Uşa aceea, în timpul primelor cuvinte rostite de Granville, era închisă.

Familia lui Granville servise Anglia cu cinste de peste o sută de ani, dar Earl Granville avea prea puţină experienţă în domeniul politicii externe când a devenit secretarul externelor în mandatul prim-ministrului Gladstone, la moartea lordului Clarendon, în iunie 1870. În acea vreme, Granville era îngrijorat că funcţia ar fi fost prea mare pentru el. A fost însă încurajat când subsecretarul său permanent, un bărbat cu 20 de ani de experienţă în diplomaţie, a jurat că nu „cunoscuse o perioadă liniştită în politica externă şi că nu avea cunoştinţă de vreo problemă importantă pe care să nu o poată rezolva”.

Peste trei săptămâni, Napoleon al III-lea, încercând să demonstreze că este puternic după eşecurile din Mexic şi Austria[1], a declarat război Germaniei. Cancelarul german Otto

[1] În 1859, Napoleon al III-lea, preşedinte (1848 – 1852) şi împărat al Franţei (1852 – 1870), s-a aliat cu Regatul Sardinia împotriva Imperiului Habsburgic, implicându-se astfel în al Doilea Război Italian pentru Independenţă. Între francezi şi austrieci s-a semnat Armistiţiul de la Villafranca, după doar două luni. Chiar dacă a fost încununată cu succes, campania a fost criticată de cetăţenii francezi. Doi ani mai târziu, Napoleon al III-lea a hotărât invadarea Mexicului. După câteva victorii promiţătoare la începutul campaniei, în 1866, francezii şi-au

von Bismarck a acceptat provocarea. În ceea ce avea să devină o temă recurentă în următorii 70 de ani, Germania a invadat Franţa în 2 august 1870. O armată de 400 000 de soldaţi germani a mărşăluit către Paris. Apatica armată franceză număra jumătate pe atât şi era capabilă doar de o rezistenţă minimă. În septembrie, chiar în timp ce germanii continuau înaintarea lor neînduplecată către capitala franceză, Napoleon al III-lea a fost luat prizonier. Parizienii s-au apărat în faţa germanilor, dar pentru o scurtă perioadă de timp. Oraşul Luminilor, atât de grăitor refăcut de Haussman, a fost asediat patru luni. În timp ce Livingstone se odihnea, mânca şi nota în jurnal, în inima Africii, fără să cunoască întâmplările din lumea de afară, locuitorii Parisului supravieţuiau cu şobolani şi animale de companie până când s-au predat ocupanţilor germani, într-un final, în ianuarie 1871. Napoleon al III-lea a plecat în exil – în Marea Britanie, în mod ironic, acelaşi stat care îl exilase pe unchiul său într-unul dintre cele mai izolate locuri ale lumii, cu un secol în urmă.

Ca să fim îngăduitori, primul an petrecut de Granville în serviciu a fost o probă de foc. Sarcina delicată de a menţine iluzia puterii britanice în afacerile europene, păstrându-şi neutralitatea, fusese responsabilitatea sa. Dar, în mai 1871, când Granville se pregătea să îşi ţină discursul, lumea se întorsese la calmul de dinaintea războiului. În Germania, se negociau aspectele teritoriale şi financiare ale predării francezilor. Tratatul de la Frankfurt, care putea să fie semnat dintr-o clipă în alta, avea să restaureze pacea în Europa. Îi oferea, de asemenea, lui Granville veşti bune pe care să le împărtăşească în Parlament colegilor săi.

În acea dimineaţă, în mod neaşteptat, o altă ştire optimistă parvenise din Zanzibar.

„Sunt convins că Domniile Voastre vor fi bucuroase să audă”, a început Granville, fiecare silabă a cuvintelor auzindu-se bine, datorită formidabilei acustici a casei Lorzilor, „că s-au primit mesaje în această zi la Ministerul britanic de Externe de la doctorul Kirk, consulul britanic în funcţie la Zanzibar, conţinând informaţii despre siguranţa doctorului Livingstone”.

În continuare, Granville a spus că, datorită eforturilor lui Kirk, ajutoare străbăteau în grabă Africa. „Se pare că nevoile imediate

---

retras trupele (n. tr.).

ale lui Livingstone au fost satisfăcute de arabi”. Consulul britanic în funcţie se îngrijea de restul.

Strigăte de „*hear, hear*”[1] au umplut Camera Lorzilor. Pentru o clipă, se uitase de Franţa şi Germania. Având în vedere că Baker se apropia dinspre nord, iar Kirk gestiona lucrurile în Zanzibar, era clar că britanicii aveau sub control chestiunea David Livingstone. În cazul în care trăia, se punea doar problema cine avea să îl găsească primul.

[1] „Bravo! Bravo!”, „Foarte bine” (n. tr.).

19. Revolta

Munţii Rubeho
Mai 1871
La 1 080 de kilometri distanţă de Livingstone

Misiunea secretă a lui Stanley – a cărui ambiţie era necunoscută lumii – presa către interior, chiar şi când divergenţele dintre oamenii săi escaladau. Ca să vadă caravana înaintând, Stanley devenise un mic despot. Cu toate că fusese biciuit şi molestat sexual în timpul copilăriei, nu simţea niciun fel de milă faţă de cei slabi. Dacă el era bolnav, caravana se oprea. Totuşi, zilele în care caravana staţiona din cauza hamalilor bolnavi se împuţinau. Dacă vreun membru al caravanei – altul decât el, fie alb, fie negru – se îmbolnăvea, atunci îl lăsa în urmă, îl biciuia sau se oprea, apoi se plângea în jurnalul său de oamenii lui, care simulau boli. În Africa, pentru prima dată în viaţa lui, Stanley avea puterea absolută – nimeni nu putea să îl respingă, nimeni nu putea să-l numească lepros. Se lăuda cu abilitatea lui de a produce durere, de parcă îşi căuta scuze ca să lovească cu biciul un spate dezgolit. În mintea lui, totul făcea parte din aventura lui de a deveni mai bun. „Poate că la regele Solomon înţelepciunea era rodul inspiraţiei sau, poate, al spiritului de observaţie; eu deveneam înţelept datorită experienţei, şi eram nevoit să remarc că, dacă noroiul şi umezeala subminau energia fizică a celor trândavi din fire, o bătaie zdravănă făcea minuni pe spinările lor, redându-le vigoarea necesară pentru o activitate temeinică, uneori chiar frenetică”[1], a scris, mândru, Stanley.

Hamalii erau biciuiţi pentru tentative de dezertare, un bucătar indian a fost alungat din tabără pentru hoţie, un soldat a fost pedepsit pentru că fusese prea bolnav ca să treacă vadul în mlaştina Makata, iar croitorul Abdul Kader a fost acuzat public că era cel mai neputincios om în viaţă – apoi biciuit. „Virtutea unei lovituri bune de bici a fost testată de către mine astăzi”, s-a făli Stanley. „Şi oricine se poate asigura că Abdul Kader (şi ar putea să le povestească tuturor cunoscuţilor, rudelor şi celor din aceeaşi rasă cu el) nu va mai însoţi vreun alb niciodată în Africa”.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 114.

Stanley şi-a descoperit rasismul în perioada adolescenţei, în New Orleans, şi l-a văzut manifestându-se mai intens când a luptat alături de Confederaţie în Războiul Civil. Avea obiceiul de a-şi modela comportamentul după personajele masculine autoritare, iar modul în care îi trata pe africani era copiat după aroganţa de tristă faimă a generalilor George Custer şi Philip Sheridan, din timpul luptelor cu indienii Cheyenne, în 1867. Custer şi Sheridan credeau că amerindienii ar fi trebuit trataţi ca nişte copii. Stanley a preluat această atitudine faţă de africani. Erau toleraţi, dar se înţelegea că populaţia băştinaşă erau cetăţeni de mâna a doua, aflaţi sub autoritatea albilor.

Stanley nu era atât de radical precum Custer şi Sheridan. Dar, la fel ca Sheridan, care a devenit tot mai arogant în relaţiile cu amerindienii pe măsură ce a dobândit mai multă putere, Stanley a arătat o latură întunecată a caracterului său în timp ce înainta tot mai adânc în Africa. Ziaristul mulţumit odinioară să consemneze acţiunile celorlalţi, individul inocent, privind cu ochi mari în jurul lui, în timp ce cobora de la bordul vasului *Falcon*, în Zanzibar, emoţionatul nou lider care se făIea cu caravana sa la plecarea din Bagamoyo – toate aceste aspecte ale personalităţii sale au dispărut. În locul lor se manifesta un conducător pedant şi tiranic. Era dornic să întreprindă orice era necesar ca să-l găsească pe Livingstone pentru ziarul *New York Herald*. Chiar şi atunci când oameni au pierit pentru cauza lui, Stanley stabilea un nou standard pentru jurnalismul de aventură. Până şi corespondenţii de război veterani, precum legendarul W.H. Russel, de la *Times*, păreau inactivi în comparaţie cu el.

Cei doi oameni care duceau greul comportamentului agresiv al lui Stanley erau Bombay şi Shaw. Stanley îşi descărca toate frustrările şi temerile asupra celor doi. Faimosul Bombay nu era în stare să facă nimic bun, în ochii lui Stanley, de parcă umilindu-l pe curajosul soldat se ridica la statutul lui Burton şi al lui Speke. Fiind un rasist într-o perioadă în care ura de rasă nu doar că era trecută cu vederea, ci chiar considerată o atitudine normală, Stanley nu avea nicio problemă să-l trateze pe Bombay, bărbat în vârstă de 50 de ani, ca pe un copil ignorant. „Enervându-mă, i-am enumerat păcatele lui faţă de mine”, a notat Stanley după ce a ţipat la Bombay la miezul nopţii, lângă focul de tabără, în prezenţa tuturor membrilor expediţiei. Pe lista păcatelor figurau pierderea unei capre, plăcerea de a se uita noaptea fix la focul de tabără şi incapacitatea de a-l localiza pe bucătarul dezertat. Stanley l-a retrogradat pe Bombay în acea noapte, înlocuindu-l

cu Mabruki, un hoţ cu mâini diforme, despre care Stanley ştia că era detestat de Bombay.

Shaw merita ceva mai mult furia lui Stanley. De vreme ce era alb, Stanley prefera să-l pedepsească pe Shaw printr-un dispreţ subtil, decât să-l umilească public. Marinarul s-a dovedit a fi un ipohondru leneş ale cărui calităţi marinăreşti nu au fost necesare şi a cărui frică de Africa l-a condus la nenumărate ameninţări cu demisia. Shaw îi agresa pe hamali şi pe soldaţi, călărea un măgar tot timpul, în loc să meargă pe jos, şi suferea de o boală venerică – deşi nu se ştia dacă o adusese cu el din călătoriile sale pe mare sau o contractase într-una dintre numeroasele lui hârjoneli cu femeile din satele africane. Ca semn al autorităţii sale, fostul răsculat a preferat să fie apelat cu numele Bana Mdogo sau Micul Stăpân. Şi, cu toate că Stanley i-a permis lui Shaw luxul de a avea propriul cort şi, ocazional, un servitor, frica marinarului de Africa era în dezacord cu politica lui Stanley, dornic ca misiunea să fie un succes cu orice preţ. Shaw şi-a pierdut cumpătul la începutul călătoriei, numindu-l pe Stanley un ingrat greu de mulţumit şi un supraveghetor de sclavi. A jurat să-l părăsească pe Stanley şi să se alăture primei caravane ce se deplasa spre est, pe care o vor întâlni în cale.

Stanley, care în raport cu Shaw şi-a păstrat comportamentul detaşat al unui conducător, i-a reamintit de salariul primit în avans la Zanzibar – cel pe care îl băuse în dimineaţa plecării pe mare. Cu excepţia cazului în care Shaw ducea la bun sfârşit restul contractului său, Stanley a promis să păstreze bunurile personale ale marinarului.

Shaw a dat înapoi, dar a susţinut în continuare că Stanley era nebun. Era doar o chestiune de timp până când cei doi aveau să se confrunte din nou, până când Farquhar să reapară în scenă. Cel mai adesea, revolta este o conspiraţie a nefericiţilor, mai degrabă decât o acţiune individuală, şi, câtă vreme singurul şef al lui Shaw a fost Stanley, atunci furia lui nu avea altă posibilitate de eliberare. Shaw nu putea vorbi swahili sau hindustani, cele două limbi folosite de hamali şi de soldaţi. Dar, în momentul când cea de-a cincea caravană a lui Stanley şi Shaw a ajuns din urmă cea de-a treia caravană, condusă de Farquhar, totul s-a schimbat.

A treia caravană s-a oprit când Farquhar s-a îmbolnăvit de elefantiazis, o formă de lepră declanşată de viermi microscopici filaria care invadează organismul. Paraziţii i-au blocat sistemul limfatic, cauzându-i lărgirea şi îngroşarea ţesuturilor. Elefantiazis

poate provoca umflarea accentuată a testiculelor, precum şi mărirea picioarelor şi a braţelor până când ajung să arate ca nişte cârnaţi. Imediat ce a început procesul de umflare, Farquhar de abia mai putea merge, iar din cauza testiculelor crescute îşi controla cu greu durerile când călărea. Simţea că nu mai avea nicio putere. Incapabil să înainteze, Farquhar a stabilit tabăra în afara satului Kiora şi a rămas în cort timp de două săptămâni până la sosirea lui Stanley.

Când Stanley l-a întâlnit prima oară pe Farquhar pe corabia cu trei catarge *Polly*, navigând de la Bombay la Seychelles, a fost uimit de modul cum Farquhar l-a bătut pe un camarad marinar. Puterea lui fizică era înfricoşătoare. Când a început expediţia în Africa, Farquhar avea umerii laţi şi o atitudine agresivă, emanând putere. Burta şi nasul indicau patima îndelungată a beţiei, dar era scund şi puternic, o prezenţă de care trebuia să ţii cont.

Dar atunci când Stanley s-a oprit înainte să pătrundă în cortul lui Farquhar în Kiora, apoi l-a strigat pe secundul său, a fost şocat de trupul masiv care se bălăbănea spre el. La fel ca Stanley şi Shaw, Farquhar purta barbă. Dar era rotofei, aşa cum nimeni nu putea fi într-un ţinut unde hrana era atât de preţioasă. „După ce mi-a auzit vocea, Farquhar a ieşit împleticit din cortul său, cu totul altul faţă de partenerul meu spilcuit care pornise din Bagamoyo, arăta acum de parcă s-ar fi îngrăşat intenţionat”, a scris Stanley amuzat, „aşa cum facem cu gâştele şi curcanii pentru masa de Crăciun”.

Fără îndoială, marinarul era bolnav. Dar micul său secret murdar era că trăise ca un rege în Kiora, atât de nepăsător la dorinţa nebunească a lui Stanley de a vedea Africa sălbatică, încât oferise la schimb aproape toată încărcătura de pânzeturi a celei de-a treia caravane pentru un ospăţ zilnic cu ouă şi carne de capră şi de pui. Noua lui circumferinţă era cu atât mai evidentă, cu cât Stanley arăta ca un cadavru ambulant. „Nu l-aş fi recunoscut niciodată pe voiosul meu marinar alb sub înfaţişarea acestui om de o paloare mortală şi buhăit, cu picioare ca de elefant”[1], a notat Stanley. Părea anormal ca un om care se pretindea atât de slăbit şi de bolnav să aibă o asemenea poftă de mâncare de neostoit. Stanley era convins că Farquhar era doar un monstru cu chip uman, care irosea banii ziarului *Herald*.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 118.

În acea noapte, Stanley i-a cerut lui Farquhar, adus în cortul său de patru hamali, să dea socoteală pentru toate pânzeturile cheltuite, pentru timpul, banii şi mâna de lucru risipite. Obligat să se apere, în timp ce se lăbărţa pe covorul subţire din micul cort de campanie al lui Stanley, Farquhar nu putea gândi limpede. Răspunsul său era ocolit şi complicat. „Ce a facut, ce n-a facut, cum a cheltuit pânzeturile şi mărgelele, ce nu a cheltuit”, a scris Stanley cu disperare, „toate explicaţiile erau atât de amestecate şi de neînţeles, încât mă simţeam alunecând uşor spre o nebunie neputincioasă”.

Stanley a trebuit să-l lase în pace pe Farquhar. „Un proprietar arab”, a notat el, „l-ar fi ucis pentru extravaganţa şi imbecilitatea sa”. Ar fi trebuit ca Farquhar să fie lăsat să îşi găsească de unul singur drumul spre casă. În schimb, a treia şi a cincea caravană s-au unit, iar Farquhar a fost suit pe un măgar. Pentru că traseul spre Ujiji urca pe panta abruptă a unui munte, călătoria ar fi fost un chin îngrozitor pentru bolnavul Farquhar. Fiecare izbitură şi fiecare legănare a măgarului, care ar fi putut să-l azvârle pe Farquhar la pământ, avea să fie pedeapsa pentru incompetenţa lui.

Munţii Rubeho au devenit noua provocare a caravanei. Odinioară, Sir Roderick Murchison declarase că în centrul Africii era o zonă depresionară încercuită de câmpii montane. Şi, cu toate că Stanley se afla la mii de kilometri spre est de depresiunea care alcătuia mijlocul mlăştinos al Congoului, Rubeho demonstrau adevărul celei de-a doua părţi a teoriei. Mergând spre nord-nord-est, fiind aproximativ paralel cu ţărmul estic al Africii, Rubeho şi vârfurile sale de peste 2 400 de metri erau un exemplu foarte bun, chiar dacă crestat, al termenului geografic „falie de ridicare”.

Prima treime a călătoriei lui se încheiase. Jungla era acum doar o amintire, fiind înlocuită cu „sălbăticia plantelor de aloe şi a cactuşilor, unde *kolquall*-ul[1] şi alţi mărăcini se găseau din belşug”. Chiar şi satele se împuţinau, iar distanţa dintre ele creştea, pe măsură ce caravana pătrundea într-un peisaj selenar, cu gresie roşie. Pentru Shaw şi pentru Farquhar, munţii erau un punct emblematic dincolo de care nu se mai puteau întoarce – dincolo de ei să afla centrul Africii. Să părăseşti caravana avea

[1] *Euphorbia abyssinica*, plantă ce se găseşte din estul Sudanului până în Eritreea, nordul Etiopiei şi al Somaliei, până la o altitudine de 2 200 de metri (n. tr.).

să fie mult mai dificil. Gândurile de a se revolta le-au trecut prin minte.

Shaw a testat autoritatea lui Stanley din prima noapte petrecută la Rubeho. Prea bolnav ca să meargă, călătorise într-o căruţă trasă de măgar peste munţi. Drumul accidentat era greu de biruit cu un vehicul atât de voluminos. Stanley a trimis vorbă înapoi lui Shaw să abandoneze căruţa şi să ajungă din urmă caravana cât de repede posibil. Când Shaw a apărut patru ore mai târziu, s-a văzut că unul dintre hamali trăgea căruţa de unul singur, în timp ce Shaw îl urma, cocoţat pe un măgar. Trupul încovoiat al lui Shaw, care purta o pălărie conică precum cele chinezeşti, oferea o imagine jalnică. Hamalii cu piepturile dezgolite, ale căror singure haine erau pânzeturi legate în jurul taliei ca o fustă, nu arătau nici pe jumătate mai obosiţi. Mulţi dintre ei erau şi bolnavi, dar trebuiau ori să ţină pasul, ori să fie lăsaţi în urmă, la mila hienelor şi a leilor – căruţa trasă de măgar nu era o opţiune. După cum a scris Stanley, Shaw „călărea într-un asemenea ritm, încât în mintea mea era discutabil dacă el sau animalul lui era mai somnoros”.

Înfuriat, Stanley a dat ordin hamalului care trăgea căruţa cu capre să o azvârle într-un şanţ, apoi l-a ocărât pe Shaw în faţa oamenilor. Stanley a comandat ca Shaw să descalece şi să meargă pe jos. Era nevoie de măgar pentru a transporta provizii.

După trei zile pline de tensiune, Shaw şi-a făcut curaj să-l înfrunte pe Stanley. Împreună cu Farquhar s-au prezentat la el la micul dejun plini de mânie. Nu au răspuns cuvintelor de întâmpinare ale lui Stanley. Acesta remarcase că cei doi fuseseră angrenaţi într-o conversaţie foarte aprinsă în ultimele zile şi dintr-odată a realizat că el era subiectul lor de discuţie.

— Selim, i-a spus Stanley servitorului său, adu micul dejun.

I s-au adus ficat, friptură de capră, clătite şi cafea. Apoi, după ce a numit mâncarea, cu dispreţ, „hrană pentru câini”, Shaw a expus motivele sale de nemulţumire. După ce majoritatea măgarilor muriseră în mlaştina Makata, el şi Stanley au fost nevoiţi să meargă pe jos.

— Este de-a dreptul jignitor modul cum ne trataţi, a spus Shaw. Credeam că o să călărim măgari şi că vom fi aşteptaţi de servitori în fiecare zi. În schimb, acum trebuie să merg în fiecare zi prin arşiţă, până mă simt de parcă aş fi mai degrabă în iad, decât în această blestemată expediţie.

— Ştii, domnule, că eşti servitorul, şi nu tovarăşul meu? a întrebat Stanley, stăpân pe sine.

— Servitor pe dracu'!

Lovitura lui Stanley a venit din senin, peste masa de campanie, punându-l pe Shaw la pământ. Le-a ordonat soldaţilor să confişte puşca şi pistolul lui Shaw, să-i strângă cortul şi să-i arunce lucrurile dincolo de *boma*.

Shaw privea cum Bombay împreună cu patru soldaţi îi demontau cortul, îi duceau armele lui Stanley şi îi strângeau lucrurile.

— Acum pleacă, domnule, i-a spus Stanley tânărului marinar. Aceşti oameni te vor conduce în afara taberei şi te vor lăsa acolo, împreună cu bagajele tale.

Shaw era în continuare hotărât să-l învingă pe Stanley. I-a urmat pe Bombay şi pe oamenii săi în afara taberei. Când s-au întors, Stanley a remarcat că Shaw nu mai era printre ei. Dar în timp ce el şi Farquhar îşi continuau micul dejun în cort, iar Stanley căuta o soluţie elegantă de a-i spune lui Farquhar că nu mai era în interesul Expediţiei ziarului *New York Herald* să călătorească alături de ei în continuare, Bombay a apărut la intrare.

— Domnul Shaw ar dori să vă vorbească.

„Am mers la intrarea în tabără, unde se afla Shaw, care părea foarte spăşit şi ruşinat", a scris Stanley. „A început să îşi ceară iertare şi m-a implorat să-l primesc înapoi, promiţând că nu îi voi mai găsi nicio vină vreodată".

Cei doi şi-au strâns mâinile.

— Nu mai spune nimic, dragul meu tovarăş, a replicat Stanley. Oricine se poate certa. De vreme ce îţi ceri iertare, socotesc incidentul încheiat.

Dar Shaw nu era atât de spăşit pe cât pretindea. Restul zilei a trecut ca de obicei şi totul părea liniştit în noaptea aceea, pe măsură ce întunericul învăluia tabăra. Dimineaţa, aveau să înainteze către satul Mpapwa, ceea ce l-a bucurat mult pe Stanley. Având în vedere că toţi măgarii erau morţi sau muribunzi, Mpapwa avea să fie locul perfect pentru a angaja noi hamali.

Stanley a intrat în cort şi a urcat în hamacul său. Nu era nicio plasă de ţânţari care să ţină insectele la distanţă. Le-a alungat şi a privit ţintă la tavanul din pânză al cortului, în timp ce adormea. Dintr-odată, a auzit o împuşcătură. Un glonţ a trecut prin pânza cortului şi a şuierat pe la capul lui, ratându-l cu câţiva centimetri. S-a năpustit afară din cort în picioarele goale.

— Cine a tras? a mârâit la hamalii strânşi în jurul focului.

Aerul de munte era rece pe timpul nopţii. Stăteau foarte aproape unul de celălalt.

— Bana Mdogo, au răspuns ei.

Cu câte un pistol în fiecare mână, Stanley a mers ţanţoş către cortul lui Shaw şi a dat la o parte foaia de cort de la intrare. Shaw respira sacadat, de parcă dormea. Arma o avea în apropiere. Stanley a ridicat-o şi a pipăit-o – încă era fierbinte.

— Pe viitor, te-aş sfatui să nu mai tragi în cortul meu, i-a spus lui Shaw, care începuse să se agite. Aş putea fi rănit.

Stanley nu a mai menţionat niciodată incidentul cu Shaw. Era încrezător că tensiunea avea să dispară când caravana va ajunge în sfârşit la Mpapwa, un loc de oprire pentru caravane, tradiţional arăbesc, situat în pădure, la poalele unor dealuri înverzite, la circa 255 de kilometri depărtare de coastă. În mare parte, Stanley avea dreptate. Lipsurile şi oboseala – care declanşaseră, într-o anumită măsură, starea de revoltă – aveau să dispară în satul Mpapwa, datorită abundenţei, confortului şi, mai ales, alimentelor: ouă, lapte, carne de berbec, miere, fasole. „Slavă Domnului!”, a notat Stanley în jurnal în acea noapte.

O sumedenie de urechelniţe bâzâiau în jurul lui, în cort, ceea ce îl împiedica să se concentreze. „După 55 de zile în care am mâncat terci *matama*[1] şi carne tare de capră, m-am desfătat cu un mic dejun şi o cină adevărate”. Pentru Shaw, era alinarea adusă de femei, odată cu hrana – o caravană arăbească având aproape 1 000 de oameni şi sclavi se găsea în Mpapwa, în drum înapoi spre Bagamoyo. Femeile erau oferite ca prostituate.

Abdullah bin Nasib, liderul caravanei mari pe care Stanley a întâlnit-o la Mpapwa, a susţinut că ştia locul unde se afla Livingstone. „Abdullah”, a scris Stanley referindu-se la bărbatul înalt şi agitat, „mi-a dat informaţii în legătură cu L. Plecase la Maurieria, la o lună de mers de Ujiji. Se împuşcase singur în coapsă când vâna bivoli. Imediat ce se va însănătoşi, avea să se întoarcă în Ujiji”.

Dacă bin Nasib spunea adevărul, Livingstone era în viaţă şi se afla în drum spre Ujiji. Mpapwa se dovedea un oraş providenţial, într-adevăr.

Stanley era fascinat de întinderea pământului din jurul oraşului Mpapwa, cu pantele sale înverzite, pline cu păduri de sicomori, acacia şi mimoze, printre care apăreau, ici şi colo, ape curgătoare. Deoarece viaţa în caravană nu-i oferise prea multe

[1] Sorg (n. tr.).

şanse de a se bucura de solitudine şi meditaţie, şi-a luat libertatea de a dispărea câteva ore. A urcat până în vârful unui deal ca să se bucure de priveliştea locului prin care călătorise. „Din vârf am îmbrăţişat cu privirea o întindere de şes şi de munţi, mergând de la piscul Ugombo până la îndepărtatul Ugogo şi de la Rubeho până pe purpuriile pajişti ale ferocilor, neîmblânziţilor *wahumba*, o arie de câteva sute de kilometri pătraţi”[1], a scris Stanley despre panoramă.

Apoi şi-a întors privirea către terenul arid dinspre vest, prin care caravana urma să călătorească. „În câmpie şi în învecinată Marenga Mkali, ce părea netedă ca un fund de mare, colinele pe care natura parcă le-ar fi semănat la întâmplare «Într-o zi de grabă nepăsătoare», răsăreau ca nişte insule în largul unui ocean brăzdat în verde şi în nuanţe întunecate. Acolo unde câmpia era dezgolită se arătau largi spaţii de un alburiu-cafeniu, peste care, la răstimpuri, lunecarea norilor arunca umbre prelungi; iar unde era junglă deasă, verdele alterna cu cafeniul-închis. Privită în ansamblu, panorama nu era promiţătoare, înfăţişa prea evident adevărata pustietate, în cele mai aspre aspecte ale sale; dar poate că şi siguranţa că în scobiturile vastei câmpii desfăşurate la picioarele mele nu se găsea niciun strop de apă, decât ceva saramurat, amar ca nitratul şi de nebăut ca urina, îmi crea o antipatie faţă de ţinut”[2].

După trei zile liniştite, caravana a pornit către Mpapwa. Era data de 21 mai. Stanley angajase hamali noi în Mpapwa ca să care poverile purtate înainte de măgari şi s-a aprovizionat din nou cu alimente, după care a indicat grupului „direcţia către vest, mereu spre vest”. Întreaga caravană a fost revigorată de această oprire.

Singurul membru al Expediţiei ziarului *New York Herald* care nu se putea bucura de răgazul de la Mpapwa era Farquhar. Elefantiazisul îl ucidea. Nu putea să meargă şi era atât de greu, încât doi măgari muriseră istoviţi pentru că îl căraseră. Aşa că, atunci când a sosit momentul ca expediţia să o ia din loc, Stanley a încheiat conturile cu Farquhar. Lăsarea lui în inima Africii era o soluţie extremă, dar nu exista altă opţiune. I-a explicat lui Farquhar că „era mai bine dacă era lăsat în urmă, într-un loc liniştit, în îngrijirea unei căpetenii bune, care se ocupa de el până când se însănătoşea”.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 129.
[2] Henry Stanley, *op. cit.*, pp. 129 – 130.

Pentru situaţia în care starea lui Farquhar se înrăutăţea, Stanley a copiat în jurnalul său numele şi adresa unei rude apropiate a bolnavului, o soră care trăia în Edinburgh. Unui hamal vorbitor de engleză, pe nume Jako, i s-a ordonat să stea şi să-l protejeze pe marinarul muribund. Stanley i-a dat lui Jako pânzeturi, ceai, o carabină şi 300 de cartuşe pentru a-l apăra şi pentru a le schimba contra hrană. Nimeni, în afara lui Shaw, care îşi pierdea singurul aliat, nu era supărat de abandonarea lui Farquhar. Hamalii îl detestau pe scoţian din cauza îngâmfării şi a cruzimii sale şi îl imitau pe fostul marinar atât de bine, încât nici Stanley nu se putea abţine să nu râdă. Stanley, căruia nu îi plăcea propria slăbiciune, aşa că era foarte critic când o vedea manifestându-se la alţii, s-a gândit realist că Farquhar îşi merita aceste vorbe de ocară. „Farquhar devenise subiectul de ironii al caravanei din cauza totalei sale neputinţe de a face ceva pentru el însuşi”, a scris Stanley. Era bucuros că scăpa de Farquhar şi că gonea către Ujiji.

Cinci zile mai târziu, când s-a trezit, Farquhar se simţea mai bine, apoi a căzut şi a murit, în timp ce încerca să se ridice din pat. Băştinaşii, neştiind cum să se descotorosească de un alb, i-au târât leşul dezgolit în junglă, lăsându-l pe seama hienelor.

— Unul dintre noi s-a dus, i-a spus Stanley lui Shaw după ce a auzit veştile de la nişte comercianţi arabi. Cine va fi următorul?

Zeflemeaua lui se va dovedi o sinistră premoniţie. Doar unul dintre ei avea să supravieţuiască şi să vadă din nou Zanzibarul.

20. Gondokoro

Gondokoro, Nilul Superior
26 mai 1871
La 1 175 de kilometri distanţă de Livingstone

Stând la malul Nilului, atent la rândurile de soldaţi cu uniforme bine îngrijite, aşezaţi în formaţie, pe noul său loc de defilare, Sir Samuel White Baker avea toate motivele să fie mândru. Îi luase aproape un an şi jumătate, dar reuşise să călătorească pe aproape întreaga lungime a Nilului şi să instituie prezenţa britanicilor la Gondokoro. Poziţia sa era la 4° nord de Ecuator. Ca o coincidenţă, Ujiji se găsea la 4° sud.

Vântul bătea uşor şi variabil, iar temperatura era de aproape 27°C. În timp ce membrii tribului Bari priveau de la distanţă, despuiaţi şi curioşi la vederea intrusului bărbos vorbind aşa grav, Baker anunţa tuturor participanţilor la adunare că noul avanpost era, acum, o colonie. Se numea Equatoria. Acum era în măsură să solicite orice informaţie în legătură cu locul unde se afla Livingstone.

Fuseseră perioade de-a lungul călătoriei pe fluviu când Baker s-a îndoit că avea să ajungă la Gondokoro. Zona Sudd, de exemplu, aproape că l-a înfrânt. Situată la 805 kilometri sud de Khartoum, regiunea mlăştinoasă a fluviului Nil era cea mai afurisită porţiune a fluviului de pe pământ. Ferigi de papirus şi grohotiş dus în josul apei de la lacul Victoria astupau efectiv cursul Nilului în Sudd, astfel încât apele fluviului stagnau. Malurile, care erau aproape imposibil de distins de fluviul liniştit, nu erau decât nămol instabil şi junglă de nepătruns pe o distanţă de 160 de kilometri în fiecare direcţie. Crocodilii şi hipopotamii mişunau în miasma puturoasă. Şerpi se mişcau în tăcere printre trestii şi copaci. Soarele se rotea pe cer strălucitor şi fierbinte, ca vârful unui trabuc aprins. Sudd nu era nici pământ şi nici apă, iar expediţia lui Baker a rămas blocată timp de câteva săptămâni.

O expediţie mai mică ar fi putut găsi o altă rută, poate răzbind prin vegetaţia deasă de pe malurile fluviului. Totuşi, Baker conducea o armată. Avea sub comanda lui 1 700 de soldaţi sudanezi şi egipteni. 48 de buni trăgători la ţintă îi urmăreau cu atenţie, pe el şi pe Florence. Avea un secretar personal, un medic, doi ingineri, un negustor, un traducător şi un

constructor naval cu care să se consulte în situaţii în care era indecis. Un alt plan s-ar fi putut dovedi un fiasco.

Pe de altă parte, nu putea să părăsească prea uşor bărcile. Avea o întreagă flotă. Fusese nevoie de 55 de bărci cu pânze şi 9 corăbii cu aburi care să transporte oamenii lui Baker pe distanţa de 2 410 de kilometri de la Cairo până la Khartoum. Cel mai mare vas cu aburi avea 30 de metri lungime şi cântărea peste 250 de tone. Baker, soţia lui, servitorii, armata şi armada sa au încălzit cazanul cu aburi la Khartoum în 8 februarie 1870. Intenţia lor era să călătorească prin Sudd, apoi 800 de kilometri mai departe până la misiunea austriacă părăsită de la Gondokoro. Acolo ar fi revendicat teritoriul, ar fi înfiinţat o garnizoană militară şi ar fi explorat. Găsirea lui Livingstone era obiectivul principal, îi promisese Baker lui Murchison.

Baker nu era străin de situaţiile dificile sau condiţiile neobişnuite. Înainte să devină explorator, şi-a petrecut anii 1859 – 1860 supraveghind construcţia căilor ferate dintre fluviul Dunăre şi Marea Neagră. A plecat în Africa în 1861, ca să vâneze animale mari. Căutarea Izvorului era doar o chestiune secundară. Călătorind împreună cu Florence, o unguroaică blondă, energică, cu mult mai tânără decât el, care a devenit mai târziu cea de-a doua sa soţie, Baker a înaintat în susul apei, pornind din Cairo. S-au intersectat cu Speke şi Grant în Gondokoro, la 4° nord de Ecuator în martie 1863. Deşi dezamăgit să afle că Speke confirmase în mod ipotetic lacul Victoria ca Izvor al Nilului, Baker şi Florence au mers înainte, dornici de a avea propriile descoperiri. În 4 martie 1864, perechea a descoperit un lac la nord de Victoria. În mod potrivit, l-au botezat Albert, după numele soţului reginei.

Totuşi, regina Victoria a fost mâhnită să afle că Baker şi Florence nu erau căsătoriţi. Şi, mai rău, că unguroaica era catolică. Cu toate că Florence a trecut la anglicanism în momentul întoarcerii în Anglia şi că cei doi au devenit soţ şi soţie la puţină vreme după aceea, atmosfera boemă a călătoriei lor către lacul Albert era foarte diferită de strălucirea spirituală pe care publicul britanic o atribuia călătoriilor lui Livingstone.

Totuşi, Baker a fost cel care a avut cea mai mare compasiune pentru situaţia lui Livingstone şi i-a scris imediat lui Murchison, în 8 martie 1867, când au apărut informaţii despre uciderea exploratorului. „Mai degrabă aş muri astfel”, i-a scris el despre crima tribului Mazitu, „decât să fiu otrăvit lent de un doctor; iar solul dur al Africii este un loc mai potrivit pentru

ultima suflare a unui explorator în Africa decât o pernă de puf dintr-o casă civilizată. Soarta lui Livingstone pare să fi aruncat un val de tristeţe asupra călătoriilor în Africa, iar ziarele îi iau peste picior pe călătorii care îşi asumau riscuri donchişoteşti. Dacă Anglia devine atât de laşă şi de molâie încât călătoriile în zone periculoase vor înceta deoarece unii le cad victime, atunci a sosit timpul să strângem steagul englezesc şi să recunoaştem declinul spiritului englez. Cu toată modestia", a încheiat el, oferindu-şi încă o dată lui Murchison serviciile în calitate de explorator, „eu sunt pregătit".

Scrisoarea fără ocolişuri a lui Baker era o demonstraţie a complexităţii sale. De-a lungul vieţii sale de om cu preocupări în cele mai variate domenii, Baker a fondat comunitatea agricolă din Ceylon, a împuşcat tigri în India, a vânat urşi în Rusia şi a desfăşurat prima explorare a Nilului doar pentru tentaţia de a vedea locuri noi. Odată, când un rege african care îi ţinea ostatici pe Bakeri i-a propus să facă schimb de neveste, cu mult curaj, Baker i-a înfipt regelui revolverul în stomac şi i-a explicat ce credea despre asemenea idee. Apoi, a intervenit şi Florence, atacându-l pe rege cu vorbe rostite în limba maghiară.

Totuşi, cu Sudd-ul s-au chinuit timp de un an. Sute de oameni au murit din cauza eforturilor istovitoare şi inutile de a curăţa canalul. Aşa că, atunci când, în sfârşit, Baker a scos oamenii şi materialele din mlaştină construind un dig improvizat cu ajutorul căruia a ridicat nivelul apei îndeajuns cât vasele să poată trece, a simţit o eliberare.

Au păstrat momentul celebrării pentru Gondokoro. În 26 mai 1871, doar la cinci zile după ce Stanley a pornit din Mpapwa, Baker le-a ordonat celor 1 200 de soldaţi să se adune şi să poarte uniforme curate. Micuţa aşezare se găsea pe un deal cu vedere asupra Nilului. Lacul Tanganyika – şi, mult mai important, Ujiji – se găsea doar la câteva sute de kilometri spre sud. Colibele şi şoproanele din cărămidă roşie, părăsite, ale misiunii austriece au fost reparate. Un fort alcătuit din trei clădiri principale şi un nou oraş construit în stil african, având colibe ridicate din pământ şi lemn, cu acoperişuri conice, a fost ridicat în apropiere. Un gard îl înconjura, pornind de la Nil către interior, în jurul complexului. Au fost plantate grădini de legume. Vasele lui Baker au fost trase la mal, paralel cu ţărmul, cu excepţia celui mai mare vas cu aburi, care a fost ţinut într-un golfuleţ. Demonstrând că nu uitase începuturile sale de inginer, Baker a conceput chiar şi o distilerie.

În acea seară blândă de mai, la cină Bakerii au avut friptură de vită, budincă de Crăciun şi rom. Sărbătoarea lor arăta că scopurile propuse iniţial fusese îndeplinite unul câte unul – încet, dar îndeplinite. Baker stabilea primul prezenţa britanicilor în interiorul continentului. El era noul vârf de lance africană, care spera să pună bazele comerţului în interior şi să elimine sclavia. Era, de asemenea, hotărât să meargă în orice direcţie în căutarea lui Livingstone şi deja începuse să pună întrebări tuturor călătorilor în legătură cu exploratorul pierdut.

Fără să ştie, în acea noapte, Sir Samuel White Baker şi minunata sa soţie Florence se găseau aproape la aceeaşi distanţă de Ujiji ca şi Stanley.

PARTEA A TREIA Zece mandibule de om

21. Zece mandibule de om

Nyangwe
24 mai 1871

În vreme ce se bucura de splendoarea vieţii din Nyangwe, Livingstone a cultivat un nou mod de petrecere a timpului: piaţa din sat. Mii şi mii de africani veniţi din satele vecine veneau aici. Cele mai numeroase erau femeile, cu toate că a observat sosirile şi plecările localnicilor, care se considerau toţi căpetenii. Apoi, lui Livingstone îi plăcea piaţa din punct de vedere antropologic, dar şi ca bărbat, totodată: „La femeile din piaţă se poate vedea plăcerea de a se tocmi şi de a glumi, de a râde şi de a păcăli: multe dintre ele veneau pline de zel şi plecau cu chipuri obosite; multe sunt frumoase şi multe, bătrâne; toate duc poveri grele de manioc uscat şi vase din lut, de care scapă la preţuri mici, în schimbul uleiului de palmier, peştelui, sării, piperului şi al condimentelor pentru mâncăruri”.

Zi după zi, aşteptând ca oamenii să capete destulă încredere în el încât să-i închirieze o canoe simplă, Livingstone a observat cum oamenii soseau şi plecau de la piaţă. Într-un final, într-o manieră pe care putea să o prevadă doar dacă ar fi renunţat la modul său încrezător de a fi, ce i-a permis să călătorească nevătămat prin Africa, observaţiile sale despre activităţile din piaţă aveau să stea între el şi Izvor.

Consemnarea din jurnal, din data de 24 mai 1871, se referea tot la observaţiile sale despre piaţă. Era încă prea slăbit ca să meargă pe o distanţă considerabilă, iar anotimpul ploios îngreuna călătoriile. Tot nu îşi procurase o canoe. „Piaţa e un loc aglomerat – toţi sunt foarte gravi; se pierde puţin timp cu saluturi prieteneşti”, a scris Livingstone. „Fiecare este foarte nerăbdător să schimbe alimente pe condimente şi face afirmaţii categorice despre cât de bun este sau nu un produs. Picături de sudoare le curg pe feţe. Cocoşii cântă cu vioiciune chiar şi când atârnă cu capetele în jos. Porcii guiţă”.

Deşi Livingstone era singurul alb pe o distanţă de sute de kilometri în orice direcţie, oamenii s-au obişnuit într-un final cu prezenţa lui. Fusese în stare să stea liniştit sau, când se ivea o oportunitate, să converseze puţin. În 27 mai 1871, Livingstone a remarcat în jurnalul său că „în piaţă, un străin avea zece mandibule umane atârnându-i de o sfoară peste umăr. Când a fost chestionat, a recunoscut că îi omorâse şi îi mâncase pe proprietari şi a arătat cu propriul cuţit cum tăiase victimele. Când mi-am arătat scârba, el şi alţii au râs”.

Totuşi, Livingstone nu avea de ce să se teamă de canibalii Manyuema. Eşantionul victimelor lor umane era restrâns: inamici învinşi în luptă şi membri ai tribului răpuşi de boli. Cadavrele nu erau gătite înainte de a fi consumate, ci muiate în ape curgătoare timp de câteva zile până se umflau şi se frăgezeau. Carnea bărbaţilor era preferată celei a femeilor, aşa că femeile erau mâncate doar când nu se găsea altă hrană. Din cauza apucăturilor de canibalism şi a tendinţei de a mânca hoituri de animale, membrii tribului Manyuema emanau un miros puternic. Drept urmare, în piaţa din Nyangwe, plină de mii de băştinaşi Manyuema, plutea un miros intens.

Deoarece nu era nici duşman şi nici tovarăşul vreunui membru al tribului, Livingstone nu putea fi atacat violent şi mâncat. Aşa încât canibalii nu reprezentau o ameninţare pentru el. În consecinţă, şi-a petrecut zilele în satul agitat, aşteptând ocazia de a închiria o canoe şi de a-şi continua călătoria în aval. Era o perioadă idilică, cu îndelungate intervale de timp în care observa piaţa şi consemna în jurnal frumuseţea femeilor din Nyangwe. Livingstone presupunea că nici el şi nici locuitorii Nyangwe nu se aflau în pericol.

Se înşela.

22. Renaştere

Marenga Mkali
31 mai 1871
La 965 de kilometri distanţă de Livingstone

În Africa de Est, de-a lungul rutei comerciale dintre Bagamoyo şi Ujiji, intrarea principală dintre regiunile joase de pe coastă şi pajiştile situate la mare altitudine din centrul continentului negru – în esenţă, locul pe unde se ajungea în inima Africii – era o fâşie aridă de iad numită Marenga Mkali. Cu o lăţime de 48 de kilometri, caracterizată prin arşiţă, praf şi lipsa totală a apei, această zonă avertiza pe orişicine că o călătorie în Africa nu avea să devină mai facilă. Temperaturile ajungeau la 48,8°C la amiază. Din cauza furnicilor albe şi roşii şi a scorpionilor, fiecare noapte petrecută în tabără se transforma într-un recital de nervi. Cele mai mărunte insecte îşi croiau drum către alimente, saci de dormit, îmbrăcăminte şi urechi. Un vânt arzător mătura regiunea, de asemenea, proiectând nisipul în ochii şi nasul călătorilor. „Nici măcar o singură picătură de apă nu este de găsit”, se plângea Stanley.

Stanley şi-a început călătoria prin Marenga Mkali în ultima zi a lunii mai. Pentru siguranţă, s-a alăturat unor caravane arabe care transportau sclavi şi fildeş în aceeaşi direcţie. Caravana sa, altădată impresionantă, se redusese cu o treime din cauza dezertărilor şi a deceselor. Această grupare îi putea prinde bine având în vedere că străbăteau un teritoriu ostil. De asemenea, arabii erau comercianţi pricepuţi, care cunoşteau rutele cele mai rapide. De la ei, Stanley a aflat că din cauza temperaturilor foarte ridicate şi a lipsei apei, era nevoie ca un contingent de 300 de oameni să treacă prin Marenga Mkali într-un singur marş. Călătorind mai ales noaptea, ei aveau să reducă trei zile de mers la 17 ore de deplasare în forţă.

Încă de la începutul traversării acestei regiuni, călătorii au fost atacaţi de malarie. Presupunerile lui Stanley despre imunitatea la bolile Africii au fost ironizate pe măsură ce prezenţa unor organisme străine îşi faceau din nou simţită prezenţa în corpul său. Într-o clipă îşi călărea măgarul prin câmpie, dorindu-şi ca turmele de animale sălbatice aflate în depărtare să se apropie atât de mult încât să le împuşte, pentru

ca în clipa următoare să cadă într-o stare de somnolenţă, precum un leu după o noapte de vânătoare. Temperatura corpului îi creştea brusc. Durerea îi săgeta pântecul. „Pe lângă oboseală, m-au cuprins frigurile primejdioase şi mi-au ars până şi măduva din mine. Pâlcurile de antilope, de zebre, de girafe, adevărate minuni vii ale Africii, galopând pe câmpie, nu aveau niciun farmec pentru mine şi nu-mi distrăgeau atenţia de la criza cumplită care mă scutura. Zăceam într-o stare letargică, inconştient de tot ceea ce mă înconjura", a scris el. „Am căzut într-o letargie adâncă"[1].

Prea slăbit ca să călărească pe măgarul său, Stanley şi-a dat jos cizmele şi pintenii. A fost aşezat pe o targă cărată atunci de soldaţii lui Bombay. Cu amabilitate, arabii au trimis doctori care să se îngrijească de tovarăşul lor de călătorie. Scena amintea de eforturile istovitoare ale lui Livingstone.

În acest spaţiu vast arid, cărat pe umeri puternici către inima Africii, Henry Morton Stanley era la fel de neajutorat precum un copil. Comparaţia era ciudat de potrivită, pentru că Stanley trecea printr-o veritabilă renaştere în Africa. Într-un mediu în care singurul adevăr era supravieţuirea, minciunile care îl ajutaseră de-a lungul vieţii nu îşi mai găseau locul. În schimb, reuşitele, instruirea, obstacolele, nevrozele, speranţele şi visurile, toate se înfăşurau ca într-o frânghie puternică – literalmente, ca un colac de salvare de care să se ţină strâns pe tot parcursul călătoriei.

De-a lungul vieţii sale de adult, Stanley alcătuise un ghem de minciuni, pe care se baza ca s-şi creeze imaginea pe care o dorea despre sine. Cea mai mare minciună dintre toate era legată de numele său. A doua se referea la naţionalitate. Deşi doar un grup restrâns de oameni cunoşteau adevărul, în timp ce călătoria avansa, prin intermediul publicării poveştilor sale în ziarul lui Bennett, totul avea să fie dezvăluit.

Adevăratul său nume era John Rowlands. Era galez, născut în cătunul Denbigh, la sud-vest de portul internaţional Liverpool. Mama lui, Betsy Parry, care avea 19 ani la naşterea sa, era o prostituată de-a locului. Tatăl lui, după care fusese botezat, era beţivul satului. „John Rowlands, bastard", menţiona registrul bisericii St. Hilary în 28 ianuarie 1841. Nu se preciza vreun al doilea prenume.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 135.

Imediat, Betsy a scăpat de micuţ şi l-a dat tatălui ei. Când micul John Rowlands avea cinci ani, inimosul bătrân Moses Parry a decedat în timp ce muncea la câmp, iar Rowlands a fost trimis să locuiască împreună cu un cuplu de oameni în vârstă, familia Price. Dar era peste puterile lor să aibă grijă de un copil de cinci ani. Într-o scenă parcă desprinsă din scrierile lui Dickens, fiul lor, Dick, l-a căutat pe Rowlands într-o zi şi i-a spus că urmau să viziteze o mătuşă dintr-un sat învecinat.

De fapt, a fost abandonat. „În cele din urmă, Dick m-a dat jos de pe umerii lui în faţa unei clădiri imense din piatră şi a intrat pe poarta înaltă din metal”, a scris mai târziu Stanley. „Un străin ursuz a apărut la intrare şi, în ciuda protestelor mele, m-a apucat de mână şi m-a tras înăuntru, în timp ce Dick încerca să-mi alunge temerile cu promisiunea vagă că avea să o aducă pe mătuşa mea Mary la mine. Poarta s-a închis, iar în ecoul ei, am trăit sentimentul îngrozitor al singurătăţii absolute”.

St. Asaph Union Workhouse[1] adăpostea 40 de băieţi şi 30 de fete, fiind condus un fost miner psihopat pe nume James Francis, căruia îi lipsea mâna stângă. Mai târziu, Stanley a afirmat că „pentru cei tineri era o casă a torturii”. Copiii dormeau câte doi în pat, adolescenţii fiind împerecheaţi cu cei mai mici dintre copii. „Încă de la început”, se menţiona într-o anchetă a Ministerului Învăţământului din 1847 asupra azilului de muncă, copiii „au început să practice şi să înţeleagă lucruri pe care nu ar fi trebuit să le cunoască”. La disperarea şi confuzia copiilor s-a adăugat sentimentul inexplicabil al abandonării, precum şi lipsa de putere în faţa mângâierilor şi a violurilor la care îi supuneau băieţii adolescenţi în timpul somnului. O stare psihologică marcată de tendinţe şi trăiri sexuale contradictorii – o dorinţă arzătoare pentru femei combinată cu înclinaţia pentru prietenie dubioasă cu băieţii adolescenţi – s-a manifestat la ei începând din acei ani.

Dacă Rowlands mai avea îndoieli că era într-adevăr orfan, sosirea lui Betsy Parry la atelier când el avea 12 ani i le-a risipit definitiv. Era o femeie înaltă, cu faţa ovală şi părul lung, brunet, pe care îl ţinea strâns într-un coc. Vizita era prilejuită de aducerea altor doi copii nelegitimi la azilul de săraci.

Când i s-a spus că femeia era mama lui, Stanley a privit cu sfială către ea. Parry s-a uitat îndelung la el, de parcă voia să verifice dacă băiatul avea vreun defect. „Mă aşteptam să simt o

[1] În Anglia, azil de muncă al mai multor cămine (n. tr.).

revărsare de blândeţe faţă de ea, dar expresia ei era atât de rece, încât valvele inimii mele s-au închis”, a scris el despre acea zi.

În momentul eliberării de la St. Asaph, la vârsta de 15 ani, Rowlands avea o educaţie elementară, ştiind să citească, să scrie şi să socotească, precum şi reputaţia de favorit al lui Francis. Tânărul Rowlands, grăsuţ şi scund, avea nevoie de afecţiune şi era lipsit de prieteni în afara azilului de săraci. Încercările de a lua legătura cu familia mamei sale au fost, în mare parte, respinse. Singura dată când a avut succes, o mătuşă din Liverpool l-a invitat la ea să petreacă o noapte. În dimineaţa următoare, după ce Rowlands a plecat în căutare de serviciu, i-a vândut singurul lui costum.

Adolescentul îşi găsea evadarea în lectură. „M-am îmbolnăvit de pasiunea pentru cărţi. Şi, 18 ore din 24, eram cu totul absorbit de ele”.

Rowlands şi-a găsit slujbe pe termen scurt la o prăvălie de mărunţişuri şi drept comisionar la o măcelărie. Părea condamnat la o existenţă ca a personajelor lui Dickens, ducând în grabă la gură orice bucăţică putea apuca de pe mesele pe care Imperiul Britanic găsea potrivit să le arunce oamenilor din clasa de jos, aşa ca el. Dacă media statistică se aplica şi în cazul său, era posibil să moară până în 30 de ani.

Dar într-o bună zi, în timp ce livra produse de la măcelărie, Rowlands, în vârstă de 17 ani, a ajuns în docul din Liverpool. Era un loc supraaglomerat şi exotic. Sute de catarge străpungeau orizontul. Băieţi de vârsta lui se căţărau pe parâmele velaturii. Marinarii purtau părul strâns în coadă şi umblau clătinat, cu picioare plate (şi răsucite în afară), pentru a-şi păstra echilibrul pe punte. Accente, arome şi comportamente din întreaga lume se simţeau şi se zăreau în aerul mării şi prin uşile bodegilor aglomerate de pe chei. Pentru un băiat care învăţase despre lume din cărţi, dar care nu vizitase niciodată Londra, sarea şi smoala din Liverpool i-au stimulat imaginaţia precum un drog.

Printre vasele din port se găsea şi nava comercială americană *Windermere*. Efectuând curse regulate între New Orleans – Liverpool, aceasta transporta bumbac şi se întorcea acasă cu produse finite din plante textile britanice. Căpitanul, un individ pe nume David Hardinge, găsise o metodă ingenioasă de a scădea cheltuielile suplimentare: tineri angajaţi ca membri ai echipajului pentru traversarea Atlanticului, cu promisiunea că aveau să primească cinci dolari pe săptămână ca băieţi de

serviciu. Cu toate că avea farmecul său şi se comporta părinteşte în faza recrutării, Hardinge minţea. Băieţii nu aveau să muncească în cabina sa, ci sub punte şi în aerul rece şi umed, cocoţaţi pe velatură. Nou-veniţii urmau să muncească până la epuizare şi să fie supuşi unor bătăi sadice din partea căpitanului vasului şi a ofiţerilor săi. Odată ce *Windermere* sosea în port, planul era dus la îndeplinire. Tinerii membri ai echipajului erau nerăbdători să evadeze din închisoarea plutitoare şi săreau din vas fără să mai ceară plata.

Hardinge şi-a aruncat privirea pe comisionarul măcelarului şi i-a oferit de lucru ca servitor în cabina sa personală.

— Dar nu ştiu nimic despre mare, domnule, a recunoscut Rowlands.

— *Sho*[1]. În curând vei învăţa tot ceea ce trebuie să ştii şi, în timp, ai putea deveni căpitanul unui vas frumos, i-a promis Hardinge.

Dornic de aventură, fără să ştie că urma să îndure timp de şapte săptămâni răul de mare, frigul extrem, brutalitatea şi bătăile, Rowlands a semnat. A renunţat la slujba sa de la măcelar după doar două săptămâni de la angajare şi, la vârsta de numai 17 ani, trei zile mai târziu naviga către New Orleans.

Promisiunea postului de băiat de serviciu a fost dată uitării înainte ca *Windermere* să navigheze prin Marea Irlandei către nordul Atlanticului. Rowlands a fost aruncat în cala umedă şi mucegăită alături de restul echipajului. În acea zonă de sub punte, puţin mai spaţioasă decât o sufragerie dintr-o casă mare, îşi petrecea tot timpul când nu muncea. Dormea într-un hamac, aşa cum avea să facă şi în Africa. Un ghinion în plus a fost şi că s-a alăturat vasului *Windermere* în decembrie, o lună în care valurile înalte şi furtunile frecvente duceau la închiderea deplină a calei. Era foarte puţin aer proaspăt. Oamenii se îmbăiau rar şi cei mai mulţi îşi petreceau timpul liber bând rom, aşa că în camerele echipajului mirosea precum în tavernele din portul Liverpool – haine murdare, trupuri transpirate, aburi de alcool. Cu crizele sale de rău de mare, Rowlands împuţea şi el atmosfera. În primele trei zile ale călătoriei, a vomitat încontinuu.

Pe punte, aerul era proaspăt şi înviorător, dar prezenţa acolo însemna să fii pus la muncă, într-un frig pătrunzător şi, uneori,

[1] Pronunţia cuvântului „*sure*” („sigur”), specifică locuitorilor din sudul Statelor Unite ale Americii (n. tr.).

înfruntând pericole de moarte. Marinarii trebuiau să urce pe frânghiile unse cu smoală de fiecare dată când direcţia vântului se schimba sau condiţiile meteorologice duceau la modificarea traseului. Cei mai scunzi dintre băieţi, precum Rowlands, erau obligaţi să se caţăre în vârful velaturii ce se legăna, apoi să se agaţe de vergile orizontale ca să înfăşoare şi să desfăşoare velele gabier. La o simplă alunecare, marinarul cădea pe punte sau în apele oceanului.

Condiţiile meteorologice s-au îmbunătăţit simţitor când *Windermere* s-a îndreptat către sud, iar când a ocolit Florida şi a pătruns în golful Mexic, vântul bătea blând, iar suprafaţa apei era calmă şi cu hulă. Dar Rowlands dorea să plece. New Orleans era un oraş al oportunităţilor, unde în aer plutea mirosul de „cafea, smoală, gudron suedez, carne de vită în saramură, rom şi whisky”. Mississippi, care dispărea în teritoriile americane situate la interiorul continentului ca o promisiune care aştepta să fie împlinită, era primul fluviu important văzut de Rowlands vreodată. Din cauza ineditului, pentru el totul în New Orleans era dincolo de realitate. În prima sa noapte petrecută în oraş, când s-a abătut pe la un bordel şi a fost prezentat celor patru fete în lenjerie, Rowlands, cuprins de panică, s-a întors în mare grabă pe vas.

Cinci zile mai târziu, fără să ştie că făcea parte din planurile lui Hardinge, Rowlands a răspuns cântecului de sirenă al New Orleansului. A părăsit nava fără să-şi ceară plata. Se întâmpla în februarie 1859. Împlinise de curând 18 ani. În Africa, doctorul David Livingstone desfăşura cea de-a doua expediţie pe Zambezi.

John Rowlands l-a întâlnit pe Henry Hope Stanley în prima sa săptămână în New Orleans. În lumina soarelui, comerciantul britanic de bumbac, cu o barbă impozantă, stătea aplecat asupra ziarului, în faţa magazinului său din strada Tchapitoulas. Era 7 dimineaţa. Rowlands a trecut prin apropiere, în căutare de lucru.

— Ai avea nevoie de un băiat, domnule? l-a întrebat el.

Atitudinea serioasă a tânărului l-a impresionat pe Stanley, care i-a dat câteva mici sarcini de îndeplinit. Una ducea la următoarea, până când Rowlands a devenit băiat de prăvălie. Şi, în timp ce pentru Stanley relaţia lor era doar între un şef şi un angajat, domnul de vârstă mijlocie reprezenta un fel de tată pentru Rowlands. Îl adora atât de mult pe bărbatul mai în vârstă, încât, în 1859, a luat brusc numele său de familie. John Rowlands nu mai exista. Avea să-şi trăiască restul vieţii ca Henry Stanley.

Morton a fost adăugat mai târziu, după ce a încercat alte prenume care l-au dezamăgit.

Tânărul Stanley a început să treacă pe la casa patronului său din Annunciation Square, fără să ştie că oamenii de teapa lui Stanley nu aveau asemenea relaţii cu angajaţii lor. La început, lui Henry Hope Stanley i-a plăcut compania tânărului său angajat şi a fost măgulit când protejatul său – pe care îl tratase ca pe un fiu – i-a luat numele. Însă Frances, soţia lui Stanley, care era mult mai tânără decât acesta, a intervenit între ei. Se căsătoriseră pe când ea avea doar 15 ani. În 1859, avea vârsta de 28 de ani, adică cu mai puţin de 11 ani faţă de tânărul Stanley. Frances Stanley îl considera enervant şi lua măgulirea lui drept flirt. Cu toate acestea, pentru că una dintre fiicele adoptate de el murise de tânără, iar cealaltă fugise cu iubitul ei, în absenţa lor, Henry Hope Stanley îl trata pe tânărul Stanley ca pe un fiu. Amândurora le plăcea să citească, iar cărţile erau o prezenţă constantă în relaţia lor de prietenie. Totuşi, cel mai important cadou oferit de Henry Hope Stanley pentru tânărul său fiu de atunci a fost sfatul de a-şi însuşi atitudinea specifică americanilor faţă de succes: „Nu ştiu care sunt obiceiurile locuitorilor din Ţara Galilor, dar aici ţinem cont de caracterul personal şi de meritele cuiva, nu de originea socială. La noi, oamenii sunt avansaţi nu pentru obârşia lor, ci pentru ceea sunt ei înşişi”.

Aceste cuvinte au servit drept binecuvântare la despărţire, deoarece cei doi bărbaţi s-au certat în 1860. Tânărul Stanley a fost alungat în regiunea din amonte de Mississippi, unde a lucrat într-o băcănie, lângă Cypress Bend, Arkansas. În cazul în care tânărul şi-ar fi dorit să revină în New Orleans şi să-l mai cicălească, bătrânul Stanley i-a spus înflăcăratului său angajat că el şi soţia lui se mutau la Havana, pentru a scăpa de Războiul Civil ce se prefigura.

Stanley locuia în Cypress Bend când a început războiul, muncind ca vânzător de produse de mercerie la un magazin universal pe malul râului Arkansas. Cypress Bend era o zonă înapoiată, mlăştinoasă, un loc propice pentru înmulţirea ţânţarilor. Stanley a căzut pradă primei crize de febră asemănătoare cu malaria, numită paludism, cunoscută în acele părţi ca febra mlaştinii. A rezistat frisoanelor, durerilor de cap şi febrei, chiar şi în momentul în care greutatea sa corporală a scăzut la 43 de kilograme, fiind nevoit să ingereze doze amare de boabe de chinină. Singurul lui prieten era un irlandez beţiv pe nume Cronin, despre care s-a aflat că facea sex cu sclavele.

Când Cronin a fost descoperit şi a fost obligat să plece din acel loc, Stanley a rămas din nou singur. Venise din New Orleans, crezând că cei din Cypress Bend erau meschini, rasişti şi simpli. Sentimentul era reciproc.

Stanley s-a simţit singur şi dezrădăcinat, dar nu se grăbea să-şi găsească o nouă tovărăşie, alăturându-se numeroşilor localnici recrutaţi spre a lupta pentru Confederaţie. Avea însă un motiv presant pentru care dorea să rămână în Cypress Bend. Stanley se îndrăgostise. Pentru el, era o nouă experienţă. Până atunci, fugise de compania femeilor, se simţea ciudat în prezenţa lor. Dar o localnică pe nume Margaret Goree i-a atras atenţia şi, în contextul în care bărbaţii din Cypress Bend plecau în grabă la război, era pe punctul să fie doar a lui. De vreme ce şi Margaret părea interesată de el, decizia părea potrivită.

Într-o zi, a primit un pachet mare de la noua lui iubită. Erau un combinezon şi o fustă. În mod simbolic, Margaret Goree îl facea laş pe Stanley. Disperat să-şi dovedească bărbăţia, s-a înrolat la puţină vreme după aceea. Ca o ironie, Stanley nu a mai văzut-o niciodată pe Margaret Goree. În aprilie 1862, după nouă luni de pregătire cu regimentul local, Stanley se afla pe front, în una dintre cele mai sângeroase înfruntări din istoria militară a Americii, Bătălia de la Shiloh. 10 000 de oameni au murit din ambele tabere în mai puţin de 24 de ore de lupte.

Bătălia a avut loc lângă Savannah, Tennessee, dar şi-a luat numele după o biserică din apropiere – în ebraică, „Shiloh” înseamnă „loc liniştit”. Numai „loc liniştit” nu a fost bătălia la care Stanley a participat, începând din dimineaţa acelei duminici. 40 000 de soldaţi confederaţi au atacat prin surprindere 45 000 de soldaţi unionişti chiar înainte de zori, în 6 aprilie 1862. Rowlands şi confederaţii au căsăpit linia frontului unionist în timpul micului dejun, cu baionetele trase. „Tunul mugea, iar proiectilele erau lansate şi zburau cu sunete stridente, şuierând pe deasupra noastră”, a scris el. Un bărbat a ridicat braţul de parcă ar fi căscat şi m-a îmbrâncit. M-am întors spre el şi am văzut că un glonţ îi umpluse faţa de sânge şi îi intrase în piept. O altă izbitură l-a lovit pe bărbat în cap şi l-a întors pe spate, cu faţa albă ca varul, spre cer”.

Chiar dacă oamenii mureau în jurul lui, Henry Stanley a mers înainte fără să fie rănit. S-a ridicat în faţa liniei Dixie, pe măsură ce împingeau spre grosul Armatei Unioniste, demonstrând tuturor că aluzia lui Margaret Goree despre laşitate era total greşită.

Apoi, un şrapnel l-a lovit în catarama curelei. A căzut la pământ, în timp ce linia confederată înainta cu succes în jurul lui. A fost tentat să rămână întins, apoi a remarcat că singurii care nu se mişcau erau morţii. Dacă nu dorea să ajungă ca ei, trebuia să se ridice şi să atace în continuare.

Pe timpul nopţii, confederaţii s-au retras pentru a se odihni şi a se regrupa. Stanley a încheiat prima sa zi pe câmpul de luptă fără o zgârietură. Departe de a-l fi entuziasmat, războiul l-a dezgustat. „Era primul câmp de glorie pe care îl văzusem în primăvara vieţii mele şi prima oară când gloria mă îmbolnăvea cu faţa ei respingătoare şi mă făcea să suspectez că totul era o minciună strălucitoare”.

În dimineaţa următoare, generalul unionist Ulysses S. Grant a declanşat contraatacul cu puţine momente înainte de răsărit. Surpriza unioniştilor a fost la fel de copleşitoare precum a confederaţilor în urmă cu o zi. De data aceasta, Stanley nu a mai fost la fel de norocos. Când s-a trecut de la atacul la baionetă la lupta corp la corp, a căutat un loc unde să se protejeze. Spre mirarea lui, s-a dus în direcţia greşită şi a descoperit că era singura uniformă cenuşie într-o mare de uniforme albastre unioniste. „Doi bărbaţi s-au năpustit asupra mea şi m-au dus fără să opun rezistenţă în rândurile yankeilor”, a scris el. „Eram prizonierul lor”.

A fost trimis la Camp Douglas, o tabără de prizonieri în apropiere de Chicago. Purici, căpuşe şi păduchi mişunau în colibele în care oamenii erau obligaţi să doarmă. Din cauza canalelor colectoare aflate la suprafaţă, se răspândiseră dizenteria şi holera. Raţiile erau minime. Foametea era omniprezentă. Când oficialităţile unioniste i-au oferit libertatea lui Stanley cerându-i, în schimb, să renunţe la cauza sudistă, a refuzat. Şase săptămâni mai târziu, după ce a urmărit mii de oameni murind şi a înţeles că rămânerea în tabără era o condamnare la moarte, Stanley şi-a schimbat decizia. În iunie 1862, la doar două luni după Shiloh, a devenit soldat al Artileriei Uşoare Illinois. A fost trimis cu un vas spre Virginia ca să lupte pentru Statele Unite ale Americii.

Era ciudat ca un om să schimbe tabăra atât de uşor, dar întâmplările ulterioare din viaţa lui Henry Stanley au fost şi mai incredibile. La trei zile după plecarea sa spre Virginia, s-a îmbolnăvit de dizenterie, a fost trimis într-un spital militar pentru patru zile, apoi lăsat la vatră pentru că era prea slăbit să-şi îndeplinească sarcinile. Fără un ban în buzunar, având doar

hainele de pe el, fostul prizonier de război era condamnat să rătăcească pe drumurile de provincie ale statului Virgina de Vest. „Germenii bolii încă erau în mine. Nu puteam să merg un sfert de kilometru fără să mă opresc şi să-mi trag răsuflarea”, a scris el.

Stanley s-a prăbuşit pe marginea unui drum de ţară. Ar fi murit dacă o familie nu l-ar fi luat acasă la ea. În următoarele două luni, soţii Baker i-au refacut sănătatea lui Stanley, i-au dat haine noi şi au cumpărat un bilet de tren până la Baltimore, astfel încât să înceapă o viaţă nouă într-un oraş mare. În 1863, de Anul Nou, Stanley se găsea în New York pentru prima dată în viaţa lui. După un an în care a avut meserii ciudate, Stanley a decis să-şi încerce din nou norocul în Războiul Civil. În 19 iulie 1864, s-a înrolat în Marina Unionistă pentru o perioadă de trei ani. Stanley a devenit Ship’s Writer, un post de ofiţer inferior responsabil cu redactarea jurnalului de bord. A servit pe USS *Minnesota* când vasul a bombardat Fort Fisher, Carolina de Nord, în iarna lui 1864/1865. Dintr-o toană, a scris un articol despre această experienţă şi l-a trimis mai multor ziare şi reviste. Unele dintre ele au cumpărat materialul şi l-au publicat, anunţând astfel începutul carierei lui Stanley în gazetărie.

Pe Stanley îl fascina un subiect anume – David Livingstone. Le-a spus prietenilor că ambiţia lui era să meargă odată în Africa şi să se îmbogăţească. Cu toate acestea, nici Livingstone şi nici chemarea sa către Africa nu au fost cauzele dezertării sale din marină, în februarie 1865, ci plictiseala. Când *Minnesota* a andocat în Portsmouth, New Hampshire, neliniştitul scriitor a părăsit vasul împreună cu un camarad adolescent pe nume Louis Noe. La puţin timp după aceea s-au despărţit, iar Stanley s-a refugiat în Vestul american. A izbutit să obţină o slujbă ca angajat la ziarul *Democrat*, din Missouri, apoi a început călătoria sa de un an, care a culminat cu sosirea sa în Central City, în ianuarie 1866. Cinci luni mai târziu, a demisionat din postul său de la *Miner's Daily Register* şi, călătorind cu diligenţa, a pornit împreună cu Cook spre Denver, în 6 mai 1866.

După ce s-a întors în America, ca urmare a ghinionistei călătorii în Turcia, Stanley s-a dedicat gazetăriei. Se gândea că era o meserie distinsă şi romantică. „Cu cât este mai îndrăzneaţă misiunea, cu atât mai bine”, a scris mai târziu despre jurnalism. „Gladiatorul îşi găseşte sabia ce este ascuţită pentru pieptul său. Ziaristul aflat mereu în mişcare sau corespondentul rătăcitor îşi găseşte misiunea ce ar putea să îl ducă la pierzanie”.

De asemenea, gazetăria era primul lucru din viaţă la care Stanley se pricepea. Până atunci, Stanley îşi arătase priceperea doar la eşecuri – ca soldat, marinar, comerciant, amant, călător, comisionar la măcelărie şi membru al echipajului de punte. Eşuase atât de complet, de atâtea ori, în atâtea domenii, încât Stanley ajunsese să-şi exagereze realizările. Dar în jurnalism strălucea şi s-a ambiţionat şi mai mult pentru a-şi face un nume.

Când în sfârşit Bennett l-a convocat la Paris, în octombrie 1869, nu era nicio îndoială că Henry Morton Stanley era omul ideal ca să-l găsească pe David Livingstone. Întreaga sa viaţă fusese pregătită pentru acest moment. Reinventarea sa – numele, ţara, profesia – i-a oferit uşurinţa de a se adapta şi de a persevera. Din aventura în Abisinia a învăţat dedesubturile unei călătorii cu un grup mare şi să se obişnuiască să doarmă comod în aer liber. Din perioada petrecută în armată a aflat despre importanţa armelor, a marşurilor şi a organizării. Şi, aducându-şi aminte de copilărie, Stanley a înţeles că un eşec nu era o cădere provizorie, ci un catastrofal concurs de împrejurări. Nu voia să mai dea greş niciodată.

Fără să-şi fi cunoscut vreodată tatăl, de-a lungul vieţii, Stanley s-a ataşat de diverşi bărbaţi în vârstă. La St. Asaph era preferatul directorului ciung, James Francis. Fusese influenţat de Hardinge, căpitanul vasului *Windermere*. Tânjea după Henry Hope Stanley şi scurta lor legătură fiu-tată. Îi idolatrizase pe Hancock, Sheridan şi alţi generali americani în timpul Războiului din Câmpii[1] atât de mult, încât memorase cuvânt cu cuvânt unul dintre discursurile lui Sheridan adresate amerindienilor. Şi întreaga sa călătorie de căutare a lui Livingstone a fost salvată de generozitatea consulului american Francis Webb, cu zece ani mai în vârstă decât Stanley.

Dacă îl găsea pe Livingstone – care avea reputaţia de om blând şi de părinte bun –, descoperea figura paternă absolută. Exploratorul era vârstnic, înţelept, curajos, cultivat şi chiar iubit de întreaga naţiune. Posibilitatea ca Livingstone să-l accepte era contrabalansată de realizarea faptului că, dacă l-ar fi respins, pentru Stanley ar fi fost un sfârşit zdrobitor. Renaşterea generată de ascetismul şi chinurile suferite în Africa îndepărtau

[1] *Plains War* (în engleză, în original) – serie de bătălii din anii 1850 – 1870, între amerindieni şi americani (aliaţi cu anumite triburi de pieiroşii) pentru stăpânirea Marilor Câmpii situate între fluviul Mississippi şi Munţii Stâncoşi (n. tr.).

sentimentul de nesiguranţă care îl stăpânise pe Stanley de la naştere.

Nu se mai temea de Africa. De fapt, cu fiecare obstacol biruit, Stanley – omul care niciodată nu avusese un cămin – începea să simtă că aparţinea acestui loc, la fel ca Livingstone. „În cazul în care ar fi fost capabili să gândească profund, servitorii mei negri ar fi putut înţelege faptul că Africa mă schimba”, a scris Stanley.

Chiar şi atunci când a suferit în Marenga Mkali, în stare de inconştienţă, cărat pe umeri, Stanley a devenit mai puternic. La ora 3 dimineaţa, a cerut să fie încălţat cu cizmele şi să i se pună pintenii, ca să călărească ultimii kilometri ai drumului prin Marenga Mkali. În curând, întunericul a lăsat locul luminii. În zori, trecuseră de regiunea lipsită de apă. Atât de uşurat a fost Stanley pentru că supravieţuise acestei traversări, încât în scrierile sale se compara cu Moise. Când au trecut prin regiunea Ugogo, membrii caravanei imense au văzut baobabii şi dealurile înverzite. În schimb, Stanley, a cărui percepţie despre Africa de dinaintea călătoriei îi provocase coşmaruri, vedea „Pământul Făgăduinţei”.

Între Stanley şi Moise existau puţine asemănări. Totuşi, acţiunile sale şi situaţiile grele în care ajungea se asemănau mult cu ale eroinei unei cărţi pentru copii care tocmai fusese publicată în Anglia. Alice pe numele ei, ea păşea printr-o oglindă într-o Ţară a Minunilor care depăşea realul, fantastică. În acea lume totul era neobişnuit. Stanley, care suferea din nou de malarie după ce a traversat Marenga Mkali, tocmai ce păşise prin propria oglindă. Era gata să intre în lumea suprareală din Ugogo.

23. În foc

1 iunie 1871
Ugogo
La 800 de kilometri distanţă de Livingstone

Din lac în puţ. Stanley auzise lucruri oribile despre Ugogo din momentul în care a cumpărat provizii în Zanzibar, dar nimic nu îl pregătise cu adevărat pentru prima zi a lui iunie 1871, când Expediţia ziarului *New York Herald* a început cea mai ciudată etapă a călătoriei sale. Pe hartă – dacă Stanley ar fi avut una – nu era nimic de bun augur în Ugogo. Era o zonă de trecere de 160 de kilometri lăţime între Marenga Mkali, un spaţiu gol şi întins, şi Tabora, o regiune îmbelşugată.

Locuitorii din Ugogo se numeau Wagogo, un grup de triburi cu o reputaţie proastă, din cauza primitivismului lor şi a jecmănirii pe care o practicau. Arabii se temeau foarte tare de ei, iar caravanele se apropiau cu frică de Ugogo. Proviziile şi apa erau limitate în această regiune, iar Wagogo percepeau fel de fel de taxe – numite tribut – pentru a acorda permisiunea călătorilor să treacă pe acolo şi să obţină din resursele băştinaşilor. Cei care refuzau să plătească erau pândiţi şi ucişi. Era un loc straniu, unde cei slabi erau puternici, unde trebuia să fii atent în fiece moment şi unde un obiect care costa 1 *doti* într-un sat costa de 10 ori mai mult în următorul.

O bine cunoscută poveste circula în rândul caravanelor, despre un neguţător curajos care îşi propusese să-i supună pe Wagogo, o dată pentru totdeauna. Planul său era să treacă prin Ugogo, fără să plătească tribut. A pornit din Tabora cu o caravană puternică, de 900 de oameni, fără să-şi ascundă intenţiile.

Wagogo nici măcar nu au încercat să lupte. În schimb, şi-au astupat fântânile, şi-au ars casele şi recoltele, apoi s-au retras în junglă până când au sosit arabii. Enorma caravană a reuşit să străbată regiunea liber, fără să întâmpine vreo rezistenţă, dar nu găsea hrană şi apă. 700 dintre arabi au murit. Cei rămaşi s-au întors în Tabora sau au încercat să treacă prin Mpapwa. Doar 10 din cei 900 de oameni plecaţi iniţial au supravieţuit trecerii prin regiune.

Wagogo nu doar că erau înţelepţi, dar aveau o calitate ieşită din comun, uşor de remarcat. Satele lor erau obişnuita adunătură de case din pământ şi nuiele, cu o singură intrare joasă şi un acoperiş conic, din beţe şi paie. Aveau aceeaşi dietă ca alte triburi: porumb şi manioc. Creşteau vite şi capre, la fel ca alte triburi. Totuşi, spre deosebire de triburile pe care Stanley le văzuse, băştinaşilor Wagogo le plăcea să se împodobească. Într-un mod foarte vizibil, îşi găureau urechile, apoi lărgeau lobii introducând bucăţi de lemn sau sârmă în deschizătură. După ce urechea atârna până la umeri, era folosită pe post de buzunar: de ele erau prinse tigve care conţineau obiecte personale sau tutun. Un Wagogo putea să meargă din sat în sat, fără să poarte aproape nimic pe el, dar cu tigve enorme sau podoabe în urechi. Dacă lobul urechii se rupea, se făcea altă gaură, iar procesul era reluat.

De asemenea, cei din tribul Wagogo acordau multă atenţie părului lor. Unii îl împleteau sub formă de ţepi, alţii îşi împodobeau capetele cu inele de cupru, lustruite şi strălucitoare, alţii îşi rădeau creştetul capului şi lăsau părul din părţile laterale să crească lung până putea fi strâns într-o coadă. Wagogo îşi îmbunătăţeau aspectul singular prin ungerea corpului cu pământ roşu şi – din raţiuni olfactive – cu grăsimi animale şi uleiuri.

Particularitatea imaginii fizice a triburilor şi aromele intense erau contrabalansate de greutatea armamentului lor. Wagogo erau înnebuniţi după arme. Ei preferau cuţitele cu două tăişuri, suliţele lungi, arcurile cu săgeţi, cuţitele curbate în stil arăbesc şi măciucile. Scuturile lor erau confecţionate din piele de bivol, cu suprafaţa netedă, după îndepărtarea părului, pictată în culori vii – galben, roşu şi alb.

Cu toate că Stanley a intrat în Ugogo suferind de pe urma unei crize puternice de malarie, suprarealismul acestei regiuni s-ar fi manifestat şi fără nebunia provocată de boală. Spre norocul lui, ţânţarii anofeli care îl infectaseră în timp ce călătorea spre Ugogo, Pământul Făgăduinţei, nu i-au transmis forma cea mai gravă a bolii. În Africa, înţepătura unui ţânţar putea fi asemănată cu ruleta rusească. Există 3 000 de tipuri de ţânţari, însă doar unul transmite malaria. Şi sunt 156 de tulpini de virus injectate prin înţepătura lui, dar doar 4 dintre ele infectează cu malarie. Dintre cele patru forme ale bolii, doar una cauzează moartea. Şi, chiar dacă şansele par favorabile, malaria a atins nivelul unei epidemii în Africa de mii de ani.

Chiar dacă nu era letal, cazul lui Stanley ducea totuşi la slăbirea bolnavului. Chiar şi obiceiul lui de a-şi administra doze mari de chinină nu avea niciun efect. Suferinţa lui era evidentă. „Primele semne diabolice ale prezenţei malariei sunt constipaţia şi moleşeala apăsătoare, somnolenţa excesivă şi nevoia permanentă de a căsca: a descris el propria experienţă legată de boală. „Limba capătă o nuanţă gălbuie, bolnăvicioasă, aproape neagră. Chiar şi dinţii se îngălbenesc şi sunt acoperiţi cu o substanţă dezgustătoare. Ochii bolnavului strălucesc şi lăcrimează abundent. Acestea sunt simptome clare ce anunţă începutul febrei, care repede va face ravagii în organism, doborându-l de durere pe suferind, cuprins de frisoane chinuitoare”.

Din păcate, boala s-a manifestat într-o perioadă când Stanley avea nevoie de puterea lui de judecată mai mult ca oricând. Dacă prezicerile şeicilor aflaţi în fruntea caravanelor arabe erau corecte, atunci ritmul de înaintare putea fi accelerat aproape de două ori faţă de media zilnică din prezent. Prezenţa armelor de foc ale lui Stanley în mijlocul lor le dădea curaj arabilor, convinşi că puteau avansa repede prin temutul ţinut Ugogo. În realitate, se înşelau. Ugogo era un teritoriu atât de ostil şi de imprevizibil, încât nici măcar armele lui Stanley nu puteau garanta o trecere liniştită pe acolo.

În Ugogo, căpeteniile tribale Wagogo, cunoscuţi cu toţii ca sultani, acţionau după bunul lor plac. Tributurile pe care le cereau nu erau clar stabilite şi trebuiau plătite după pofta fiecărui sultan. În anumite cazuri, chiar şi cei care le achitau erau atacaţi. „Wagogo sunt irlandezii din America”, a remarcat Stanley. „Formează clanuri şi sunt bătăuşi. Toate caravanele trebuie să plătească tribut locuitorilor Wagogo, iar un refuz este imediat văzut ca o declaraţie de război”.

Oricât de dificil ar fi fost pentru străini să accepte, Wagogo stăpâneau comerţul din Africa de Est. Stanley avea la îndemână documentul conferit de sultanul Barghash pe când se afla la Zanzibar, care garanta trecere liberă până la Ujiji, prin teritoriul asupra căruia credea că stăpâneşte (situat între Zanzibar şi lacul Tanganyika). Cu toate acestea, în Ugogo, bucata de hârtie nu valora nimic. Ideea pentru care Webb şi Kirk luptau, că America şi Marea Britanie stăpâneau comerţul în Africa, era aici doar un mit.

În 1 iunie, Stanley şi caravanele arabe i-au întâlnit pe primii Wagogo. Era cu puţin după ora 8 dimineaţa. Soarele fierbinte de

la începutul zilei tocmai usca roua de pe lujerii înalţi de *matama*, în timp ce caravanele treceau pe lângă nenumăraţi bolovani uriaşi, în apropierea primului sat din Ugogo, Mvumi. La început, totul a mers bine. Dar sătenii deja auziseră de albul care se apropia şi, în curând, sute de oameni au umplut poteca roşiatică murdară. Uimiţi de părul şi de veşmintele ciudate ale lui Stanley şi de nuanţele diferite ale pielii sale, când albă ca laptele, când brună precum mahonul, se apropiau să îl poată atinge. Wagogo se luptau între ei, ţipau, ţopăiau pentru a-l vedea mai bine. La început, Stanley a considerat momentul un triumf, dar în curând a fost speriat de intensitatea curiozităţii lor.

Wagogo nu arătau respect la vederea pielii lui albe, aşa cum a presupus iniţial Stanley. Râdeau de el. Pentru Wagogo, totul părea ciudat în înfăţişarea lui Stanley, pe care îl considerau palid, obosit şi posac. Evident era iritat de prezenţa atâtor oameni, care se împingeau pentru a ajunge la el. Boala îl slăbise, iar barba i se întinsese în şuviţe lungi, castanii, pe obraji. Ţinuta lui de safari era formată dintr-o flanelă albă strălucitoare, o culoare ce reflecta o parte din căldura soarelui, dar care în acelaşi timp putea fi văzută de la o distanţă de câţiva kilometri, pe fundalul solului cărămiziu. Nici măcar puşca şi arma de la spate, despre care Stanley credea că îi conferă o aură de putere, nu arătau impresionant. Se simţea ca o maimuţă de la grădina zoologică din Central Park, a scris el, „ale cărei scălâmbăieli amuzante smulg hohote de râs tinerilor newyorkezi”.

La puţin timp după ce a trecut prin oraş, febra l-a cuprins din nou. Stanley şi-a petrecut restul zilei cu temperatură şi având frisoane, cuprins de halucinaţii şi administrându-şi singur doze de chininã.

De parcă ar fi fost parte a unui coşmar declanşat de malarie, boala s-a manifestat şi ziua următoare, când marele sultan din Mvumi a refuzat suma jalnică de 6 *doti* oferită de Stanley în contul tributului. În loc de aceasta, în tabăra lui Stanley s-a aflat că sultanul solicita suma exagerată de 60 de *doti* pentru a-i lăsa să treacă prin teritoriul său. Stanley s-a mâniat. Se simţea umilit. Le-a mărturisit arabilor că era tentat să lupte pentru a trece prin Ugogo. În loc să plătească tributul, Bombay şi soldaţii lui aveau să-şi croiască drum până la Tabora cu armele şi gloanţele lor.

Răspunsul arabilor a fost înţelept şi părintesc, având în vedere naivitatea lui Stanley.

— Dacă alegeai războiul, l-au sfătuit ei pe un ton calm, toţi ai tăi *pagazi* ar fi dezertat şi te-ar fi lăsat pe tine şi pânzeturile tale la mila Wagogo.

Auzind aceste argumente, Stanley, un om care se enerva de fiecare dată când cineva îl învingea, nu a putut decât să încuviinţeze. A trecut peste mândria lui şi a plătit tributul.

Neputinţa pe care Stanley a simţit-o s-a manifestat şi câteva zile mai târziu, cu prilejul întrevederii cu sultanul din Matamburu. Acesta nu doar că le-a permis supuşilor săi să izbucnească în „hohote de râs” la vederea lui Stanley, dar a arătat şi o prietenie statornică faţă de arabi şi caravanele lor. Aceştia nu au fost obligaţi să plătească vreun tribut. Pe de altă parte, Stanley a plătit 4 *doti*.

Învăţându-şi lecţia, Stanley şi-a muşcat limba, fiind conştient că o ceartă cu Wagogo ar fi fost fatală. „Călătorul trebuie să dea dovadă de mare prudenţă, discreţie şi înţelepciune”, a notat Stanley. „Puterea tribului Wagogo se datorează numărului mare de membri”.

În ziua următoare, caravana a trecut printr-o pădure deasă de salcâmi spinoşi şi ghimpi, apoi a înaintat greoi printr-o câmpie aridă, dogoritoare. Nu se găsea apă. Peste tot erau urme de elefanţi. Povârnişurile erau abrupte, iar soarele „ne topea de tot, devenind din ce în ce mai fierbinte, pe măsură ce ne apropiam de miezul zilei, până ce păru că scorojeşte orice strop de vitalitate al naturii neînsufleţite, în vreme ce zarea se nălbea ca văpaia unui cuptor încins şi era de nesuportat pentru privirea îndureratăă, care căuta în zadar un refugiu”[1].

În inima acelei câmpii dogoritoare, li s-a cerut din nou tribut. Sultanul din Bihawana, ai cărui supuşi aveau trista reputaţie de hoţi şi ucigaşi, l-a surprins pe Stanley când i-a cerut doar 3 *doti*. Totuşi, Stanley a fost îngrijorat când a aflat că cea de-a patra caravană a sa, care călătorea în faţa lui la o distanţă de câteva zile, intrase într-un schimb de focuri cu nişte bandiţi. Doi dintre atacatori au fost ucişi în timp ce au fost puşi pe fugă.

Câteva zile mai târziu, în timp ce Stanley se confrunta cu o nouă criză de malarie, a venit rândul sultanului din Kididimo să ceară tribut. În toate privinţele, regatul său era respingător. Apa avea gust de „urină călâie de cal”, locuitorii se plângeau de dureri continue de stomac, iar doi dintre măgarii expediţiei au murit. Cu toate acestea, sultanul, a cărui stimă de sine crescuse

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 143.

datorită prezenţei unui oaspete alb, tot a cerut 10 *doti* pentru trecerea caravanei.

Stanley era prea bolnav ca să-i mai pese. „Totuşi, slăbit de friguri şi aproape sleit de puteri”, a scris el notând efectele malariei, „nu aveam chef să contest suma, aşa că sultanul îşi primi plata fără multă vorbă”.[1]

Finalul călătoriei lui Stanley prin Ugogo, care pare de necrezut având în vedere malaria de care suferea, a avut loc în satul Nyambwa, unde, din nou, mulţimea îi privea cu interes pe oamenii albi.

— Ei, bine, pe legea mea, a aruncat Shaw, plin de dispreţ în timp ce străbăteau satul, cu ale sale colibe pătrate şi tutunul pus la uscat pe acoperişul de frunze.

El şi Stanley respectaseră armistiţiul din momentul în care Farquhar fusese lăsat în urmă. Fiind singurii doi albi pe o distanţă de sute de kilometri în orice direcţie, ei ajunseseră la un fel de sentiment de fraternitate.

— Ăştia trebuie să fie nişte ugogieni get-beget, fiindcă ştiu că ne tot privesc! Privesc iarăşi, nu se mai satură căscându-se la noi! Mai că-mi vine să-i pocnesc peste mutră![2].

Chiar atunci, un războinic de-al locului l-a testat pe Stanley. A venit lângă el şi l-a luat peste picior. În altă zi, probabil când malaria şi deshidratarea nu îi transformau viaţa într-un lanţ de suferinţe şi iluzii, Stanley l-ar fi ignorat pe tânăr. Dar umilinţa de a plăti tribut l-a scos în cele din urmă din pepeni. Nu era momentul să glumeşti cu el, aşa că Stanley l-a înşfăcat pe bărbat, apucându-l de gât şi strângându-l tare. Mulţimea privea fără să-i vină să creadă, apoi s-a apropiat ca să-l studieze pe explorator. Stanley, spre surprinderea lor, nu i-a dat drumul. În schimb, şi-a luat biciul pentru câini. Stanley l-a bătut pe om zdravăn, apoi l-a aruncat la pământ.

Oamenii au început să-i îmbrâncească pe Stanley şi Shaw, scoţând sunete guturale ameninţătoare, de parcă se pregăteau să-i scuipe. La începutul călătoriei, poate că Stanley s-ar fi intimidat sau poate chiar i-ar fi fost frică. Dar era prea bolnav şi epuizat ca să-i mai pese. Flutura biciul ca pe o armă, ameninţându-i pe toţi cei care se apropiau prea mult de el. „Dându-mi seama că puţină bărbăţie şi o demonstraţie de forţă erau tocmai ceea ce trebuia de mult acestor wagogi şi că, în

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 145.
[2] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 147.

împrejurarea la care mă refer, mă scutea de sâcâieli”, a descris Stanley momentul în care a folosit biciul, „ [...] când se grămădeau peste mine, abia lăsându-mi loc să înaintez, câteva şfichiuieli viguroase şi rapide în dreapta şi-n stânga, cu pleazna mea foarte utilă, curăţau de-ndată drumul”[1].

În noaptea următoare, în timp ce se aflau în tabăra lor într-un crâng de palmieri din vecinătate, Stanley a fost chiar capabil să-i convingă pe camarazii săi să-şi ia o zi de odihnă, astfel încât să-şi poată administra o doză de chinină. Refuza să se oprească atunci când Shaw sau *pagazi* sufereau din cauza bolii, dar ignora această decizie când el era cel bolnav. „Uneori”, a explicat el în legătură cu malaria, „febra este precedată de un tremur violent, perioadă în care nenumărate pături trebuie puse peste bolnav”. Metoda aceasta nu funcţiona tot timpul, a notat Stanley în continuare, şi el era nevoit să zacă acolo în agonie, în timp ce capul îi palpita de parcă cineva îi lovea ţeasta cu un ciocan, din interior. Coloana vertebrală, organele genitale şi chiar şi omoplaţii îl dureau.

Deoarece Stanley nu avea nimic în afară de speranţă pentru a se recupera, şi-a luat medicamentele şi s-a dus la culcare. Chiar înainte de zorii zilei, când caravana trebuia să se adune pentru a porni la drum, Stanley a înghiţit cristalele amare de chinină, extrase din arborele de chinină. A luat doze în următoarele şapte ore, până când febra a cedat. Ghemuit sub o claie de pături, chiar dacă temperatura de afară depăşea bine 37,7 °C, cu foaia de cort de la intrare trasă, Stanley a început să transpire abundent, udând hainele şi lenjeria patului. Au început halucinaţiile, un amestec de umbre ciudate şi senzaţii care pluteau prin cameră. „Înaintea vedeniei întunecate a omului aflat în suferinţă, plutind în atmosfera încinsă, forme ale reptilelor create şi necreate, ce se metamorfozau în fiecare figură şi desen, deveneau cu fiece moment mai confuze, mai complicate, mai hidoase şi teribile”, a scris el mai târziu. „Incapabil să suporte scena înnebunitoare, el face un efort, deschide ochii şi face să dispară visul halucinant, doar ca să alunece uşor inconştient în alt tărâm al viselor, unde un alt infern i se înfăţişează precum o dioramă, şi suferă din cauza altor dureri cumplite”.

Înainte de prânz, somnul şi medicamentele şi-au făcut efectul. Malaria care se manifestase în corpul său timp de 14

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 148.

zile, provocând iluzii, frisoane şi febră, a început să treacă, în sfârşit. S-a dat jos cu stângăcie din hamacul său şi a orbecăit prin cortul întunecat, încercând să-şi găsească lucrurile. Dintr-odată, canatul cortului a fâşâit. O rază de lumină lucitoare l-a izbit pe Stanley în ochi. Când Stanley şi-a aruncat privirea, în faţa lui se găsea sultanul din Mizanza, care venise în persoană să ridice tributul. Sultanul a pătruns înăuntrul cortului de parcă îi aparţinea şi a lăsat să-i cadă hainele care îl acopereau. Nu purta nimic pe dedesubt. Înalt, în vârstă, regal, sultanul fusese odinioară un bărbat robust.

Stanley a rămas mut. A privit fix la „tristele şi îmbătrânitele ruine ale unui corp care trebuie să fi avut proporţii maiestuoase”[1], dar nu a dat niciun semn de acceptare. Aşa încât, hlizindu-se amuzat, sultanul s-a acoperit la loc. A stat aşa ceva mai mult timp, de parcă nu se petrecuse nimic, inspectând interiorul cortului lui Stanley – geamantanul unde Stanley îşi ţinea hainele şi noptiera pentru cărţi îl fascinau în mod special –, a tras cu puşca sa Winchester şi minunându-se cu voce tare de lucrurile lui Stanley. Apoi a plecat. Mai târziu în acea după-amiază, după ce a renunţat să ceară tribut, sultanul i-a trimis lui Stanley o oaie.

În dimineaţa următoare, Stanley şi celelalte caravane au părăsit domeniul sultanului. Tributurile şi ciudăţeniile din Ugogo deveniseră o sursă de iritare pentru toată lumea şi sosise momentul să scape de suprarealismul acestei regiuni. „Intrasem în Ugogo plini de speranţe, crezând că acest meleag va fi cât se poate de plăcut – un ţinut în care avea să curgă lapte şi miere. Suferisem o cruntă dezamăgire; regiunea aceea se vădi a fi un ţinut ce-ţi făcea fiere şi stârnea amărăciune, plin de necazuri şi jigniri aduse sufletului, unde la fiecare pas te pândeau primejdii, unde ne simţeam expuşi la capriciile unor «sultani» beţi turtă”, a scris Stanley. „În multe împrejurări, pustiurile Africii se arată a fi mai prietenoase decât regiunile populate”[2].

Două săptămâni mai târziu, după ce a mărşăluit 286 de kilometri în 16 zile istovitoare, caravana a ajuns la Tabora. Era 23 iunie: aproape trei luni trecuseră de la data plecării din Bagamoyo. Mersese 846 de kilometri în 84 de zile – Burton şi Speke avuseseră nevoie de 134 de zile pentru a parcurge

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 153.
[2] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 164.

aceeaşi distanţă. Cea de-a doua etapă a marşului lui Stanley se încheiase.

Stanley a organizat o petrecere pentru tovarăşii lui, punând la frigare un taur şi oferind bere din banane. Pentru hamali, călătoria ajunsese la final. După aceea, au fost plătiţi şi li s-a dat voie să plece. Pentru Stanley, sosise vremea să angajeze hamali noi şi să înceapă ultima etapă a voiajului său homeric. Era timpul să avanseze spre Ujiji, unde, spera el, aştepta David Livingstone. Chiar dacă încetinea ritmul, Stanley ştia că putea ajunge în Ujiji înainte de septembrie – doar dacă, bineînţeles, vreo catastrofă incredibilă nu îl forţa să se întoarcă şi să plece spre casă.

24. Călătorul american

26 iunie 1871
Londra

Ajuns la 61 de ani, Sir Henry Creswicke Rawlinson, un aristocrat obişnuit cu modul de viaţă citadin, dusese o viaţă fascinantă. Servise în armată în India, descifrase tăbliţe străvechi cu scriere cuneiformă în Persia, care relatau ascensiunea la putere a lui Darius cel Mare în 519 î.H., fusese agent politic la Kandahar, în Afganistan, şi lucrase în calitate de consul britanic la Bagdad. Cunoştinţele lui de persană şi alte limbi orientale erau egalate de puţini dintre britanici. În partea a doua a vieţii, a renunţat la stilul de viaţă aventuros. S-a întors în Marea Britanie ca să se stabilească şi să întemeieze o familie.

Rawlinson a fost cel pe care Murchison îl alesese ca succesor după criza pe care o avusese. Era genul de călător şi de intelectual care se potrivea funcţiei de preşedinte al RGS, capabil să vadă lumea de dincolo de graniţele Marii Britanii ca un tărâm tridimensional cu posibilităţi de a fi explorat în numele ştiinţei. Tranziţia aceasta era ciudată din cauza paraliziei parţiale de care suferea Murchison. Fostul geolog bolnăvicios şi susţinător al lui Livingstone se recupera miraculos după criza suferită, dar nu era în stare să conducă RGS. Aşa că sosise vremea pentru o schimbare. Rawlinson, căruia îi plăcea să-şi ţină copiii pe genunchi şi să le spună poveşti despre tigrii din India, era cu 20 de ani mai tânăr decât Murchison. Încă avea amintiri proaspete despre locuri din întreaga lume, în comparaţie cu Murchison, care nu putuse călători în afara ţării de ceva vreme. În mod evident, RGS avea nevoie de Rawlinson.

În 1871, luna iunie a fost neobişnuit de friguroasă. Într-o seară ceţoasă, cu doar 10° C, Rawlinson a susţinut primul discurs de preşedinte în amfiteatrul de la Burlington Gardens. Sute de membri ai RGS cu soţiile lor s-au îngrămădit în încăpere, în timp ce Rawlinson, care şedea la un pupitru mare, pe podiumul vorbitorului, îşi începea prima sa cuvântare despre situaţia societăţii. Toţi erau curioşi. După nouă ani de discursuri interminabile rostite de Murchison, avea să fie ciudat ca altcineva să ţină cuvântarea.

Rawlinson era un orator talentat şi vorbea cu încrederea omului care nu era străin de arta elocinţei. Pentru a fi mai expresiv, ridica sau cobora tonul. Ici, colo, divaga şi vorbea din inimă. Îi lipsea arta punerii în scenă pe care o stăpânea Murchison, ceea ce s-a dovedit a fi o binecuvântare. Asistenţa l-a primit cu bunăvoinţă şi în timpul discursului său a devenit clar că preşedinţia societăţii se afla în mâinile unui individ destoinic şi vizionar.

Până la urmă, s-a discutat şi despre Livingstone. „În ceea ce îl priveşte pe mare nostru explorator din Africa, doctorul Livingstone, încă suntem prizonierii unei situaţii de un suspans dureros”, a început el. Totuşi, din acea clipă, declaraţia lui Rawlinson s-a aventurat dincolo de a furniza noi informaţii. La suita sa de momente extraordinare, Rawlinson a adăugat încă unul, dintre cele mai memorabile: i-a anunţat pe membrii RGS că Stanley îl căuta pe Livingstone.

Comentând o scrisoare de la Kirk, datată 30 aprilie, prin care consulul anunţa cu mândrie că acea caravană cu provizii pe care o înduplecase să pornească din Bagamoyo trecuse cu succes prin Tabora şi se apropia de Ujiji, Rawlinson amintea despre un aventurier american straniu, care se strecurase în Africa în secret. Aparent, americanul dorea să-l salute pe Livingstone şi să-şi continue turul prin continentul negru. „Acest domn”, a remarcat Rawlinson, „care aparţine, se pare, cu adevărat tagmei adevăraţilor exploratori, a plecat din Bagamoyo, de pe ţărm, spre Ujiji în februarie anul trecut şi a intenţionat să ia legătura cu Livingstone înainte de a continua spre interior, aşa încât să aflăm din timp de acolo, dacă nu din alt loc, ceva informaţii clare despre situaţia actuală şi despre planurile de viitor ale marelui călător. Aceia care îl cunosc personal pe domnul Stanley sunt foarte impresionaţi de caracterul său hotărât şi de înclinaţia sa pentru călătorii în Africa. Expediţia sa este bine echipată şi se bucură de marele avantaj de a-şi fi asigurat serviciile lui Bombay, bine-cunoscutul factotum al lui Speke şi Grant. Aş adăuga faptul că se bazează în totalitate pe propriile resurse şi că, aparent, este înrâurit doar de dorinţa de aventură şi de descoperire”.

Exclamaţii de uimire şi strigăte de „Bravo! Bravo!” s-au auzit în amfiteatru. Era o uşurare că cineva se străduia să intre în contact cu Livingstone, dar şi uluire că mai degrabă un aventurier amator – un american – îndeplinea misiunea la care „leii” britanici eşuaseră.

Pentru că nici Kirk nu menţionase, nimeni nu observase că Stanley era gazetar – acelaşi gazetar care întorsese Londra cu susul în jos în timpul afacerii abisiniene. Dacă aroganţa neînsemnată la adresa presei britanice declanşase asemenea reacţii, era greu de spus ce atitudine aveau să ia britanicii dacă americanii făceau pe grozavii în faţa RGS şi a guvernului Maiestăţii Sale şi tratau de sus întregul cult al explorării britanice. Totuşi, în opinia lui Rawlinson, prioritatea era întoarcerea lui Livingstone. Provenienţa salvatorului său era o chestiune secundară.

„Nu trebuie să mai spun că dacă reuşeşte să ni-l aducă înapoi pe Livingstone sau să-l ajute să rezolve marea problemă a bazinului hidrografic al cursului superior al fluviilor Nil şi Congo, va fi primit de această societate la fel de cordial şi de călduros ca un englez explorator care acţionează sub auspiciile noastre”, a rezumat Rawlinson.

Cu toate acestea, ziarelor londoneze nu li s-a transmis informaţia despre anunţul lui Rawlinson. Prezenţa ciudatului american în Africa a rămas un secret pentru opinia publică britanică. Încă o dată, avea să revină presei americane sarcina de a furniza această ştire.

25. Regatul lui Mirambo

23 iunie 1871
Tabora
La 402 kilometri distanţă de Livingstone

Stanley a ajuns într-un final la Tabora, la aproape trei luni din ziua plecării din Bagamoyo. Satul întins din savană, cu casele sale spaţioase şi grădinile bogate locuite de arabii cei mai bogaţi, era una dintre cele trei enclave principale arabe din Africa de Est. Prima era Zanzibar. Cea de-a doua, Tabora. A treia era Ujiji. Toate aveau populaţii importante de arabi, haremuri, mii de sclavi şi fiinţau doar cu scopul de a exporta materii prime – mai ales sclavi şi fildeş – din Africa, în timp ce importau pânzeturi şi mărgele de sticle, dar şi cafea, ceai, zahăr, săpun şi curry. Produsele de lux, precum untul, erau de *rigueur*[1].

Dintre cele trei enclave, Tabora era giuvaierul Coroanei. Construită printre dealurile cenuşii-cafenii din centrul regiunii din Africa de Est, binecuvântată cu izvoare cu apă limpede şi fâşii de păduri, înconjurată de livezi şi de terenuri cultivate cu grâu, ceapă şi castraveţi, era de o frumuseţe şi avea o abundenţă de resurse care făceau din ea echivalentul unei oaze din Africa. Mulţi arabi veneau la Tabora pentru negoţ, apoi le plăcea atât de mult, încât rămâneau acolo. Singurul dezavantaj real pentru o viaţă liniştită în Tabora era numărul imens de şerpi veninoşi – în Tabora şi în împrejurimile sale se găseau mai multe specii de şerpi decât în orice alt loc din lume.

Tehnic vorbind, sultanul Barghash din Zanzibar stăpânea Tabora. Instalase un individ pe nume Said bin Salim în funcţia de guvernator. Dar Salim era un lider ineficient, care intrase constant în conflict cu neguţătorii locali. Până şi comandantul celor 3 000 de membri ai miliţiei populare din Tabora îl ignora pe Salim. El desfăşura trupele după pofta inimii. De vreme ce nu era război, chestiunea desfăşurării trupelor era ipotetică. Tabora era un loc liniştit, o oază de comerţ şi desfătare într-o imensitate de vegetaţie uscată şi de pământ arid. Dar în satul Urambo, la 35 de kilometri spre nord-vest de Tabora, trăia o căpetenie africană pe nume Mirambo, care îi dispreţuia pe arabi şi contesta dreptul lor de suveranitate asupra enclavei Tabora.

[1] „Obligatorii” (în franceză, în original) (n. tr.).

Mirambo era un bărbat frumos şi puternic, care vorbea cu voce calmă şi era cunoscut pentru generozitatea sa. Îi întâmpina pe oaspeţi cu o strângere fermă de mână şi îi privea direct în ochi, inspirând încredere şi sentimentul camaraderiei. Pe când era copil, Mirambo lucrase ca hamal în caravanele arabilor şi adoptase stilul lor vestimentar. Turbanul, haina din pânză şi papucii pe care le purta acasă la el îi ofereau o înfăţişare cosmopolită.

Scimitar[1]-ul lui Mirambo, pe care îl ţinea în teaca atârnată la talie, era tot de provenienţă arabă şi sugera latura mult mai aspră a personalităţii tânărului lider charismatic. Deşi era greu de stabilit data naşterii sale, acesta venise pe lume ca fiu al celui mai puternic rege din regiunea Unyayembe, la puţină vreme după deschiderea primei rute de sclavi de către arabi, pe traseul Bagamoyo – Ujiji în 1825. Arabii au preluat puterea treptat de la tatăl său, luându-i pământurile şi câştigurile din comerţul cu fildeş care îi asigurau prosperitatea şi îi întăreau poziţia de rege. Când tatăl său a decedat, iar Mirambo a urcat pe tron, arabii au refuzat să îl recunoască drept cel mai important cârmuitor african din regiune. În schimb, au susţinut un lider-marionetă pe nume Mkasiwa, ales de ei.

Înrăutăţind lucrurile, Mkasiwa era atât de încurajat de această recunoaştere, încât îl considera pe Mirambo un vasal izolat, ceea ce l-a înfuriat pe Mirambo. Nu a pornit imediat război contra arabilor, ci şi-a extins stăpânirea printre triburile sale, capturând sat după sat. Era un geniu militar care lupta încontinuu, excelând în atacurile-surpriză declanşate înaintea zorilor zilei pe flancul cel mai slab al adversarului. Armata sa alcătuită din voluntari foarte tineri – bărbaţii căsătoriţi şi bătrânii, consideraţi mai puţin agresivi, erau descurajaţi să lupte – deschidea focul cu puştile lor care trăgeau un singur foc, apoi treceau la suliţe, când atacau satele în valuri necontenite. După ce o aşezare era cucerită, Mirambo sărbătorea victoria prădând colibele şi împărţind prada cu soldaţii săi. Caprele, puii, femeile şi pânzeturile erau răsplata pentru o treabă bine făcută şi momeala perfectă pentru următorul conflict, data viitoare, când Mirambo îşi regăsea dispoziţia războinică.

După împărţirea prăzii, Mirambo avea să-i alinieze pe locuitorii satului şi să decapiteze căpetenia locală cu iataganul său. Apoi urma să-l ungă ca înlocuitor pe unul dintre războinicii

[1] „Iatagan” (n. tr.).

săi preferaţi şi loiali. Dacă, în timp, nou-numitul nu respecta cu stricteţe ordinele lui Mirambo sau se răzvrătea şi înfiinţa propriul regat, i se aplica repede o corecţie. Mirambo ajungea în sat şi îi aduna din nou pe locuitori. Apoi războinicul era obligat să îngenuncheze, iar *scimitar*-ul scânteia din nou. Un nou şef-marionetă era numit, unul căruia îi era mai evident că Mirambo nu tolera să-i fie uzurpată puterea. Cu ajutorul acestei combinaţii de lupte, jafuri şi decapitări, Mirambo a reclădit regatul tatălui său. Ocârmuirea sa a cuprins treptat ţinuturile învecinate cu Tabora, până când ruta comercială dintre Tabora şi Ujiji a devenit singurul coridor stăpânit de arabi.

În vara lui 1871, când Stanley tocmai sosise în Tabora, puterea lui Mirambo era mai mare ca niciodată – şi continua să crească. Tabora era pe picior de război, în contextul în care tensiunile dintre Mirambo şi arabi erau tot mai intense. Ambele părţi ştiau foarte bine că ultima căpetenie africană care îi înfruntase pe arabi, un individ pe nume Mnywa Sere, fusese decapitată în urmă cu şase ani. Pentru Mirambo, dornic să răzbune nedreptatea suferită de-a lungul vieţii, nu conta că forţele sale erau depăşite numeric de trei ori. Sosise clipa să declanşeze războiul.

Mirambo a oferit adăpost sclavilor fugari. Era o mişcare pasivă, o batjocură ce a atras atenţia arabilor. Totuşi, cea de-a doua sa acţiune agresivă i-a lovit pe arabi acolo unde îi durea mai mult: în comerţ. Mirambo a blocat ruta dintre Tabora şi Ujiji. Caravanele care încercau să spargă blocada erau jefuite, iar membrii lor, ucişi. Imediat, arabii au convocat un consiliu de război şi au elaborat planuri pentru atac. Doar de 15 zile aveau nevoie să-l zdrobească pe necredincios, au prezis ei.

Stanley nu avea habar de duşmănia care mocnea în preajma lui. Era, pur şi simplu, uşurat să fie în Tabora, împreună cu alte segmente ale imensei caravane a Expediţiei ziarului *New York Herald*. A fost copleşit când guvernatorul însuşi, şeicul Said bin Salim, păşind cu eleganţă, l-a întâmpinat în veşminte albe, curate. Cei doi bărbaţi şi-au strâns mâinile ca nişte vechi prieteni, apoi au mers prin oraş către reşedinţa guvernatorului, pentru a servi ceai şi clătite. L-au întâlnit pe drum şi pe Mkasiwa, marioneta, de-acum în vârstă.

Pentru Stanley, Tabora nu era un giuvaier, ci plin de praf şi spartan, având aceeaşi atmosferă apăsătoare, specifică oraşelor de la răscruce şi de la graniţă. Privirile fixe ale locuitorilor îl nelinişteau pe Stanley, amintindu-i de Ugogo. Era bucuros că nu

încercau deloc să-i vorbească ori să se apropie de el. „Toţi”, a scris el referindu-se la privirile pironite, crezând că era vorba despre o formă de respect, „plătesc tributul datorat culorii mele albe”.

Despovărat de griji, Stanley a mers aproape 5 kilometri în afara oraşului, până la casa unde el şi oamenii săi aveau să fie cazaţi în timpul scurtei lor vizite. Deşi Burton şi Speke petrecuseră cinci săptămâni în Tabora, Stanley nu intenţiona să rămână aici mai mult de o săptămână, înainte de a porni asaltul final către Ujiji.

„Soarele lumina puternic peste vale”, a scris Stanley despre Tabora, observaţii prin care revenea asupra opiniei sale anterioare că oraşul era „o imagine fără culoare sau o mâncare fără gust”. A consemnat că a privit în sus, „la cerul albastru-deschis, imaculat, de o excepţională seninătate”.

Clădirea, care îi fusese pusă la dispoziţie de un comerciant arab, semăna mai degrabă cu o fortăreaţă decât cu o casă. Tavanul era făcut din grinzi grele de lemn, acoperite cu legături de beţe strâns împletite. Pereţii erau din cărămizi de pământ, cu foarte puţine ferestre, dar cu găuri pentru ventilaţie. Veranda avea vedere spre o câmpie largă. Măgarii au fost priponiţi de cei 16 arbori de rodii din curte. Casa avea o bucătărie, o sală a armelor, o toaletă cu patru locuri în interiorul casei, un depozit pentru baloturile cu provizii şi camere pentru Shaw, Bombay şi toţi oamenii lui Stanley. Membrii caravanelor au reînnoit prietenia şi şi-au povestit unii altora istorioare de pe drum. Stanley, care ajunsese să se creadă stăpânul şi prietenul lor, a fost ovaţionat de oameni.

Petrecerea de bun venit a început în momentul în care arabii au trimis o caravană de mici dimensiuni din oraş, plină cu blide cu pui condimentaţi, orez, mai multe clătite, rodii şi lămâi. Apoi au sosit alţi sclavi, cu cinci boi, gata să fie sacrificaţi, 12 pui care să fie jumuliţi şi un bol cu 12 ouă proaspete. „Era un gest real de curtoazie, nobil”, a scris Stanley despre gazdele sale arabe, „care mi-a câştigat recunoştinţa”.

Stanley admira înfăţişarea, caracterul şi purtarea aleasă a arabilor. Cei mai mulţi dintre ei proveneau din Oman, după cum a remarcat el, şi erau arătoşi. De când pornise din Bagamoyo, Stanley năzuise să-şi ţină mintea departe de gânduri necurate, pentru a se concentra asupra dezvoltării personale. Dar ocazia de a-şi muta gândul de la călătorie pentru un timp şi de a lăsa garda jos l-a dus cu mintea la obiceiul arabilor de a avea

concubine. Notiţele din jurnalul lui Stanley, îndeobşte pline de castitate, menţionau poftele trupeşti. Ardea de dorinţă pentru femeile băştinaşe, pe care le găsea mult mai atrăgătoare decât femeile albe, ceva ce odinioară nu părea de conceput pentru el. „Privirea care, la început, dispreţuia chipul neobişnuit al femeii negre din Africa, în curând îşi pierde interesul pentru trăsături fine şi pielea delicată şi de culoare pală. Peste puţin timp, ajunge să zăbovească desfrânat asupra liniilor nearmonioase şi dure ale unei forme negroide, să se uite cu dragoste la faţa largă, lipsită de inteligenţă, şi în ochii negri care nu strălucesc niciodată de luminile orbitoare ale iubirii care oferă frumuseţe bietei naturi omeneşti”.

Stanley nu menţionează în jurnal dacă şi-a concretizat fanteziile sexuale. Indiferent de aceasta, avusese loc un fel de seducţie – iar cel sedus era Stanley. Arabii cu funcţiile cele mai înalte din Tabora au călătorit aproape 5 kilometri prin drumul plin de praf şi de făgaşe ca să-l viziteze pe Stanley, tratându-l pe ziarist ca pe un membru al familiei regale. Când au discutat despre loialitatea şi ataşamentul lor faţă de străinul alb, Stanley i-a crezut pe cuvânt. L-au întrebat despre sănătate şi l-au felicitat pentru călătoriile sale, Stanley fiind impresionat de ospitalitatea şi comportamentul lor. Părea o recompensă minunată pentru cele trei luni de lipsuri de la Bagamoyo.

Motivul acestor omagii a devenit clar după patru zile de la sosirea lui Stanley. Gazdele sale l-au invitat la un prânz oficial. La ora stabilită, a călărit până în oraş escortat de 18 soldaţi. Prima oprire a fost acasă la sultanul Bin Ali, colonel în armata oraşului Tabora, pentru un aperitiv uşor. „După ce am savurat ceaşca de moca şi şerbetul care ni se serviseră”, a consemnat Stanley, „ne-am îndreptat paşii spre locuinţa lui Khamis bin Abdullah, unde ne aştepta o societate numeroasă, prieteni şi vecini. Grupul acela de bărbaţi impunători, îmbrăcaţi în lungi caftane albe, purtând pe cap tichii uşoare, spilcuite, de asemenea albe ca zăpada, şi care se întruniseră pentru a-mi ura bun venit, la Tabora, a făcut asupra mea o vie impresie”[1].

Arabii i-au lăsat o impresie favorabilă lui Stanley. De fapt, nu organizau un dineu în cinstea lui, ci participau la un consiliu de război. Scopul lor era să-l convingă pe Stanley să se alăture luptei împotriva lui Mirambo. Necredinciosul constituia cea mai mare ameninţare pentru prosperitatea oraşului Tabora pe care o

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 189.

cunoscuseră vreodată, iar seara, pe bună dreptate, s-au depănat poveşti despre aroganţa regelui-războinic şi despre dorinţa lor de a-l pune la punct o dată pentru totdeauna. Lui Stanley i s-a relatat despre setea de sânge şi dorinţa de a purta război a lui Mirambo. În cuvinte jignitoare, arabii au amintit despre cazul în care Mirambo oprise o caravană care se îndrepta spre Ujiji, cerând praf de puşcă, arme şi pânzeturi în schimbul permisiunii de a trece mai departe. După ce caravana a plătit cele solicitate, Mirambo a primit produsele şi apoi a ordonat călătorilor, sub ameninţarea armelor, să se întoarcă în Tabora.

Arabii voiau ca Stanley să ştie că guvernatorul, care stătea aşezat pe pernă pe podea, era un om iubitor de pace, care încercase toate mijloacele posibile pentru a-l potoli pe Mirambo. Războiul era singura opţiune, au concluzionat ei. Au urmat discurs după discurs, fiecare vorbitor amintind despre dreptul arabilor de a controla rutele comerciale şi zilele în care oricine putea să meargă împreună cu caravana sa, folosind doar un băţ pentru a se apăra.

— Mirambo, a urlat cel mai curajos dintre bărbaţi, Khamis bin Abdullah, [...] va lupta cu arabii şi nu se va opri decât după ce-l va zdrobi pe Mkasiwa şi va cuceri ţinutul Unyanyembe, alungându-ne până la unul. Aşa va fi, oare, fii ai Omanului?[1]

Stanley a ascultat în tăcere, ştiind că putea să stea deoparte de un război care nu era al lui. În inima lui ştia că lupta era iminentă, iar Staney nu dorea să participe la ea. Timpul petrecut în uniforma cenuşie a confederaţilor îi demonstrase cât de prosteşte era să lupţi pentru a apăra cauza altcuiva.

Dar nu putea porni în căutarea lui Livingstone până când Mirambo nu era oprit. În speranţa că previziunea arabilor era corectă şi războiul urma să fie de scurtă durată, Stanley a meditat că putea urgenta victoria şi îşi putea relua, astfel, călătoria spre Ujiji. În numele său şi al soldaţilor săi, s-a alăturat voluntar armatei arabilor. „Arabii erau încrezători în victorie, iar eu am remarcat entuziasmul lor”, observa Stanley, în timp ce se serveau farfurii cu orez, curry şi pui fript.

Apoi, lui Stanley i-a venit un gând teribil. Dar dacă Livingstone era în drum spre Tabora din Ujiji? Ce se întâmpla atunci? Era Livingstone pregătit pentru un război?

Gândurile la vulnerabilitatea lui Livingstone au fost alungate în momentul în care grupul s-a deplasat la cea de-a treia casă.

[1] Henry Stanley, op. cit., p. 190.

Dar în timp ce Stanley se întorcea la locul unde era cazat în afara oraşului, gândul la Livingstone şi dovada palpabilă că exploratorul avea nevoie de ajutoare s-au suprapus grafic pe străzile din Tabora. Pentru că acolo, în centrul oraşului, se găsea caravana lui Kirk care aducea provizii. În ciuda informaţiilor transmise de Kirk către RGS, caravana nu pornise niciodată către Ujiji. Stanley s-a înfuriat. Din cauza războiului cu Mirambo nu putea caravana lui să meargă mai departe, dar Stanley şi-a manifestat mânia faţă de consulul britanic în funcţie. Deoarece, în cazul în care ajutoarele ar fi plecat din Bagamoyo în noiembrie, şi nu în februarie, războiul nu ar mai fi constituit un factor – proviziile ar fi precedat răzmeriţa lui Mirambo şi ar fi ajuns deja la Ujiji.

Furios la culme, Stanley a ordonat caravanei să treacă sub comanda lui. Proviziile şi corespondenţa lui Livingstone – niciuna nu fusese prădată pe drum spre Tabora – aveau să călătorească odată cu Expediţia ziarului *New York Herald* către Ujiji. „Sărmanul Livingstone! Cine ştie cât suferă din cauza acestor ajutoare ce au fost ţinute un timp atât de îndelungat la distanţă mică de consulatul britanic”, a scris Stanley.

Înainte să ajungă la Tabora, Livingstone fusese pentru Stanley doar o himeră îndepărtată. Dar cu cât se apropia mai mult şi cu cât îi auzea pe arabi vorbind despre Ujiji de parcă ar fi fost numai o călătorie banală cu durata de o lună, cu atât mai mult căutarea lui Livingstone se strecura în mintea lui Stanley. Odată reaprins instinctul de ziarist, în 4 iulie, el a scris primul mesaj către ziarul *New York Herald*. Era redactat sub forma unei scrisori către James Gordon Bennett Jr. şi conţinea aproape 5 000 de cuvinte – destul cât să umple prima pagină a publicaţiei. În primele paragrafe, justifica toţi banii cheltuiţi, aducându-i aminte lui Bennett de ordinul său expres de a-l găsi pe Livingstone indiferent de costuri. „Am fost prea departe de telegraf ca să vă pot informa despre cheltuieli sau să primesc noi ordine de la dumneavoastră”, şi-a cerut scuze Stanley, alegând acele cuvinte prin care se asigura că Bennett urma să plătească factura când îi va fi prezentată. „8 000 de dolari au fost cheltuiţi pentru achiziţionarea pânzeturilor, a mărgelelor de sticlă şi a sârmei necesare în afacerile mele cu sălbaticii din teritoriile prin care a trebuit să trec”.

Apoi, după ce şi-a încredinţat hârtiei toate neliniştile, Stanley a prezentat amănunte despre călătorie. Jurnalul său de călătorie în Africa era meticulos şi complex, adresându-se cititorului

mediu, nu lui Bennett. Relata despre temerile şi speranţele sale şi chiar despre gândurile legate de sinucidere. Moartea lui Farquhar era menţionată în treacăt. Shaw era descris drept un individ leneş şi insolent. Iar Selim era lăudat pentru că era de încredere şi muncitor. Cititorul afla că expediţia lui Stanley era de două ori mai rapidă decât a lui Burton şi Speke şi că a ajuns la Tabora într-un ritm aproape la fel de susţinut ca al celor mai rapizi arabi. „Mi-aş dori să intru mai mult în detaliu în ceea ce priveşte acest ţinut nou”, a scris el, „care este aproape necunoscut, dar însăşi natura misiunii mele, care solicită viteză şi aproape toată energia mea, mă împiedică. Poate că, într-o bună zi, *Herald* îmi va permite să descriu, în coloanele sale, cu mai multă minuţiozitate întâmplările acestui marş lung, cu toate vicisitudinile şi plăcerile sale, şi pot asigura cu anticipaţie cititorii voştri că nu vor fi chiar lipsiţi de interes. Dar acum întregul meu timp este ocupat cu marşul şi cu activitatea de coordonare a expediţiei, pe care, dacă aş neglija-o, în orice moment ar putea duce la consecinţe dezastruoase”.

Stanley a păstrat informaţia pe care publicul o dorea atât de mult pentru cele câteva pagini de final. Livingstone, le-a spus el, chiar câştigase puţin în greutate. De asemenea, arabii care îl întâlniseră îl descriau drept „foarte bătrân”, cu o barbă lungă, albă. Cel mai important, se presupunea că era în drum spre Ujiji. „Până când voi auzi din nou despre el sau îl voi vedea faţă în faţă pe bătrânul om care a lipsit mult timp dintre noi, îmi iau rămas-bun de la voi”, a scris el. „Dar oriunde s-ar găsi, fiţi siguri că nu voi renunţa la căutare. Dacă este în viaţă, veţi auzi ce are de spus. Dacă e mort, îl voi găsi şi vă voi aduce osemintele sale”.

26. Figura paternă

7 iulie 1871
Tabora
La 400 de kilometri distanţă de Livingstone

Drumurile care duceau înapoi către Bagamoyo încă erau deschise. Stanley şi-a trimis mesajul către *Herald* cu o caravană care mergea spre est. Avea să fie înmânat de doi mesageri, pe nume Ferrajjii şi Cowpereh, chiar consulului american, care urma să îl trimită la New York cu unul dintre vasele comerciale ale lui Salem. Apoi, Stanley, după ce şi-a îndeplinit pentru moment datoriile profesionale, pentru că ruta către Ujiji era blocată, şi-a permis luxul de a se odihni. Pentru următoarele trei după-amiezi s-a relaxat pe veranda sa primitoare, visând la Livingstone. Panorama era alcătuită din dealuri în formă de labe de leu, mango, sicomori şi albia unui râu secat. Era un loc izolat şi liniştit, numai bun pentru a trage un pui somn.

În după-amiaza fierbinte a lui 7 iulie, Stanley stătea la umbră, în timp ce picoteala îl cuprinsese ca un drog. Nu dormise, ci rătăcise prin numeroase unghere ale subconştientului. „Totuşi, creierul era ocupat; întreaga mea viaţă mi se desfăşura pe dinaintea ochilor”, a scris el. „Reminiscenţe din cea mai fragedă copilărie, amintiri din tinereţe, cu bătăliile ei crâncene şi zbuciumul necontenit, scene îndepărtate sau recente, totul răsărea în închipuire şi se succeda cu repeziciune: întâmplări din copilărie, adolescenţă sau maturitate, necazuri, călătorii, bucurii şi primejdii, iubiri şi uri, prieteni ca şi relaţii întâmplătoare. Mintea urmărea rapid şi variat toate fazele vieţii mele; liniile trasate de paşii mei rătăcitori, linii şerpuitoare, prelungite sau întrerupte, se desenau în mintea mea. Dacă le-ar fi desenat conturul pe podeaua de nisip, celor din jurul meu le-ar fi pus multe probleme enigmatice”. Apoi orfanul visa la un tată şi şi-a reamintit de bărbatul al cărui nume îl preluase: „Printre trăsăturile iubite desprinse din tablourile acelea, cele mai duioase pentru ochii mei erau cele ale unui bărbat plin de nobleţe şi loialitate, care mă numea copilul său”[1].

Stanley plutea printre amintiri despre Mississippi, barcagii, Spania, indieni, terenuri aurifere şi rătăcea prin Asia Mică spre

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, pp. 194 – 195.

Africa. Purificarea a fost amănunţită şi lipsită de restricţii, un catharsis pe care Stanley nu îl aştepta, dar pe care l-a acceptat. În cei 30 de ani de viaţă fusese învins în multe rânduri. Dar, în ciuda previziunilor, Stanley se afla în fruntea unei coloane de oameni în inima Africii, gata să facă un salt mare spre glorie dacă îl găsea pe Livingstone şi se întorcea acasă ca să istorisească povestea. Începuse să se gândească iar la o călătorie de-a lungul Nilului, în urma căreia să se întoarcă triumfător în lumea civilizată, la Cairo, aşa cum procedaseră Speke şi Grant. După ce dusese „o viaţă pasionantă, plină de convulsii", Africa devenise terenul de joacă al lui Stanley, un continent unde hoinărea după bunul său plac, depăşind toate obstacolele datorită utilizării raţionale a perseverenţei sale şi a Winchesterului. Nu avea niciun şef. Nimeni nu îl judeca.

Viziunile intense ale lui Stanley din acea zi au reuşit să-l tulbure şi să-i amintească emoţii de mult timp uitate – „Când retrospectiva era veselă, eram cuprins de un râs nebun, dacă devenea serioasă, căpătam o înfăţişare gravă, iar dacă era tristă, izbucneam în suspine isterice"[1]. De fapt, viziunile sale semnalau ceva mult mai grav. Suferea de dementa provocată de un caz grav de malarie cerebrală.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 194.

27. Masacrul

15 iulie
1871 Nyangwe

Mijlocul verii ecuatoriale l-a găsit pe Livingstone nerăbdător să plece din Nyangwe. Ajunsese „să cerşească”, deoarece puţinele bunuri pe care le deţinea se găseau în Ujiji. Locuitorii din Nyangwe refuzau în continuare să-i închirieze o canoe. Şi, într-un final, multe dintre întrebările sale în legătură cu ceea ce se afla în josul apei şi-au găsit răspuns când un neguţător arab şi oamenii săi au încercat să vâslească spre nord, pe fluviul Lualaba, în căutare de fildeş, de-a lungul rutei pe care Livingstone dorea să o urmeze. Livingstone se găsea în Nyangwe, când a sosit vestea că neguţătorul arab murise la patru zile de vâslit după plecarea din Nyangwe. Se înecase după ce canoea în care se afla a fost prinsă într-un vârtej într-o zonă stâncoasă şi s-a scufundat. „Grupul de canoe al lui Hassani a fost biruit după patru zile în josul apei”, a scris Livingstone despre această tragedie. „Stânci s-au ivit de ambele maluri, nu opuse, ci din loc în loc, pe fiecare parte. Iar cantitatea de apă a marelui fluviu se îngrămădea acolo, izbind dintr-un promontoriu în celălalt, până când s-a format o volbură nemaipomenită, în care a nimerit prima canoe şi a fost răsturnată, iar cinci vieţi s-au irosit”. După o reflecţie mai aprofundată, Livingstone a ajuns la concluzia că incapacitatea lui de a închiria o canoe fusese o inspiraţie divină. „Ca răspuns la rugăciunile mele de a fi apărat, am fost împiedicat să mă scufund în defileu”, a scris el.

În consecinţă, Livingstone şi-a schimbat planurile. Rămas fără mărgele şi fără pânzeturi în Nyangwe, dar cunoscând rapoartele arabilor despre un pachet de ajutoare noi care ar fi ajuns, pe uscat, la Ujiji, din Zanzibar, Livingstone a riscat. În loc să urmeze cursul fluviului Lualaba, trecând de praguri, avea să îl urmeze de pe mal. I-a făcut unui negustor arab de sclavi o propunere disperată, de totul sau nimic: o caravană avea să îl traverseze pe Livingstone peste Lualaba, la Katanga, unde exploratorul credea că se găseau izvoarele; în schimbul acestui serviciu, Livingstone avea să-i ofere mâncare, medicamente şi pânzeturi în valoare de 400 de lire, despre care credea că se găseau la Ujiji.

Numele negustorului era Dugumbe bin Habib. Conducător al unui grup mare de negustori de sclavi, care îşi aveau tabăra pe malul fluviului Lualaba, de fapt, îl ţinuse ostatic pe Livingstone de la sosirea sa în Nyangwe. Lui Livingstone i se oferise mâncare şi i se construise o casă. Dar corespondenţa sa nu a fost expediată, iar cea mai mică dintre cerinţele sale – o canoe cu care să traverseze fluviul lat de 400 de metri pentru a-şi continua expediţia – a fost respinsă. Dugumbe nu dorea ca Livingstone să rătăcească înapoi spre locuri civilizate, unde să istorisească faţa ascunsă a comerţului cu sclavi. Totuşi, era greu pentru un om de afaceri ca Dugumbe să refuze o cantitate generoasă de provizii. Îi ceruse lui Livingstone timp ca să reflecteze.

În 15 iulie 1871, Livingstone şi-a ocupat locul său obişnuit la umbră pentru a observa piaţa. Era o controversă la deschiderea pieţei în acea după-amiază. Întreaga dimineaţă, Livingstone auzise focuri de armă dinspre malul celălalt al fluviului Lualaba, de unde se putea vedea fumul colibelor incendiate, în timp ce arabii ardeau, luau în robie şi ucideau oameni. Pe măsură ce mergea cu greu prin piaţă, Livingstone a remarcat că doar 1 500 de oameni veniseră în acea zi. A dat vina pe incendii, aducându-şi aminte că mulţi dintre cei care veneau în mod normal la piaţă trăiau în acele sate.

În acel moment, Livingstone nu semăna deloc cu omul pe care îl ştiau Murchison şi englezii. Nu numai că era lipsit de dinţi şi bărbos, dar combinaţia de inactivitate cu hrana oferită de arabi îl făcuse durduliu. Hainele de abia îl mai încăpeau. Arabii se minunau că Livingstone putea mânca o oală cu orez şi o farfurioară cu unt şi încă mai avea loc pentru o oală cu terci. Greutatea avea să scadă imediat ce se punea din nou în mişcare, dar, între timp, mersul lui Livingstone era uşor legănat şi avea probleme cu respiraţia. Se tolănea leneş la umbră ca să privească oamenii şi să scrie în jurnal.

Livingstone observase numeroase lucruri stând astfel de-a lungul ultimelor luni.

Localnicii îi acordau puţină atenţie lui Livingstone sau arabilor care se amestecau printre ei. Se înţelegea că negustorii de sclavi nu întreprindeau raiduri în Nyangwe, pe care îl foloseau în schimb ca bază pentru acţiuni în alte sate. Singura regulă era aceea că armele nu erau admise în piaţă.

Chiar şi atunci când cetăţenii şi arabii se amestecau în piaţă, cunoaşterea faptului că arabii aveau puterea de a-i lua în sclavie

asigura o distanţă vizibilă între cele două grupuri. Arabii contribuiau la acest sentiment. În ciuda faptului că se amestecaseră cu populaţia africană de-a lungul secolelor, arabii se ţineau încă deoparte şi îi dispreţuiau pe băştinaşi.

„A fost o zi fierbinte, înăbuşitoare”, a scris Livingstone mai târziu. „Şi când am intrat în piaţă i-am văzut pe Adie, pe Manilla şi pe trei dintre oamenii care veniseră recent cu Dugumbe. Am fost surprins să-i văd pe cei trei purtând arme şi eram gata să-i cert, aşa cum unii dintre oamenii mei au făcut, pentru că aduseseră arme în piaţă”.

Livingstone a trecut pe răboj acest *faux pas*[1] al nou-veniţilor, neştiutori ai obiceiurilor locale, şi s-a ridicat ca să plece din piaţă. A remarcat doi dintre arabi cum se tocmeau cu un vânzător pentru un pui, apoi cum încercau să-l înşface fără să plătească. Dintotdeauna, piaţa fusese un loc agitat, unde oamenii ridicau tonul, iar certurile erau ceva obişnuit. Nu era nimic anormal ca doi bărbaţi şi un vânzător să aibă un conflict.

Dar, în clipa următoare, părerea lui Livingstone despre negustorii de sclavi s-a schimbat pentru totdeauna. „Descărcarea a două arme în mijlocul oamenilor mi-a arătat că începuse măcelul: mulţimile au părăsit în grabă acel loc, şi-au aruncat mărfurile în dezordine şi au fugit. În acelaşi timp, cei trei oameni au deschis focul asupra persoanelor aflate în celălalt capăt al pieţei, un grup de lângă pârâu a tras salve asupra femeilor panicate care s-au repezit la canoe. Acestea, vreo 50 sau mai multe, au fost aruncate în pârâu, iar bărbaţii au uitat vâslele din cauza fricii care îi cuprinsese pe toţi”.

Deşi Lualaba era lat, pârâul care îl alimenta, unde erau păstrate canoele, era îngust şi curgea lent. Mulţimea de oameni care alergau spre bărci au blocat gura îngustă de vărsare, ceea ce le-a permis arabilor să tragă pur şi simplu la ţintă asupra bărbaţilor, femeilor şi copiilor din Nyangwe. „Răniţi de gloanţe”, a scris Livingstone, aceştia „se revărsau către ei şi săreau şi se învălmăşeau în apă, ţipând”.

În timp ce arabii stăteau pe malul apei, ţintind şi trăgând cu calm, apoi reîncărcând rapid, astfel încât să nu rateze şansa de a ucide din nou, băştinaşii şi-au lăsat canoele în urmă. Căzând în Lualaba, au început să înoate către malul opus. Jocul s-a transformat într-un test de îndemânare pentru arabi; în loc să ţintească în picior şi în piept, aveau doar capete deasupra

[1] „Gafă” (în franceză, în original) (n. red.)

suprafeţei apei pe care să le ochească. Soarele licărea în apele verzi ale fluviului liniştit, conturând forma acelor capete, ceea ce le făcea să pară nişte pepeni plutitori. „Capetele aflate la suprafaţa apei indicau şirul lung al celor care inevitabil aveau să piară”, a scris Livingstone. Rămăsese fără hârtie şi îşi ţinea jurnalul pe orice bucată de hârtie pe care o găsea – chitanţe vechi, pagini de reviste. Şi rezerva de cerneală a lui Livingstone se sfârşise. Îşi făcuse o nouă provizie prin presarea unor rădăcini din care se prelingea un lichid roşu. Culoarea oferea o doză de realism relatării sale despre crime.

„Foc după foc s-a tras asupra celor neajutoraţi şi condamnaţi la pieire. Unele şiruri lungi de capete au dispărut în tăcere, în timp ce alte biete creaturi şi-au înălţat braţele, de parcă se rugau Părintelui Ceresc de deasupra, apoi s-au scufundat”.

Măcelul a fost neînduplecat şi începea să semene cu haosul unui câmp de bătălie. Răniţii care au reuşit să traverseze fluviul se tânguiau de durere pe malul opus. La mijlocul apei, un băştinaş care făcuse rost de o canoe a încercat să-i salveze şi pe alţii, în vreme ce altul care îşi procurase o canoe a vâslit în grabă, singur. Femeile băştinaşe cunoşteau bine fluviul în care se scufundaseră după stridii. Multe dintre ele au fost în stare să-şi ţină respiraţia îndeajuns de mult cât să înoate în direcţia curentului de la fundul apei, ieşind din nou la suprafaţă pentru o gură de aer, apoi scufundându-se din nou până când au ieşit din raza de acţiune a puştilor. Apoi, pe malul opus al fluviului Lualaba, un loc pe care Livingstone nu avea să-l exploreze niciodată, femeile s-au strecurat de pe ţărm în junglă. Unele nu au ajuns prea departe, deoarece numeroşii crocodili le înhăţau una câte una.

Împuşcăturile şi incendierile au continuat în următoarele 24 de ore. Pe măsură ce dădeau foc colibelor cu acoperiş din iarbă şi trimiteau canoe pe apă pentru a-i lua în robie pe cei care se îndepărtau de grupuri, arabii au aflat că îi uciseseră pe doi dintre ai lor, la care se adăugau aproape 400 de băştinaşi. Alt negustor de sclavi murise înecat – din cauza propriei lăcomii, barca lui s-a răsturnat.

În timpul măcelului, Livingstone a fost neputincios şi furios. Ceea ce începuse ca o ceartă obişnuită din piaţă pentru un pui s-a transformat într-o demonstraţie catastrofală a brutalităţii arabilor. Atacul nu fusese plănuit şi nu existase vreun scop măreţ al arabilor, ceea ce facea ca masacrul să fie şi mai lipsit de vreun sens. O mânie îndreptăţită l-a cuprins, dar Livingstone

nu putea face nimic pentru a pune capăt măcelului. Britanicul din el l-a convins pe Livingstone că, într-un fel, avea responsabilitatea sa şi a îndemnat la calm. Din lucrurile sale a scos steagul britanic pe care avea dreptul să îl poarte în calitate de consul britanic. Şi-a trimis oamenii în faţă, cu steagul la ei, pentru a cere încetarea focului. Abia atunci Dugumbe şi-a stăpânit din nou oamenii. Pentru un timp, împuşcăturile au încetat, iar în liniştea sinistră care a urmat se mai auzeau doar strigătele de ajutor ale răniţilor.

Livingstone şi-a scos pistolul şi a înaintat în direcţia ucigaşilor, pregătit pentru ceva ce nu a fost capabil să ducă la bun sfârşit – să omoare. Nici măcar nu a fost pe-aproape. Dugumbe a păşit înainte ca să-l împiedice, conştient prea bine că năimiţii săi renegaţi nu ar fi ezitat să-l împuşte pe bătrânul dolofan. Livingstone putea doar să-şi reverse furia în paginile jurnalului şi să se dedice din nou luptei împotriva sclaviei. Timp de aproape cinci ani, întorsese privirea în partea opusă, sacrificându-şi principiile de dragul explorării şi al avantajelor oferite de gazdele sale arabe. Era ca şi cum îşi vânduse o părticică a sufletului în numele ambiţiei. Şi ce realizase? Era mai bolnav ca oricând, sărăcit şi nu avea nicio dovadă concretă că teoria sa legată de Izvorul Nilului era corectă. Într-adevăr, avea câteva idei foarte bune şi o cantitate mare de dovezi vagi în avantajul său, dar Izvorul era la fel de necunoscut în vara lui 1871 precum fusese şi în ziua cu Duelul Nilului.

„În timp ce scriu, aud de pe malul stâng vaietele puternice ale celor masacraţi acolo, fără să ştie despre soarta numeroşilor lor prieteni care acum sunt înghiţiţi de apele fluviului Lualaba. Of, vie Împărăţia Ta”, se înălţau cuvintele lui către Dumnezeu. „Nimeni nu va şti vreodată cu exactitate pierderile suferite în această dimineaţă luminoasă şi înăbuşitoare. Mi-a dat impresia că am ajuns în Iad”.

Livingstone şi-a petrecut restul acelei zile ajutându-i pe supravieţuitori să-şi găsească soţii. Mai târziu, când instigatorii au avut tupeul să-l învinuiască pe Livingstone pentru măcel, exploratorul a realizat că venise vremea să plece. Renunţând la intenţia de a traversa râul ca să descopere izvoarele lui Herodot, a decis să se întoarcă în Ujiji. Căpeteniile locale, care în secret credeau că Livingstone era un negustor de sclavi, au fost impresionate de intervenţia lui din timpul masacrului, aşa că l-au implorat să rămână şi să ajute la reunirea mai multor sate într-un stat Manyuema, al cărui cârmuitor să fie Livingstone. „Dar le-

am spus că eram atât de ruşinat de compania în care fusesem găsit, încât de-abia puteam să-i privesc în ochi pe băştinaşii Manyuema. Ei crezuseră că voiam să-i omor – ce credeau acum? Nu puteam să rămân printre însoţitori sângeroşi, aşa că voi pleca". Avea să se întoarcă la Ujiji şi să revendice proviziile care ar fi trebuit să-l aştepte acolo. Apoi avea să angajeze oameni noi şi să caute din nou izvoarele.

Chiar când Livingstone se pregătea de plecare, stresul a dus la înrăutăţirea stării sale de sănătate. Măruntaiele i s-au dezlănţuit şi a pierdut mult lichid şi sânge. „Am stat toată dimineaţa întins, deprimat, din cauza vărsării de sânge – m-a umplut de o groază de nedescris", a scris el. „«Nu pleca», mi-au spus căpeteniile Manyuema, dar nu mai pot sta aici, în agonie".

Livingstone a fugit din Nyangwe la câteva dimineţi după masacru. Ar fi plecat mai devreme, dar atacul l-a afectat profund şi a căzut la pat, cu o bruscă criză de dizenterie. Doar ca să arate că nu existau resentimente, arabii au venit să-l însoţească la plecare. Totuşi, aveau puţine speranţe că Livingstone urma să-şi ducă la bun sfârşit, în siguranţă, călătoria de trei luni până la Ujiji. Ostilităţile dintre arabi şi triburile băştinaşe ajunseseră acum la un punct fierbinte. Livingstone nu avea arme arăbeşti sau oameni mulţi care să-l apere. Era posibil ca mai degrabă vreun trib să-l ucidă pe Livingstone – un om despre care se ştia că merge în compania arabilor – decât să-l lase să treacă prin teritoriul lor.

Şi, pentru ca lucrurile să fie şi mai periculoase, calea aleasă de Livingstone până la Ujiji era una pe care nu mai călătorise înainte, prin junglă virgină şi ţinuturi populate de canibali. Vesta de un roşu strălucitor pe care o purta avea croiala straielor arabe, în onoarea gazdelor lui. Din păcate, băştinaşii puteau crede că era unul dintre ei.

Călătoria lui Livingstone a decurs bine timp de cinci zile. El, Chuma, Susi şi o mână de hamali păşeau cu grijă, dornici să câştige timp şi să evite să atragă atenţia. În cea de-a cincea zi de călătorie, Livingstone a ajuns la o creastă şi dedesubt a văzut un ţinut foarte frumos, înverzit. În timp ce îl străbătea cu greu, a observat că teritoriul nu era locuit. Arabii îi luaseră pe toţi ostatici. Rămăseseră doar satele lor arse. Livingstone era scandalizat, considerându-l un act de „violenţă clară". Se pare că nu avea ce să facă pentru a proteja Africa de comerţul cu sclavi. Când, după câteva zile, un mic grup de hamali africani l-au întrebat dacă pot să călătorească alături de el, a aprobat prompt.

Şi ei se îndreptau către Ujiji. Grupul său număra acum aproape 80 de persoane. După ce a privit neputincios distrugerile provocate de masacrul din Nyangwe şi apoi a văzut satele golite de locuitori căzuţi victime negoţului cu sclavi, Livingstone găsea, de fapt, o posibilitate de a salva vieţile africanilor – chiar dacă potenţialii ucigaşi erau alţi africani. S-a bucurat de siguranţa oferită de oamenii adăugaţi grupului său în timp ce călătoreau printre triburile locale, „pe bună dreptate iritate”.

La două săptămâni după începerea călătoriei, Livingstone şi oamenii săi au trecut prin mai multe sate incendiate. Au dormit printre ruinele unui sat, apăraţi de un gard construit din pari ascuţiţi. Dimineaţa, Livingstone era bolnav, dar a continuat drumul.

În următorul sat, băştinaşii i-au observat vesta roşie, dar el nu îşi dăduse încă seama de semnificaţia ei. „Toţi au fugit şi au rămas la distanţă, înarmaţi, refuzând să se apropie”, scria el, referindu-se la băştinaşi. „Aruncau în noi cu pietre şi încercau să îi omoare pe cei care mergeau să ia apă”.

În acea noapte, Livingstone a dormit într-o colibă mică, apărat de coconul de plasă împotriva ţânţarilor pe care îl ţinuse tot timpul la el în călătorie. Dar din cauza convingerii tot mai puternice a localnicilor că Livingstone şi oamenii lui erau vânători de sclavi, exploratorul se perpelea de îngrijorare, în ciuda suferinţei sale. În comparaţie cu Nyangwe, canibalii din această nouă regiune a băştinaşilor Manyuema îl considerau pe Livingstone un duşman. Nu numai că l-ar fi ucis bucuroşi, dar, ca mai toţi inamicii ucişi în luptă, canibalii ar fi scufundat fericiţi corpul lui Livingstone în apă până s-ar fi frăgezit, apoi l-ar fi gătit pe curajosul, îndrăgitul şi întârziatul explorator britanic.

În dimineaţa următoare, presimţirile lui Livingstone s-au dovedit întemeiate. În timp ce mergeau prin poteca din junglă, atât de îngustă, încât frunzele îi izbeau în faţă, au fost opriţi brusc de nişte copaci căzuţi în drum. Vegetaţia era deasă, încât nu se putea pătrunde prin ea, şi când a privit atent în copaci, a văzut umbre întunecate gata să se năpustească asupra lor.

Înconjurat din ambele părţi, supravegheat de sus, incapabil să se întoarcă, Livingstone şi mica lui caravană erau ţinte uşoare în timp ce se căţărau pe buşteni. Livingstone a trecut ultimul. „Mă aflam în spatele tuturor şi tuturor li s-a permis să treacă până la mine, liderul lor, despre care se credea că sunt Mohammed Bogharib”, a scris Livingstone. „Pentru ei, vesta roşie pe care văzuseră că o purtasem înainte era dovada că

eram cel care îl trimisese pe Bin Juma să-i ucidă pe cinci dintre oamenii lor, să captureze 11 femei şi copii şi să prindă 25 de capre”.

Fără niciun avertisment, o ploaie de suliţe a început să cadă din copaci şi din frunzişul bogat de pe marginea drumului. Caravana lui Livingstone era dirijată spre zona ideală de a fi anihilată. Puteau merge doar înainte şi înapoi pe poteca îngustă, dar în fiecare dintre cazuri inamicul îi împresura. „O altă suliţă a fost aruncată spre mine de un inamic nevăzut şi m-a ratat cu aproape un picior, în faţă”, a scris Livingstone. „S-au tras focuri de armă în pădurea deasă, dar fără niciun efect, deoarece nu se putea vedea nimic. Dar i-am auzit în apropiere pe oameni zeflemisindu-ne şi acuzându-ne”. În timp ce Livingstone se grăbea înainte, pe cărare, cu toată viteza de care era capabil, a trecut pe lângă doi hamali, în cadavrele cărora erau înfipte suliţe.

Timp de cinci ore, Livingstone şi oamenii săi au înaintat cât au putut de repede, supuşi unui tir constant. Inamicii nevăzuţi îşi băteau joc de explorator de la înălţime. „Acum pot să o spun cu sinceritate, dar alergând printre două rânduri de inamici timp de cinci ore istovitoare, printre furii dornice să se remarce prin uciderea celui pe care îl credeau cu sinceritate vinovat de o crimă oribilă, niciun gând înălţător nu mi-a trecut prin minte”, a scris el mai târziu. „Emoţia a fost înlocuită de oboseala copleşitoare, şi m-am simţit aşa cum cred că se simt soldaţii pe câmpul de bătălie – nu curajos, dar perfect nepăsător dacă eram ucis sau nu”.

La un moment dat, Livingstone a crezut că se află în siguranţă, doar pentru a pica în altă zonă periculoasă. „Ajungând într-o parte a pădurii defrişată pentru a fi cultivată, am remarcat un copac uriaş, care era şi mai semeţ, fiind crescut pe un muşuroi de 6 metri înălţime. La rădăcini erau aprinse focuri”, a scris Livingstone. Copacul masiv, al cărui trunchi era mistuit la bază de flăcări, era amplasat perfect ca să cadă în drum şi să-l strivească pe el şi pe oamenii săi. Totuşi, Livingstone „nu a simţit niciun pericol”.

În acea clipă, călăii nevăzuţi ai lui Livingstone au răsturnat copacul. Brusc, trunchiul s-a rupt. În liniştea junglei, trosnitura a semănat cu detunătura unei salve de puşcă. Livingstone s-a uitat în sus cu groază, în momentul în care copacul se prăbuşea spre el, neştiind în ce parte să fugă. Cu trunchiul său gros şi nenumăratele crengi, copacul avea să cadă peste o porţiune

mare a drumului. „Am fugit câţiva paşi înapoi, iar copacul s-a prăbuşit la circa un metru în spatele meu, şi, rupându-se în mai multe bucăţi, m-a învăluit într-un nor de praf. Dacă crengile nu ar fi fost dinainte putrezite, cu greu aş fi scăpat cu viaţă”.

La sfârşitul zilei, Livingstone a traversat un râu mic, cunoscut sub numele de Liya, şi a pătruns într-o porţiune de teren defrişat pentru a fi cultivat. A ajuns în Monanbundwa, un sat de agricultori, unde a fost bine primit, şi s-a odihnit. Căpetenia a venit lângă el, neînarmată. Livingstone a explicat confuzia legată de identitatea sa, a asigurat căpetenia că nu era negustorul de sclavi pe nume Mohammed Bogharib şi că nu avea nicio dorinţă de a ucide oameni. Căpetenia s-a liniştit şi le-a dat voie să-şi petreacă noaptea acolo. Pentru a preîntâmpina alte animozităţi, Livingstone a renunţat să mai poarte vesta ofensatoare.

Fără să ştie, Livingstone văzuse prima etapă a unei revolte la scară mare a băştinaşilor din vestul lacului Tanganyika împotriva arabilor – o revoltă care coincidea cu a lui Mirambo, dar nu avea nimic în comun cu aceasta. Triburile Manyuema au dat foc taberelor arabe în lunile următoare, iar negustorii de sclavi au fost atacaţi. Folosind cu îndemânare arcurile cu săgeţi, băştinaşii Manyuema puteau să tragă şi să încarce mai repede decât arabii, cu vechile lor puşti care trăgeau un singur foc, după care trebuiau reîncărcate. „Acesta este începutul sfârşitului”, a scris Livingstone. „Comercianţii arabi vor fi scoşi din acest ţinut”.

Livingstone plecase din inima ţinutului locuit de canibali, dar stresul acelei zile prin care trecuse în timpul atacului i-a afectat sistemul imunitar. Crizele de dizenterie au revenit. Şi-a pierdut pofta de mâncare. Din cauza prafului care îi intrase în ochi, temporar a orbit. Chiar dacă era un ţinut periculos, a fost nevoit să se odihnească în majoritatea timpului. În zilele în care trebuia să meargă, străbăteau locuri sălbatice, în zone montane, în toiul arşiţei ecuatoriale. Încălţările sale franţuzeşti îl strângeau, pentru că picioarele i se umflaseră. Tălpile se desprindeau, iar ghetrele putrezeau. Mai rău, drumul trecea printr-o potecă montană, pe un teren cu stânci ascuţite. „Mintea acţiona asupra corpului”, a scris el. „Şi nu este nicio exagerare când spun că fiecare pas din cele 400 şi 500 de mile [644 şi 804 de kilometri – n. tr.] era o suferinţă”.

28. Mai mult război

21 iulie 1871
La 320 de kilometri distanţă de Livingstone

Shaw stătea aplecat deasupra lui Stanley, într-un moment în care traseul malariei în subconştientul lui se apropia de un deznodământ. Trecuseră două săptămâni, i-a spus Shaw şefului său neîncrezător. În mod îngrijorător, de data aceasta fusese malarie cerebrală – *Plasmodium falciparum* –, iar Stanley se aflase în pragul morţii. Însă Shaw l-a îngrijit până când s-a însănătoşit. L-a hrănit pe Stanley cu fiertură de ovăz şi l-a obligat să soarbă coniac. Stanley nu-şi amintea nimic. Doar emoţii şi amintiri, care treceau în valuri prin el, aducându-i aminte de unde venise şi pregătindu-l pentru luptele viitoare. „Mi-am amintit de câmpurile de bătălie din America", a scris el, „şi de scenele violente ale turbatului război".

În următoarele şase săptămâni, alte scene violente urmau să se adauge celor din trecut. Arborând steagul american, Stanley şi-a condus oamenii în bătălia împotriva lui Mirambo, alături de arabi. Arta războiului era o chestiune diferită de marşurile disciplinate ale confederaţilor în Shiloh sau de atacul dârz al armatei britanice la Magdala. Mai degrabă, sultanii arabi se aventurau în desiş, vânându-i pe inamici. Sclavii lor – oameni fără pregătire militară – erau forţaţi să lupte împotriva semenilor lor africani deoarece proprietarii lor le ordonau asta. Totuşi, Mirambo a prevăzut atacul. În mod inteligent, şi-a ascuns trupele în păduri şi vegetaţie înaltă. Între timp, Stanley se minuna de strategia militară a acestei căpetenii lipsite de educaţie. O socotea genială – şi sălbatică. A scris chiar şi un mesaj către *Herald*, în care l-a numit pe Mirambo „un Bonaparte african".

În dimineaţa zilei de 4 august, şi-au uns trupurile cu o mixtură de făină şi extract din ierburi care credeau că avea să-i protejeze în timpul luptei. Malaria lui Stanley a revenit, provocând febră şi slăbiciune prin tot corpul. La durerile sale s-a adăugat şi teama de luptă, astfel încât îl încerca o puternică nelinişte în legătură cu termenii alianţei sale cu arabii. În loc să-şi conducă propriii oameni, Stanley şi grupul său avea să intre în luptă sub comanda temutului Khamis bin Abdullah, care era comandantul-şef *de facto* al campaniei. Chiar înainte de prânz,

forţele arabe, de aproape 2 500 de soldaţi, au încercuit gardurile din lemn ale satului lui Mirambo, fiind gata de atac. „Khamis bin Abdullah s-a târât prin pădure la vest de sat”, a consemnat Stanley. „Dintr-odată, în timp ce ieşeam din pădure, am fost întâmpinaţi de focuri de armă”.

Bătălia i s-a părut comică lui Stanley. Arabii şi sclavii lor nu cunoşteau conceptul de a se pune la adăpost sau de a înainta sub focul inamicului. În loc de aceasta, se lungeau în iarbă ca să-şi încarce armele, apoi făceau un salt şi trăgeau, apoi săreau, iar şi iar, în iarbă. „Înainte, îndărăt, cu agilitatea unor broscoi ţopăitori”.

În ciuda stângăciilor lor, arabii au pus pe fugă cu uşurinţă trupele lui Mirambo. Când, într-un final, arabii au cucerit satul, au găsit doar colţi de fildeş, sclavi, grâne şi 20 de cadavre. Arabii au dat foc satului, astfel încât Mirambo şi oamenii săi să nu mai aibă un loc de refugiu, apoi au incendiat două sate învecinate şi, în plus, păşunile din preajmă. Când unul dintre oamenii lui Mirambo a fost prins dormind în pădure, l-au luat de păr, i-au tras capul în spate, apoi i-a fost tăiată beregata până la şira spinării.

Stanley a fost un combatant activ în prima luptă, dar două zile mai târziu o nouă criză de malarie l-a împiedicat să-i însoţească pe arabi, în timp ce aceştia îl vânau în continuare pe Mirambo. A rămas în urmă, în tabăra sa militară, tremurând sub o pătură în dimineaţa zilei de 6 august. Jumătate din oamenii săi au plecat pentru restul zilei ca să se alăture forţelor temutului arab Soud bin Sayd. Arabii erau hotărâţi să îl ucidă pe Mirambo o dată şi pentru totdeauna, pentru a da exemplu generaţiilor viitoare de potenţiali rebeli. Din uşurinţa cu care fuseseră obţinute victoriile arabilor era evident că Mirambo nu era un geniu militar, aşa cum avea reputaţia.

Chiar la apusul soarelui, primii soldaţi rătăciţi după bătălie s-au întors. Stanley dormea sub câteva pături, silindu-se să transpire, când a aflat că Soud bin Sayd a fost ucis într-o ambuscadă, împreună cu cinci dintre sipaii lui Stanley. Mirambo i-a permis lui Soud bin Sayd să ocupe satul Wilyankuru, prefăcându-se că fuge. Totuşi, în timp ce forţele arabe s-au înapoiat în tabără încărcate cu colţi de fildeş, sute de sclavi şi 60 de baloturi de pânzeturi, Mirambo împreună cu oamenii săi au atacat din vegetaţia înaltă de pe marginea drumului. Soud bin Sayd îşi reîncărca arma în momentul în care o suliţă l-a străpuns „cu totul”. Fiecare arab al convoiului său a fost capturat şi ucis în acelaşi mod.

„Efectul acestei înfrângeri a fost de nedescris”, a scris Stanley. „N-a fost chip să dormim, atât de zgomotos îşi jeleau femeile soţii răpuşi. Toată noaptea au scos vaiete întretăiate la răstimpuri de gemetele răniţilor care se putuseră târî prin iarbă fără a fi văzuţi de duşman. Fugarii au sosit până-n zori, dar nu s-a mai auzit nimic despre niciunul din oamenii mei a căror moarte mi se anunţase”[1].

Acea înfrângere unică a zdrobit hotărârea arabilor. În dimineaţa zilei de 7 august, aceştia s-au certat între ei, învinovăţindu-se reciproc. Khamis bin Abdullah s-a dezlănţuit împotriva laşităţii compatrioţilor săi, care preferau pacea şi supunerea în loc de a-şi îndeplini întreaga lor misiune. Ţipetele şi cuvintele aprinse rostite în cortul unde ţinuseră ultimul consiliu de război se auzeau până afară, iar în curând toţi cei din tabără au auzit acuzaţiile lor. Stanley, întristat de moartea oamenilor săi, mai sigur ca niciodată de nebunia gestului de a se implica în războiul arabilor, s-a întors în pat, într-o altă încercare de a birui malaria.

Dar Mirambo nu se odihnea. Beneficiind de acest avantaj, a presat. La 1.30 după-amiaza, Selim l-a scos pe Stanley din starea sa de ameţeală provocată de malarie. Era absolut necesar ca Stanley să se scoale, a ţipat el. Tabăra era evacuată. Mirambo era în drum spre ei. Chiar şi Khamis bin Abdullah fugea, fără nicio intenţie de a se opri ca să-l ajute pe Stanley. „M-am îmbrăcat cu ajutorul lui Selim şi m-am îndreptat împleticit spre uşă”, a scris Stanley. I-a văzut pe arabi şi pe sclavii lor retrăgându-se îngroziţi. Nu exista nicio ordine, doar o zarvă infernală. Mai rău, cu excepţia lui Bombay şi a trei dintre soldaţii săi, oamenii lui Stanley fugeau – inclusiv Shaw, care „luase şaua mea şi-o puse pe măgarul lui, pregătindu-se să o şteargă şi să mă lase plocon acolo, la ananghie, în grija lui Mirambo”[2]. Stanley i-a ordonat lui Shaw să-i înapoieze şaua. Apoi, şi-a regrupat oamenii într-o singură formaţiune şi i-a coordonat, într-o retragere militară disciplinată. Timp de 11 ore, târziu în noapte, au stat laolaltă, în timp ce fugeau de Mirambo şi de oamenii săi. Într-un final, imediat după miezul nopţii, s-a regrupat cu forţele arabe.

Lui Stanley îi ajunsese. După ce a dormit pe apucate, i-a dojenit pe arabi pentru laşitatea lor. Se simţea jignit pentru că

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 204.
[2] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 205.

plănuiseră să-l lase în urmă şi încă şi mai jignit când l-au salutat nepăsător dimineaţa, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. A admonestat consiliul de război pentru că îi părăsise pe răniţi şi pentru politica lui de „fiecare pentru sine”. Războiul se purta doar între ei şi Mirambo, a bombănit el, iar obiceiul lor de a fugi la cel mai mic impediment era un semn clar că războiul putea dura ani întregi – ani pe care Stanley nu-i avea la dispoziţie. „Ştiu câte ceva despre lupte, dar niciodată nu am văzut oameni fugind dintr-o tabără ca a noastră, la Zimbizo, pentru un motiv atât de simplu ca al vostru”.

Stanley s-a oprit pentru a privi cu atenţie la arabi, asigurându-se că următoarea propoziţie va pune punctul pe „i”. „Prin fuga voastră, l-aţi invitat pe Mirambo să vă urmărească până la Unyayembe. Să fiţi siguri că va veni”.

Dimineaţa, arabii şi-au continuat retragerea către Tabora. Dar Stanley, dezamăgit şi deznădăjduit, o terminase cu războiul lor. În timp ce arabii îşi duceau trupele în oraş, şi-a adunat oamenii şi s-a întors în casa închiriată din afara oraşului, pentru a-şi regrupa forţele. Îşi facuse datoria faţă de arabi, plătind înapoi bunătatea lor cu ajutorul în lupte. Acum era liber să plece. Totuşi, întrebarea care îl bântuia era încotro s-o apuce? Arabii i-au spus că, odată ruta caravanei redeschisă, putea ajunge la Ujiji într-o lună. În schimb, judecând după modul în care arabii luptau, acea redeschidere părea să se petreacă într-un viitor îndepărtat.

Pe de altă parte, dacă Stanley încerca să scape din blocada lui Mirambo, în mod special în lumina ostilităţilor, Mirambo nu avea să ceară doar toate pânzeturile şi mărgelele americanului ca tribut, ci avea să-i măcelărească până la unul pe membrii Expediţiei ziarului *New York Herald*.

În mintea sa, Stanley a început să ia în considerare să se întoarcă şi să pornească spre casă. A meditat la faptul că făcuse tot ce era omeneşte posibil ca să-l găsească pe Livingstone. Niciun alt reporter nu ar fi putut face mai mult. Cu siguranţă, Bennett ar înţelege.

Stanley a trecut peste toate – mlaştini, boli şi lupte. Hamalii fuseseră lăsaţi să plece, aşa că nu avea cine să poarte încărcăturile. Mulţi dintre oamenii săi muriseră, bunurile sale fuseseră furate de dezertori şi îi aştepta moartea sigură, dacă ar fi avansat. Oricât de puternică ar fi părut carabina cu repetiţie Winchester pe termen scurt, forţele numeroase ale lui Mirambo l-ar fi copleşit, pe termen lung. „Situaţia mea este dintre cele mai

critice”, a scris el în final. „Aş avea o bună scuză pentru a mă întoarce pe litoral”[1].

Factorul determinant era aceeaşi realitate dură proprie întregii expediţii: lipsa banilor. Stanley şi-a imaginat că se întoarce în civilizaţie, fără să găsească vreun indiciu despre locul în care se afla Livingstone. Ar fi fost văzut ca un eşec şi, probabil, şi-ar fi pierdut slujba. Mai pragmatic, a încheiat un târg uriaş cu neguţătorii arabi. Bennett avea să refuze plata, pe motiv că Stanley nu-şi făcuse datoria. Din punct de vedere legal, Webb era răspunzător, dar Stanley îşi dăduse cuvântul. Stanley de dinainte de aventura africană ar fi fugit şi l-ar fi lăsat pe Webb să plătească, apreciind episodul doar unul dintre micile insuccese din viaţa sa. Dar acum, Stanley ştia că trebuie să meargă înainte. „Atât de mulţi bani s-au cheltuit şi atât de mult încredere s-a pus în mine”, a concluzionat el. Alimentat de numeroase afirmaţii ale arabilor conform cărora Livingstone trăia, în mizerie, undeva lângă lacul Tanganyika, şi-a închipuit o imagine în care Livingstone era captiv în Ujiji, fiindu-i imposibil să se mişte din cauza războiului şi a lipsei proviziilor. Stanley era cavaleria, pornită în ajutor. „Mai degrabă mor, decât să mă întorc”.

Era 11 august. În urmă cu şapte săptămâni, Stanley păşise în Tabora. Cu tot cu Bombay, soldaţi şi Shaw, mai avea 13 oameni. Sosise timpul să întreprindă ceva ingenios şi chiar puţin stupid, dacă era nevoie ca astfel să ajungă la Ujiji.

Salvarea lui Stanley a venit de la omul pe care îl denigrase cel mai mult: Bombay. Fostul sclav, scund, cu dinţi tociţi, i-a spus lui Stanley despre o cărăruie mai puţin folosită, la sud de Tabora. Ajungea până la Ujiji, adăugând 320 de kilometri călătoriei, deoarece oferea rutei tradiţionale a caravanelor cel mai mare ocol. Era o potecă de care hamalii se temeau, pentru că ducea prin păduri dese de sicomori şi crânguri, pline cu girafe şi elefanţi dintr-o specie cu animale de dimensiuni mai mici. În plus faţă de caravana sa, Stanley ar trebui să-i ia cu el pe leneşii participanţi la expediţia de aprovizionare a lui Kirk, supraveghindu-i în vederea marşului final către Ujiji, ca să se asigure că proviziile lui Livingstone nu se iroseau în Tabora, aşa cum se întâmplase în anii trecuţi.

Arabii au încercat să-l convingă pe Stanley să rămână. Totuşi, el era hotărât. Expediţia petrecuse aproape la fel de mult timp în Tabora pe cât petrecuse ca să ajungă acolo. Sosise

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 210.

vremea ca să plece, şi cât mai repede posibil. Chiar dacă Shaw s-a îmbolnăvit de ceea ce pretindea că este malarie, dar Stanley suspecta că era o boală venerică, Stanley a început să angajeze hamalii necesari şi să-şi pregătească oamenii pentru drum, încă o dată.

Apoi, aşa cum Stanley a prezis, Mirambo a atacat Tabora. De pe acoperişurile caselor, în câmpiile din împrejurimea oraşului, arabii puteau vedea armata africană numeroasă răspândită pe iarba albă. Cortul uriaş al lui Mirambo era ridicat în spate, vizibil în întregime şi amplasat în afara bătăii puştii, păzit de oamenii săi. Dacă alegea să atace Tabora acolo, nimic nu îi putea ajuta pe arabi să prevină distrugerea oraşului lor, violarea tuturor femeilor lor şi înrobirea copiilor.

Stanley şi-a înarmat încă o dată oamenii şi i-a primit pe toţi fugarii care soseau în tabăra sa în căutare de adăpost. Dar, de data aceasta, a refuzat să lupte alături de arabi. Khamis bin Abdullah, nestatornicul negustor care instigase la război de la început, a pus la cale un plan. Singur, cu excepţia unui soldat cu puşcă şi a 80 de sclavi, Abdullah avea să se apropie de tabăra lui Mirambo sub pretext că cere pace. Când cei doi rămâneau singuri, l-ar fi ucis pe african şi ar fi pus capăt războiului.

Adunându-şi trupele, Abdullah şi-a condus soldaţii la marginea oraşului şi s-a apropiat de Mirambo. Desigur, africanul nu ajunsese la putere datorită credulităţii. A văzut prin binoclul său că cei 80 de sclavi înarmaţi ai lui Abdullah arătau mai degrabă ca o trupă de luptă, decât ca nişte oameni cu intenţii paşnice. Mirambo le-a ordonat în grabă oamenilor săi să se retragă. Abdullah a mers înainte, neştiind că intra în capcana lui Mirambo. „Khamis îşi avântă oamenii în urmărirea vrăjmaşului”, a notat Stanley despre prietenul său. „Deodată, răsucindu-şi armia, Mirambo îşi aruncă armatele întrunite într-un corp asupra micului pâlc care sosea”.[1]

Sclavii lui Abdullah s-au întors şi au fugit, dar arabul şi tânărul său purtător de puşcă au rămas pe loc. Primul glonţ i-a trecut prin picior lui Abdullah. În timp ce cădea la pământ, în agonie, cu sângele ţâşnind din rană, a înţeles că sclavii lui nu îi mai stăteau alături. Apoi şi-a mutat privirea asupra războinicilor lui Mirambo. S-a ridicat în genunchi, pe măsură ce aceştia păşeau înainte. Ştia ce avea să i se întâmple.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, pp. 214 – 215.

„De pe chipul lui Khamis”, a scris Stanley în acea noapte, „un bărbat de o frumuseţe maiestuoasă, fusese luată pielea frunţii şi cea din partea de jos a feţei, precum şi barba. Mai fuseseră luate regiunea proeminentă a nasului, grăsimea care acoperea stomacul şi abdomenul şi câte o bucată din fiecare călcâi, retezate de sălbaticii aliaţi ai lui Mirambo”.

În timp ce Stanley reflecta la faptul că trupul neînsufleţit al prietenului său era fiert şi consumat de oamenii lui Mirambo ca o poţiune pentru putere sporită în bătălie, şi-a întărit fortăreaţa. Fiecare om care venea în casa lui era înarmat, până când 150 de oameni cu arme erau amplasaţi de-a lungul zidurilor, în aşteptarea lui Mirambo. „Sper că va veni”, a încheiat Stanley cele scrise în jurnalul său, în acea noapte. „Dacă intră în bătaia unei carabine americane, voi vedea ce virtuţi conţine plumbul glonţului american”[1].

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 216.

29. În pădure

26 august 1871
Tabora
La 320 de kilometri distanţă de Livingstone

Mirambo nu l-a atacat niciodată pe Stanley. A jefuit şi a ars Tabora, violând, ucigând şi luând în robie până când opoziţia arabilor l-a forţat, într-un final, să se retragă. Însă obiectivul său principal a fost mereu să deţină controlul asupra rutei caravanei şi să facă o demonstraţie de forţă, nu să-i alunge pe arabi din avanpostul lor comercial imposibil de apărat. Odată îndeplinite aceste scopuri, Mirambo şi oamenii săi au dispărut în ţinuturile păduroase în noaptea de 26 august. Arabii, care şi-au organizat cu frenezie forţele pentru un contraatac, au descoperit a doua zi dimineaţa, când s-au trezit, că plecase. Au putut doar să se lamenteze că pierduseră o ocazie şi s-au certat în legătură cu metodele prin care să redeschidă ruta către Ujiji. Mulţi dintre cei mai proeminenţi arabi au început chiar să facă planuri pentru a părăsi definitiv Tabora, preferând să desfăşoare afaceri în Zanzibar.

Stanley era măcinat de gândul să plece din oraş cât mai repede posibil. Se părea că nenorocirile îi blocau fiecare mişcare către Livingstone. Dacă nu făcea un ocol de 322 de kilometri din cauza lui Mirambo, atunci îi lipseau hamalii locali, pentru transportul baloturilor de provizii, sau apatia vieţii din Africa, unde „mâine” putea însemna „o lună începând din momentul acesta”. Furios şi frustrat, Stanley devenea tot mai convins că era predestinat să-şi petreacă restul zilelor în Tabora, în căutare permanentă de hamali. A redus dimensiunea expediţiei, luând decizia de a lăsa 60 de baloturi şi aproape toate bunurile personale de lux în Tabora. El şi oamenii săi aveau să se deplaseze uşor şi rapid – dacă ajungeau să plece vreodată din oraş.

Cea mai mare supărare a lui Stanley era pricinuită de Shaw. Fusese angajat pentru un salariu de 300 de dolari pe an, sumă ce părea astronomică în Zanzibar, într-o perioadă în care era marinar fără vas şi fără perspective. Ideea de a călători în Africa pentru a explora cursul superior al fluviului Rufiji fusese mai degrabă o fanfaronadă. Totuşi, realitatea vieţii în Africa nu avea

vreun farmec. Stanley încă nu-i spusese că îl căutau pe Livingstone, aşa încât Shaw a început să creadă că şeful său era nebun, dacă era de neclintit în hotărârea lui de a ajunge la Ujiji. Stanley i-a spus lui Shaw că scopul lor era să măsoare adâncimea lacului Tanganyika, deşi nu vedea de ce pentru această acţiune merita să-şi rişte viaţa sa şi a tuturor tovarăşilor săi pentru a ajunge acolo. Africa nu era ceea ce îşi imagina, iar Shaw dorea cu disperare să se întoarcă acasă. L-a implorat pe Stanley să-l elibereze de contractul lui.

Stanley nu ar fi permis. Scuza lui era că Shaw, în calitate de alb, trebuia să ofere un bun exemplu celorlalţi membri ai caravanei. Dacă arăta frică, la fel ar fi făcut şi ei. Dar adevăratul motiv nu avea nicio legătură cu rasa, explorarea sau conducerea, pentru că Shaw se dovedise incapabil, stângaci, leneş şi, uneori, de-a dreptul prost.

Adevăratul motiv pentru care Stanley dorea să-l păstreze pe Shaw prin preajma sa era faptul că-i plăcea compania lui. Stanley era conştient de problema rasei încă de la Ugogo. Shaw era o altă faţă palidă într-o mare de africani şi de arabi. Împărtăşeau un cadru de referinţă. Vorbeau aceeaşi limbă. Cu toată atitudinea lui dură, adevărul era că Stanley era de unul singur în Africa. Nu avea pe nimeni care să îl sfătuiască sau căruia să i se destăinuie. Într-un mod ciudat, simpla prezenţă a lui Shaw era benefică. Stanley nu s-ar fi prăbuşit dacă Shaw ar fi plecat, dar cert s-ar fi simţit mai izolat şi nu ar mai fi fost nimeni care să îi păzească spatele la nevoie.

Chiar şi atunci când Stanley a urlat şi şi-a bătut joc de Shaw în august, făcând remarci sarcastice despre trândăvia lui şi apetitul sexual de nestăvilit, Stanley a fost cel care i-a întors favoarea şi l-a însănătoşit pe Shaw, când o boală ciudată aproape că l-a ucis pe marinar. I-a administrat lui Shaw doze de chinină şi l-a obligat să bea întăritoare din brandy, zahăr, ouă crude şi lămâi. Din păcate, nimic nu a mers. În ciuda unor recuperări de moment, Shaw revenea la starea de dinainte imediat ce se bucura de cele mai scurte momente de vindecare.

„Shaw nu vrea să facă nimic”, a scris Stanley în 30 august, convins că protejatul său simula starea de boală deoarece simptomele erau diferite de ale malariei. De fapt, Shaw suferea de variolă. „Mi-este imposibil să-l determin măcar să se

clintească. Îl implor, îl răsfăţ, îi pregătesc cu mâna mea mici trufandale”[1].

Disperat, Stanley i-a dezvăluit adevărul despre motivul pentru care se găseau în Africa, în speranţa că îl va stârni pe Shaw. „Adineauri m-am aşezat alături de el”, şi-a amintit Stanley, „şi pentru întâia oară i-am vorbit despre adevărata mea misiune; speram să-i dau curaj. I-am spus că nu mă interesează geografia ţării nici măcar pe jumătate cât mă preocupă căutarea lui Livingstone”[2].

Pentru o clipă, privirea lui Shaw s-a aprins, apoi a redevenit apatică.

— Mi s-a spus să-l găsesc pe Livingstone, a continuat Stanley. Mă aflu aici pentru acest lucru. De aceea, voi porni din nou în marş. Nu pricepi, bătrâne, toată însemnătatea acestei misiuni? Nu ştii ce recompensă îţi va da domnul Bennett, pentru ajutorul ce-mi vei acorda? Sunt sigur, dacă vii vreodată la New York, sunt sigur că niciodată nu vei duce lipsă de o hârtie de 50 de dolari. Haide, scutură-ţi puţin toropeala! Sări în picioare! Arată-te mai vioi!

Ochii lui Shaw priveau fix. Disperarea lui Stanley a crescut. Uitându-se la tânărul său prieten, l-a implorat să nu se dea bătut. Vechea lui batjocură la adresa morţii fusese dată uitării. „Spune că nu vei muri”, l-a rugat Stanley.

Shaw nu a murit. Dar, în timp ce Stanley se bucura de răgazul dat de crizele de malarie, Shaw – şi mulţi dintre soldaţi, de asemenea – nu au putut lupta cu variola, o boală foarte contagioasă. Când Stanley, într-un final, a ademenit un corp de hamali oferindu-le de trei ori mai mult decât salariul obişnuit, Shaw încă era prea bolnav pentru a călători. Gândurile şi vorbele lui Stanley erau impregnate de bănuiala că ori londonezul get-beget era cu adevărat bolnav, ori doar se prefăcea, ca să rămână în urmă şi să o şteargă pe furiş spre Zanzibar. „Dacă luam un băţ, aş fi putut să-i bag minţile-n cap”, a spus mânios Stanley.

Shaw a înţeles ce se ascundea în spatele atitudinii lui Stanley. Relaţia dintre el şi Stanley nu putea fi niciodată caracterizată ca fiind de prietenie, dar încercările prin care trecuseră împreună îi oferiseră o profunzime. Cu trecerea timpului, se ajunsese la înţelegere. Erau ca un cuplu arţăgos, ai

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 221.
[2] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 221.

cărui parteneri îşi cunoşteau reciproc punctele forte şi slăbiciunile mult prea bine, bătându-şi joc unul de celălalt în majoritatea timpului, în timp ce, din când în când, lăsau o rază de afecţiune să strălucească.

Shaw a început să se deschidă către Stanley în timp ce zăcea în patul casei din Tabora, unde camerele erau mici şi dreptunghiulare, iar zgomotele produse de măgari şi de cratiţele din bucătăria din apropiere puteau fi auzite dincolo de uşa odăii sale. Avusese destul timp pentru a reflecta la trecutul lui. Shaw a povestit despre viaţa lui ca fiu al unui căpitan din Marina Regală şi cum, pe când era copil, o întâlnise pe regina Victoria de patru ori. Apoi, Shaw a vorbit cu căldură despre Stanley şi a privit înapoi cu veneraţie, gândindu-se la toate prin câte trecuseră. Cum făcea de obicei, Stanley i-a râs în faţă marinarului şi i-a zis să plece, numindu-l „flecar sentimental”. Dar când Shaw s-a enervat pentru că fusese respins, Stanley nu a reacţionat cu sarcasm, aşa cum o făcuse când Shaw l-a mustrat în trecut. În schimb, şi-a dat ochii peste cap şi s-a plâns că-i vine „să strige de supărare”, apoi l-a încurajat în continuare pe Shaw să se scoale din patul de bolnav şi să se pregătească pentru călătorie.

Cu toate acestea, Shaw nu a facut-o. Şi, în timp ce Stanley medita la enormele greutăţi pe care le avea de înfruntat, l-a copleşit depresia. „Apostolul Africii”, a scris despre Livingstone în 13 septembrie, „este mereu prezent în gândurile mele. Şi, cum zilele trec fără să încep căutarea lui, mă trezesc cu stări de depresie. Într-adevăr, sunt multe lucruri care mă pot deprima”. Chiar dacă numai pentru a ieşi din starea sumbră, Stanley era disperat să plece din Tabora, indiferent de cât de bolnav erau Shaw, Selim sau oricare alt membru al caravanei.

Arabii, care credeau că era sinucidere curată pentru Stanley să ocolească prin sud-vest, până la Ujiji, nu i-au înţeles ideea fixă. Ei puteau vedea doar că Shaw era chinuit de o boală gravă. L-au dojenit pe Stanley pentru cruzimea de a obliga să călătorească un muribund, printr-un ţinut dificil, cu păduri dese, drumuri proaste, sălbatic şi cu triburi ameninţătoare. „Vei descoperi că oamenii vor fi prea mulţi pentru tine şi că vei fi nevoit să faci cale întoarsă”, i-a spus lui Stanley un neguţător de sclavi dezgustător. „Wamanyar sunt răi, Wakonogo sunt foarte răi, iar Wazavira sunt cei mai răi. Ai sosit în acest ţinut într-o perioadă foarte potrivnică. Peste tot este război”.

Zvonurile potrivit cărora acele triburi fie se pregăteau să-l atace pe Mirambo, fie călătoreau spre nord, ca să se alăture lui

Mirambo, întăreau părerea despre nebunia lui Stanley. Şi, deşi Stanley nu era speriat, noilor lui hamali le pierea curajul şi bombăneau în legătură cu misiunea pentru care fuseseră angajaţi. Chiar şi Bombay, un veteran al atâtor expediţii în Africa, i-a spus lui Stanley că cea mai înţeleaptă decizie era să se întoarcă în Bagamoyo şi să încerce din nou mai târziu. În loc să asculte, totuşi, Stanley a angajat doi băştinaşi în calitate de ghizi. A fost impresionat mai ales de cel pe nume Asmani, un bărbat cu spate lat şi înalt de peste 1,80 de metri. Avea să-i protejeze împotriva triburilor agresive, un Goliat mătăhălos mergând în fruntea micii armate a lui Stanley. Situat între steagul Statelor Unite şi impozantul Asmani, Stanley avea să-i intimideze pe membrii triburilor Wakonogo şi Washenshi. „Dacă enormitatea corpului omenesc poate inspira spaimă, hotărât că Asmani trebuie să producă un efect înfricoşător”[1], s-a minunat Stanley.

În 16 septembrie, Stanley l-a angajat pe Asmani şi pe prietenul acestuia Mabruki. Caravana lui, redusă la dimensiuni perfecte pentru a se deplasa cu repeziciune, era completă în mintea lui Stanley. În sfârşit, sosise timpul să plece din Tabora. Ceea ce, odinioară, părea idilic devenise lipsit de strălucire, iar el era nerăbdător să o ia din loc. A oferit un festin îmbelşugat membrilor caravanei şi i-a îndemnat pe hamali să-şi cheme şi familiile. A fost sacrificată o pereche de boi, pui şi oi au fost gătite pe grătar, pe frigare, şi au fost cumpăraţi 19 litri de bere locală. Cu excepţia lui şi a lui Shaw, toţi membrii caravanei au băut şi au dansat în noapte. Stanley stătea pe veranda lui şi se uita lung la dealurile de-acum familiare şi la albiile uscate ale râurilor, a fumat un trabuc şi a scris în jurnal. Data plecării avea să fie 19 septembrie, a decis el. Poimâine-dimineaţă.

Dar în dimineaţa zilei de 19 septembrie, Stanley a fost cuprins de un atac de febră. A adunat mai multe pături şi s-a întins în pat, gândindu-se că era un atac „uşor”, care avea să treacă în câteva ore. Dar febra s-a dezlănţuit de-a lungul zilei. Shaw chiar s-a dat jos din pat să soarbă din priviri imaginea lui Stanley murind ca „un măgar”. Când aceasta urma să se întâmple, a spus Shaw, el plănuia să preia jurnalele şi cuferele de voiaj ale lui Stanley şi apoi să se întoarcă direct la Bagamoyo.

— Cui ai vrea să-i scriu, în caz că mori? i-a spus drăgăstos Shaw lui Stanley în acea noapte, stând aplecat peste patul

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 227.

gazetarului. Deoarece chiar şi cei mai puternici dintre noi pot muri.

— Vezi-ţi de treaba ta, l-a bruftuluit Stanley. Şi nu mai croncăni pe lângă mine.

Shaw a plecat din cameră, lăsându-l pe Stanley să transpire pentru a scăpa de febră. În sfârşit, la 10 seara febra a încetat, iar Stanley s-a trezit într-un loc liniştit. O singură lumânare licărea în încăpere. Noaptea, aerul mirosea a iarbă şi a pământ uscat, singurele sunete care se auzeau fiind sforăiturile din camera soldaţilor. Cu sau fără febră, a hotărât el, dimineaţa avea să plece, aventurându-se într-o regiune care îi îngrozea chiar şi pe băştinaşi şi pe arabi. Se simţea singur, zăcând acolo în întuneric, şi l-a cuprins tristeţea fiindcă nu avea niciun prieten pe lume. Întotdeauna îi fusese frică de tristeţe şi încercase să o alunge cu gânduri pozitive, aşa cum făcuse ani întregi.

Scrisul devenise un catharsis al călătoriei, iar jurnalul lui era singurul loc unde îşi putea da frâu liber emoţiilor. Aşa că s-a sculat şi a început să scrie ceea ce simţea. „Mă gândesc la cele ce am de făcut, cuget la poziţia şi la intenţiile mele. O tristeţe de nespus mă covârşeşte, o deprimare pricinuită de izolare. Niciun fel de înţelegere, niciun interes în jurul meu”, a mărturisit el. „Îţi trebuie mai multă tărie de cuget decât am eu acum, ca să alung toate presimţirile negre care mă năpădesc”[1].

Avertismentele arabilor îl bântuiau pe când scria şi a început să se întrebe dacă încercau cumva să-l inducă în eroare într-o încercare de a-l ţine în Tabora. Mirambo fusese respins recent cu mari pierderi, dar încă era prea aproape pentru ca Stanley să călătorească pe ruta principală a caravanelor. În scrierile sale, Stanley se arăta tot mai bănuitor, închipuindu-şi că arabii încercau să profite de el, aşa cum procedaseră şi alţii de-a lungul vieţii lui. Stanley era tot mai dornic să demonstreze că arabii se înşelau. Acumulase dispreţ faţă de ei pentru că îl subestimau. Arabii se puseseră în calea misiunii sale de găsire a lui Livingstone, privându-l de slujba sa şi de un viitor, prin încercarea de a-l face să greşească. Putea vedea asta foarte clar.

Stanley ajunsese să urască Tabora. În mintea lui, reprezenta boala. Chiar şi gândul la gustul medicamentelor precum calomelul, colochinta, rubarba, emeticul, ipecacul şi chinina făceau să i se întoarcă stomacul pe dos. Numindu-le „inutile” şi

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 228.

„respingătoare”, era nerăbdător să plece şi să lase în urma lui locul care începuse să i se pară ca o închisoare.

Stanley s-a dedicat din nou misiunii sale. „Am facut legământul solemn – şi îmi voi ţine jurământul câtă vreme îmi va rămâne cea mai slabă nădejde de viaţă – ca, orice s-ar întâmpla, să nu mă las îndepărtat de la acţiunea mea; am jurat să-mi urmez cercetările până ce îl voi fi regăsit pe Livingstone, viu sau mort; am jurat să nu mă întorc decât aducând cele mai puternice dovezi posibile că trăieşte sau că a încetat din viaţă. Nimeni pe lume nu mă va opri, doar moartea ar putea”[1].

Era aproape miezul nopţii, iar Stanley se simţea din nou slăbit din cauza malariei. Avea să plece dimineaţa, indiferent de cât de rău se simţea. A revenit la jurnalul său pentru ultima oară şi a scris cu emfază: „ÎL VOI GĂSI! ÎL VOI GĂSI!” S-a calmat. „Mă simt mai bine. Oare am rostit o rugăciune? La noapte am să dorm liniştit”[2].

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, pp. 228 – 229.
[2] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 229.

30. Escaladarea

Fortul Macpherson, Nebraska
19 septembrie 1871

Secretul a fost dezvăluit. Chiar în momentul când Livingstone a ajuns pe ţărmul vestic al lacului Tanganyika, iar Stanley îşi petrecea ultimele nopţi în Tabora, ziarul *New York Herald* publica un zvon despre Livingstone, trimis de biroul său londonez. Era 19 septembrie 1871. „Din Zanzibar s-au primit informaţii care anunţă veşti pozitive despre soarta doctorului Livingstone. Autoritatea acestor declaraţii nu poate fi pusă la îndoială. Un grup de americani se grăbesc în interiorul continentului cu scopul de a-l salva pe doctor din situaţia periculoasă în care se afla”, menţiona această ştire intenţionat vagă. În ceea ce priveşte semnătura de la sfârşitul articolului de ziar şi sursa de informare, în mod remarcabil, numele salvatorului lipsea.

Până atunci, în paginile *Herald*-ului, James Gordon Bennett Jr. nu a menţionat nimic despre Stanley sau despre o misiune de salvare. În schimb, discursul lui Henry Rawlinson de la RGS, din 26 iunie, a dezvăluit secretul. Din cauza diviziunii rigide a categoriilor sociale ale Angliei victoriene, care îi împiedica pe membrii aristocraţiei să discute informal cu membrii claselor de jos, mărturisirea lui Rawlinson a rămas printre acei membri ai claselor sociale superioare care au frecventat adunarea. Dar o bârfă despre Livingstone era prea fascinantă încât să rămână ascunsă pentru mult timp. Cameristele, majordomii, valeţii şi grăjdarii nu erau surzi la conversaţiile angajatorilor lor. Zvonurile despre o expediţie de salvare ne-britanică s-au răspândit ca gândul. Când au ajuns la Bennett, prin intermediul biroului său, nu a avut de ales şi a publicat pe scurt vestea. Altfel, era doar o chestiune de timp până când ziarele britanice urmau să publice un articol pe această temă. Identitatea membrilor „grupului de americani” a ajuns subiect de mister îndelung dezbătut la New York şi Londra.

Bennett avea o criză de rezolvat. Erau multe aspecte ale situaţiei, toate trebuind să fie abordate ca un întreg, astfel încât scurgerea de informaţii să fie rezolvată în avantajul său. Totuşi, mai pe scurt, criza se referea la bani. În ciuda modului de a risipi bani în mod extravagant, Bennett putea fi zgârcit, în cazul în

care profitul era ameninţat. Singura metodă prin care putea vinde mai multe ziare era să controleze ciclul ştirilor. Aceasta era realizabil prin dezvăluirea unor detalii minime despre salvarea exploratorului până când acţiunea se întâmpla cu adevărat. Menţionând implicarea *Herald*-ului sau numele lui Stanley înainte de acest moment ducea la publicarea poveştii de către alţi editori sau la ridiculizarea ziarului în cazul în care Stanley eşua. Iar Bennett cu siguranţă nu dorea o scurgere prematură de ştiri, care să-l determine pe Baker să pornească în viteză către Livingstone.

O dilemă şi mai mare era Stanley: Bennett nu ştia dacă mai putea miza pe devotamentul ziaristului. Prima factură pentru cheltuielile expediţiei a ajuns la New York la sfârşitul lui martie. Înfuriat, Bennett a aruncat o privire la suma uriaşă şi i-a dat ordin lui I.F. Lockevon, un contabil de la *Herald*, să respingă cererea. „Vă rog să luaţi aminte”, scria Lockevon în scrisoarea sa către Stanley, „că o cambie emisă în numele dumneavoastră de James Gordon Bennett Esquire Jr., în Zanzibar, în 17 ianuarie 1871, pentru 3 750 de dolari-aur[1], este protestată pentru neacceptare, iar deţinătorii vor ca dumneavoastră să faceţi plata”.

Revocarea, scrisă în 29 martie 1871, avea un sens, la acea dată. Criza Gould-Fisk a aurului, din 1869, catalizatorul trimiterii lui Stanley în căutarea exploratorului Livingstone, era de mult uitată. Bennett şi preşedintele Grant deveniseră foarte buni prieteni. Bennett era preşedintele Clubului de iahting din New York. *Herald* trecea printr-o perioadă îmbelşugată. Nu avea sens să plătească o factură exorbitantă pentru un corespondent zelos, care, foarte probabil, avea să moară pe undeva, prin Africa, irosind astfel mii de dolari din averea lui Bennett.

Dar Stanley trăia, fiind în drum spre Livingstone. Dacă se întorcea cu bine în Zanzibar, trebuia să facă rost de mii de dolari în grabă. Metoda evidentă de a atinge acest scop era să-şi vândă articolele celui care licita mai mult – sau, păstrând tradiţia de *freelancer*, mai multor licitatori care ofereau preţul cel mai mare. Însărcinarea dată de Bennett urma să ţină capul de afiş al tuturor ziarelor, în afară de al său.

Aşa cum se întâmplase în timpul călătoriei sale la Paris, în 1869, Bennett a evadat din New York pentru a cugeta. S-a

[1] Monedă de aur emisă de Statele Unite ale Americii în perioada 1849 – 1889, având compoziţia de 90% aur, respectiv 10% cupru (n. tr.).

îndreptat către Nebraska, cu scopul de a vâna bizoni, la invitaţia generalului obez Philip Sheridan, pe care Bennett îl întâlnise la reşedinţa de vară din Long Branch, New Jersey, a preşedintelui Grant. Vânatul de plăcere era un mod de petrecere a timpului la modă printre oamenii prosperi, copiat de la aristocraţia britanică. Vânând în prerie, Bennett şi amicii săi intimi îi imitau din nou pe britanici. În plus faţă de expediţiile de vânătoare pentru animale mari în Africa şi India, vânătorilor britanici începuse să le placă Vestul american. Primii vânători britanici au sosit aici încă din 1855, când grupul lui Sir George Gore a ucis 3 000 de bizoni şi 40 de grizzly.

Bennett a alcătuit o coterie din cei mai potenţi oameni din New York, pentru o călătorie în vestul SUA. Ca o coincidenţă, a adus chiar şi propriul lui „Livingstone” – agentul de bursă Carol, membru al familiei newyorkeze Livingstone, care avea legături cu exploratorul doar prin numele identice. Un alt prieten care fusese cooptat în expediţie era Leonard W. Jerome. „Regele de pe Wall Street” era emisarul preşedintelui Grant în Germania lui Otto von Bismarck. Tocmai se întorsese împreună cu Sheridan din misiunea de observare a Războiului Franco – Prusac. Apoi, chiar l-a vizitat pe Bismarck la Versailles, în timpul asedierii Parisului, în februarie 1871.

În noaptea de 16 septembrie, şleahta de oameni de afaceri a lui Bennett, generali şi directori au plecat pufăind din nou-nouţul Grand Central Depot din New York într-un vagon special – dar Bennett nu îi însoţea. Trebuia să rezolve criza Stanley. A aşteptat o zi, a dat ordin ca articolul să fie publicat, apoi şi-a început călătoria de 36 de ore cu trenul la Chicago.

Bennett a sosit la Chicago dimineaţa, miercuri, în 19 septembrie, aproape în acelaşi timp când articolul intitulat „American Traveler” a ajuns la chioşcurile de ziare. Cu totul, caravana de vânători de bizoni număra 17 persoane, tovarăşii lui Bennett şi ai lui Sheridan fiind împărţiţi în mod egal. Cinci ogari goneau iepurii mari din America de Nord. Un bucătar francez pregătea toate mesele. Chelneri serveau mâncare în porţelanuri şi argintărie de masă.

Caravana lui Bennett s-a mutat în maşina particulară a şefului Union Pacific Railroad, după ce a schimbat trenul pentru ultima parte a călătoriei. Şinele urmau malul nordic al râului Platte, străjuit de plopi canadieni. Din curgerea lui nu mai rămăsese decât o dâră de apă după arşiţa verii. Preria era plată şi monotonă. Treceau kilometri întregi fără nicio schimbare în

peisaj. În timp ce ceilalţi citeau sau fumau, Bennett a pornit spre locomotiva cu apărătoare pentru înlăturarea obstacolelor. Cu vântul în păr, cu coşul de locomotivă chiar în spatele lui, Bennett şi-a aruncat primele priviri trecătoare asupra naturii sălbatice stând pe platforma înaltă, din metal, de deasupra apărătoarei în formă de „V” a locomotivei Union Pacific, uitându-se cu ochii întredeschişi în lumina soarelui de amiază din Nebraska. Era acelaşi teritoriu unde Stanley călătorise în urmă cu cinci ani în căutarea gloriei. Acum, la 14 480 de kilometri spre est, Stanley se târa prin Africa, aproape muritor de foame, în timp ce Bennett trecea rapid spre vest, traversând frontiera Americii, precum un sultan.

În 22 septembrie 1871, grupul de vânători a coborât la Fort McPherson, un avanpost al cavaleriei, la confluenţa râurilor North Platte şi South Platte. În acest loc, Stanley aproape că fusese arestat în timp ce trecea cu pluta râul Platte împreună cu Cook, în urmă cu cinci ani, dar peisajul se schimbase dramatic. În timpul construirii căii ferate transcontinentale, oraşul se dezvoltase foarte mult, cu saloane, bordeluri şi Railway Hotel. Chiar şi după ce brigăzile de muncitori angajate la construirea căii ferate şi-au continuat înaintarea către vest, zona a rămas plină de viaţă – deşi nu la fel de aspră.

Şaisprezece vagoane cu provizii îl aşteptau pe Bennett şi tovarăşii săi, inclusiv un vagon special care să ţină şampania la rece. Urmau să călătorească până la Fort Hays, timp de zece zile în sudul Kansasului. Terenul era o pajişte întinsă brăzdată de câteva râuri tulburi. Erau puţini colonişti. Pentru apărarea lor, în cazul în care triburile Cheyenne şi Pawnee încălcau tratatele de pace, 350 de soldaţi din Compania F a Cavaleriei 5 a SUA aveau să-i însoţească.

În timp ce Stanley mergea sau călărea un măgar, frământându-se pentru fiecare *doti* de pânzeturi şi privindu-şi subordonaţii cum mor de malarie, variolă şi elefantiazis, caravana lui Bennett înainta călăuzită de legendarul cercetaş amerindian Buffalo Bill Cody. „Înalt şi destul de zvelt”, a scris generalul Henry Davies despre Cody, „avea o mare putere şi o rezistenţă de fier; drept ca o săgeată şi cu trăsături remarcabil de frumoase”.

Cody nu a fost impresionat de locuitorii din partea răsăriteană a Americii. Cercetaşul cu guler a la Van Dyck şi cu păr blond, lung, făcea glume pe seama tovarăşilor săi, purtând un costum alb din piele de cerb cu franjuri din piele albă,

completat cu un sombrero alb, cămaşă de un roşu-sângeriu şi un cal alb de paradă. „Deoarece era un costum împopoţonat şi la modă”, a scris Cody, „m-am hotărât să adaug un pic de stil ţinutei mele”.

Bennett nu era un foarte bun trăgător. Călătoria lui prin sălbăticie era mai degrabă un interludiu social, decât o aventură. În fiecare zi, caravana se trezea la 3.30, iar Cody le oferea „turiştilor[1] veniţi să-şi petreacă timpul în Vestul Sălbatic” o duşcă de burbon[2] înainte de micul dejun, apoi vânătoarea putea să înceapă. Băutul se relua în fiecare după-amiază târziu, când corturile erau ridicate şi chelnerii aduceau primul fel de mâncare dintre cele şapte ale serii. „*Claret*[3], whisky, brandy şi bere slabă englezească’’ erau produse principale în meniul zilnic. Atât de multe sticle de şampanie au fost golite, încât Cody i-a numit pe cei din Est „*The Mumm*” şi a comentat mulţi ani după aceea că cei care au colonizat Vestul „au recunoscut locurile unde au fost construite taberele după cantitatea sticlelor goale rămase în urma lor pentru a le marca”.

La capătul călătoriei, caravana a ajuns la Fort Hays, în 2 octombrie 1871. Parcurseseră în jur de 310 kilometri şi uciseseră 600 de bizoni şi 200 de elani. Mâncaseră câini-de-prerie[4] şi file de bizon cu ciuperci; peşte fript pe grătar, ocheane[5] prăjite şi iepuri mari înăbuşiţi. Văzuseră râul Platte şi au trecut prin vadul peste râul Republican; au vânat de-a lungul Beaver Creek, Medicine Creek, Solomon şi Saline. Dar la Fort Hays au ajuns la capătul sălbăticiei. Odinioară, fusese un teritoriu la fel de sălbatic şi de nesupus precum Africa lui Stanley, pe care încerca să o străbată cu greu, dar unde pătrunsese civilizaţia.

La Fort Hays se aflau generalul George S. Custer, luptătorul împotriva pieilor-roşii, şi Regimentul 7 Cavalerie pe care îl comanda. Avea să devină epicentrul frontierei americane reduse în câţiva ani, oraşul originar al „Vestului Sălbatic”. Vitele mânate din Texas ajungeau la capătul căii ferate locale. Wild Bill Hickock avea să devină şerif – şi alungat din oraş pentru arestarea fratelui lui Custer. Faimosul proprietar de circ P.T. Barnum avea

[1] În engleză, în original, „*dudes*”, care are şi sensul de „filfizoni” (n. tr.).
[2] Whisky fabricat în SUA, din porumb sau din grâu, al cărui nume provine de la o regiune din Kentucky (n. tr.).
[3] Vin de Bordeaux (n. tr.).
[4] Specie de rozător întâlnită în Marile Câmpii din America de Nord (n. tr.).
[5] Peşte lung; babuşcă (n. tr).

să fie uşurat de 150 de dolari de câţiva jucători de cărţi, nişte escroci locali, cu prilejul singurei sale vizite, când a venit în Vest să recruteze „oameni sălbatici” pentru circul său. Cu toate acestea, deşi era un loc deocheat, anarhic şi deloc romantic, Hays se afla sub guvernarea unui singur stat. Problemele dezvoltării sale aveau să formeze o identitate naţională solidară imediat ce s-a finalizat tranziţia de la sălbăticie la civilizaţie. Africa, după ce a fost exploatată şi împărţită de britanici, germani, portughezi, arabi, italieni şi francezi, a fost privată de identitatea sa unică în 1871.

Lângă Fort Hays, vagonul caravanei a aşteptat. Ei au călătorit până acasă cu locomotiva *Kansas Pacific*, via Kansas City şi Chicago. Acolo, bărbaţii şi-au ras bărbile crescute de zece zile şi s-au îmbăiat, încheind astfel procesul întoarcerii în sânul civilizaţiei. Nu au perceput călătoria lor ca pe o farsă, ci ca pe o aventură legitimă. De fapt, *Herald* a publicat informări din timpul marelui voiaj al lui Bennett, în 23, respectiv 28 septembrie. În ciuda faptului că alte ziare au satirizat expediţia drept „newyorkezi pe picior de război”, generalul Davies a publicat o carte de aventuri despre incursiunea cutezătoare, intitulată *Ten Days on the Plains*.

În maniera tipică a lui Bennett, chestiunea Stanley şi Livingstone a fost rezolvată departe de New York. Bennett avea nevoie de Stanley de partea lui şi ştia că recompensele financiare din creşterea enormă a tirajului aduse de articolele în exclusivitate despre Stanley, care urma să-l găsească pe Livingstone, avea să prevaleze asupra costurilor exorbitante ale expediţiei. De asemenea, deoarece *Times* câştiga cititori datorită investigaţiilor inovative despre corupţia şi fărădelegile înrădăcinate la Tammany Hall[1] din New York, Bennett nu-şi putea permite să fie precaut. Dacă refuza să-i plătească facturile lui Stanley, exista o mare posibilitate ca acesta să sporească avantajul ziarului *Times*, vânzându-i articolele despre Livingstone.

În 22 septembrie, de la Fort Mc Pherson, încă înainte de a urca în şa pentru a începe vânătoarea, Bennett a trimis o telegramă la New York, prin care autoriza plata pentru toate cheltuielile lui Stanley. Telegraful a fost trimis la Londra, unde mesajele au fost transmise spre Zanzibar în 25 septembrie.

[1] Organizaţia centrală a Partidului Democrat din New York, bine-cunoscută datorită corupţiei membrilor ei, în secolele XIX – XX (n. tr.).

Bennett putea doar să spere ca Stanley să primească veştile înainte de a vinde în altă parte articolele despre Livingstone.

Apoi, după ce şi-a asumat responsabilitatea ciclului de ştiri despre Livingstone, Bennett a început să pregătească terenul până în momentul când, spera el, putea să publice articolele lui Stanley. În coloanele editorialelor ziarului *Herald* au apărut ştiri despre Africa de Est. Erau chestiuni generale, prezentând cititorilor personaje precum Kirk şi reamintind acestora de Livingstone.

Cu toate acestea, Bennett nu primise de la Stanley vreun text scris de când reporterul navigase din India, în urmă cu un an. Nu putea decât să plătească facturile şi să spere ca investiţia să dea roade.

31. Necunoscutul

Tabora
20 septembrie 1871
La 350 de kilometri distanţă de Livingstone

Stanley s-a îmbolnăvit de variolă la mijlocul lui septembrie, dar, indiferent de aceasta, era hotărât să plece din Tabora. După câteva zile în care a suferit de febră şi s-a odihnit la pat, în sfârşit Stanley a pornit caravana sa subţiată din Tabora, în 20 septembrie. Pe hârtie, traseul de la Tabora până la Ujiji era simplu: 241 de kilometri la sud-vest de Tabora, apoi 241 de kilometri spre nord-vest, 142 de kilometri către nord, iar 113 de kilometri uşor către nord-vest – cu totul 737 de kilometri. Cel mai important era că, teoretic, ieşeau din perimetrul de acţiune al lui Mirambo. Despre teren în sine, Stanley cunoştea doar că era împădurit şi, pe alocuri, mlăştinos şi că arabii i-au prezis moartea.

Stanley şi-a încălecat măgarul şi şi-a condus oamenii afară din Tabora. Steagul Americii flutura, s-au tras focuri de armă, oamenii râdeau şi strigau, cu toţii bucuroşi că se puneau în mişcare. Doar arabii şi Shaw erau uluiţi să vadă că cele trei luni petrecute de caravană la Tabora se încheiau. Ca semn de nemulţumire şi ca să întărească opinia că preţioasele pânzeturi şi mărgele de sticlă ale lui Stanley urmau să fie pierdute odată cu moartea sa, arabii au rechiziţionat ajutoarele lui Livingstone. Au interzis ca pachetele cu pânzeturi şi hamalii să părăsească Tabora. Deşi înfuriat, Stanley era, de asemenea, nerăbdător să plece de acolo. Decât să-şi întârzie plecarea din cauza acestei probleme, el a preferat să susţină doar că privarea lui Livingstone de propria corespondenţă era un gest inuman. Arabii i-au dat dreptate. Unui singur hamal i s-a permis să se alăture marşului lui Stanley, având asupra lui doar scrisorile lui Livingstone.

Aruncând priviri dure, protestând că Shaw era obligat să călătorească alături de el, arabii au stat la o parte şi şi-au luat rămas-bun de la Stanley. În câmpia lipsită de umbră, temperatura atingea peste 37,7 °C

— Cu bine! a strigat Stanley către arabi, ridicându-şi pălăria.

Shaw, a cărui stare se înrăutăţise în timpul nopţii, abia putea să călărească pe măgarul său. Îşi mâna animalul înainte fără tragere de inimă. Astfel, Expediţia ziarului *New York Herald* a părăsit siguranţa şi luxul din Tabora pentru a se întoarce în sălbăticie. Pentru prima oară în călătoria lor, pătrundeau într-un loc unde nicio altă caravană sau expediţie nu călătoriseră vreodată.

Nici nu se îndepărtaseră bine de arabi, că Mabruki, unul dintre ghizii cei noi, l-a atins în joacă pe măgarul lui Shaw cu un băţ. Animalul a luat-o la fugă şi l-a azvârlit pe nefericitul marinar într-un tufiş cu spini lungi de câţiva centimetri.

Arabii au sărit în ajutorul lui Shaw, fugind prin câmpia plină de praf în mantiile lor albe fluturând, înjurându-l pe Stanley pentru că obliga un om bolnav să călătorească. Şi, chiar dacă îi spuneau că e nemilos şi încăpăţânat, Stanley se săturase să-i asculte. A descălecat, l-a ridicat pe Shaw de la pământ şi l-a aşezat pe marinarul muribund pe măgar încă o dată.

— Ia-ţi inima în dinţi! a strigat el sarcastic, în timp ce se întorcea la măgarul său, ignorând gemetele lui Shaw şi învinuirile aduse de arabi. Curaj!

Aproape totul a decurs bine în acea primă zi. În loc să ţină ritmul intens din fruntea caravanei, Stanley a călărit în spate, ca să-l ajute pe Shaw. Restul caravanei a înaintat în marşul ei forţat şi a scos un timp bun. Dar în momentul în care Stanley a ajuns pe o creastă şi a observat focul de tabără în depărtare, cu steagul său american fluturând în mijlocul unor orezării şi crâng de bananieri, accesul de febră i-a revenit. S-a prăbuşit în hamacul său din tabără şi s-a învelit cu blana lui de urs. De data aceasta, nu se lupta cu malaria, ci cu variola. Perioada de incubare a acestei boli, declanşată de un virus, este de 12 zile. 30% dintre cei care suferă de febră, oboseală, dureri de cap, dureri de spate şi răni provocate de boală mor. Interesant este că se transmite de la un om la altul prin stropii de salivă infectată, în timpul unei conversaţii purtate faţă în faţă. De vreme ce perioada de incubare ţine între 7 şi 12 zile, cel mai probabil, Stanley a contractat virusul în momentele petrecute cu Shaw, stând aplecat deasupra patului şi mustrându-l să se ridice.

În acea noapte, în timp ce Shaw îşi oblojea rănile provocate de căzăturile dese de pe măgar, iar Stanley a mers la culcare având febră, restul hamalilor s-au aşezat în jurul focului de tabără, unde au discutat despre ce avea să le aducă ziua următoare. În şoaptă se vorbea destul de des despre dezertare.

Deşi Tabora rămăsese în urmă la doar câteva ore, câmpiile vaste şi însorite urmau să lase locul pădurilor dese şi întunecate, despre care auziseră atâtea poveşti. Stanley le plătise o parte din salariile lor mărite înainte de plecare şi le-a dat arme şi muniţie, aşa încât, dacă ar fi dezertat, ar fi dus cu ei înapoi acasă nişte mici averi. Pe de altă parte, legea stipula că Stanley putea să aplice o pedeapsă la întoarcerea din Ujiji, când se oprea din nou în Tabora.

Hamalii, speriaţi, se certau cu voce joasă. Stanley nu era în stare să se întoarcă, au presupus ei. Avea să moară, cu siguranţă. Nici măcar un uriaş precum Asmani nu putea apăra o caravană de 54 de bărbaţi dacă forţele unui trib de vreo 1 000 de luptători ar fi atacat. Dezertarea înainte de încheierea unei călătorii prea îndelungate părea un gest prudent în comparaţie cu posibilitatea de a fi transformaţi într-o altă grămadă de oase albe, descărnate de hiene.

20 de hamali au fugit în acea noapte. Stanley a aflat a doua zi, când s-a ridicat, hotărât să nu dea atenţie malariei de care suferea şi să continue înaintarea. A izbucnit plin de mânie. A trimis 20 dintre cei mai loiali oameni de-ai săi înapoi spre Tabora, ca să-i prindă pe dezertori. Servitorul Selim a fost, de asemenea, trimis la Tabora, cu misiunea de a cumpăra un lanţ pentru sclavi de la arabi. „Spre seară, cei 20 de detectivi ai mei s-au întors cu nouă dintre oamenii care lipseau”, a scris Stanley. „Selim s-a întors şi el cu un lanţ puternic, capabil să ţină zece oameni în zgardă. La rândul lui, Kaif-Halek a apărut cu corespondenţa pe care urma să o transmită lui Livingstone sub paza mea. Apoi m-am adresat oamenilor şi le-am arătat lanţurile sclavilor. Le-am spus că am fost primul alb care a luat cu el, în călătorii, un lanţ pentru sclavi. Dar, pentru că tuturor le era atât de frică să mă însoţească, am fost nevoit să le folosesc, deoarece era singurul mijloc prin care îi puteam ţine la un loc. Cei buni nu au de ce să se teamă că îi voi ţine în lanţuri – doar dezertorii, hoţii, care îşi primesc plata, şi darurile, şi armele, şi muniţia şi fug”.

Totuşi, încă doi oameni l-au testat pe Stanley în acea noapte. După ce a stat în căldură, la 42°C, aşteptându-l pe Bombay să-i vâneze pe dezertori, Stanley i-a biciuit şi i-a pus în lanţuri.

Starea morală a celor din tabără a scăzut repede în cele câteva zile după plecarea din Tabora, iar Stanley părea să piardă controlul. Oamenii i-au cerut lui Stanley să se anuleze contractele. La unii dintre ei, precum Kasegra Saleem, s-a

renunţat pe motiv de boală (Saleem vomita la un capăt şi elimina viermi la celălalt). Un altul, croitorul Abdul, fusese o povară încă de la Bagamoyo. I s-a permis să plece deoarece Stanley obosise să-i tot audă vaietele. Într-un final, Stanley s-a întrebat dacă nu sosise vremea să se întoarcă. „Soarta a hotărât în legătură cu întoarcerea noastră", a scris el.

Dar Stanley a luptat în continuare. Când caravana a ajuns în satul Kigandu, în 24 septembrie, după patru zile de călătorie, a fost batjocorit de băştinaşi pentru că a refuzat să lupte cu Mirambo şi apoi a fost numit laş. Sătenii au cerut pânzeturi în schimbul permisiunii de a trece prin teritoriul lor. Stanley nu a plătit, aşa că el şi oamenii lui au fost nevoiţi să doarmă la o milă în afara satului, într-o zonă infestată cu şobolani. Acolo, Shaw a căzut când s-a dat jos de pe măgar, dar era atât de slăbit din cauza bolii somnului, încât a picotit în locul unde s-a izbit de pământ, apoi s-a ridicat şi s-a îndreptat către cortul său.

Stanley l-a privit pe prietenul său şi, în sfârşit, i s-a făcut milă.

— Vrei să mergi înapoi, domnule Shaw? l-a întrebat el, pe un ton obosit.

— Dacă aţi vrea, a replicat Shaw. Nu cred că pot merge mai departe.

— Ei, bine, domnule Shaw, am ajuns la concluzia că cel mai bine ar fi să te întorci. Răbdarea mea a ajuns la limită.

Stanley l-a avertizat pe Shaw că, dacă se întorcea la Tabora, avea să moară, pentru acolo nu era nimeni care să aibă grijă de el, dar marinarul se decisese.

— Mi-aş fi dori ca niciodată să nu mă aventurez să vin, a recunoscut Shaw. Am crezut că viaţa în Africa este cu totul diferită de asta.

Călătorii şi-au petrecut ultima noapte într-o atmosferă tristă. Aşezaţi în jurul focului, în timp ce Shaw cânta *Home Sweet Home* la un acordeon ieftin pe care îl cărase cu el de la Zanzibar, ei s-au desfătat cu prietenia lor. „Ne-am înmuiat unii faţă de alţii", a scris Stanley. Era sigur că Shaw urma să moară şi îi era greu să-şi ia rămas-bun de la el. Pe de altă parte, Shaw plănuia să se recupereze şi să călătorească înapoi spre coastă. Avea inima uşoară. *Home Sweet Home* nu era un bocet, ci o presimţire.

În dimineaţa următoare, Stanley i-a dat lui Shaw un bidon de ceai, un picior de miel şi nişte pâine, apoi l-a pus într-o litieră cu care să fie transportat înapoi la Tabora. Era nevoie de doi oameni să-l care. Încărcăturile lor urmau să fie duse de măgarul

lui Shaw. Stanley a ordonat să sune trompeta, să fie înălţate steagurile, iar oamenii să formeze două rânduri. Bunul său prieten Shaw pleca şi dorea să se întâmple cu stil. Marinarul a fost cărat printre cele două rânduri, în semn de respect şi de rămas-bun. El şi Stanley şi-au luat cu solemnitate la revedere, urându-şi reciproc numai bine. Apoi au pornit în direcţii opuse, fiecare cu soarta lui. După toate cele spuse şi făcute, despărţirea lor era o uşurare şi pentru Stanley. „Shaw a fost dus spre nord, în timp ce noi mergeam către sud, mai rapid şi cu paşi mai vioi, deoarece simţeam că un mare coşmar fusese luat din rândul nostru”, a scris Stanley.

Chiar înainte de plecarea lui Shaw, Stanley şi-a imaginat cum ar fi fost să se întreacă cu Livingstone în călătoria lui. „Având exemplul ilustru al lui Livingstone, care călătorise singur înaintea mea, m-am întrebat: «Oare nu s-ar putea să încerc să fac şi eu la fel?»”

Fără Shaw, Stanley şi-a ignorat propria stare fizică slăbită şi s-a grăbit cât a putut spre Ujiji. Ritmul s-a înteţit de la 1,6 kilometri pe oră la 4,8 kilometri. Intrase în cea de-a şaptea lună a călătoriei. În mintea lui Stanley, Livingstone se găsea cu siguranţă la Ujiji. Nu se gândea la ce va urma. Nu putea. De-abia găsea soluţii să ajungă la Ujiji. Să găsească putere pentru a pătrunde şi mai mult în interiorul Africii sau să rătăcească fără limite în căutarea bunului doctor era de neconceput.

Aşa cum era, noua cale era o provocare foarte diferită de orice cunoscuse Stanley până atunci. Pericolele Africii se înmulţiseră de când plecaseră din Bagamoyo, dar în sălbăticia de la sud-vest de Tabora era de parcă însăşi cutia Pandorei Africii, cu cele mai violente încercări, s-a deschis. Nori de muşte ţeţe şi de *Asilidae* (muşte răpitoare sau ucigaşe) îi obligau pe oameni să le îndepărteze la tot pasul. Căldura, extrem de intensă, era fără milă, ca o flacără lângă corp. Vegetaţia putrezită a arborilor *upa* era otrăvitoare, dacă era inhalată. Cadavrele băştinaşilor care muriseră de variolă zăceau unele peste altele pe marginea drumului. Luptători de gherilă mişunau prin regiune, iar satele erau fortificate ca pentru război, împrejmuite cu garduri formate din ţăruşi din lemn, groşi de 8 centimetri, legaţi strâns între ei, cu platforme speciale pentru trăgătorii de elită ca să vadă la distanţă.

În ciuda greutăţilor, pe Stanley îl cuprinsese o stranie pace. Africa i se potrivea, în ciuda pericolelor ei. Stanley avea interesul unui proprietar în Africa şi se gândea la pământul ei de parcă ar

fi fost al lui. „Am simţit o mândrie de moment”, a recunoscut în jurnal după ce a dezvăluit totul într-o viziune „romantică”, „la ideea că deţineam un domeniu atât de vast”.

S-a obişnuit cu sentimentul proprietăţii şi îi plăcea nevoia de a-l găsi pe Livingstone, care îi dădea curaj. Hamalii erau născuţi şi crescuţi în Africa, cu toate acestea se simţeau inconfortabil în sălbăticie şi mergeau înainte fără tragere de inimă. În schimb, Stanley se desfăta cu fiecare zi a marşului şi cu faptul de a se afla în Africa, pur şi simplu. Deoarece nu-şi putea procura trabucuri, ajunsese să fumeze dintr-o pipă albă de lut, la sfârşitul fiecărei zile, privind asfinţitul soarelui. „Culori de auriu şi argintiu, şofran şi opal, când razele şi tonurile magnifice erau reflectate deasupra pădurii nemuritoare, în tăcerea şi calmul sfânt al cerului”, a descris el asfinţiturile.

În acele ore, ascultând bărbaţii care-şi fumau pipele din tigve în jurul focului de tabără şi ţârâitul greierilor, Stanley a devenit la rându-i îngrijorat de soarta lui Livingstone. „Ne găsim amândoi pe acelaşi pământ, probabil în aceeaşi pădure – cine ştie? –, cu toate acestea, el este atât de departe de mine”, a consemnat Stanley.

Grijile dispăreau în timpul zilei, mai ales că, la începutul lunii octombrie, pădurea deasă a lăsat locul pajiştii, unde un vânat foarte variat aştepta să fie prins pentru oala de gătit. În 4 octombrie, expediţia s-a oprit pentru trei zile, de-a lungul râului Gombe, pentru a vâna şi a se regrupa. După două săptămâni de călătorie, parcurseseră peste 320 de kilometri, dar încă nu reuşeau să scape de sentimentul de frică declanşat de ţinutul prin care treceau. Nu conta în niciun fel că frumuseţea şi providenţa erau egale cu pericolele sale. Oamenilor nu le plăcea faptul că, din cauza cerinţei lui Stanley de a ţine un ritm rapid, la sfârşitul fiecărei zile erau epuizaţi.

Stanley spera ca odihna şi carnea proaspătă din stomac să le ridice moralul oamenilor. Bivoli, zebre şi antilope i-au hrănit pe membrii caravanei, iar hamalii au fost fericiţi, pentru o perioadă scurtă. Carnea proaspătă era un produs preţios, deoarece era greu să găseşti proteine în drum. Dar el se minuna de frumuseţea şi măreţia animalelor şi suferea când împuşca zebre, apoi le vedea lăsându-se pe picioarele dindărăt, din cauza şocului, apoi prăbuşindu-se, după care băştinaşii le tăiau capul. „Of, este atât de păcat! Dar repede, înfige cuţitul cu margini ascuţite de-a lungul frumoaselor dungi din jurul gâtului. Şi – ce rană adâncă, urâtă! S-a isprăvit”.

Imediat după ce a ucis animalul, Stanley a mers singur pe malul râului Gombe şi s-a dezbrăcat, dorind să înoate. Îl cuprinsese o stare de meditaţie şi îşi dorea să fie singur. Gombe, cu apele sale verzi şi domoale, şerpuia uşor. Frunze de lotus pluteau pe suprafaţa lui şi îi reaminteau lui Stanley de un vis de vară.

Intrând în apa caldă, s-a relaxat. Nu avea pic de grăsime pe corp, doar muşchi bine conturaţi. Stanley s-a întins, apoi şi-a adus mâinile împreună în faţă, gata să se scufunde în apa adâncă. „Atenţia mi-a fost atrasă de un corp lung, uriaş, care mi-a apărut înainte, chiar în locul de sub suprafaţa apei pe care mă pregăteam să-l explorez. Nemaipomenit, era un crocodil!”, a scris în noaptea aceea. Africa îl alinase, îl liniştise şi l-a facut să se simtă de parcă era stăpânul ei. Dar totul era un mit. Continentul nu avea egal. A luat întâmplarea ca pe un semn că „niciodată nu trebuia să fiu tentat de calmul ei înşelător”.

Cu inima bătându-i puternic, Stanley şi-a luat în grabă hainele şi a plecat de lângă malul râului ca să se îmbrace. A pornit încet spre tabără, liniştindu-se, apoi, când luna a răsărit, a mâncat o friptură consistentă de zebră. A vânat din nou a doua zi şi în următoarea. Când cele trei zile s-au scurs, Stanley şi oamenii săi uciseseră doi bivoli, doi mistreţi sălbatici, o antilopă africană, o zebră, o impala şi mai multe păsări. Locul era atât de generos, încât oamenii nu au putut mânca totul înainte de a desfiinţa tabăra. Stanley a ales un grup de hamali care să taie şi să usuce carnea rămasă pentru restul călătoriei. Noii ghizi, Asmani şi Mabruki, au prezis că urmau 160 de kilometri de pustiu arid, unde vânatul avea să fie greu de găsit şi unde nu urmau să întâlnească sate din care să cumpere hrană. Întâmplarea cu crocodilul fusese pentru Stanley o atenţionare severă că trebuia să fie pregătit pentru orice. Umplerea stocurilor cu alimente le putea salva vieţile.

În dimineaţa zilei de sâmbătă, 7 octombrie, Expediţia ziarului *New York Herald* a ridicat tabăra şi se pregătea să lase în urmă parcul de vânătoare. Urmau trei zile de marş obositor spre sud-vest, înainte de a coti spre nord şi a se îndrepta în grabă spre Ujiji, ceea ce i-a întristat foarte tare pe oameni. Le-au plăcut cele trei zile de odihnă şi detestau ideea de a merge cu viteză înainte. Doreau să stea încă o zi în apropierea vânatului, să vâneze, să mănânce şi să se relaxeze în continuare.

Chiar când marşul era gata să înceapă, Bombay s-a apropiat de Stanley. Fusese desemnat reprezentantul grupului şi acum

urma să îl informeze că oamenii refuzau să pornească. Bărbatului scund nu îi era frică de Stanley şi o demonstrase în mod repetat de-a lungul călătoriei, primind în tăcere loviturile de bici aplicate de Stanley cu o cravaşă.

Bombay a cerut o zi în plus de odihnă şi, fără ezitare, Stanley l-a mustrat chiar şi pentru că abordase acest subiect. Nu avea să fie nicio odihnă, a spus el cu furie, moment în care chipul lui Bombay, în mod obişnuit imaginea acceptării, s-a schimbat. Şi-a împins în afară buza inferioară, exprimându-şi dispreţul, după care i-a întors spatele lui Stanley şi le-a comunicat tuturor noutăţile.

Toţi membrii din tabără au privit în tăcere. În timp ce Bombay se îndepărta, Stanley a ordonat pe ton răstit să se sune din goarnă, semn că începea marşul. Aceeaşi tăcere ca răspuns, cu toate că unii dintre oameni s-au aplecat ascultători să-şi ridice poverile. Atunci a răsunat vocea lui Asmani care striga la Mabruki că îi părea rău că acceptase să se alăture călătoriei.

Obraznici şi furioşi, hamalii şi-au urcat pe umeri poverile, iar picioarele lor goale s-au pus în mişcare. De teama dezertărilor, Stanley călărea în spatele caravanei. Selim era alături de el, cu puşcă şi pistoale, în caz că Stanley avea nevoie de ele.

După mai puţin de 2 kilometri, oamenii şi-au aruncat baloturile pe jos. Caravana ajunsese într-un punct mort. Oamenii au format mici grupuri şi au început să se certe, ca şi când puneau la cale ceva sinistru. Stanley a descălecat. „Luându-mi puşca cu ţeavă dublă de pe umărul lui Selim, am ales o duzină de alice şi, introducând două dintre ele pe ţevi şi reglând revolverele pentru a fi uşor de mânuit, am mers către ei. Am observat că bărbaţii îşi înşfăcau armele în timp ce eu înaintam”, a scris el în acea seară.

Soldaţii se aflau acolo pentru a-l apăra pe Stanley, dar nu exista nicio indicaţie despre cum să se comporte după cearta cu Bombay. Totuşi, soldaţii au încetat să fie centrul preocupărilor lui Stanley. A surprins doi oameni care încercau să se ascundă în spatele unor ridicături de pământ, dar locul ales nu era suficient de înalt – li se vedeau capetele şi ţevile puştilor.

— Ieşiţi în faţă şi vorbiţi cu mine sau vă zbor creierii! a strigat Stanley.

Şi-a îndreptat puşca de vânătoare spre ei.

Spre şocul lui Stanley, Asmani şi Mabruki s-au ridicat şi au înaintat spre el. Asmani rânjea în timp ce păşea. Cu degetele mâinii drepte îşi mângâiau trăgaciul puştii.

— Aruncă arma sau te omor într-o clipită! a strigat Stanley.

Asmani a aruncat arma, cu zâmbetul ostentativ în colţul gurii. „Ochii îi străluceau cu lumina funestă proprie crimei”, a notat Stanley, „aşa cum mereu a strălucit în ochii ticăloşilor”.

Stanley era cu aproape 30 de centimetri mai scund decât Asmani. I-a cercetat privirea şi limbajul trupului, căutând vreun semn care să-i dezvăluie ce avea de gând în continuare. Asmani nu dezvăluia nimic. Dar din spatele lui Stanley se auzea cum era încărcat praful de puşcă cu grijă într-o muschetă. S-a întors cu arma ridicată la nivelul pieptului şi a fost şocat să-l vadă pe Mabruki strecurându-se pe la spatele lui. La doar câţiva metri depărtare, ghidul se pregătea să tragă.

— Aruncă arma imediat, i-a cerut Stanley, apoi le-a reamintit celor doi bărbaţi că arma putea să tragă de 24 de ori, la o singură împuşcătură de-a lor.

În timp ce Mabruki s-a conformat, Stanley l-a lovit puternic în piept cu propria armă. Mabruki a fost proiectat înapoi, ceea ce i-a permis lui Stanley să-l înfrunte pe Asmani, care se aplecase să-şi apuce arma.

— Pune arma jos! a ordonat Stanley nervos, cu degetele pe trăgaci.

Asmani a refuzat. A ridicat-o uşor către faţa lui Stanley.

Stanley era gata să tragă – dorea să tragă, chiar şi pentru a da un exemplu. Dacă nu putea să-l intimideze pe Asmani, rămânea fără autoritate în faţa celorlalţi. Dar chiar când era pe cale să tragă, un soldat a venit din spate şi i-a aruncat uriaşului arma la pământ.

— Cum de îndrăzneşti să îndrepţi arma către stăpân? a spus el neîncrezător.

De parcă ar fi primit o palmă peste faţă, Mabruki a realizat prostia pe care o făcuse. S-a aruncat la picioarele lui Stanley şi a început să le sărute, apoi a vrut ca şi Asmani să ceară iertare – ceea ce s-a întâmplat. Apoi, Stanley i-a aruncat pe amândoi în lanţuri.

În plus, Stanley l-a bătut pe Bombay pe umeri cu o suliţă. Stanley ajunsese ca Livingstone în atâtea aspecte pozitive – cu excepţia neputinţei sale de a-şi trata subalternii cu respect.

32. Kirk află adevărul

22 septembrie 1871
Zanzibar

John Kirk era panicat. Din interiorul continentului tocmai sosiseră mesageri, aducând cu ei articole de corespondent semnate de Henry Morton Stanley. După cum s-a dovedit, americanul era mai mult decât un simplu călător; era jurnalist şi pornit în căutarea lui Livingstone. Consulul american F.R. Webb i-a arătat încântat părţi ale depeşei iniţiale semnate de Stanley, în care acesta informa că, din cauza războiului din Tabora, circulaţia caravanelor încetase – inclusiv cea a caravanei cu ajutoare pentru Livingstone. Odată ce vestea ajungea la New York, apoi la Londra, era clar că vinovat pentru că Livingstone nu îşi primise proviziile devenea direct Kirk.

„Domnul meu”, i-a scris Kirk secretarului britanic al externelor Earl Granville, în 22 septembrie. „Mesageri speciali, care au plecat din Unyanyembe în urmă cu o lună, au adus scrisori care ne informează o tristă nenorocire... Îi sunt îndatorat domnului Webb, consulul american de aici, pentru unele detalii istorisite în acele scrisori, care, fără îndoială, vor fi publicate în întregime în altă parte”.

Cu toate că primul articol al lui Stanley constituia anunţul concret al expediţiei în curs, oferind detalii despre operaţiunile care asigură desfăşurarea expediţiei şi justificând cheltuirea unor sume atât de mari din banii lui Bennett, era evident că Stanley căuta şi în gaură de şarpe. Existau şanse foarte mari ca numele lui Kirk să fie menţionat, fiind învinuit că nu expediase ajutoarele către Livingstone. Totuşi, şi mai grav era că Mirambo tocmai blocase drumul către Ujiji. Kirk ştia că ajutoarele ar fi ajuns la destinaţie dacă el ar fi fost mai prevăzător. Într-o a doua scrisoare, scrisă peste trei zile, Kirk l-a asigurat pe Sir Roderick Murchison că existau şanse slabe ca britanicii să fie încurcaţi de acţiunile lui Stanley. „Perspectiva ca el să facă progrese este în prezent mică”, a scris Kirk în 25 septembrie. „Dar nu pot să spun cu adevărat unde doreşte să meargă. Niciodată nu mi-a dezvăluit planurile sale”, a spus Kirk. Apoi a încheiat cu o rugăminte: „Credeţi-mă”.

Din păcate pentru Kirk, Murchison nu avea să primească niciodată scrisoarea. Consulul britanic interimar la Zanzibar urma să rezolve de unul singur criza provocată de prezenţa lui Stanley.

33. Valea Morţii

7 octombrie 1871
La sud de râul Malagarasi
La circa 255 de kilometri distanţă de Livingstone

Cu privirea puţin rătăcită, îngrijorat şi paranoic, Stanley controla situaţia. Caravana înainta. La orizont, dincolo de vârfurile copacilor, puteau fi văzute, din când în când, dealuri. Când caravana a urcat în sfârşit dealurile şi şi-a ales cu grijă drumul în jos, pe partea îndepărtată, Stanley a remarcat cu mulţumire că pantele erau orientate spre vest, ceea ce a interpretat ca pe un semn că lacul Tanganyika era tot mai aproape. Vegetaţia s-a schimbat de la copacii simpli ai ţinuturilor păduroase la livezi dese de *mbembu*, un arbore cu fructe având gust de piersică. Seminţele de tamarin şi prunele sălbatice se găseau din abundenţă, la fel şi păsări de vânat, bune pentru a fi gătite. Doar vederea craniilor de un alb strălucitor care împodobeau porţile satelor locale reduceau atmosfera asemănătoare Edenului.

Terenul se schimba în fiecare zi, pe măsură ce avansau pe poteca bătătorită: câmpii vălurite cu bazine cu apă sălcie; munţi abrupţi; mlaştini pline cu apă, care făceau din fiecare pas un test de rezistenţă fizică. O fâşie de circa 64 de kilometri era doar mlaştină, la fel ca în Makata, cu atâtea luni în urmă.

În 10 octombrie, în timp ce caravana lui Stanley îşi ridica tabăra, un mic grup de băştinaşi a trecut pe lângă ea. Când au auzit unde îşi ducea Stanley oamenii, au clătinat din cap şi le-au garantat că mergeau spre moarte, în cazul în care nu-şi schimbau traseul. Teritoriul care se întindea în faţa lor devenise ultimul câmp de bătălie al lui Mirambo, iar războiul era în toi.

Pentru prima dată în drumul său, Stanley a acceptat sfatul. Şi-a deviat traseul spre Ujiji încă o dată, alegând să avanseze într-un ţinut accidentat, spre nord-vest. Terenul era jos şi brăzdat de izvoare. Păduri de *mvule*[1], sicomori şi tamarini gigantici creşteau pe marginea apei. Tufişuri dese şi iarbă înaltă cât un om acopereau pământul. Lui Stanley nu era nevoie să i se spună că leii şi leoparzii trăiau în iarba înaltă. Era specificul Africii. Dar

[1] Sau copacul *iroko*, specie întâlnită în Africa de Est, cu lemn de esenţă tare (n. tr.).

oricum Africa le aducea aminte de aceasta. În prima lor zi pe noul traseu, când mergeau pe o potecă îngustă, un leopard a atacat unul dintre măgari. A sărit dintr-un loc unde stătea camuflat şi şi-a înfipt colţii în gâtul măgarului. Leoparzii sunt cunoscuţi pentru calitatea lor de luptători înverşunaţi, care preferă să continue atacul decât să se retragă. Dar măgarii au zbierat atât de tare, din cauza panicii, încât leopardul a fugit.

Felinele mari au revenit în acea noapte. În timp ce membrii Expediţiei *New York Herald* stăteau în jurul focului, apăraţi de îngrădituri formate din ramuri de salcâmi spinoşi dispuse împrejurul taberei, un grup de lei i-au înconjurat. Toată noaptea, au speriat tabăra cu mârâitul lor. Hamalii erau îngroziţi. „Oamenilor mei nu le-a plăcut niciodată ca taberele noastre să fie împrejmuite cu aceste brâuri groase din lemn”, a scris Stanley, atenuând gravitatea situaţiei.

Stanley se gândea că peisajul era tot mai frumos pe zi ce trece în comparaţie cu tot ce văzuse până atunci, cu dealurile aurii din nordul Californiei. În timp ce înaintau prin ţinutul păduros, s-a minunat că un teren atât de vast nu era populat. A prezis că, la un moment dat, odată ce peste tot în lume totul progresa, omenirea avea să se întoarcă în Africa. A văzut acelaşi fenomen în California şi în Marile Câmpii. Nu exista niciun motiv pentru care Africa să nu fie locul unei civilizaţii asemănătoare.

Povestea de dragoste a apărut şi a dispărut, în funcţie de relaţia de zi cu zi a lui Stanley cu oamenii săi. Obosise să ţipe la ei, să le rabde lenea şi să-şi păzească mereu spatele. Într-un cuvânt, era sătul să fie singur. „Este mai ales rezultatul oboselii şi al monotoniei, fiecare zi fiind o repetare a celei anterioare”, a scris el. Mai era şi nesiguranţa. Fără să găsească sate la intervale regulate sau surse predictibile de vânat, găsirea hranei era întotdeauna o prioritate. Armatele călătoresc cu burţile pline, iar caravana lui Stanley era versiunea extremă a acelei maxime. Oamenii săi parcurgeau distanţe mari, transportând încărcături grele, pe un teren aproape virgin. În unele zile, erau sătui, dar în altele foamea încetinea ritmul de mers al caravanei.

Aceasta era situaţia în timp ce Stanley a părăsit ţinuturile păduroase. Aveau provizii pentru patru zile ca să ajungă la râul Malagarasi, un curs de apă lat şi puternic care alimenta lacul Tanganyika. Faptul că ajungeau la Malagarasi avea să constituie un semn că drumul lor periculos se apropia de final.

Totuşi, problema era că ţinutul devenea tot mai accidentat pentru a fi parcurs în viteză. „Peisajul era tot mai sublim pe

măsură ce înaintam către nord, chiar dacă într-un mod aproape înspăimântător. Se părea că scăpasem de monotonia deşertului pentru a da peste decorul sălbatic şi pitoresc al Abisiniei şi munţii teribili din Sierra Nevada”, a scris Stanley.

După patru zile, nu se zărea deloc Malagarasi. Membrii caravanei erau tăcuţi. Mulţi dintre ei erau atât de slăbiţi, încât nici nu mai aveau putere să vorbească. Stanley a comparat situaţia cu un naufragiu. „Decolorat şi sterp”, a scris el despre peisaj, „era crestat de mii de râpe adânci şi intersectat de mii de cursuri uscate de apă, ale căror albii erau umplute cu pietre şi bolovani imenşi de gresie, căzuţi de la mare înălţime”. Singura lor hrană erau fructele *mbembo*, asemănătoare cu piersicile, pe care le culegeau în cantităţi mari. Acestea le furnizau energie şi fibre, dar lipsa proteinelor a cauzat sleirea totală a masei musculare şi pierderea rapidă a greutăţii. Supraabundenţa fructozei a dus la apariţia presiunii osmotice în corpurile lor, ceea ce a declanşat diaree apoasă severă. Iar aceasta, pe măsură ce lichidele au fost eliminate brusc, a dus şi la deshidratare.

Nu mai exista pădure să-i apere de arşiţă şi nici surse de apă cu care să înlocuiască lichidele pierdute din corp. Deshidratarea s-a acutizat. Setea îl chinuia pe fiecare om. În line dreaptă, Expediţia ziarului *New York Herald* se găsea la mai puţin de 160 de kilometri de Ujiji. Dar din cauza peisajului înfricoşător şi a ritmului de mers încetinit de absenţa hranei şi apei, putea foarte bine să fie şi de 1 600 de kilometri.

Stanley a presat în continuare, convins că Malagarasi se afla chiar dincolo de următoarea creastă. În schimb, în loc să găsească locuri mai primitoare, grupul descoperea că terenul era şi mai accidentat şi geometric – conuri rotunjite de gresie, hematit pe jos, crăpături şi piramide de ocru roşu, râpe adânci, lungi şi înguste, cu stânci dezagregate deasupra. Niciun fel de vegetaţie. Soldaţii s-au rugat lui Allah pentru salvare, iar leii au răgit toată noaptea în afara taberei. Stanley a găsit mângâiere în ideea că, în timp ce situaţia caravanei era cumplită, au existat câteva momente de când plecaseră de pe coastă când fusese altfel.

În 29 octombrie, la cinci săptămâni după plecarea din Tabora şi a şaptea fără alimente, caravana a dat peste ruinele unui sat. Un izvor din junglă curgea în apropiere. La umbra unui sicomor uriaş, Stanley a ordonat caravanei să oprească. „Oamenii erau chinuiţi de foame. Mâncaseră fiecare bucăţică de carne şi fiecare bob pe care îl aveau”, a scris Stanley, „şi nu exista vreo

perspectivă de a găsi hrană. Mai aveam doar 600 de grame de făină, ceea ce nu ne ajungea să hrănim o trupă de peste 45 de oameni. În schimb, îmi rămăseseră peste 13 kilograme de ceai şi 9 kilograme de zahăr. Iar eu, imediat ce am ajuns în tabără, am ordonat ca toate oalele să fie umplute şi puse pe foc, am făcut ceai pentru toată lumea, oferindu-i fiecărui om doi litri de băutură fierbinte şi plăcută".

Africa îşi bătea joc de ei – se trezeau înainte de răsărit şi porneau disperaţi în căutarea hranei. Peste tot erau urme de rinocer şi balegă de bivoli, dar nicăieri nu se vedea vreo altă fiinţă vie. Au continuat coborârea către cumpăna apelor, deşi în locul fisurilor adânci şi vaste, treceau prin făgaşe scurte şi abrupte. Aerul a devenit mai umed, pe măsură ce solul căpăta o nuanţă verzuie, iar Stanley ştia că apa era în apropiere. După încă două ore de mers au intrat într-o vale lungă şi luxuriantă, cu o pădure la capătul ei îndepărtat. Şi, absolut minunat, poteca trecea prin mijlocul unui lan de porumb. Tulpinile erau uscate, dar prezenţa câmpului sugera că în apropiere se găsea un sat. Scrutând cu disperare creasta în căutarea vreunui semn de viaţă, Stanley a zărit fortificaţii în vârful unui munte din vecinătate. Şi chiar înainte de a ridica tabăra şi de a trimite oameni cu baloturi pentru negoţ, sătenii s-au grăbit la vale, către membrii expediţiei, încărcaţi cu carne şi cereale. Stanley a desfăcut pânzeturile. În curând, „fălcile bărbaţilor erau ocupate cu mestecatul", a notat Stanley uşurat.

Totuşi, căpetenia satului era un om priceput în afaceri. Îl chema Rusunzu. Poziţia izolată a aşezării sale îi lăsa prea puţine oportunităţi de a-şi demonstra talentul, dar el a compensat cu brio acest inconvenient, obţinând cât de multe pânzeturi a putut de la Stanley. După o după-amiază de ciorovăială, Rusunzu a solicitat 10 *doti* pentru cantitatea de hrană cumpărată de Stanley. Stanley refuza cu multă îndârjire. Apoi Rusunzu a anunţat că pânzeturile nu erau pentru plata hranei, ci un tribut pentru privilegiul de a străbate teritoriul lui.

Stanley s-a chinuit tare pentru a evita asta. Dar rămânea şi fără pânzeturi şi chiar şi plata micilor tributuri trebuia evitată de câte ori era posibil. La sfârşitul zilei, obosit de ciorovăiala cu Rusunzu, Stanley a acceptat să plătească 7 *doti* şi jumătate. Când s-a aflat că cele două triburi se aflau în război în ţinutul mlăştinos dintre sat şi Malagarasi, Stanley a fost obligat să-i angajeze pe doi dintre oamenii lui Rusunzu, care să-i arate o altă rută.

În 31 octombrie, Stanley a pornit din nou înainte. În America, Cochise[1] şi războinicii apaşi erau vânaţi în Teritoriul Arizona, Chicago tocmai fusese distrus de un incendiu, iar preşedintele Grant era gata să dea o proclamaţie prin care scotea în afara legii organizaţia Ku Klux Klan. În Anglia, volumul *Originea omului*, de Darwin, mai avea doar câteva zile până să fie publicat. La Paris, prima expoziţie a pictorilor impresionişti era aproape de inaugurare. Dacă Stanley s-ar fi întors în lumea civilizată, cu siguranţă ar fi acoperit unul dintre aceste evenimente pentru ziarul *Herald*, cu multă plăcere şi înfumurare. Dar aceste evenimente erau doar o expresie modestă a unei civilizaţii care încerca să îşi găsească menirea, în timp ce Stanley avea o nevoie imediată de apă şi hrană pentru el şi oamenii lui. El se concentra acum pe supravieţuire, nu pe moduri în care să îşi înfrumuseţeze existenţa.

Mergând spre est-nord-est, expediţia a dat peste o pajişte vastă şi verde, încadrată de stânci. Dar după ce s-au apropiat, au descoperit un fenomen nemaiîntâlnit de vreun membru al expediţiei. „Pajiştea” nu era deloc un pământ. De fapt, era un pod vast de vegetaţie formată de ierburile dese ale mlaştinii, care se împletiseră împreună. Sub pod curgea un râu închis la culoare, lat de 1,6 kilometri şi cu o adâncime necunoscută. În timp ce Stanley şi oamenii săi se întrebau cum era posibil să traverseze oare 45 de membri ai expediţiei, plus măgari încărcaţi cu poveri, ghizii nu au îmbunătăţit deloc situaţia, spunând că podul cedase odată, când un călător a trecut pe acolo. Călătorul, măgarul său, 35 de sclavi şi 16 colţi de fildeş au căzut în apa plină cu crocodili şi nu au mai fost văzuţi vreodată.

Stanley a rămas pe loc, ca să se asigure că toţi oamenii săi îşi făceau curaj să traverseze. S-a minunat de formele stranii ale ierburilor când oamenii şi materialele au trecut peste ele – în unele locuri se ondulau ca nişte valuri, pe când în altă parte arătau „ca un mic lac lovit de o vijelie”. Şi mai ameninţător, în timp ce Stanley a făcut primii paşi pe iarbă, aceasta s-a scufundat până când apa i-a ajuns la glezne. Se părea că apele râului erau mai aproape de suprafaţă decât credea Stanley.

Cu grijă, încet, Expediţia ziarului *New York Herald* a trecut pe cealaltă parte. A cumpărat capre dintr-un sat din apropiere şi noaptea a sacrificat opt dintre ele, pentru a sărbători momentul.

[1] Cochise (cca 1805 – 1874), căpetenie apaşă, autorul unui atac surprinzător asupra Statelor Unite în 1861 (n. tr.).

La o săptămână după ce presupuneau că aveau să-l găsească, încă nu era nicio urmă de Malagarasi. Cu toate acestea, Stanley simţea că se apropia de el.

În dimineaţa următoare, au dat peste un râu. Pe malurile sale se aliniau sate, iar păsări care mâncau peşte puteau fi observate în apele puţin adânci. După cum s-a dovedit, Malagarasi nu era un râu lat, în schimb era adânc şi plin cu atâţia crocodili, încât capetele lor se iţeau la suprafaţa apei până departe, cât puteau cuprinde cu privirea. Oamenii şi materialele trebuiau transportate pe celălalt mal. Ştiind aceasta, sultanul local, Nzogera, a cerut atât de multe pânzeturi, încât lui Stanley i-a fost frică să nu ajungă falit. 56 de *doti* a cerut Nzogera, doar pentru privilegiul de a trece prin teritoriul său. Costul transportului pe apă al expediţiei cu canoe era separat. Stanley a refuzat să plătească. I-a trimis pe Bombay şi Asmani să negocieze cu sultanul.

Toată noaptea de 1 noiembrie, Bombay şi Asmani s-au certat. Imediat ce s-a ajuns la un acord, iar plata a fost amânată, sultanul a găsit alt motiv pentru a cere plata. Până la urmă, Stanley a trebuit să plătească aproape un balot întreg de pânzeturi lui Ngorozo – şi încă mai trebuia să-i plătească pe proprietarii micilor canoe care urmau să transporte expediţia pe celălalt mal al râului, câte patru oameni în fiecare ambarcaţiune. Şi mai multe mărgele şi pânzeturi au fost oferite. După ce au trecut apa un grup de oameni, locuitorii satului de lângă râu au cerut altă plată pentru a se întoarce după cel de-al doilea grup. După ce şi-au primit răsplata, procesul s-a repetat de trei ori, de câte ori canoele ajungeau la mal. Într-un final, la apus, aproape toată lumea a fost transportată, cu excepţia celor doi măgari. Urmau să treacă unul câte unul. Ştiind că nu încăpeau într-o canoe, oamenii lui Stanley urmau să stea în canoe ţinând măgarii de căpăstru, în timp ce dobitoacele înotau pe lângă ambarcaţiune. Primul măgar care a încercat traversarea râului era favoritul lui Stanley, un Kinyamwezi sălbatic pe nume Simba – „leu”, în swahili. La jumătatea traversării, Stanley a fost oripilat să vadă cum Simba a fost muşcat de gât de o mulţime de crocodili. Chiar şi în timp ce oamenii lui Stanley se chinuiau să-l tragă pe Simba pe celălalt mal, crocodilii s-au încleştat puternic cu colţii de faţa şi gâtul măgarului, apoi l-au tras sub apă. Simba nu a reuşit să mai iasă la suprafaţă, nu a reuşit nicicum să se elibereze de strânsoarea crocodililor. Pur şi simplu, a fost înghiţit de apă şi nu a mai fost văzut niciodată. „Am văzut capetele

cafenii, ochii strălucitori şi spinările zbârcite, zbătându-se prin apropiere”, a scris Stanley îngrozit, „dar nu am crezut niciodată că fiarele ar putea să se apropie atât de mult de o scenă atât de interesantă precum cea a unui transport în timpul unei traversări de apă”.

Celălalt măgar urma să traverseze împreună cu Bombay în dimineaţa următoare, într-o perioadă a zilei când, în mod obişnuit, crocodilii nu se aflau în apă.

Aşteptând răsăritul, un val neobişnuit de tristeţe a cuprins caravana. În ciuda fricii şi a revoltei din primele zile, întregul grup – inclusiv animalele – a răbdat împreună sălbăticia lui Stanley. Tensiunile de la început fuseseră înlocuite cu sentimentul camaraderiei. Sfârşitul era aproape sau, cel puţin, aşa se părea. Groaznica moarte a lui Simba amintea tuturor că acelaşi lucru i se putea întâmpla oricui, oricând. Tristeţea nu le-a dat pace toată noaptea.

Totuşi, în dimineaţa următoare, orice urmă de melancolie a dispărut. Stanley a primit confirmarea faptului că un alb se găsea în Ujiji.

34. În căutarea unui samaritean

Ujiji
8 octombrie 1871

Pragul durerii sale şi rezistenţa sa erau remarcabile, dar când Livingstone a ajuns în final la lacul Tanganyika în 8 octombrie, voinţa lui era zdruncinată. A scris, simplu: „Am ajuns un schelet”.

Eşecul constant de a-şi duce la bun sfârşit misiunea l-au zdrobit sufleteşte pe Livingstone. Izvorul fusese lăsat în urmă. Din cauza condiţiei lui fizice şi a ostilităţilor dintre arabi şi Manyuema nu se putea întoarce prea curând – dacă avea să revină vreodată. „Mintea, extrem de deprimată, reacţiona asupra corpului”, a scris el pe malul lacului. În jurul lui, sclavi şi neguţători de fildeş se îndreptau către Ujiji, apoi spre Bagamoyo, lăudându-se cu misiunile lor încununate cu succes. „Doar eu am eşuat şi m-am confruntat cu griji, obstacole şi situaţii înşelătoare, chiar aproape de deznodământul pentru care mi-am încordat toate puterile”.

A pornit să caute o canoe cu care să vâslească până la Ujiji, unde îl aşteptau stocurile sale. Putea să cumpere hrană, încălţări şi provizii noi. Se putea odihni şi îşi putea regrupa forţele. După luni în care depinsese de arabi, apoi după două luni lungi petrecute pe traseu, de la Nyangwe până la lacul Tanganyika, Livingstone se delecta cu gândul că nu mai era dator nimănui.

Aşa cum se întâmplase ultima oară, cu doi ani şi opt luni în urmă, nu existau provizii care să-l aştepte pe Livingstone când acesta, într-un final, ar fi ajuns la Ujiji. Sherif, un comerciant arab şi prieten de-al lui Kirk, alesese din stambe şi din mărgele. Şi mai îngrozitoare era atitudinea lipsită de căinţă a lui Sherif. Şi-a îmbrăcat sclavii cu pânzeturi scumpe, cumpărate cu bunurile lui Livingstone. Iar Sherif „a venit fără nicio ruşine să îmi strângă mâna şi, când am refuzat, a afişat o figură de om nemulţumit, de parcă ar fi fost urât tratat”. Sherif şi-a bătut joc de Livingstone, cu un salut de noroc bun de două ori pe zi, până când Livingstone s-a săturat. „Dacă aş fi fost arab”, i-a jurat venerabilul scoţian lui Sherif, „ţi-aş fi tăiat mâna şi ambele urechi pentru hoţie”.

După aceea, Sherif i-a oferit exploratorului un loc de acostare, dar nu mai conta: Livingstone era sărac. Avea de ales

fie să devină un cerşetor sau să moară de foame, şi refuza pur şi simplu să se alieze cu arabii din nou, fie să se bazeze pe caritatea lor. După masacru, nu mai putea avea încredere în ei. Şi deşi l-au căutat şi i-au oferit daruri din fildeş, pe care el să le vândă, Livingstone a refuzat oferta lor. Şi-a petrecut zilele în Ujiji în interiorul micii lui case, rugându-se pentru eliberare şi pregătindu-se din punct de vedere psihic pentru ziua când avea să rămână fără hrană şi să fie adus în situaţia de a cerşi. Putea să vadă lacul foarte bine, cu bărcile sale de pescuit, care ieşeau în larg în fiecare zi, la răsărit, şi reveneau acasă la apus. „M-am hotărât să aştept până când oamenii vin de pe coastă", scrisese el, în speranţa că, de la Zanzibar, consulul britanic avea să trimită mai multe provizii. „Dar ca să aştept ca un cerşetor – la asta nu mă gândisem niciodată, iar acum mă simţeam jalnic."

În sfârşit, Livingstone a admis ceva ce nu recunoscuse până atunci: avea nevoie să fie salvat. Însă şansele ca aceasta să se întâmple erau foarte scăzute. Spre vest, de unde de abia venise, începeau ostilităţile între arabi şi africani. Spre est, către Tabora, Mirambo punea la cale o campanie masivă împotriva arabilor. Nimeni în Ujiji nu-şi putea aminti de vreun conflict la un asemenea nivel. Nu era nicio şansă ca la Livingstone să ajungă provizii din nicio direcţie.

„În mizeria mea, mă simţeam de parcă eram omul care a mers de la Ierusalim până la Ierihon şi se întovărăşise cu nişte hoţi. Dar nu puteam să sper că vreun preot, un levit[1] sau un bun samaritean să vină de ambele părţi", a scris Livingstone.

În mod clar, fără ca Livingstone să ştie, salvatorul său se apropia de Ujiji.

[1] Preot la vechii evrei (n. tr.).

35. Găsit

3 noiembrie 1871
Isinga
La 130 de kilometri distanţă de Livingstone

„Lângă Isinga am întâlnit o caravană cu 80 de Waguhha, care venea direct de la Ujiji, cărând ulei şi fiind destinată tribului Unyanyembe. Au anunţat că au lăsat un alb la Ujiji, în urmă cu cinci zile. Avea aceeaşi culoare ca şi mine, poartă aceleaşi încălţări, aceleaşi haine şi are păr pe faţă, aşa cum am şi eu, doar că al lui e alb. Acesta este Livingstone. Ura, pentru Ujiji! Oamenii îmi împărtăşesc bucuria, pentru că acum ne vom întoarce direct şi, de bucurie în faţa acestei perspective, cumpăr trei capre şi 19 litri de bere locală, care vor fi îndată mâncate şi băute”. Gândurile extaziate ale lui Stanley din 3 noiembrie erau un amestec de precipitare, emoţie şi chiar bătăi intense ale inimii. „Acesta este Livingstone! Trebuie să fie Livingstone! Nu *poate* fi altul. Şi totuşi, ar putea fi altul – cineva de pe coasta vestică. Sau poate chiar Baker! Nu; Baker nu are păr alb pe faţă, dar acum trebuie să mergem repede, ca nu cumva să audă că venim şi să fugă”, a scris Stanley, dintr-odată nerăbdător să ajungă acolo instantaneu. „Eram bucuros ca un nebun, extrem de nerăbdător să rezolv chestiunea arzătoare: «Este acesta doctorul Livingstone? Dumnezeu mi-a oferit perseverenţă, dar îmi doresc să fi existat o cale ferată»”.

Lăsând la o parte imposibilitatea de a găsi un tren care să-l ducă repede până la Ujiji, Stanley şi-a adunat oamenii şi i-a întrebat dacă sunt de acord să mărşăluiască nonstop până în acel oraş. Recompensa pentru eforturile lor, le-a promis el, urma să fie un *doti* în plus. Toţi au acceptat. Chiar şi în timp ce făcea această ofertă, gândurile lui Stanley reveneau la momentul începutului călătoriei, când calul murg şi cel sur arab au murit în primele 15 ore. „Cu un cal”, s-a gândit Stanley, „aş putea ajunge în Ujiji în circa 12 ore”.

Totuşi, oricât de aproape părea, Ujiji se găsea la 130 de kilometri distanţă de ei. În cea mai mare parte, terenul era un ţinut păduros cu albii de torent, înclinându-se uşor în pantă, în timp ce bazinul hidrografic căuta lacul Tanganyika. Solul era bogat şi roşu. Bananieri şi mango creşteau în mici crânguri.

Pietre şi bălţi acopereau drumul, ca nişte aluviuni. Una peste alta, în ultima parte a călătoriei sale obstacolele erau considerabile. Dar Stanley nu s-a mai gândit la cai şi a pornit asaltul final. Oamenii erau însufleţiţi şi mărşăluiau fără teamă. Dacă totul decurgea bine, Stanley estima că puteau fi la destinaţie în 50 de ore.

Cu toate acestea, Africa nu a înlesnit deloc situaţia lui Stanley. Ultimul segment al călătoriei nu avea să fie diferit. La doar trei ore după ce a plecat de la râul Malagarasi, Stanley a trecut printr-o regiune ce i-a reamintit de preria din Nebraska. Satele păreau să fie peste tot, alcătuite din colibe din pământ în formă de stupi. Soarele ecuatorial albea iarba. În timp ce călătoreau printr-un sat atât de mare, încât avea mici suburbii împrejurul lui, Expediţia ziarului *New York Herald* a fost oprită brusc de un grup mare de războinici. Erau membri ai tribului ostil Ha.

— Cum de îndrăzniţi să treceţi fără să plătiţi tribut regelui Uhha, i-au spus ei lui Stanley, pe un ton imperios.

— Am plătit, a răspuns sacadat Stanley.

— Cui?

— Căpeteniei Kawanga.

După cum s-a dovedit, căpetenia pe nume Kawanga păstrase tributul pentru el. Stanley se afla în alt teritoriu, ce aparţinea regelui Uhha. Războinicii i-au ordonat lui Stanley să-şi odihnească membrii caravanei în satul lor, până când urma să plătească tributul.

Însă Stanley se săturase să se ocupe de ciudăţeniile tributului şi nu era în dispoziţia de a-şi opri caravana până nu ajungea la Ujiji. Sub soarele arzător ce devenise un element cotidian al existenţei lui, şi-a forţat caravana să rămână în mijlocul drumului, în timp ce se gândea la o soluţie. După ce mai mulţi emisari l-au abordat pe Stanley în numele regelui, un tânăr îmbrăcat într-o togă regală purpurie, cu turban şi colier din fildeş s-a apropiat agale. „Căpetenia minunat înveşmântată era o persoană remarcabilă, după înfăţişare”, a scris Stanley. „Avea un chip oval, cu pomeţi ridicaţi, ochi adânci, o frunte proeminentă, un nas frumos şi o gură bine conturată. Era înalt şi perfect proporţionat”.

Căpetenia se numea Mionvu, din tribul Uhha. Turbanul lui, după cum a remarcat Stanley cu simţul său ascuţit de jurnalist, era realizat din ţesătură de Massachusetts. Politicos, dar ferm,

Mionvu i-a cerut lui Stanley şi celor 45 de oameni ai săi să se retragă la umbră.

— De ce a oprit omul alb în drum? a vrut să ştie Mionvu.

Manierele lui erau excesiv de politicoase, dar ferme.

— Soarele arde. Căutaţi adăpost în satul meu, unde putem rezolva această mică problemă dintre noi.

Stanley a crezut că era o capcană. O armată de 1 000 de războinici Ha s-a strâns în jurul caravanei. Pe Stanley l-a înspăimântat modul cum războinicii aplaudau cu prea mult entuziasm discursul lui Mionvu şi a remarcat cu îngrijorare că erau înarmaţi cu arcuri, săgeţi şi suliţe – şi gata pregătiţi să le folosească. Data următoare când avea să vină în Africa, şi-a jurat să mărşăluiască prin satul lui Mionvu cu 100 de oameni şi să-l pedepsească pe omul care nu se temea de *New York Herald* şi nici de *The Star-Spangled Banner*[1].

— Omul alb va dori război sau pace? şi-a încheiat Mionvu discursul.

Deşi replica lui Stanley a fost pe măsura oratoriei strălucite a lui Mionvu – cuvintele sale formau o parafrază emoţionantă şi lungă a discursului pe care îl auzise la generalul Sherman, adresat căpeteniilor pieilor-roşii Arapaho şi Cheyenne, la North Platte, în 1867 –, l-a costat 85 de *doti* ca să scape cu viaţă din teritoriul regelui.

Următorul sat era Kahirigi. Căpetenia lui era fratele lui Mionvu. Le-a cerut 30 de *doti* şi a insistat că nu vor exista negocieri. „Am văzut cum bunătate de nenumărate baloturi s-au redus cu repeziciune”, a scris Stanley. „Încă patru astfel de cereri aveau să mă lase fără nimic”.

În ciuda dispoziţiei regelui, Stanley i-a trimis pe Bombay şi Asmani la negocieri. Stanley a fiert în cortul lui toată după-amiaza, fumând din pipă şi căutând cu disperare o soluţie, într-o situaţie disperată. Mai erau încă cinci căpetenii între el şi Ujiji. Toţi trăiau la intervale de două ore de mers unul de celălalt şi deja erau informaţi despre bogăţia caravanei lui Stanley, aflate în trecere. Pânzeturile aveau cu siguranţă să fie date. Ajuns la Ujiji fără mijloc de plată pentru a face negoţ ar fi pus în pericol scopul expediţiei – urma să-l găsească pe Livingstone, dar incapabil să cumpere hrană sau medicamente, fără să mai fie vorba să plătească pentru drumul de întoarcere la Tabora. Stanley s-a gândit la război cu diverse triburi din regatul

[1] Imnul naţional al Statelor Unite ale Americii (n. tr.).

populaţiei Uhha, dar a renunţat la idee. A ajuns la concluzia că precauţia, şi nu agresivitatea era cheia supravieţuirii în Africa. „Cum să ajung la Livingstone fără să fiu adus la sapă de lemn?” s-a întrebat Stanley.

Stanley şi-a chemat ghizii în cort. Dezvăluind imediat planul său, Stanley i-a întrebat cum să treacă de următoarele cinci căpetenii fără să le plătească tribut. I-au spus că era imposibil. Totuşi, au adăugat ei cu încredere, exista un alt ghid în *boma* care putea să ştie o altă cale.

Numele ghidului era Mguna. Era sclavul unui arab stabilit la Tabora. Când Mguna a auzit despre planul lui Stanley, nu l-a respins din prima, ci s-a asigurat că Stanley era conştient că existau puţine şanse de reuşită.

— Trebuie să deţii controlul complet asupra oamenilor tăi, i-a spus Mguna lui Stanley. Iar ei trebuie să facă exact ce li se spune.

Eşecul le-ar fi adus război şi moarte.

Stanley a fost de acord. Pentru 12 *doti*, Mguna i-a promis lui Stanley că-i va arăta un drum lăturalnic în afara oraşului. Caravana avea să plece în miezul nopţii, în linişte deplină. Deoarece urmau să evite cu orice preţ satele, caravana trebuia să transporte destulă hrană pentru cel puţin patru zile.

Imediat după plecarea lui Mguna, Stanley şi-a trimis oamenii să cumpere cereale pentru patru zile. S-au întors cu marfă pentru şase zile. Totul părea să decurgă în favoarea lui Stanley. „Nu am dormit deloc toată noaptea”, a scris el în jurnal, în ziua următoare. „La puţin timp după miezul nopţii, imediat ce luna a început să se arate, în grupuri de câte patru, oamenii s-au strecurat în linişte afară din sat. La 3 noaptea, întreaga expediţie era în afara *boma*, fără să alerteze pe nimeni”.

De îndată ce caravana s-a regrupat, Stanley a fluierat uşor după Mguna. Noul ghid a ieşit din umbră la lumina lunii, care strălucea tot mai intens. Păşind cu grijă, asigurându-se că măgarii, puii şi caprele erau liniştite, iar poverile nu se împiedicau de crengile joase ale copacilor, Expediţia ziarului *New York Herald* a traversat regiunea satului printr-o porţiune arsă de teren plat. Au mers către sud, departe de Ujiji, până când au lăsat în urmă satul, apoi au cotit spre vest, în linie dreaptă spre Livingstone. Ruta lor era paralelă cu drumul principal, dar la peste 6 kilometri distanţă, pentru a nu fi văzuţi. Când soarele a răsărit, s-au oprit pentru un mic dejun luat în tăcere, într-un loc defrişat din junglă. Se vedeau antilope, gata să fie împuşcate,

dar Stanley nu a riscat să facă vreun zgomot. A sorbit o ceaşcă de cafea, fericit că evadarea lor părea să fi avut succes.

Dar în timp ce treceau vadul râului Rusizi, rapid şi adânc până la genunchi, o femeie care se alăturase grupului ca să călătorească împreună cu soţul ei s-a speriat brusc. A scos un ţipăt ascuţit, de parcă ar fi fost muşcată de crocodil. Repede, Mguna s-a dus spre Stanley să o facă să tacă înainte ca întregul ţinut să afle de prezenţa lor. „Sute de Wahha furioşi s-ar fi năpustit asupra noastră şi, probabil, ar fi rezultat un masacru general”, a scris Stanley.

El i-a ordonat repede femeii să facă linişte, dar mai mulţi hamali speriaţi deja fugeau cu încărcăturile lor. Gestul lui Stanley, în loc să o determine să tacă, a făcut-o pe femeie să scoată un ţipăt şi mai puternic. Ca o sirenă, sunetul creştea mai mult şi mai mult. Soţul femeii s-a înfuriat atât de tare, încât a scos sabia şi i-a cerut lui Stanley permisiunea să-i taie capul. În schimb, Stanley i-a pus mâna la gură. Când s-a eliberat şi a început să ţipe iar, Stanley a zgâlţâit-o de umeri de zece ori, i-a pus căluş şi a legat-o.

Epuizat şi speriat, Stanley a ajuns la mal, şi-a regrupat caravana risipită şi a reluat marşul. 24 de ore istovitoare mai târziu, după ce au fost nevoiţi să taie gâturile puilor şi caprelor când Mguna i-a condus din greşeală prea aproape de un sat, în toiul nopţii, Expediţia ziarului *New York Herald* a ieşit dintr-o junglă de bambuşi şi a ajuns într-un loc sigur. S-au îmbărbătat unii pe alţii şi au cunoscut sentimentul de frăţie al celor care s-au aflat în pragul morţii împreună. Stanley a facut din nou estimări cu privire la timp şi distanţă. Se găseau la 74 de kilometri distanţă de Ujiji. Credea că aveau să reuşească în 18 ore şi jumătate. „Răbdare, suflet al meu”, a scris el în acea noapte. Caravana îşi stabilise tabăra într-o pădure deasă, dar un sat a fost depistat în apropiere, aşa că nu s-au făcut focuri şi nici zgomotele nu au fost îngăduite. „Câteva ore în plus şi apoi vom ajunge la sfârşitul tuturor chinurilor!”

Lui Stanley, lumea i se părea mai senină. În acea zi, a remarcat fineţea pietrelor, frumuseţea florilor sălbatice, un crâng unde creşteau pomi cu fructe sălbatice. A fost şi mai fericit când grupul a apucat-o pe un drum neted, iar ritmul s-a înteţit. S-a gândit la toate cele prin care trecuse şi îi păreau simple, în retrospectivă. „Ce ne mai păsa acum de obstacolele pe care le întâmpinasem – de pădurile brute şi nemiloase, de tufişurile cu ţepi şi iarba vătămătoare, de larma sălbăticiei, al cărei nefericit

spectator am fost. Mâine! Sigur, marea zi se apropie şi am putea să râdem şi să cântăm, câtă vreme suntem în această stare triumfatoare. Am fost greu încercaţi, am fost furioşi unii pe alţii, dar acum uităm toate acestea şi toate feţele radiază de fericirea pe care am meritat-o cu toţii”.

Oamenii îl încurajau pe Stanley, pe măsură ce se apropiau de Ujiji. Îi purtase prin sălbăticie şi, cu mult curaj, pe lângă hoţii de sultani. Acum, au instalat tabăra pentru o ultimă noapte în satul Nyamtaga, la un marş scurt distanţă de oraş. S-a băut bere şi s-a fript carne de capră. Stanley era agitat pentru că se prezenta în faţa unui englez atât de important şi şi-a pus hainele păstrate pentru această ocazie: o uniformă albă de safari, o bucată de stofă nouă pentru cască şi un lustru pentru cizmele sale. „Hyah Barak-Allah!”, i-au strigat cei credincioşi. „Înainte, şi binecuvântarea Domnului să fie asupra voastră”.

Când Stanley s-a îmbrăcat dimineaţa, a fost mulţumit de înfaţişarea sa, gândindu-se că arăta destul de bine pentru o paradă pe străzile oraşului Bombay. Caravana ziarului *New York Herald* şi-a început călătoria în sunetul măreţ al goarnei, în ceea ce sperau să fie ultimele ore ale misiunii ei. Poteca era accidentată şi abruptă, ducându-i în vârful unui mic munte, dar lui Stanley nu-i păsa. Era atât de prins de ideea că trebuia doar confirmat că albul din Ujiji era Livingstone, încât kilometrii au trecut cu repeziciune.

Totuşi, priveliştea văzută de pe vârf i-a oprit lui Stanley respiraţia. Pentru prima oară, lacul Tanganyika a strălucit sub el. Arăta ca un lac de argint, mărginit de cei mai uimitori şi de rău augur munţi. Stanley nu îşi putea lua ochii de la el, chiar şi atunci când caravana a coborât pe cealaltă pantă. Se împlineau exact doi ani de la însărcinarea primită de la Bennett. Presiunea şi riscurile din timpul călătoriei prin Africa, în căutarea lui Livingstone, se cuibăriseră în mintea lui în fiecare zi, de atunci. Undeva, acolo, jos, pe malul lacului strălucitor, se afla Ujiji. La vederea locului unde avea să se producă întâlnirea – şi era un loc încântător, o frumoasă recompensă pentru toate caznele şi eforturile – parcă un vis devenea realitate.

Pe măsură ce milele treceau, drumul caravanei a trecut printr-un câmp de iarbă Matete, înaltă de 3 metri – iarba-elefantului –, care obtura vederea lacului, dar nu făcea nimic pentru a le încetini ritmul. „În câteva minute, vom fi ajuns în locul unde credem că se află obiectul căutării noastre”, a scris el

despre ultimele mile până la Ujiji. „Destinul nostru va fi în curând decis. Nimeni din oraş nu ştie că sosim”.

Când caravana se găsea la doar 1,6 kilometri în afara oraşului, Stanley a ordonat să fie înălţat steagul, iar oamenii să-şi anunţe sosirea. A dat ordinul ca fiecare om să-şi încarce arma. „Începeţi să trageţi!”, a strigat el, tot mai nervos cu fiecare minut până la momentul întâlnirii cu Livingstone. Ce avea să se întâmple? Exploratorul veteran avea să fugă în direcţia opusă? Va fi afectuos? Exista vreo posibilitate, aşa cum a prezis Kirk, să fi ştiut despre sosirea lor şi să fi plecat deja din Ujiji?

„Flamurile flutură, steagul Americii se află în faţă, fâlfâind cu veselie”, a scris Stanley. Zgomotul focurilor de muschetă şi al goarnei au umplut văzduhul, accentuând prezenţa steagului. „Niciodată *Stars and Stripes* nu au fost mai frumoase în mintea mea”.

Locuitorii oraşului au ieşit în număr mare ca să-i întâmpine cu urale. Sosirea şi plecarea caravanelor erau un fapt cotidian la Ujiji, dar nu mai fusese niciuna în ultimele nouă luni, din cauza războiului cu Mirambo. Umblând pe căi neumblate, Stanley croise un nou drum pentru caravane. Nu mai era ziarist, care să consemneze acţiunile celorlalţi. Henry Morton Stanley devenise explorator, cu faima şi gloria aferente.

Când Stanley a pătruns în oraş, emoţia surprizei şi a fericirii putea fi citită atât pe chipurile arabilor, cât şi ale localnicilor. Arabii s-au îndreptat spre el, i-au strâns mâna şi l-au întrebat de unde vine. „Au fost uimiţi să afle că era o caravană”, a scris Stanley, „şi că era condusă de un alb”.

Tot timpul, Stanley a examinat cu atenţie, neliniştit, marea de feţe în căutarea unui alt alb. Dar nu era niciunul.

În clipa când Stanley a ajuns în centrul oraşului, mii de oameni se împingeau în preajma caravanei. Şi, deşi era un moment triumfător, cu toată fanfara pe care realizarea extraordinară a lui Stanley o merita, a devenit dintr-odată nerăbdător. Nu-l vedea nicăieri pe Livingstone. Un tânăr de culoare apoi a apărut alături de Stanley şi i-a vorbit în engleză:

— Ce faceţi, domnule?

— Bună! Cine dracu’ eşti?

— Sunt servitorul doctorului Livingstone.

Era Chuma, care imediat ce a pronunţat acele cuvinte interesante, a dispărut la fel de rapid precum apăruse.

„Bucurie”, a scris Stanley în jurnalul său. „Inima îmi bate repede. Trebuia să îmi controlez emoţiile, dacă nu voiam ca faţa

mea să le trădeze sau să scadă din demnitatea unui alb apărut în asemenea împrejurări. Dar ce n-aş fi dat să fiu în pustietatea prietenoasă, unde aş fi putut să-mi exprim bucuria prin gesturi nebuneşti, cum ar fi să-mi muşc mâna ca un idiot, să fac tumbe, să crestez copacii sau altceva, numai ca să scap de aceste emoţii intense, înainte de a apărea în faţa lui Livingstone”.

Într-un final, totul se îmbinase favorabil pentru Stanley – anii de eşecuri şi de refuzuri, nevoia lui disperată – de om pornit cu a doua şansă – de a reuşi cu orice preţ, dorinţa de a găsi un părinte iubitor. Stanley aşteptase o viaţă întreagă pentru un moment de o asemenea apreciere şi recunoaştere. Acum, că se întâmplase asta, lumea îşi schimba rânduiala, eliberându-l de atitudinea de om încăpăţânat şi furios, care îl mobilizase în timpul călătoriei prin Africa. Locul ei fusese luat de modestia unui tânăr, disperat să facă şi să spună ceea ce trebuia la întâlnirea cu unul dintre cei mai mari şi mai faimoşi oameni din lume. Dorea să pară inteligent şi politicos, fără nicio urmă de măgulire în glasul său.

Cu câteva minute mai devreme, Livingstone stătea pe veranda căsuţei sale, chibzuind la viitorul său demn de milă. Scaunul lui era o rogojină cu piele de capră deasupra, pentru mai mult confort. În spatele lui, pe peretele din pământ al colibei, era ţintuită o altă piele de capră. Pielea îl ajuta să nu răcească în momentele în care se sprijinea de pământul rece. Brusc, a văzut ceva neobişnuit: micul Susi alerga prin strada plină de noroi. „Când moralul meu era în scădere, bunul samaritean se afla în apropiere, pentru că într-o dimineaţă Susi a alergat în cea mai mare viteză şi, gâfâind, a spus: «Un englez! L-am văzut!» şi a plecat glonţ să-l întâlnească”.

Livingstone s-a ridicat uşor. Uşa casei dădea spre est, direcţia din care se deplasa caravana. Livingstone putea vedea totul clar. Deasupra mulţimii de oameni strânşi ca să întâmpine caravana, a văzut steagul american bătând în adierea vântului. Nu a văzut niciun alb, ci hamali cărând mărfuri de o varietate incredibilă: baloturi de pânzeturi, ceainice uriaşe, oale de gătit, corturi. „Trebuie să fie un călător iubitor de lux”, s-a gândit Livingstone. „Nu unul care nu mai vede nicio ieşire, ca mine”.

Toţi arabii mai prosperi au păşit în faţă pentru a-l saluta pe Stanley, ascunzându-l privirii lui Livingstone. Au cerut zgomotos ştiri despre drumul lui Stanley şi războiul cu Mirambo. În timp ce arabii erau emoţionaţi de perspectiva redeschiderii rutei comerciale către coastă, mulţimea a început să facă loc pentru

ca cineva să poată trece. Livingstone se chinuia să treacă printre oameni, curios să vadă cine putea fi călătorul.

Livingstone a văzut un bărbat tânăr, bronzat, sfrijit, al cărui păr se albea prematur, din cauza stresului. Uniforma lui era boţită, aşa cum era de aşteptat, din cauza călătoriei. Cizmele îi erau uzate. Casca lui tropicală, arsă de soare, fusese curăţată. Una peste alta, omul avea o asemenea atitudine oficială, încât, în ciuda steagului american, Livingstone a presupus că e francez. Spera ca nou-venitul să vorbească engleza, deoarece Livingstone nu ştia franceza. S-a gândit că ar forma „o pereche drăguţă de albi în Ujiji, dacă niciunul dintre ei nu cunoştea limba celuilalt”.

Stanley a văzut un alb palid, cu o şapcă albastră, decolorată din cauza soarelui, şi o vestă roşie, în genul celor purtate de arabi. Hainele lui vădeau că fuseseră cârpite şi reparate. Părul exploratorului era alb, avea doar câţiva dinţi, iar barba, stufoasă. Mergea „ferm, dar greu”, de parcă ar fi călcat pe spini.

Stanley a păşit hotărât către bătrân, şi-a scos casca tropicală şi a întins mâna. Fără să numărăm lunile scurse între însărcinarea sa şi începutul călătoriei, Stanley parcursese 1 570 de kilometri în 236 de zile, până acum. Şi-au strâns mâinile în tăcere, fiecare bărbat cântărindu-l din ochi pe celălalt. Livingstone nu ştia cine era tânărul sau ce ar fi putut dori. Arabii şi locuitorii oraşului Ujiji s-au îmbulzit în jurul lor.

Conform jurnalului lui Stanley, era 10 noiembrie 1871, o zi care avea să schimbe lumea.

Lui Stanley inima îi bătea cu putere şi depunea mari eforturi să rostească frazele potrivite în faţa unui gentleman atât de distins. Totuşi, originea britanică a lui Livingstone l-a făcut pe Stanley să ezite. Nu ştia sigur dacă era sau nu binevenit, cum avea să reacţioneze Livingstone sau dacă urma să fie stânjenit în faţa unei mulţimi. Dar Stanley nu străbătuse Africa pentru a fi respins.

Pe un ton oficial, reprezentând America, în loc de Marea Britanie, unde se născuse, dar încercând să imite gravitatea britanicilor şi să ascundă acea vorbire tărăgănată proprie galezilor, ce apărea când se emoţiona, Stanley a rostit cele mai demne cuvinte ce i-au venit în minte:

— Doctorul Livingstone, presupun?

— Da, a răspuns simplu Livingstone.

A fost uşurat să afle că bărbatul nu era francez.

— Îi mulţumesc lui Dumnezeu, doctore, a spus Stanley, uimit de cât de fragil părea Livingstone, că mi-a fost permis să vă văd.

— Sunt recunoscător, a răspuns Livingstone, cu o modestie tipică, că sunt aici să vă întâmpin.

36. Brompton

Cimitirul Brompton, Londra
27 octombrie 1871

Pe o temperatură de 11° C, într-o dimineaţă de toamnă, sub un cer întunecat ce ameninţa cu o ploaie de lungă durată, Sir Roderick Murchison a fost înmormântat lângă soţia sa, în cimitirul Brompton. Cu două luni în urmă, suferise o a doua criză, din cauza căreia nu mai putea vorbi sau înghiţi. „Starea lui s-a îmbunătăţit", a consemnat *Times* şi îşi dorea să iasă în aer liber. Omul care plecase la vânătoare de vulpi călare, pe când era *squire*[1] la ţară, care străbătuse Alpii când era tânăr căsătorit şi care rătăcea prin ţinuturile rurale ale Angliei, Scoţiei şi Rusiei în numele geologiei, a ieşit la plimbare în caleaşca lui deschisă. A răcit. Răceala s-a transformat în bronşită. La 83 de ani, în noaptea de 22 octombrie 1871, în vila lui din Belgrave Square, viaţa plină de ambiţie a lui Sir Roderick Impey Murchison s-a sfârşit.

„Zelul şi energia lui în sprijinul cauzei prietenului şi compatriotului lui şi credinţa lui stăruitoare că acesta era în siguranţă, pe care a simţit-o şi a exprimat-o când cei mai optimişti erau nesiguri şi descurajaţi, va fi îndelung săpată în memorie", a scris *Times* într-un panegiric apărut pe două coloane de ziar, a doua zi.

Prim-ministrul Gladstone a participat personal la funeralii, aşa cum au procedat şi o mulţime de notabilităţi din domeniul geologiei şi geografiei. Murchison era conservator, iar Gladstone era un liberal eminent, dar mamele lor se cunoscuseră. Drumurile lui Muchison şi Gladstone se intersectaseră toată viaţa. „Am fost la funeraliile lui Sir R. Murchison; ultimul dintre cei care m-au cunoscut sau au ştiu despre mine din copilărie", a scris Gladstone în jurnalul său, în acea noapte. „Şi astfel s-a facut un pas vizibil către final".

Dintre „leii" lui Murchison, doar James Augustus Grant era mort. Burton, aproape lefter, stătea la Howlett's Hotel, în Manchester Street 36, împreună cu Isabel, pledând pentru o altă poziţie de consul după ce eşuase în privinţa Beirutului. În loc să

[1] O persoană care, începând din Evul Mediu, stăpânea pământul din jurul unui sat, în Anglia (n. tr.).

participe la înmormântare, Burton a trimis o scrisoare dură la *Times*, care a fost publicată în aceeaşi zi. La şapte ani după Duelul Nilului, 14 ani după călătoria lui cu Speke, Burton a afirmat că Speke primea prea mult credit pentru explorarea Africii.

Împlinind ultima dorinţă a lui Murchison, Royal Geographical Society i-a acordat Medalia de Aur pentru excelenţă în explorare, când acesta era pe moarte. În timpul vieţii, fusese făcut cavaler, baron, cavaler clasa a II-a al Ordinului „Sfânta Ana" al Rusiei, membru al Ordinului Sfântului Stanislau, i-au fost oferite Medalia de aur „Brisbane" la Edinburgh, Prix Cuvier la Paris, Medalia de aur „Wollaston" din partea Geological Society, la Londra. Suedia, Brazilia, Danemarca şi Italia l-au onorat. Cu totul, 19 stele, cruci şi distincţii i-au fost conferite lui Sir Roderick, omul cu cele mai multe titluri primite în perioada modernă din partea capetelor încoronate pentru realizări strict ştiinţifice. Totuşi, medalia de aur a fost decoraţia pe care a preţuit-o cel mai mult dintre toate. „Aceasta a fost ultima distincţie care i s-a conferit", a declarat Sir Henry Rawlinson în panegiricul său. „Şi m-a asigurat că, văzând Societatea aproape ca pe un copil al creaţiei sale, aprecia umilul nostru tribut de admiraţie şi respect, mai mult decât trofeele strălucitoare care îi umpleau cabinetul".

Murchison nu a trăit ca să vadă revenirea acasă a „leului" său preferat. „Numele lui era atât de asociat cu al lui Livingstone", a spus Rawlinson în panegiricul său, „încât când marele explorator se va întoarce – pentru că negreşit o va face –, singurul regret va fi că Sir Roderick nu va fi aici să-l întâmpine".

În mod ironic, analize mai târzii ale jurnalelor lui Stanley şi Livingstone au arătat că ambii au pierdut noţiunea timpului din cauza numeroaselor lor boli. Din jurnalele lor lipseau zile întregi, iar în cazul lui Stanley, chiar şi două săptămâni. Data la care Stanley l-a găsit, de fapt, pe Livingstone a fost 27 octombrie – ziua în care Murchison a fost depus pentru odihna veşnică. Se întâmpla la doi ani după ce Bennett i-a încredinţat Marea Împuternicire lui Stanley.

Având în vedere că funeraliile lui Murchison au durat de la 11 dimineaţa până la 1.30 după-amiaza, uimitor a fost că Stanley l-a întâlnit pe Livingstone târziu în dimineaţa africană şi că, ţinând cont de diferenţa de fus orar de două ore dintre cimitirul Brompton şi lacul Ujiji, Murchison şi-a găsit în sfârşit odihna veşnică imediat după ce prietenul său pierdut de mult a fost găsit.

Gladstone a caracterizat cel mai bine acea zi: „A fost o *mare* înmormântare”.

PARTEA A PATRA Lumea s-a întors cu susul în jos

37. Exploratorii

Ujiji
Noiembrie-ianuarie 1871

Chiar în momentul în care Stanley şi-a ridicat pălăria în faţa arabilor ca răspuns la corul asurzitor al salutului „*yambo*”, Livingstone s-a îndreptat către mica lui colibă. Stanley şi Livingstone au mers împreună pe strada acoperită cu un praf roşu, fară să se cunoască, dar având destule de vorbit. Livingstone i-a oferit lui Stanley locul lui pe pielea de capră de pe verandă, dar Stanley a refuzat. Apoi au stat sub streaşina care l-a protejat pe Livingstone de soarele ecuatorial, în timp ce se ruga pentru salvarea sa, sperând, în ciuda tuturor greutăţilor, că un samaritean va apărea din pustiu şi îi va salva viaţa.

Locuitorii din Ujiji – arabi şi africani deopotrivă – îi priveau. Erau 1 000 de oameni care l-au urmat pe Livingstone până la casa lui. Stanley a scris despre localnici că „umpleau întreaga piaţă, îşi manifestau curiozitatea şi discutau faptul că doi albi se întâlneau în Ujiji”.

— Unde aţi fost tot timpul acesta? a început Stanley conversaţia, după ce s-au schimbat frazele de politeţe, adresând întrebarea la care toată lumea dorea să afle răspunsul.

„Da, aşa a început”, a scris Stanley mai târziu. „Dar indiferent ce mi-a spus doctorul şi ce i-am comunicat eu lui, nu pot să descriu totul corect, deoarece mă uitam uimit la el, încercând să-l înţeleg pe bărbatul minunat lângă care stăteam acum, în Africa Centrală. Fiecare fir de păr de pe cap şi din barbă, fiecare rid de pe faţa lui, paloarea chipului său şi privirea sa uşor îngrijorată, toate îmi dezvăluiau informaţii – cunoaşterea după care tânjisem atât de mult”.

Gândirea raţională a lui Stanley l-a îndemnat să îşi scoată jurnalul şi să scrie în grabă emoţiile, gândurile, cuvintele şi

senzaţiile – să redevină jurnalist, după ce prinsese articolul vieţii. Dar era prea absorbit de vorbele lui Livingstone şi de privilegiul de a sta în preajma bărbatului mai în vârstă. „Avea atât de multe de spus, încât a început cu sfârşitul, părând să uite că trebuia povestit despre cinci sau şase ani. Dar povestirea lui curgea. Creştea rapid, căpătând proporţii tot mai mari – într-o formidabilă istorie a faptelor”, şi-a amintit mai târziu Stanley.

Treptat, locuitorii din Ujiji şi-au pierdut interesul şi s-au întors la vieţile lor. Cei doi bărbaţi au rămas singuri. Aducându-şi aminte de bunele maniere, Stanley l-a chemat pe Bombay şi a ordonat ca scrisorile lui Livingstone şi sticla de şampanie Sillery, luată din Zanzibar, să fie aduse. Şampania era caldă, după atâtea mile de călătorie prin Africa, dar nu trezită, şi au băut-o din cupe de argint. Livingstone şi-a petrecut după-amiaza entuziasmat de gândul ameţitor că fusese salvat, un sentiment intensificat de paharele de şampanie băute de „leu”. Apoi s-a adus mâncare – turte cu carne, pui condimentat, carne de capră înăbuşită, orez –, iar Stanley a fost uimit cât de mult putea să mănânce bătrânul şi slabul explorator.

— Mi-aţi dăruit o viaţă nouă, i-a spus Livingstone întruna lui Stanley, în timp ce molfăia mâncarea cu gingiile. Mi-aţi dăruit o viaţă nouă.

De-a lungul acestei prime săptămâni petrecute pe verandă şi chiar după ce, la asfinţit, au putut vedea munţii traversaţi de Stanley întunecându-se, au vorbit. În tot acel timp, Stanley nu a menţionat niciodată ocupaţia lui, angajatorul lui sau motivele lui; nu a menţionat niciodată că, în principal, călătorise tot drumul prin Africa ca să tragă foloase de pe urma ghinionului lui Livingstone. Atmosfera era atât de plăcută pe verandă, iar starea lor de spirit atât de veselă, încât Stanley nu a găsit curajul pentru a arăta că era mai mult decât un simplu călător.

În dimineaţa următoare, Stanley s-a trezit fără să ştie unde se află. „M-am deşteptat în această dimineaţă tresărind. Camera era ciudată”, a scris el. În loc să fie în hamacul lui din cort, era culcat într-un pat aspru, pe o saltea din frunze de palmier. S-a bucurat pentru că amintirile sale din ziua anterioară au declanşat un sentiment de uşurare: reuşise imposibilul. Îl găsise pe Livingstone. Adevărul realizării sale – şi entuziasmul fără margini ce a urmat – era aproape prea grozav ca să creadă că era real.

Cu toate acestea, mustrările de conştiinţă au alungat puţin câte puţin starea euforică, până când Stanley a trebuit să se confrunte cu propria duplicitate. Ascunzându-i lui Livingstone

adevăratul motiv pentru care venise, minţise. Tăcuse şi, fiind o minciună prin omisiune, putea fi considerată drept jumătate de adevăr, dar Stanley era mai mult decât conştient că trebuia să abordeze problema imediat. Totuşi, cum să dezvăluie adevăratele motive fără să pună în pericol incredibila lor prietenie proaspăt obţinută?

Stanley s-a lungit în pat, aşezat confortabil pe salteaua din frunze de palmier şi preţioasa lui pătură din blană de urs, lâncezind. Cursul vieţii sale fusese odinioară greşit, dar acum minciunile urziseră împreună povestea omului numit, pe rând, John Rowlands şi Henry Morton Stanley. Din Denbigh până la New Orleans şi din Central City până la Zanzibar, petrecuse atâţia ani minţind oamenii despre adevărata lui identitate, încât era imposibil să-şi amintească cele mai bizare relatări inexacte. Pentru că toate erau enorme, în comparaţie cu un om precum Livingstone, a cărui viaţă era foarte bine cunoscută.

Capacitatea lui Stanley de a minţi era un dar: modul în care schimba sensul cuvintelor, manipula faptele şi scăpa de reproş. Un maestru ca Stanley putea fi în stare să pună în scenă o mică şaradă care să-l păcălească pe Livingstone, aşa cum păcălise restul lumii – chiar şi pe paranoicul fără leac James Gordon Bennett Jr. Trebuia doar ca Stanley să susţină mai departe că era un călător, pur şi simplu; un turist curios şi ciudat rătăcind prin Africa ca să admire privelişti şi să măsoare adâncimea lacului Tanganyika. Minciuna nu ar fi rănit pe nimeni. Livingstone avea să îl stimeze în continuare pe Stanley, ca pe un bun samaritean al timpurilor moderne, în loc să fie dezgustat de intenţia lui de mercenar.

Totuşi, pentru prima oară în mulţi ani, Stanley s-a gândit că e respingător să mintă. Orice în afară de adevăr era jenant. Livingstone – omul cu *baraka*, omul care mergea prin Africa precum Apostolul Pavel – a avut efectul unei schimbări de moravuri asupra lui Stanley la care acesta aspirase încă de la Aden. „De asemenea, ne lăudăm şi în suferinţe”, a scris Pavel în scrisoarea sa către romani, la mijlocul primului secol d.H., „bine ştiind că suferinţa aduce răbdare, şi răbdarea încercare, şi încercarea nădejde. Iar nădejdea nu ruşinează”.

Atât Stanley, cât şi Livingstone au perseverat în Africa. Însă, în timp ce Livingstone obţinuse încercarea şi speranţa despre care vorbea Pavel, Stanley se lupta cu toate puterile în sufletul său să facă acest pas. Era în stare, da. Dar era îndărătnic, luptând cu imboldul de a rosti adevărul şi cu riscul de a fi

refuzat. Ca de obicei, primele lui gânduri au fost pornite din spirit de autoapărare: nu îi datora nicio scuză lui Livingstone, pentru cine era el şi de ce se afla acolo. „Am plătit preţul”, s-a gândit el, „venind atât de departe ca să-i fac un serviciu”.

Apoi a reflectat la emoţia intensă a lui Livingstone când s-au întâlnit şi că nu a fugit în direcţia opusă, aşa cum a prezis Kirk. Cu siguranţă, asta a arătat bine compasiunea lui Livingstone.

Şi, spre deosebire de toţi britanicii pe care i-a întâlnit, cu siguranţă Livingstone nu avea nicio problemă cu naţionalitatea lui Stanley. Rigiditatea iniţială a salutului lui Stanley, fără îndoială, avea la bază disputele dintre americani şi britanici în Zanzibar, Londra, New York şi oriunde alt loc din lume, unde cele două puteri dominante se ciocneau.

„Aici”, afirmase Livingstone despre Africa cu o zi în urmă, „americanii şi englezii sunt acelaşi popor. Vorbim aceeaşi limbă şi avem aceleaşi idei”.

Stanley a adăugat repede că erau ca fraţii: „Carne din carnea ta şi os din oasele tale”. Livingstone a fost de acord. Era evident că bărbatul era nerăbdător să îl accepte pe Stanley ca egal.

Stanley încă nu-şi rezolvase dilema, în timp ce şi-a dat la o parte blana de urs şi a coborât cu picioarele goale pe podeaua rece de pământ. S-a îmbrăcat în tăcere, în lumina slabă a răsăritului ce pătrundea prin fereastră. Cu grijă, a trecut pe lângă cealaltă cameră a colibei şi a deschis uşa de la intrare. Intenţiona să iasă afară şi să meargă până la marginea apei. Stanley dorea să găsească răspunsul în timpul plimbării pe plajele lacului Tanganyika, înainte ca Livingstone să se trezească. Când a păşit pe verandă, Stanley s-a aplecat adânc, când balamalele uşii au scos un zgomot îngrozitor. Scârţâitul lor se auzea la fel de tare ca o sirenă în liniște deplină.

Acolo, meditând pe pielea de capră, stătea Livingstone.

— Salut, doctore. V-aţi trezit deja? a scris mai târziu Stanley despre acel moment.

— Bună dimineaţa, domnule Stanley, a răspuns Livingstone, întinerit, făcându-i loc lui Stanley să se aşeze lângă el.

— Mă bucur să vă văd. Am rămas până târziu să citesc scrisorile. Mi-aţi adus veşti bune şi veşti rele. Dar luaţi loc.

Stanley şi-a făcut loc lângă Livingstone, în timp ce doctorul vorbea în continuare.

— Da, mulţi dintre prietenii mei au murit. Fiul meu cel mai în vârstă a suferit un accident – băiatul meu, Tom. Cel de-al doilea

fiu, Oswald, studiază medicina la colegiu şi este bine, mi s-a spus. Agnes, cea mai mare dintre fiice, se desfată pe un iaht.

Livingstone a ţinut pentru el ştirea ce l-a afectat cel mai mult: fiul lui Robert murise într-un lagăr de prizonieri confederat în iarna lui 1864.

Stanley s-a uitat lung la Livingstone, încă luptându-se cu ideea că exploratorul nu era o născocire a imaginaţiei lui, după toate acele luni petrecute pe drum, în care a visat la el şi s-a chinuit să îl găsească.

— Acum, doctore, probabil vă întrebaţi ce caut aici, a început Stanley.

— Aşa e, a spus Livingstone, m-am întrebat.

— Doctore, a spus Stanley, să nu vă fie frică atunci când voi spune că am venit după... *dumneavoastră*.

— După mine? a răspuns Livingstone cu accentul său specific regiunii Glasgow.

— Da.

— Cum?

— Ei bine... Aţi auzit de *New York Herald*?

— Oh. Cine nu a auzit de acel ziar vrednic de dispreţ? a replicat Livingstone, fără să înţeleagă legătura dintre noua şi aventuroasa lui cunoştinţă şi flagelul jurnalistic al lumii libere.

Când plecase pe mare din Londra, în 1866, ziarul era un simplu tabloid. Încă nu începuse transformarea sa în titan internaţional.

— Nu îl veţi considera vrednic de dispreţ după ce veţi auzi ceea ce am de spus, a continuat Stanley.

Apoi Stanley a relatat motivele sale, asigurându-se că Livingstone înţelegea că James Gordon Bennett Jr. era forţa motrice din spatele acţiunii de salvare a lui Livingstone. A fost ceva onest să-l menţioneze pe Bennett, dar şi o intenţie secundară: în secret, Stanley spera ca Livingstone să-i adreseze lui Bennett o scrisoare. Măcar scrisoarea avea să demonstreze că îl găsise pe explorator. Mai mult, Livingstone ar fi putut să-l laude pe Stanley într-o manieră care l-ar fi ajutat în carieră.

Pe Livingstone nu îl interesau motivele. Era atât de nevoiaş, încât orice ajutor era bine-venit. „Nu am un temperament expansiv”, a scris Livingstone mai târziu, emoţionat. „Sunt rece, într-adevăr, aşa cum se spune despre noi, insularii, în general, că suntem. Dar bunătatea dezinteresată a domnului Bennett, atât de nobil pusă în practică de domnul Stanley, a fost, pur şi simplu, copleşitoare. Cu adevărat mă simt recunoscător şi, în acelaşi

timp, sunt puţin ruşinat de a nu fi mai demn de această generozitate”. Livingstone nu l-a respins pe Stanley. Dimpotrivă, în semn de mulţumire pentru curajul lui Stanley, Livingstone a trimis o scrisoare lungă lui Bennett spre a fi publicată, unde lăuda ziarul şi pe ziarist.

În zilele următoare, prietenia lor a crescut. Stanley s-a ataşat de Livingstone, precum un copil nevoiaş de un tată îndelung absent din viaţa lui. Ziarul *Herald* şi expediţia sa au trecut pe planul al doilea. Mai multe discuţii relevante despre vieţile şi călătoriile lor au ieşit în faţă. Livingstone a vorbit despre nerăbdarea de a ajunge acasă şi de a-şi vedea din nou copiii. Stanley a descris cum a plătit tribut în Ugogo şi războiul lui Mirambo. De asemenea, a întunecat starea de spirit a lui Livingstone, povestindu-i despre apatia lui Kirk. În consecinţă, Livingstone a scris altă scrisoare lungă, în care îl facea pe Kirk laş şi prefacut, „având dorinţa lacomă de a-şi asocia numele cu descoperirile pe care le-a considerat drept un mijloc de a face rost de bani”.

La prima vedere, Livingstone şi Stanley ar fi trebuit să fie în conflict. Amândoi erau solitari, dedicaţi propriilor drumuri în viaţă. Amândoi contrabalansau introspecţia cu arta punerii în scenă şi păreau să nu fie conştienţi de scăpările ocazionale de temperament. Amândoi erau încăpăţânaţi, nu suportau proştii şi ipocriţii. De fapt, planul iniţial al lui Stanley chiar a ţinut cont de firile lor opuse: avea să-l găsească pe Livingstone, să-l salute, să stea o singură zi sau oricât avea nevoie Livingstone să-i înmâneze o scrisoare ca să demonstreze că se întâlniseră, apoi să meargă repede în Zanzibar, de unde să înştiinţeze lumea. Totuşi, pe măsură ce s-au cunoscut mai bine, de-a lungul lungilor ore de conversaţii, graba lui Stanley s-a evaporat. Tânjea să petreacă timp cu Livingstone, desfătându-se cu înţelepciunea şi farmecul bătrânului.

Nu că Livingstone nu ar fi fost afectat din punct de vedere psihic şi emoţional de călătoriile lui. Devenise ciudat în perioada petrecută departe de civilizaţie şi vorbea singur, fără să-şi dea seama. Putea să doarmă doar pe pământ sau pe un pat înălţat de-al băştinaşilor, cu iarbă şi pari – când a încercat să doarmă în patul său din Ujiji, s-a foit întruna. Cât despre religie, în duminicile când africanii nu se alăturau credincioşilor lui, Livingstone îşi ţinea singur o predică. Dar Stanley era dornic de a trece peste ciudăţenii, la fel cum Livingstone trecuse cu vederea înfăţişarea de om epuizat a lui Stanley. „Doctorul Livingstone are

în jur de 60 de ani, deşi după ce s-a însănătoşit arăta ca un bărbat care nu trecuse de al 50-lea an de existenţă. Părul său încă are o culoare castanie, dar din loc în loc are şuviţe cenuşii pe la tâmple. Barba şi mustaţa sunt foarte sure. Ochii căprui-deschis sunt uimitor de strălucitori. Are vederea ageră ca a unui şoim. Doar dinţii îi indică slăbiciunea vârstei", a scris Stanley. „Presupun că nu este un înger, dar se apropie de acea stare atât de mult cât poate natura să îi permită unui om să se apropie... Blândeţea lui nu îl părăseşte niciodată, optimismul nu îl abandonează niciodată. Nicio nelinişte nu-l chinuie, nicio lipsă de concentrare, nicio absenţă îndelungată de lângă căminul lui sau de lângă cei dragi nu îl face să se plângă. Crede că «totul se va sfârşit cu bine până la urmă»".

A trecut o săptămână. Apoi alta. Stanley a observat fiecare mişcare a lui Livingstone, aşa cum, peste ani, exploratorul observase atâtea triburi, animale şi caracteristici geografice. A remarcat uimitoarea curăţenie şi apetitul lui Livingstone şi cum exploratorul şi-a recăpătat vigoarea după ce a mâncat cele patru mese zilnice oferite de Stanley. Dar mai mult decât orice, Stanley s-a minunat de compania lui Livingstone. „Există o uitare de sine amabilă la Livingstone, ce avea impact asupra mea. Ori de câte ori începea să râdă, era ceva contagios în asta, ceea ce mă făcea să îl imit", a scris Stanley. „Chipul lui palid care m-a şocat la prima noastră întâlnire, pasul greoi ce arăta vârsta şi călătoriile dificile, barba sură şi umerii lăsaţi lăsau o impresie greşită. Sub învelişul uzat se ascundea un fond nesfârşit de fericire şi de inepuizabil umor. Acel trup chinuit al său conţinea un suflet tânăr şi foarte exuberant".

Şi imediat ce Livingstone s-a simţit din nou în puteri, exploratorul mai în vârstă i-a sugerat celui mai tânăr să îl însoţească în căutarea Izvorului. Stanley, care l-a îndemnat pe Livingstone să se întoarcă la Zanzibar alături de el, a fost măgulit, dar ştia că era cu neputinţă.

Aşa că au ajuns la un compromis. Aveau să revină la Tabora împreună, doar după ce explorau malurile lacului Tanganyika în căutarea unui râu care să izvorască din partea sa nordică şi să curgă spre lacul Victoria. Astfel, măcar ar fi confirmat o parte din teoria Izvorului, elaborată de Livingstone.

Aşa a rămas. Au pornit pe apă din Ujiji în 16 noiembrie, într-o canoe lungă, făcută dintr-un singur trunchi de copac, la care vâsleau 20 dintre oamenii lui Stanley. Canoea era realizată dintr-un copac *mvule* atât de gros, încât vâslaşii puteau sta unul lângă

celălalt. Datorită vremii frumoase, călătoria a fost plăcută. Stanley şi Livingstone şi-au omorât timpul conversând, în timp ce canoea aluneca pe apele de culoare verde-închis ale lacului Tanganyika. Hipopotamii înotau în jurul ambarcaţiunii, ieşind la suprafaţă pentru a respira şi amenințând să răstoarne canoea, înainte de a dispărea din nou sub apă. Malurile erau împădurite şi pline cu iarbă, iar unii dintre copaci aveau flori uimitoare, strălucitoare. Lacul era atât de întins, încât Stanley îl considera o mare interioară.

Aventura lor era la fel de periculoasă şi neverosimilă ca orice văzuseră Stanley şi Livingstone până atunci: o ambuscadă pusă la cale în apropiere, în timp ce îşi instalau tabăra de-a lungul malului, imaginea unui cuplu care făcea dragoste pe ţărm, în timp ce Stanley şi Livingstone treceau cu canoea pe lângă ei. Spre surprinderea lui Stanley, Livingstone nu îşi biciuia şi nu le ţinea discursuri oamenilor lui, preferând să rezolve divergenţele prin puterea sa de convingere. Şi mai surprinzător era cum Livingstone folosea aceeaşi metodă cu triburile ostile care solicitau tribut. Nu doar că Livingstone a reuşit mai multe prin bunătate decât Stanley prin accesele sale de furie puternică, ci în momentul în care Livingstone negocia o soluţie pentru o problemă sau alta, un trib ostil sau un hamal recalcitrant devenea adesea un nou aliat.

*

În timp ce Stanley şi Livingstone vâsleau împreună spre malul lacului Tanganyika, atenţia lumii asupra situaţiei lui Livingstone ajunsese la paroxism. Totul a început când scrisorile lui Kirk din 22 septembrie şi 25 septembrie au ajuns la Londra. Murchison murise, aşa că scrisoarea lui a fost transmisă noului preşedinte al RGS. Când a aflat cu groază că Livingstone era înconjurat, fără nicio speranţă de scăpare, Sir Henry Rawlinson a făcut public adevărul despre situaţia primejdioasă în care se găsea Livingstone. În 27 noiembrie, Rawlinson a hotărât ca RGS să trimită o expediţie de căutare şi cu ajutoare pentru a-l salva pe Livingstone. „Consiliul şi cu mine am ajuns la concluzia că speranţa de a comunica cu doctorul Livingstone prin intermediul domnului Stanley, un călător american, trebuie, pentru moment, să fie abandonată”, a spus Rawlinson. „Unul dintre planurile propuse era să trimitem soli dintre băştinaşi, oferind o recompensă de 100 de guinee celui care aducea o scrisoare de

mână înapoi, pe coastă, de la doctorul Livingstone. Alt plan, avansat de unul dintre călătorii din Africa, era organizarea unei expediţii conduse de câţiva europeni experimentaţi şi competenţi”.

Într-o întrunire ulterioară din 11 decembrie, aceştia din urmă au câştigat. Rawlinson a cerut ca RGS să îl salveze pe Livingstone. Totuşi, influenţa lui pălea în afara societăţii. Rawlinson era un om care îşi putea exprima cu uşurinţă ideile şi un adevărat aventurier, dar noului preşedinte al RGS îi lipseau legăturile politice ale lui Murchison. Poziţia lui a fost şi mai slăbită în 14 decembrie, când James Grant şi-a exprimat public încrederea deplină în „micul american Stanley”, pe care îl întâlnise din întâmplare o singură dată în Abisinia.

Când Rawlinson a solicitat bani de la Foreign Office pentru a finanţa explorarea, instituţia l-a încredinţat de sprijinul ei oficial şi şi-a exprimat simpatia faţă de intenţia sa, dar a refuzat să-i aloce fonduri. Indignarea populaţiei era atât de mare, încât problema salvării lui Livingstone a fost abordată pe culoarele Parlamentului. James Grieve, un liberal în vârstă de 61 de ani, membru al Parlamentului din Greenock, a luptat în Camera Comunelor pentru cauza lui Livingstone. A solicitat ca Robert Lowe, ministrul de finanţe, să explice decizia de a nu aloca fonduri pentru expediţie.

În ciuda oricărui efort al imaginaţiei, Lowe nu era un individ popular. Era extrem de detestat de Gladstone, chiar prim-ministrul care îi oferise slujba. Din cauza grijii lui Lowe pentru constrângerile financiare în dauna umanităţii şi a cordialităţii, charismaticul Benjamin Disraeli a refuzat să-i strângă mâna. Lowe nu avea nicio intenţie să îşi schimbe obiceiurile pentru un explorator încăpăţânat din Africa. După ce se ocupase de cazul lui Livingstone în mai 1870, Lowe nu era mai înţelegător în a cheltui bani – inutil, din punctul lui de vedere – peste aproape trei ani.

După ce i-a spus lui Grieve că era de părere că afacerea era ridicolă, Lowe i-a reamintit lui Grieve că anterior se acordaseră bani pentru căutarea lui Livingstone, că Livingstone nu era nicăieri de găsit şi că Sir Samuel Baker deja se afla în regiune cu forţe armate importante. „Este cel mai probabil ca Livingstone să primească ajutoare de la aceşti oameni înarmaţi”, i-a spus ministrul lui Grieve cu desconsiderare, într-o expunere ceva mai lungă, prin care îşi apăra opţiunea.

Grieve a fost obligat să accepte în silă explicaţia lui Lowe. Nicio liră nu s-a alocat din fondurile guvernului pentru expediţia de salvare. Dar la Gondokoro, fără ca Lowe şi parlamentul să aibă cunoştinţă despre asta, Sir Samuel White Baker se gândea prea puţin la Livingstone şi deloc la bunurile lui. Era prea ocupat să caute hrană pentru oamenii lui, să-şi mobilizeze apaticele trupe egiptene, să o recruteze pe Florence pentru a urmări evoluţia vremii şi a barometrului şi să ducă război împotriva membrilor despuiaţi ai populaţiei Bari[1]. Desigur, Baker nu uitase de Livingstone. Avea obiceiul de a întreba călătorii întâlniţi întâmplător în apropierea lacului Tanganyika şi chiar auzise informări vagi despre un alb sau doi în Africa Centrală, dar Gondokoro nu era încă pacificat, astfel încât Baker să plece fără să rişte pierderea acestei aşezări. Micul fort de pe Nil apăra un spaţiu întins, arid şi plin de praf, unde cu greu se puteau cultiva grâne atât de vitale pentru liniştea lui Baker. Cu toate acestea, pentru Baker şi pentru Bari, merita să lupte pentru Gondokoro. Niciuna dintre tabere nu plănuia să lase fortul în favoarea celeilalte.

La Londra, în mintea lui Henry Rawlinson şi a membrilor RGS, Baker ajunsese mai puţin relevant. Nu mai depindeau de planurile pasive de căutare ale lui Baker – indiferent de poziţia oficială a guvernului britanic. Sosise vremea pentru acţiune. La iniţiativa eroinei Războiului din Crimeea, Florence Nightingale, a început o colectă publică de fonduri. „Dacă ne costă 10 000 de lire pentru a-i trimite o pereche de cizme, ar trebui să-i trimitem”, a declarat ea, declanşând o campanie publică cu un succes copleşitor. „Prea adesea, Anglia le oferă resurse marilor personalităţi, pentru ca apoi să-i lase să piară”.

Sinceritatea lui Nightingale a unit opinia publică engleză, dar la acel moment America îi recuperase eroul. La New York, James Gordon Bennett Jr. era ocupat să-i provoace pe englezi mai mult ca niciodată. În 11 decembrie 1871 – în aceeaşi zi în care Rawlinson a acceptat, tardiv, că sosise clipa să fie căutat „leul” pierdut al englezilor, dar cu mult înainte ca lumea să afle că Stanley îl găsise pe Livingstone –, Bennett a publicat în *Herald*

[1] În prezent, populaţia Bari, cunoscută şi sub numele Karo, locuieşte în sudul Sudanului şi în anumite regiuni din Uganda. În timpul acţiunilor militare ale lui Baker, Bari aveau de suferit şi din cauza atacurilor declanşate de vânătorii de sclavi. În 1865, de pildă, la Gondokoro chiar şi 3 000 de sclavi aşteptau să fie duşi pe Nil, spre a fi vânduţi (n. tr.).

scrisorile lui Kirk în care îşi susţinea nevinovăţia. Odată ce Stanley se ridicase de la statutul de simplu „călător american”, aşa cum se spunea despre el, în ediţia din 19 septembrie, până la cel de aventurier fanfaron, care nu numai că mergea prin Africa, ci îl chinuia pe consulul britanic din Zanzibar într-un asemenea hal, încât s-au expediat scrisori către oficialităţile de la Londra, scena era pregătită pentru ca misiunea lui Stanley să fie dezvăluită puţin câte puţin locuitorilor din New York, document cu document.

Primul a fost publicat în 22 decembrie 1871. Era un text scris de Stanley în 4 iulie, a 95-a aniversare a Declaraţiei americane de independenţă faţă de britanici. Încărcătura simbolică a oferit mesajului publicat o tentă patriotică, prin care s-a înteţit rivalitatea dintre englezi şi americani. Agitaţia care a rezultat din acest gest a fost atât de mare, încât, în ziua următoare, Bennett a publicat un editorial sarcastic: „O expediţie de explorare în Africa este ceva nou pentru jurnalismul modern”, a afirmat Bennett cu mândrie, „şi în acest caz, precum şi în alte mari realizări ale Stării a Treia, ziarul *New York Herald* va fi creditat cu prima aventură cutezătoare în numele umanităţii, al civilizaţiei şi al ştiinţei”.

Apoi, contrazicând afirmaţia lui Kirk, conform căreia Stanley era blocat, Bennett i-a asigurat pe cititorii ziarului *Herald* că reporterul lui avea să meargă mai departe. Bennett a fost „astfel încurajat în speranţa că expediţia va clarifica toate dubiile legate de doctorul Livingstone şi sperăm, de asemenea, că va realiza mai mult decât dezlegarea misterului lui Livingstone”.

Bennett era încrezător că Stanley şi *Herald*-ul vor fi pentru totdeauna asociate cu „numele lui Burton, Speke şi Grant, şi ale lui Baker, Burton şi Livingstone”, apoi a conchis că britanicii „erau prea lenţi şi prea meschini” pentru a-şi găsi exploratorul pierdut.

Alte ziare americane au preluat cauza lui. În 27 decembrie 1871, *Express*, din Buffalo, a caracterizat expediţia lui Stanley ca „cea mai extraordinară întreprindere a unui ziar la care se putea visa vreodată”.

Apoi Bennett i-a provocat şi mai mult pe englezi, trimiţând cu maliţie o a doua expediţie a ziarului *Herald* în Africa. *Herald* se îndrepta acum spre Gondokoro ca să-l găsească şi să-l salveze pe Sir Samuel White Baker (fără să acorde vreun fel de atenţie faptului că Baker nu era rătăcit şi, cu siguranţă, nu avea nevoie să fie salvat). Ironiile lui Bennett la adresa explorărilor britanice,

alături de trâmbiţarea iniţiativei americanilor au înteţit şi mai mult rivalitatea. Tirajul ziarului *Herald* a crescut enorm.

Alvan. S. Southworth, ziaristul însărcinat să-l găsească pe Baker, a plănuit să angajeze un vas cu aburi imens cu care să navigheze în amonte de Nil, pornind de la Cairo. Opinia lui Southworth, apărută în ziar, conform căreia „americanii, plini de energie şi de viaţă, îndrăzneţi, aş zice, fiecare cu calităţile sale speciale, psihice şi fizice, ar putea să dezvăluie acest întreg continent omenirii îngrijorate", a pregătit perfect scena pentru publicarea viitoare a mesajelor lui Stanley. „Britanicii", a scris Southworth în continuare, „sunt călători buni, temerari şi încăpăţânaţi, dar sunt la fel ca jurnalismul şi ideile lor – mai lenţi decât mânia zeilor greci".

*

Între timp, în inima Africii, Livingstone şi Stanley nu aveau habar de reclama exagerată făcută acestui subiect şi de tărăboiul pe care îl generase. Legătura sublimă ce se dezvolta între cei doi exploratori avea să fie cel mai bogat derivat secundar al Expediţiei ziarului *New York Herald*. Stanley era un elev nerăbdător şi se bucura de influenţa paternă a lui Livingstone. Deşi Stanley demonstrase deja că îşi însuşise principiile de bază ale explorării în Africa în timpul călătoriei prin Ugogo, al negocierilor cu arabii la Tabora şi al fugii pe căi ocolitoare de Mirambo, Livingstone îl pregătea în alt mod pentru explorare. La extremitatea nordică a lacului au găsit un fluviu – Rufiji –, despre care se zvonea că îşi avea cursul de la lacul Tanganyika până la Nil, dar care se vărsa în Tanganyika, nu izvora de acolo.

Izvorul se află în alt loc, i-a mărturisit Livingstone lui Stanley. Era nevoit să călătorească din nou în sud. În lipsa unui râu care să izvorască din lacul Tanganyika, Livingstone era convins că izvoarele erau undeva în sud, departe de poziţia lui actuală – probabil, într-un loc situat între 10° şi 12° latitudine sudică. Livingstone auzise de patru izvoare, dintre care două formau un râu care curgea spre nord – Lualaba –, iar două dădeau naştere unui râu care curgea spre sud – Zambezi. Băştinaşii le menţionaseră în mod repetat. Însemna că izvoarele se aflau în apropierea unui lac numit Bangweolo, pe care Livingstone îl vizitase în 1868. În linie dreaptă, era situat la 644 de kilometri, de la Ujiji până la lacul Bangweolo. Dar un rătăcitor precum

Livingstone nu mergea niciodată pe o rută atât de directă. Ca să meargă departe în sud din nou şi să găsească izvorul, trebuia să călătorească un an întreg.

Ceva era sigur: Livingstone nu avea să-l lase pe Stanley să-l salveze. Exploratorul tânjea să revină în Anglia, dar, indiferent cât de mult îi era dor de copii şi de prieteni şi în ciuda problemelor lui de sănătate, care, în urmă cu câţiva ani, ar fi ucis un om cu un organism mai slab, Livingstone nu avea să părăsească Africa până când nu îşi termina treaba.

În 13 decembrie, după o lună lungă şi o călătorie de 483 de kilometri cu canoele, Livingstone şi Stanley au vâslit înapoi la Ujiji şi s-au stabilit din nou acasă la Livingstone. Livingstone suferea din nou de dizenterie, mai rău decât înainte. Şi-au petrecut zilele rămase în Ujiji cumpărând provizii cu pachetele cu pânzeturi ale lui Stanley, tot mai puţine, şi pregătindu-se pentru drumul înapoi până la Tabora. Imediat ce aveau să ajungă la casa lui Stanley de acolo, Livingstone urma să rămână la Tabora pentru a se odihni, în timp ce Stanley pleca spre Zanzibar şi cumpăra provizii, pentru ca Livingstone să-şi continue călătoria. Apoi Stanley ar fi format un nou grup de hamali, care să transporte noile provizii către Livingstone. Oamenii care duceau cu ei medicamente, pânzeturi, alimente şi mărgele din Zanzibar până la Tabora aveau să rămână sub comanda lui Livingstone până când acesta descoperea Izvorul. În mare parte, era un nou început pentru Livingstone, de parcă ar fi coborât de la bordul vasului *Penguin*, ca în 1866. Singurele diferenţe erau că acum beneficia de experienţa dobândită între timp, că poziţia lui avansată în interiorul Africii excludea o altă călătorie prin jungla de pe ţărm şi că sănătatea lui Livingstone continua să se deterioreze.

Planul lor era să plece din Ujiji spre Tabora în jur de Anul Nou, în 1872. Stanley a cumpărat capre pentru drum, astfel încât Livingstone să aibă lapte, modalitatea cea mai simplă ca exploratorul să consume calorii. Un catâr a fost, de asemenea, cumpărat, ceea ce însemna că Livingstone putea călări, după atâţia ani de mers pe jos. Stanley s-a îndeletnicit să meşterească o şa confortabilă şi funcţională pentru mentorul său. Când, din cauza febrei, Stanley a rămas din nou în pat, Livingstone a stat la căpătâiul lui până când criza a trecut, în 21 decembrie. De abia atunci Stanley a observat că braţul stâng al lui Livingstone suferea de un fel de paralizie şi că era mai scurt decât cel drept. Livingstone i-a povestit lui Stanley despre atacul leului, din 1843,

apoi i-a permis tânărului să atingă cu degetele bicepsul şi cotul stâng, ca să simtă că oasele nu erau aşezate bine.

Livingstone nu a menţionat revelaţia sa, când braţul i-a fost zdrobit de fălcile leului cu aproape 30 de ani în urmă. „Şocul a declanşat o stare de letargie asemănătoare, se pare, cu aceea pe care o simte un şoarece după prima zgâlţâitură a pisicii", a descris Livingstone întâmplarea, imediat după ce s-a petrecut. „A produs un fel de reverie, în care nu era nici durere, nici sentiment de groază, deşi eram destul de conştient despre toate cele petrecute. Aşa cum descriu pacienţii aflaţi parţial sub influenţa cloroformului, când văd toată operaţia, dar nu simt cuţitul. Această stare particulară nu era rezultatul unui proces psihic. Scuturătura a anihilat frica şi a alungat sentimentul de groază când priveam animalul. Probabil că această stare caracteristică apare la toate animalele ucise de *carnivora*; şi dacă este aşa, este o măsură milostivă a binevoitorului nostru Creator pentru a reduce durerea morţii".

Acea întâlnire cu mila lui Dumnezeu l-a făcut biruitor în faţa morţii. Abilitatea neobişnuită de a se plimba singur prin pustiul Africii a apărut în acea zi a lui 1843. A plănuit să călătorească singur în continuare după întoarcerea la Tabora şi mult timp după revenirea lui Stanley în Anglia. A aşteptat greutăţile ce aveau să vină şi explorarea, posibil lipsită de rezultate, fără să-i fie teamă.

*

În 7 ianuarie 1872, corespondentul de la Londra al ziarului newyorkez *Herald* a continuat campania de ridiculizare a britanicilor, declanşată de Bennett, scriind că „uneori, generozitatea britanică prezintă aspecte stranii. Nicio sumă nu este considerată prea mare pentru a fi dedicată creştinării locuitorilor din insula Fiji sau în scopul transportării Bibliilor şi a tigăilor de încălzit mâncare păgânilor ignoranţi din Africa Centrală şi Noua Zambia. În schimb, faţă de cea mai mare acţiune a secolului al XIX-lea – descoperirile geografice şi explorările – guvernul britanic manifestă o apatie şi o lipsă de voinţă în mod bizar în contradicţie atât cu politica lui din trecut, cât şi cu interesele lui actuale".

Chiar în ziua următoare, *Times* din Londra a publicat un articol despre Livingstone, informând despre noua explorare. Fără să ştie – la fel ca toată lumea din afara aşezării Ujiji – că

exploratorul fusese găsit în urmă cu trei luni, Nightingale, aproape de una singură, colectase 4 000 de lire pentru a finanţa cea de-a doua Expediţie de căutare şi salvare a lui Livingstone. RGS a adăugat suma de 500 de lire, din trezoreria sa. În 9 februarie, expediţia a plecat cu trenul, din staţia londoneză Charing Cross. La conducere se afla locotenentul L.S. Dawson, care învăţase tehnica explorării de-a lungul fluviului Yangtze din China. Era secondat de locotenentul W. Henn, din Marina Regală.

Cel de-al treilea membru a oferit salvării o încărcătură emoţională. Oswell Livingstone, în vârstă de 20 de ani, pornise la drum pentru a-şi găsi tatăl. Era un tânăr timid, mai obişnuit cu oraşul decât cu sălbăticia. Nu mai fusese în Africa din timpul copilăriei şi petrecuse alături de tatăl lui mai puţin de cinci ani, dar venise vremea să păşească pe urmele uriaşe ale tatălui lui – chiar numai dacă pentru a-l salva.

Cu toate acestea, Bennett nu a permis sentimentalismului să se amestece în atacurile lui. *Herald* şi-a bătut joc de noua expediţie, trimisă ca un răspuns la intervenţia americană, al cărei scop pălea în comparaţie cu al lui Stanley. „Când *Herald* a echipat o expediţie ca să exploreze Africa”, a anunţat Bennett într-un editorial din 13 februarie 1872, „a inaugurat o nouă eră în jurnalism, cea mai matură etapă a civilizaţiei moderne”.

În 14, respectiv, 17 februarie, *Herald* şi-a continuat jignirile, publicând declaraţiile membrilor RGS şi ale membrilor expediţiei prin care garantau că tentativa lui Stanley avea să eşueze.

La acea dată, în Africa Ecuatorială, Stanley şi Livingstone deja părăsiseră Ujiji şi se aflau în drum spre Tabora. Urmând ruta sudică, pentru a-l evita pe Mirambo, au obţinut un timp bun. În 14 februarie, se aflau în satul Ugunda, la doar patru zile de mers de Tabora. Ştirea despre sosirea lor deja ajunsese la Tabora. Ferrajjii şi Cowpereh, doi soli speciali, tocmiţi de Stanley să ducă primele sale mesaje către *Herald* de la Tabora înapoi spre coastă, se întorseseră din Zanzibar aducând corespondenţă şi ziare. Chiar în momentul în care mesajele destinate ziarului *Herald* îşi începeau călătoria de 100 de zile cu un vas american din Zanzibar până la New York, cei doi soli i-au întâlnit pe cei doi exploratori în Uganda.

Desfăcând scrisorile cu nerăbdare, Stanley a fost uluit să citească una trimisă de consulul Webb, care, furios, îl informa că Bennett refuzase plata datoriilor lui Stanley. De obicei foarte cutezător, Stanley a fost atât de zdruncinat de această veste, încât nu a mai putut să citească şi celelalte misive. În timp ce

Livingstone era absorbit de propriile scrisori primite de acasă, Stanley stătea, pur şi simplu, gândindu-se că îi era imposibil să-i înapoieze banii lui Webb. „Nu era nicio urmă de îndoială”, a scris Stanley în jurnalul său. „Bennett era gata să mă trateze aşa cum auzisem că-i tratase pe alţii dintre nefericiţii săi corespondenţi”.

După o oră şi jumătate de griji şi de temeri, Stanley a găsit puterea de a căuta din nou prin sacul de scrisori. A dat peste o scrisoare de la *Herald* şi a deschis-o. Înăuntru era o telegramă de la Londra, cea autorizată de Bennett înainte să plece la vânătoare de bizoni cu Buffalo Bill, datată 25 septembrie 1871 – Bennett se răzgândise. Toate cheltuielile lui Stanley erau acoperite. Uşurat, Stanley şi-a alungat tristeţea şi şi-a petrecut restul zilei vorbind cu Livingstone despre toate veştile din lumea de afară.

Au plecat din Uganda în dimineaţa următoare şi au ajuns la Tabora în 18 februarie 1872. „Doctore”, i-a spus Stanley lui Livingstone în timp ce intrau, braţ la braţ, în vechea casă a lui Stanley, fără să aibă cunoştinţă încă de larma pe care o declanşaseră în lumea de afară, „în sfârşit suntem acasă”. Livingstone a aflat că un bărbat pe nume Shaw murise cu câteva luni înainte. Mormântul său se găsea la 180 de metri în stânga uşii de la intrare, între copaci, tufe uscate şi mici coline.

Stanley a rămas alături de Livingstone încă o lună. În dimineaţa zilei de 14 martie, şi-au luat rămas-bun. Livingstone era devastat, iar Stanley a trebuit să se întoarcă cu spatele, pentru ca Livingstone să nu vadă că plânge. Când Stanley şi-a început drumul în afara oraşului, către Zanzibar, Livingstone a insistat să-l întovărăşească pe o anumită distanţă. Au mers unul lângă altul, cântând. Stanley se uita întruna la Livingstone, încercând să-şi întipărească în memorie trăsăturile bătrânului explorator. Într-un final, când nu mai putea să îndure chinul despărţirii, Stanley l-a rugat pe Livingstone să se întoarcă.

— Aţi făcut ceea ce puţini oameni ar fi putut, i-a spus Livingstone tânărului său *protégé*.

În perioada petrecută împreună, Livingstone i-a făcut lui Stanley cel mai minunat compliment, rugându-l pe ziarist să se întoarcă în Africa într-o bună zi şi să ducă la bun sfârşit munca exploratorului. Era o recunoaştere implicită că moartea avea să-l împiedice pe Livingstone să găsească Izvorul.

— Şi sunt recunoscător pentru ce aţi făcut pentru mine. Dumnezeu să vă călăuzească, pentru ce aţi făcut pentru mine.

Dumnezeu să vă călăuzească teafăr spre casă şi să vă binecuvânteze, prietene. Rămas-bun.

Livingstone a văzut cum Stanley păşea în lumina răsăritului de soare, apoi s-a întors la casa din Tabora, care oferise odinioară lui Stanley un refugiu şi un loc pentru odihnă, aşa cum îi oferea şi lui. Livingstone era din nou singur, doar cu puternicul Chuma şi cu veselul Susi.

„Dragul meu doctor”, a scris Stanley în ziua următoare, într-o scrisoare adresată lui Livingstone. „Am plecat de lângă dumneavoastră prea repede. Sunt în întregime conştient de aceasta, pentru că sunt atât de deprimat... Scriindu-vă, nu o fac în numele unei idei acum, ci al întruchipării unei prietenii cordiale, a tot ceea ce este nobil şi drept, al bunului-simţ, a tot ceea ce este practic şi corect... Deşi nu sunt fizic alături de dumneavoastră, trebuie să vă gândiţi la mine în fiecare zi, până când soseşte caravana. Deşi nu sunteţi înaintea ochilor mei, vizibil, mă voi gândi constant la dumneavoastră, până când cea mai neînsemnată dintre dorinţele dumneavoastră va fi îndeplinită. Astfel, legătura aducerii aminte nu va fi ruptă”.

După ce s-a îndepărtat de Livingstone, centrul misiunii lui Stanley s-a schimbat. Nu se mai grăbea spre necunoscut. Africa nu mai constituia un obstacol în acel sens. Acum, era o piedică în calea sa pentru a răspândi vestea despre Livingstone. Chinurile care îl aşteptau până la Zanzibar – Ugogo, mlaştina Makata, frigurile, spinii şi anotimpul ploios – nu erau mai puţin importante decât înainte. Dimpotrivă, călătoria avea să fie mai înfricoşătoare, pentru că Stanley plănuia să înainteze cu o viteză ameţitoare.

Ducea cu el jurnalele lui Livingstone şi un pachet de scrisori sigilate aparţinând exploratorului. Erau comunicatele acestuia către lumea din afara Africii şi cheia care trebuia să descuie lacătul misterelor legate de locurile pe unde fusese în atâţia ani. În schimb, pentru Stanley constituiau ceva la fel de vital şi de important: Dovada.

38. Agitaţia

Bagamoyo
6 mai 1872
La 845 de kilometri distanţă de Livingstone

În 25 aprilie 1872, când Stanley înainta spre Bagamoyo, Vezuviul a erupt în Italia. O explozie imensă de lavă, noroi şi fum s-a revărsat din vulcanul mult timp adormit. Erupţia s-a prelungit timp de o săptămână, fară întrerupere. Ziarele din întreaga lume au publicat articole despre norii groşi şi negri ridicaţi din crater, transformând ziua în noapte.

Apoi, chiar când Vezuviul s-a liniştit, o altă explozie a izbucnit în lumea presei. Era într-o joi, 2 mai. „Doctorul Livingstone", a anunţat Times, „este în siguranţă cu Stanley".

Mesajul lui Stanley despre întâlnire, trimis printr-un mesager special din Ujiji în noiembrie, în urmă cu un an, ajunsese la Zanzibar în martie. Printr-o simplă coincidenţă, vasul britanic cu aburi *Abydos* se afla în port, descărcând cea de-a doua Expediţie de căutare şi de aprovizionare a lui Livingstone. Apoi, *Abydos* s-a grăbit să plece din Zanzibar, nerăbdător să se îndepărteze de acolo înainte de musonii din aprilie. Webb trimisese mesajele lui Stanley printr-un vas comercial către New York (pentru că a le transporta la Bombay sau Aden, ca apoi să fie transmise prin telegraf era prea riscant), dar *Abydos* a dus vestea despre Stanley şi Livingstone în Bombay, de unde ştirea a explodat şi s-a transmis în toată lumea.

În mod ironic, *Herald* nu era singurul ziar care a publicat această poveste în America. *Times* s-a repezit asupra ştirilor de la Bombay. Ascuns printre articolele lungi despre recent încheiatul Congres naţional republican din Philadelphia, unde proprietarul ziarului *New York Tribune*, Horace Greeley, fusese ales să candideze împotriva preşedintelui Grant la următoarele alegeri, se găsea un mic şi dătător de speranţă paragraf despre Livingstone. „S-a primit o telegramă în acest oraş din Bombay, în care se anunţă că doctorul Livingstone este în siguranţă. Vasul cu aburi *Abydos*, care transporta expediţia de căutare a lui Livingstone la Zanzibar, a ajuns la Bombay din acel loc cu informaţia conform căreia marele explorator se afla în siguranţă

alături de americanul Stanley”, susţinea autorul ştirii. „Vestea este furnizată de negri şi este crezută acolo”.

Totuşi, în curând, *Herald* şi-a recâştigat avantajul, publicând coloană după coloană în care se lăuda cu „Marele Triumf al Acţiunii Americane”. Atât de multe articole despre Livingstone au fost publicate în *Herald*, în 3 şi 4 mai, încât un cititor – într-o scrisoare publicată în 5 mai – a cerut ziarului să înceteze, sugerând că moştenitorii lui Livingstone aveau un interes financiar la ziar.

În seara de 6 mai 1872, a doua zi după ce *Herald* a publicat o nouă scrisoare din partea lui Kirk (în care autorul promitea oficialităţilor britanice că tentativa lui Stanley avea să eşueze), Stanley a ajuns cu bine în Bagamoyo. De când plecase din Tabora, a călătorit 845 de kilometri în 52 de zile – mai repede cu 22 de zile decât o călătorie până la Tabora. Treisprezece luni după ce a mers în ritmul fanfarei oamenilor din localitate şi al corului fără acompaniament instrumental al tovarăşilor săi, Stanley a intrat în oraş. Era ars de soare, slab şi întărit de experienţa africană – aproape de nerecunoscut în comparaţie cu tânărul nesigur care fusese la plecare. În ciuda tuturor condiţiilor defavorabile, se întorcea acasă în viaţă, în orăşelul de la Oceanul Indian, cu plajă albă şi alizee plăcute. Un englez roşcat a strigat la el în timp ce mergea pe strada noroioasă şi plină cu băltoace, de la cel mai rău muson înregistrat până atunci. Era locotenentul Henn, membru al expediţiei de căutare şi salvare a lui Livingstone, organizată de RGS, proaspăt sosit pe continentul african.

— Nu vreţi să intraţi? a strigat el, stând în uşa unui bar mic şi plin cu muşte. Ce aţi vrea să beţi – bere, bere neagră şi tare sau brandy? În numele lui Dumnezeu[1], vă felicit pentru splendidul dumneavoastră succes!

Stanley s-a aşezat împreună cu Henn şi i-a povestit despre Livingstone. Stanley era bucuros să primească ceva de băut şi recunoscător pentru primirea caldă, dar nu a stat prea mult timp în Bagamoyo. În 7 mai 1872, după o singură noapte petrecută în partea oraşului de lângă plajă, Stanley a navigat către Zanzibar. Steagul său american, de-acum zdrenţăros, flutura sus, deasupra

[1] În engleză, în original, „*By George*”, vechi jurământ englezesc, care indică uimirea celui care îl rosteşte. Deoarece numele lui Dumnezeu nu se pronunţa în astfel de ocazii, era înlocuit cu alţi termeni: „George”, „*ginge*r”, „*Godfrey*”, „*golly*” etc. (n. tr.).

bărcii sale, în timp ce el se întorcea cu spatele la continentul african. Era un moment plin de emoţie, mai mult decât îşi putuse imagina în acele momente în care sosise prima oară în Africa, suferind din cauza coşmarurilor şi meditând la sinucidere. Gândindu-se cum avea să fie la plecarea de pe continent, scrisese în jurnalul său cu două nopţi în urmă: „Rămas-bun, oh, Wagogo, cu a voastră neruşinare sălbatică şi cultură zgomotoasă. Rămas-bun vouă, arabilor şi activităţii voastre păcătoase – gurilor voastre mincinoase şi inimilor împietrite. Rămas-bun febrei recurente şi intermitente, mlaştinilor Makata şi crocodililor, apelor sălcii şi câmpiilor în care răsună urletele animalelor... Mai presus de toate, rămas-bun, ţie, oh, Livingstone, erou şi creştin. Să fii sănătos şi prosper, oriunde te-ai duce...”

„Acel steag strălucitor ale cărui stele au fluturat deasupra Africii continentale”, a scris apoi Stanley despre drapelul cusut pentru el de doamna Webb, „ce a adus alinare chinuitului Livingstone, când se afla la grea încercare, în Ujiji. Deşi nu atât de bogat, a rivalizat totuşi în frumuseţe cu steagul Americii. Întors încă o dată pe mare, teritoriul său. Sfâşiat, dar nu dezonorat, zdrenţuit, dar nu discreditat”.

Vestea despre revenirea lui Stanley la Zanzibar s-a răspândit în insulă, iar în port au venit mulţimi de oameni ca să sărbătorească, imediat ce *dāwa* a ajuns acolo. „Cu siguranţă era o imagine extraordinară”, a recunoscut un martor ocular. „Când *dāwa* s-a apropiat de Zanzibar, s-au tras focuri de armă, iar steagul american a apărut imediat, fluturând mândru la vergă. Pe plajă erau aliniaţi oameni, băştinaşi şi albi, care îşi manifestau mulţumirea, trăgând tot mai multe focuri cu armele lor. Tunurile din bateriile sultanului au tras repetate salve în semn de salut. Şi, de fapt, entuziasmul era fără egal. Cu siguranţă, aşa ceva nu se mai văzuse în Zanzibar. În special, americanii erau extrem de bucuroşi... Într-un fel, englezii erau mâhniţi că americanii primeau onorurile cuvenite descoperirii”.

John Kirk era, probabil, cel mai puţin bucuros de sosirea lui Stanley. Americanul îl plasase în mijlocul unei controverse care îi putea ruina cariera şi strica pentru totdeauna reputaţia de prieten valoros al lui Livingstone. Când Stanley s-a apropiat de precautul consul britanic şi i-a cerut ajutorul pentru a trimite un transport naval cu provizii lui Livingstone la Tabora, Kirk a refuzat pe loc.

— Nu am de gând să mai fac nimic pentru doctorul Livingstone, i-a spus el rece lui Stanley.

Stanley l-a presat pe Kirk să-i spună care sunt motivele, dar a explicat doar că se săturase să fie jignit. Ştiind că Stanley era nerăbdător să pornească înapoi în Anglia, Kirk i-a spus acestuia că dacă dorea să trimită noi provizii lui Livingstone, ar fi trebuit să stea în Zanzibar destul de mult timp încât să cumpere bunuri şi să angajeze hamali el însuşi.

Stanley a procedat întocmai. Trei săptămâni mai târziu, Stanley terminase. Ultimul gest înainte de a părăsi Zanzibarul în 29 mai a fost să-i întâlnească pe cei 57 de bărbaţi care aveau să transporte bunurile pe continent, până la Livingstone. Mulţi dintre ei fuseseră alături de Stanley în timpul călătoriei lui în interior. Momentul când, în sfârşit, au apucat pe drumuri separate a fost surprinzător de emoţionant pentru Stanley:

— Sunteţi gata să vă întoarceţi la Unyayembe, la Marele Stăpân. Îl cunoaşteţi, s-a adresat Stanley mulţimii.

În timp ce vorbea, stătea în faţa consulatului american. O *dāwa* plutea, legată cu o ancoră, aşteptând să fie încărcată cu oameni şi provizii pentru o altă călătorie în Africa.

— Este un om bun şi are o inimă bună. Este diferit de mine; el nu o să vă bată, aşa cum am făcut eu.

Apoi, într-un moment de nostalgie şi de respect mult timp ascuns, aspectul rasist al caracterului său a dispărut pentru o clipă. Stanley i-a omagiat pe oamenii care făcuseră posibilă expediţia.

— Mai este încă o chestiune, a spus el în încheiere. Aş dori să vă strâng mâinile tuturor înainte de a pleca – şi de a ne despărţi pentru totdeauna.

Mai târziu, Stanley a scris că „toţi au venit repede, iar strângeri puternice de mâini s-au schimbat cu fiecare bărbat”.

În 29 mai, la bordul vasului german *Africa*, Stanley a pornit în sfârşit din Zanzibar, cu destinaţia Londra.

Anticipa o întoarcere glorioasă în Anglia, dar nu a fost să fie aşa. La Londra, chiar înainte ca Stanley să pornească pe mare, au apărut primele semne de îndoială faţă de realizarea lui. Într-o scrisoare publicată în *Times*, în 7 mai, expertul RGS pentru Etiopia, Charles Beke, şi-a manifestat public scepticismul legat de faptul că Stanley îl găsise cu adevărat pe exploratorul dispărut. La mai puţin de o săptămână după aceea, la o întrunire a RGS din 13 mai, Sir Henry Rawlinson s-a alăturat celor care se manifestau împotriva lui Stanley, batjocorind presupusul succes

al jurnalistului: „În general, s-a tras concluzia că domnul Stanley l-a găsit şi l-a salvat pe doctorul Livingstone”, a citat ziarul Guardian din Manchester din discursul lui Murchison în ziua următoare. „Dar în cazul în care a existat vreo descoperire şi vreo salvare, atunci doctorul Livingstone este cel care l-a găsit şi l-a ajutat pe domnul Stanley, deoarece cel din urmă era lipsit de provizii, în timp ce doctorul Livingstone avea mari depozite şi stocuri la Ujiji şi se găsea în situaţia de a-l salva pe american, care se îndrepta spre acest loc”.

Dezbaterea s-a înteţit de-a lungul verii. RGS şi presa britanică s-au aliat într-un atac asupra integrităţii sale. Din cauza hărţuielilor lui Bennett, Stanley nu avea pe nimeni de partea lui în Marea Britanie. În 12 iulie, Grant şi-a schimbat atitudinea faţă de Stanley, spunând unui prieten: „Înţeleg din *Times* că Stanley a ajuns cu fiul lui Livingstone la Aden, în Suez – şi sunt tare dezamăgit că tânărul Livingstone şi-a lăsat tatăl în voia sorţii... Nimeni nu crede că Stanley l-a găsit pe Livingstone”. Sir Henry Rawlinson dovedea că avea o limbă şi mai ascuţită, înjosind America şi *Herald*-ul – „verişorii noştri de peste ocean, printre care ştiinţa de a face reclamă a ajuns la o etapă avansată de dezvoltare în comparaţie cu această ţară ignorantă” –, în timp ce insista asupra ideii că Livingstone l-a ajutat pe Stanley, şi nu invers. „Într-adevăr, doctorul Livingstone huzureşte, în timp ce domnul Stanley este aproape nevoiaş”, a afirmat el spre sfârşitul lunii iulie.

Când Stanley a ajuns în sfârşit pe pământ britanic în 1 august, ţinând jurnalul lui Livingstone ca dovadă, în timp ce păşea pe ţărm, la Dover, opinia publică britanică încă nu era convinsă. Un ziar, *Echo*, chiar a susţinut că scrisorile erau scrise de un clarvăzător care transmitea cuvintele, gândurile şi scrierea de mână a lui Livingstone.

Chestiunea se îndrepta către o rezolvare în 2 august, când Stanley a prezentat lui Tom Livingstone jurnalele tatălui său. La fel, Oswell, înaintea lui Tom, a anunţat că erau autentice. „Nu avem nici cel mai mic motiv de îndoială că acesta este jurnalul tatălui meu şi certific că scrisorile ce mi-au fost aduse aparţin tatălui meu, şi nu altcuiva”.

În acea zi, Earl Granville i-a trimis lui Stanley o scrisoare entuziastă de mulţumire: „Nu pot să sar peste oportunitatea de a-mi exprima admiraţia faţă de calităţile dumneavoastră, care v-au permis să atingeţi scopul misiunii dumneavoastră şi să

ajungeţi la un rezultat ce a fost întâmpinat cu atât de mult entuziasm atât în Statele Unite, cât şi în această ţară”.

În ciuda binecuvântării oficiale şi a efuziunii manifestate în întreaga lume, după ce conţinutul jurnalului a fost facut public, au existat îndoieli legate de veridicitatea sa. Motivul principal erau consemnările lui Livingstone despre femeile Nyangwe. Într-o epocă în care, potrivit moravurilor sexuale victoriene, masturbarea femeilor era considerată izvorul poftelor trupeşti (iar clitoridectomia, un remediu popular) şi în care nu se discuta despre faptul că mulţi bărbaţi din categoriile sociale superioare îşi satisfaceau pornirile sexuale cu prostituate, şi nu cu soţiile lor, intrările din jurnalul lui Livingstone despre femeile africane, pe care le găsea frumoase şi pline de viaţă – ceva de negândit, într-o perioadă în care englezii îi priveau pe africani ca pe nişte sălbatici păgâni – erau considerate o dovadă că jurnalele erau nişte falsuri. Se credea că un misionar venerat precum Livingstone nu s-ar fi uitat astfel la femei – fie africane, fie europene.

Stanley fierbea din cauza insultelor, dar a răbdat cu stoicism, chiar dacă adevărul despre copilăria sa a ieşit la iveală, iar Louis Noe a vândut ziarului newyorkez *Sun* povestea despre episodul petrecut la închisoarea din Turcia. Stanley a fost şocat de criticile la care era supus, dar s-a simţit neputincios să vorbească despre ele.

Între timp, în New York, Bennett l-a lăsat pe Stanley să suporte calomniile şi acuzele, ştiind că astfel era menţionat numele lui Livingstone în ciclul ştirilor. Articole despre Africa au apărut în *Herald* de-a lungul verii, în medie unul la patru zile. Sintagma „Doctorul Livingstone, presupun” a apărut prima oară în scris în ediţia din 15 iulie 1872 a ziarului şi, în curând, a ajuns celebră în întreaga lume. În luna august, Bennett a continuat să publice ciclul ştirilor despre Livingstone, concentrându-şi atenţia asupra atacurilor împotriva RGS pentru miopia şi sentimentele antiamericane ale acesteia – în mod ironic, chiar sentimentele pe care le întreţinea.

În ciuda ironiilor lui Bennett, opinia publică britanică a început să se întoarcă în favoarea lui Stanley. În 27 august, Granville a trimis o scrisoare prin care recunoştea în mod oficial realizările lui Stanley – într-o manieră grandioasă. „Am marea satisfacţie să vă comunic, la ordinul reginei”, a scris Granville, „marea apreciere pe care Maiestatea Sa o manifestă faţă de prudenţa şi zelul de care aţi dat dovadă când aţi stabilit

comunicarea cu doctorul Livingstone şi aţi alinat Maiestăţii Sale neliniştea pe care, în comun cu supuşii săi, o avea în privinţa distinsului călător”.

Trecerea lui Stanley de la statutul de ticălos la cel de salvator s-a definitivat în 8 septembrie 1872, când bastardul din Ţara Galilor a fost introdus oficial la regina Angliei. Sir Henry Rawlinson l-a prezentat pe Henry Morton Stanley reginei Victoria la castelul Dunrobin, stabilind o dată şi pentru totdeauna că Stanley era adevăratul descoperitor al lui David Livingstone. „Marea familie a geografilor se bucură de onorurile pe care le primiţi”, i-a destăinuit Rawlinson lui Stanley, vorbind despre RGS.

De pe urma pedigriului său de explorator, Stanley a tras foloase în noiembrie 1872. I s-au plătit 10 000 de dolari ca să scrie o carte despre călătoriile lui în Africa. În volumul *În căutarea lui Livingstone* (*How I Found Livingstone*) el a oferit replici tuturor criticilor săi (în carte, a răspuns anunţului public făcut de RGS, potrivit căruia „Livingstone huzurea”: „Pot să întreb, în cazul în care credeaţi asta... de ce aţi trimis o expediţie în căutarea lui?”). Cartea a ajuns imediat bestseller. După o viaţă de bine intenţionată mediocritate, Henry Morton Stanley găsise succesul.

PARTEA A CINCEA Întoarcerea acasă

39. Satul lui Chitambo

Lângă lacul Bangweolo
Ianuarie-aprilie 1873

Livingstone s-a odihnit la Tabora până la sfârşitul lui august 1872. Proviziile pe care Stanley le-a aranjat pentru el au ajuns la începutul lunii şi, în timp ce Livingstone pleca din enclava arabă, a condus o caravană complet aprovizionată pentru prima dată începând din 1867. A călătorit spre sud-vest, departe de Mirambo şi de războiul aflat în desfăşurare, în jurul celui mai sudic punct al lacului Tanganyika, apoi în ţinuturile muntoase, la 483 de kilometri vest de lacul Nyassa, pentru a explora încă o dată locul Izvorului. Au trecut luni. În ianuarie 1873, cea mai mizerabilă lună din sezonul ploios, hrana s-a împuţinat din nou, iar sănătatea lui a început să se şubrezească. Era scheletic. O floare purpurie pe turul pantalonilor săi jerpeliţi indica prezenţa hemoroizilor cu sângerare şi a dizenteriei cronice, adăugând umilinţă disconfortului lui Livingstone.

Zi după zi, prin mijloace evidente şi ascunse, continentul unde s-a simţit cel mai bine l-a redus pe cel mai mare explorator al lumii la o fiinţă neînsemnată. La sute de kilometri distanţă de ajutoare şi cu perspectiva unei a doua expediţii de salvare drept o fantezie nebunească, Livingstone era sortit să moară în anonimat şi să fie îngropat într-un mormânt anonim, în sălbăticie, precum Cook şi Franklin înaintea lui. Pentru cei de acasă, avea să devină o curiozitate locul unde osemintele sale se vor transforma în pulbere, dar numai pentru o perioadă de timp. Aşa se întâmpla cu explorarea. Curiozitatea pălea pe măsură ce explorările erau depăşite. În timp, avea să fie uitat. Nu exista niciun romantism în moartea sa, doar certitudinea că urma să fie lentă şi dureroasă. Aproape că ar fi fost mai uşor dacă leul care îl atacase pe Livingstone ar fi dus la bun sfârşit ceea ce începuse în urmă cu mulţi ani.

Decizia înţeleaptă ar fi fost să cotească spre est, către coastă, şi să încerce să întâlnească o caravană a arabilor cu sclavi care se îndrepta spre Zanzibar. Astfel, Livingstone s-ar fi putut salva. Vânătorii de sclavi i-ar fi oferit mâncare şi, poate, medicamente, ca să-l întărească pentru călătoria de şase luni.

Dar Livingstone venise în Africa pentru a descoperi Izvorul Nilului – îi promisese lui Murchison – şi era hotărât să nu plece până nu rezolva ultimul mare mister geografic al omenirii. Aşa că, în loc să vireze spre coastă, Livingstone şi-a condus caravana spre vest, în centrul Africii, pentru ultima oară, mizând că avea să calculeze cu exactitate poziţia Izvorului şi apoi să fugă spre Zanzibar, înainte să fie prea târziu. Prin călătoriile sale şi discuţiile pe care le purta cu triburile locale, Livingstone era convins că cele Patru Izvoare legendare ale lui Herodot erau aproape. Livingstone scrisese deja o telegramă pe care urma să o trimită Foreign Office-ului. O ţinea în cutia ermetică de tinichea unde avea jurnalele şi scrisorile. Trebuia doar să completeze spaţiile goale. „Am plăcerea de a informa pe Domnia Voastră că în data de _____ am reuşit să ajung la remarcabilele izvoare...”

Totuşi, un astfel de scenariu nu a avut loc. Murchison era deja mort, deşi Livingstone nu a aflat niciodată. Iar ianuarie era o lună înşelătoare pentru ca el să-şi rişte viaţa. În mod normal, prima lună a anului aducea ploi bogate în acel brâu subecuatorial, dar ianuarie 1873 a fost cea mai rea din experienţa lui, o perioadă neîntreruptă şi istovitoare de vreme rece şi umedă, cu ploi ce te udau până la piele şi zdruncinau moralul, aducând frisoane, şi febră, şi suferinţă chiar şi celor mai sănătoşi bărbaţi. Zile ce începeau cu cer senin şi nori albi, pufoşi, se întunecau în cele din urmă, declanşând furtuni, ca un păcat subit ce mistuie sufletul curat al unui credincios.

Apa a căzut din cer neîncetat, inundând mlaştinile joase şi pădurile până când au devenit un lanţ de băltoace, bălţi şi cursuri de apă improvizate ce păreau să acopere întreaga Africă Centrală. Singura posibilitate de a distinge pământul inundat de apele râului era curentul înşelător, care brusc dobora un om. Mici „depresiuni”, precum urmele paşilor de elefant, se umpleau cu alge şi murdărie, până când ele însele deveneau mlaştini miniaturale. Iar unele porţiuni de teren, care, în mod normal, ar fi fost solide, absorbiseră atâta apă, încât Livingstone le numea „bureţi”. Un om se putea scufunda într-un „burete” la fel de uşor cum s-ar fi scufundat în acele urme de elefant adânci şi de 120 de centimetri.

Lucrurile stăteau şi mai prost din cauza lipsei alimentelor. Solul se afla sub ape, motiv pentru care era dificil să cauţi hrană. Caravana lui Livingstone număra 57 de hamali; cei patru servitori loiali – Chuma, Susi, Gardner şi Amoda; Halima, soţia lui Amoda, care gătea pentru Livingstone; şi Ntoeka, soţia lui Chuma. Erau şi alţii, care se alăturaseră caravanei la Tabora, printre care se remarca un adolescent, de care sătenii africani şi-au amintit mai târziu foarte bine, dar pe care Livingstone nu îl menţionează în jurnale. Toţi membrii grupului, ca şi exploratorul, erau înfometaţi. Hamalii slăbiseră prea mult ca să îl mai care pe el sau poverile lor cu pânzeturi, mărgele şi instrumente. Înaintau cu greu prin noroi, vegetaţie putredă şi apă, atenţi mereu la crocodili şi şerpi.

Dar au mers înainte. În ianuarie, Livingstone şi oamenii săi avansau în medie cu 2,4 kilometri pe zi. La sfârşitul lunii, au făcut chiar şi mai puţin de-atât. Livingstone era prea slab ca să mai meargă. Chuma, cu umerii săi laţi şi picioarele puternice, îl ducea în cârcă, chiar şi prin mlaştinile adânci.

„Ploaie, ploaie, ploaie, de parcă nu oboseşte niciodată”, a scris Livingstone în jurnal, îngrijorat, în 23 ianuarie. Iar în ziua următoare: „Am mers o oră şi un sfert până la un curs de apă mare, printr-o ploaie măruntă. Cel puţin 270 de metri de apă adâncă, printre rogozuri şi bureţi, pe o distanţă de circa 90 de metri”.

Ploile au continuat în februarie. La fel ca leul din afara taberei, într-o seară mizerabilă, „care rătăcea în această lume a apelor şi muşuroaielor, răgând toată noaptea de parcă era foarte dezgustat”, Livingstone s-a plâns de această suferinţă, chiar şi lui Dumnezeu, dar nu a găsit nicio cale uşoară de a ieşi din ea. În cele din urmă, era o alegere simplă. Dacă mergea acasă fără să găsească Izvorul, ar fi trăit restul zilelor sale ca un cerşetor supus oprobriului. Era foarte clar. Livingstone a mers înainte în căutarea Izvorului, chiar şi după ce o colonie imensă de furnici *Dorylus* – furnici carnivore care se deplasează în grupuri de câteva sute sau mii de exemplare, îndeajuns de puternice încât să consume inclusiv animale mari – i-a invadat cortul într-o noapte şi l-au muşcat lăsându-i urme pe tot corpul. Chuma şi Susi i-au salvat viaţa cu fumul de la firele de iarbă incendiate care a alungat furnicile din tabără, apoi au petrecut ore întregi culegând insectele rămase în corpul lui Livingstone.

La începutul lui martie, Livingstone şi oamenii lui au dat peste o oază atipică, descoperind o aşezare abandonată şi

rămăşiţele unei grădini. Au înfulecat maniocul şi cartofii dulci de mult timp lăsaţi acolo, înainte de a-şi continua călătoria. Livingstone a prins din nou puteri după acest neaşteptat ospăţ bogat în amidon, dar nu pentru mult timp. Chiar şi când avea dureri, a consemnat fermecătoare pasaje despre Africa în jurnalul său, aşa cum s-a întâmplat în ziua în care a scris despre florile sălbatice care înfloreau peste tot în jurul lui. Nuanţe aprinse de roz, albastru, alb şi galben izbucneau „într-un singur verticil de flori". A scris despre acea frumuseţe deoarece i-a reamintit că Dumnezeu era lângă el, exact aşa cum descrisese leul falnic şi „straniul şi nepământeanul glas" al vulturului-pescar african. Dumnezeu l-a adus pe Livingstone în Africa încă de la început, iar prezenţa lui îi dădea putere.

Ziua de naştere a lui Livingstone era 19 martie. A sărbătorit-o într-o mlaştină, dormind într-o colibă plină cu păianjeni veninoşi. A aşteptat ca oamenii lui să cumpere canoele cu care să meargă mai departe. Odată, când negocierile enervante se prelungeau tot mai mult cu o căpetenie locală care închiria canoe, un bărbat pe nume Matipa, Livingstone şi-a exprimat furia stând în pat şi trăgând foc după foc cu pistolul lui. Avea să învingă moartea, asta era clar. Datorită bunătăţii străinilor şi duşmanilor, reuşise asta, iar şi iar, în timpul expediţiei de căutare a Izvorului. Nu avea niciun motiv să nu reuşească din nou, dacă primea un mic ajutor. „Pot spera la un ultim succes? Atâtea obstacole au apărut. Nu-l lăsa pe Satan să mă învingă, Doamne Iisuse!", s-a rugat el.

Într-o scrisoare pe care a primit-o când Stanley a trimis caravana de reaprovizionare înapoi la Tabora, fiica lui cea mai mare, Agnes, care absolvise pensionul la Paris şi locuia la Londra, i-a cerut lui Livingstone să rămână în Africa până când era gata. „Oricât de mult mi-aş dori să vii acasă", i-a scris ea, „aş prefera să îţi termini treaba, spre propria satisfacţie, mai degrabă decât să te întorci ca să îmi faci mie pe plac".

Agnes era copilul lui preferat şi îşi făcuse un obicei din a-i spune că era capabilă să realizeze orice îşi punea în minte. Acum, ea proceda la fel cu el. „Să fie binecuvântată", şi-a notat Livingstone în jurnal. „Şi toate celelalte".

Expediţia lui de explorare ajunsese la şapte ani. Sezonul ploios tocmai se încheia. Se luptase cu furnicile în februarie. Îşi exprimase furia şi făcuse rost de canoe în martie. Traversase lacul Bangweolo împreună cu Chuma şi Susi şi cu mica lor caravană. În 6 aprilie, observase că nesfârşita porţiune de apă la

sud de lacul Bangweolo nu era o inundaţie de sezon, ci însuşi Nilul, „influenţând inundaţiile, chiar de la Izvorul său. Cantitatea de apă revărsată peste ţinut în mod constant îmi provoacă mirare – este colosală”.

Fără ca Livingstone să ştie, el nu avea să descopere niciodată Izvorul Nilului. În realitate, se afla la aproape 966 de kilometri spre sud de izvor. Moartea lui era acum iminentă. Nici măcar o repetare a faptei vitejeşti a lui Stanley nu îl mai putea salva. „Sunt palid, lipsit de sânge şi slăbit din cauza sângerării excesive”, a scris el la începutul lui aprilie, „o arteră produce un şuvoi bogat şi îmi ia toată puterea. Of, cât de mult tânjesc să îmi permită Atotputernicul să-mi termin treaba!”

Pe lângă pierderea de sânge, anemie, malarie, dizenterie şi anchilostomiază, un cheag de sânge de mărimea unui măr i se formase în abdomen. Livingstone nu ştia că se află acolo, dar simţea durerea – cea mai mică atingere a spatelui cu mâna îi provoca un leşin. „Această explorare nu este numai plăcere”, a scris el în jurnal, în 19 aprilie.

Livingstone plănuia să finalizeze descoperirile geografice în şase sau şapte luni după ce se aprovizionase din nou la Tabora. Dar în momentul în care a ajuns în satul unei căpetenii pe nume Chitambo, în 29 aprilie 1873, cele şase luni se scurseseră.

*

Precum leii în lumea animalelor, Livingstone devenise un simbol al Africii. Leul mascul este solitar, având membrele puternice, bune pentru a lovi, a tăia şi a rupe. Dau impresia că sunt docili şi chiar afectuoşi în timp ce dorm în arşiţa zilei. Dar au o viteză letală, le place carnea şi mereu sunt gata să atace. Pentru Murchison, era o alegere evidentă să-i numească lei pe exploratorii săi din Africa. Comparaţia dintre oamenii modeşti cu marile lor realizări şi regii animalelor era potrivită.

Cu toate acestea, Livingstone credea că se făcea prea mult caz de lei şi a satirizat credinţa populară. „Acelaşi sentiment care i-a sugerat pictorului modern să caricaturizeze leul, l-a condus pe sentimentalist să considere răgetul leului cel mai înspăimântător sunet de pe pământ. Auzim «răgetul maiestuos al regelui animalelor». Într-adevăr, este bine calculat ca să inspire frică, dacă îl auzi în combinaţie cu tunetele îngrozitoare ale acelui ţinut, într-o noapte atât de neagră, încât orice explozie de lumină a fulgerului, extrem de intens, îţi lasă impresia că ai

rămas cu desăvârşire orb”, a scris el. „Dar când te afli într-un car confortabil sau într-o casă, situaţia se schimbă şi asculţi răgetul leului fără să fi îngrijorat sau alertat. Stupidul struţ scoate un sunet la fel de puternic, şi totuşi niciodată nu a provocat teamă omului. Să vorbeşti despre maiestuosul răget al leului este doar o simplă balivernă maiestuoasă”.

Puţini bărbaţi puteau face asemenea afirmaţii despre lei, dar Livingstone cunoştea din proprie experienţă teroarea de a fi prins în fălcile acestui animal. Îl văzuse de aproape, în cele mai sălbatice momente ale sale.

„În general”, a descris Livingstone modul cum un leu îşi ucide prada, „leul înhaţă animalul pe care îl atacă din lateral, lângă piciorul din spate, sau de gât, sub bot. Este discutabil dacă încearcă vreodată să înhaţe un animal de greabăn. Cel mai adesea atacă din lateral şi de acolo începe să mănânce. Băştinaşii şi leii se aseamănă foarte mult în privinţa preferinţei de a-şi alege bucăţile gustoase: un eland[1] poate fi spintecat de un leu atât de bine, încât cu greu se poate crede că a fost dezmembrat. Intestinele şi părţile cu grăsime constituie o masă completă chiar şi pentru cel mai mare leu”.

A luat chiar o atitudine sfidătoare în jurnalele lui: „Mai degrabă o persoană se află în pericolul de a fi călcată de maşină când se plimbă pe străzile din Londra, decât să fie devorată de lei în Africa, cu excepţia cazului în care vânează animalul. Într-adevăr, nimic din ce am văzut şi am auzit despre lei nu ar fi o barieră în calea oamenilor sau a curajului obişnuit al unei acţiuni.

Vânarea unui leu cu ajutorul câinilor presupune mai puţine pericole în comparaţie cu vânarea unui tigru indian, deoarece câinii îl scot din ascunziş şi îl obligă să stea la o distanţă sigură, oferind vânătorului suficient timp pentru o împuşcătură bine chibzuită”.

Dar leii l-au învăţat cea mai valoroasă lecţie din viaţa sa, în 1843, când Livingstone era, relativ, un începător în Africa. Nişte lei ucideau vitele unor săteni. Un grup de bărbaţi a luat urma leilor până la un mic deal împădurit. Au înconjurat un leu şi au găsit poziţia bună astfel încât ţintaşii să poate trage. Livingstone reîncărca arma, când a auzit un strigăt de avertizare. Întorcându-se, a fost atacat. „Am văzut leul abia în momentul în care sărea pe mine”, a scris Livingstone. „M-a prins de umăr în timp ce

[1] Una dintre cele mai mari specii de antilope (n. tr.).

sărea şi am ajuns împreună pe pământ. Mârâind îngrozitor aproape de urechea mea, m-a scuturat aşa cum face un terrier cu un şobolan”.

Mai târziu, la Londra, când a fost întrebat ce gânduri îi treceau prin minte în timpul unor astfel de momente traumatizante, Livingstone a răspuns cu puţin umor negru:

— Mă gândeam, cu un sentiment de curiozitate dezinteresată, ce parte din mine ar mânca bestia mai întâi.

Când leul, care ţinea o labă pe ceafa lui Livingstone, a fost împuşcat de un alt vânător, exploratorul a plecat de la locul tragediei fără să-i mai fie frică de nimic. Moartea nu mai deţinea controlul. Când John Kirk a fost întrebat ce l-a impresionat cel mai mult la Livingstone, el a menţionat cutezanţa. „Nu ştia ce este frica”.

„Lipsa lui totală de teamă”, a declarat Kirk într-un interviu la câţiva ani după călătoriile lui Livingstone, „ajunsese un fel de slăbiciune. Putea să ajungă în cele mai periculoase situaţii fără să tremure sau să ezite. Nu l-am văzut niciodată să dea înapoi sau să arate vreun semn de şovăială în orice situaţie s-ar fi aflat”.

De-a lungul anilor, ceea ce îl făcea să ezite nu era frica, ci regretul. „Sunt regrete”, a scris el în 1862, „care mă vor urmări până în ziua morţii mele”.

Zăcând în satul lui Chitambo, regretele lui principale erau familia şi indiscreţia. Familia lui încetase să mai existe ca atare, când Livingstone i-a trimis acasă, în 1852, pentru a încerca să traverseze Africa. A plâns în momentul în care vasul a plecat.

În Anglia victoriană, părinţii se implicau puţin în creşterea copiilor, care trebuiau să aibă grijă de ei înşişi şi de fraţii lor mai mici. Când creşteau mai mari, erau trimişi fie la internat, fie să-şi caute de lucru. Pentru taţi, era ceva normal să muncească ore întregi şi să aibă contact limitat cu copiii. Mamele petreceau cel mult o oră sau două cu copiii în fiecare zi. Aşadar, când Livingstone a călătorit pentru o perioadă lungă, nu se punea problema să se spună despre el că era un părinte rău. Doar bărbaţii cruzi, agresivi şi beţivi erau astfel categorisiţi. Cu toate acestea, „faptul că mi-am transformat copiii în orfani, care se dovedeşte acum un adevăr dureros, va fi de parcă mi-aş smulge intestinele, pentru că mă vor uita”, a scris Livingstone înainte de voiajul său transafrican.

Copiii lui au trebuit să se descurce singuri, ceea ce a fost destul de dureros. Dar infidelitatea lui Livingstone era o

trăsătură urâtă de caracter. Iar o manifestare a ei a rămas ascunsă destul de bine în timpul vieţii sale. Este posibil să se fi întâmplat în satul prinţesei Manenko, cea iute la mânie, sau în alt sat de-a lungul numeroşilor ani petrecuţi în Africa, dar Livingstone, după cum s-a aflat ulterior, a fost tatăl cel puţin al unui copil african. Acel băiat era adolescentul care s-a alăturat caravanei la un moment dat după plecarea din Tabora. „Îl avea alături pe fiul său. Era o corcitură. Oamenii spuneau că era fiul lui Bwana”, a jurat mai târziu Chitambo într-o depoziţie, descriind ziua în care Livingstone a intrat în sat. „Bwana” era un termen care indica respectul. „Oamenii spuneau că era fiul lui Bwana. Era respectat de ceilalţi, ca fiu al unei căpetenii. Nu am văzut mama sau oricare altă femeie cu oamenii Bwana”.

Chitambo nu era singurul sătean care avea să jure generaţiei următoare de călători britanici despre fiul lui Livingstone. Un alt african şi-a amintit că „Bwana avea un fiu cu el... Pielea lui era destul de albă, ca a unui copil european, şi frumoasă”.

Câtă vreme Livingstone a stat în satul lui Chitambo, băiatul s-a aflat şi el acolo, alăturându-se la un moment dat lui Livingstone, între plecarea lui Stanley din Tabora şi sosirea lui Livingstone în regiunea din jurul satului lui Chitambo. Livingstone nu a scris niciodată despre copil. Dar băiatul era bolnav şi a fost cărat, ca şi tatăl său, iar localnicii aveau să-şi amintească mereu imaginea ciudată a tatălui bolnav şi a fiului său alb, bolnav la rându-i. Au vorbit despre respectul acordat fiului lui Livingstone şi cum Chuma şi Susi au construit o casă din iarbă şi ramuri nu doar pentru Livingstone, ci şi pentru băiat.

*

Noaptea de 1 mai 1873 avea să fie de asemenea vie în amintire. În satul lui Chitambo, Chuma şi Susi au făcut un pat mic pentru Livingstone şi i-au aranjat plasa de ţânţari, apoi l-au lăsat singur pe timpul nopţii. Pândind din întuneric, moartea care urma părea un înger aflat pe pieptul lui.

Livingstone s-a trezit între miezul nopţii şi răsărit. S-a lăsat pe podea şi s-a aşezat în genunchi, pentru a se ruga. Chuma şi Susi plecaseră la culcare, aşa cum le ceruse el.

Era ora 4 dimineaţa când l-au găsit. Se afla tot în genunchi, în poziţie de rugăciune, dar aplecat în faţă, cu faţa îngropată în pernă, de parcă aţipise în timp ce se ruga. David Livingstone, în vârstă de 60 de ani, murise.

40. Pall Mall[1]

Satul lui Chitambo
Mai 1874

Chuma şi Susi ar fi putut foarte bine să-l îngroape pe Livingstone lângă satul lui Chitambo şi să plece spre coastă. Era logic să procedeze astfel. Dar ei ştiau cât a tânjit să se întoarcă în Anglia înainte să moară. Să încheie călătoria fără el ar fi fost nepotrivit, aşa că, pornind într-un ultim istovitor voiaj cu Livingstone, Chuma şi Susi au dorit să-i ducă trupul neînsufleţit înapoi în Anglia.

Pentru a păstra rămăşiţele exploratorului, un membru al unui trib pe nume Farijala, care fusese pe vremuri servitorul unui chirurg în Zanzibar, a realizat o singură incizie orizontală în abdomenul lui Livingstone, fix deasupra pubisului. Procurorul care a examinat cadavrul la Londra avea să numească într-o zi intervenţia lui Farijala „ingenios executată", minunându-se cum un membru de trib needucat a fost în stare să scoată inima, plămânii şi organele din abdomen prin mica deschizătură. În timpul intervenţiei, Farijala a scos de asemenea cheagul de sânge imens din intestinul lui Livingstone. Apoi, mânuind cu grijă inima, a aşezat-o în preţioasa cutie din tinichea pe care Livingstone o folosise odinioară să-şi protejeze jurnalele. După ce a înmânat cutia impermeabilă lui Chuma şi Susi, a pus sare în cavitatea goală a pieptului lui Livingstone. Apoi, în timp ce restul trupului se usca la soare vreme de două săptămâni, s-a făcut o gaură în pământ la rădăcina răsfirată a unui copac *mpundu*. Cutia de tinichea a fost depusă în interior, în timp ce se citeau rugăciuni la mormânt. Deasupra s-a pus din nou pământ. Corpul avea să se întoarcă în Anglia, dar inima lui Livingstone urma să rămână pentru totdeauna în Africa.

Procesul de mumificare a corpului lui Livingstone a continuat. În timp ce era uscat, picioarele au fost îndoite de la genunchi, pentru ca trupul să fie mai scurt şi mai uşor de transportat. Fâşii de stambă cu dungi albastre şi albe au fost înfăşurate strâns în jurul corpului, urmate de un strat protector din scoarţă. Într-un final, totul a fost strâns înfăşurat în pânză

[1] Stradă din centrul Londrei, ce leagă St James's Street de Trafalgar Square (n. tr.).

pentru vele, apoi atârnat de un stâlp. La două săptămâni de la moartea lui Livingstone, cu trupul lui legănându-se între ei, Chuma şi Susi au începutul lungul marş către Zanzibar cu restul caravanei. Un toboşar tânăr mergea în fruntea coloanei. Steagul de consul al Marii Britanii al lui Livingstone flutura în bătaia vântului. Din caravană făceau parte 79 de hamali. Mulţi dintre ei nu transportau altceva decât cărţile şi hârtiile lui Livingstone.

Deplasându-se încet, oprind des din cauza vremii şi a bolilor, cărând pe rând trupul lui Livingstone, membrii caravanei au ajuns la Tabora la începutul lui noiembrie. Royal Geographical Society, dornică acum de a-l aduce cât mai repede pe Livingstone înapoi din Africa, trimisese o nouă expediţie cu ajutoare în căutarea lui. Această a treia expediţie cu ajutoare pentru Livingstone se confruntase cu dezastru după dezastru. Obişnuitul pomelnic de vreme rea, malarie şi dificultăţi geografice a transformat călătoria lor de la Bagamoyo până la Tabora într-o experienţă jalnică. Robert Moffatt, nepotul lui Livingstone, s-a numărat printre cei patru albi ai expediţiei. A murit de malarie. Un alt membru al expediţiei s-a sinucis după ce o criză de dizenterie l-a adus în pragul nebuniei.

Singura legătură pe care această a treia expediţie cu ajutoare, deprimată şi sleită de puteri, a avut-o cu expediţiile africane ale exploratorilor anteriori, precum Burton, Speke, Grant şi Stanley, era prezenţa sipaiului aflat la comandă – Sidi Mubarak Bombay. Călătorea pe continentul african cu un alt explorator.

Expediţia a zăbovit la Tabora în noiembrie, în încercarea de a stabili următoarea mişcare. Ca printr-un miracol, brusc Livingstone a fost adus în mijlocul lor. Chuma şi Susi, totuşi, nu aveau nicio intenţie să oprească sau să renunţe la trupul iubitului lor lider. După o odihnă de mai puţin de o săptămână, hamalii loiali au mărşăluit din Tabora către Bagamoyo. Doi dintre membrii expediţiei cu ajutoare i-au însoţit. Celălalt, locotenentul V. Lovett Cameron, a continuat drumul către Ujiji, unde Livingstone depozitase scrisori şi jurnale. Nu avea să se oprească din marşul său către vest până când nu va ajunge la Atlantic, devenind astfel cel de-al doilea explorator britanic care a traversat Africa.

Între timp, în februarie 1874, Chuma şi Susi au ajuns la Bagamoyo. Când Chuma a trecut prin Zanzibar pentru a-l anunţa în mod oficial pe Kirk, a aflat că acesta se afla acasă, la Londra, în concediu. Adjunctul lui Kirk, căpitanul din Marina Regală W.F. Prideaux, a ordonat vasului de război HMS *Vulture* să ia

rămăşiţele pământeşti ale lui Livingstone de la Bagamoyo. Apoi, Prideaux i-a eliberat pe Chuma, Susi şi pe ceilalţi membri ai caravanei care timp de aproape un an se chinuiseră să scoată trupul lui Livingstone din Africa. Pentru Chuma şi Susi, care i-au fost alături lui Livingstone în timpul explorării şi fără sprijinul cărora călătoria ar fi fost imposibilă, a fost un sfârşit neaşteptat şi lipsit de recunoştinţă al colaborării lor.

Între timp, corpul lui Livingstone a fost aşezat într-un sicriu potrivit la Zanzibar, apoi, împreună cu hârtiile şi cu bunurile sale personale, a fost transferat pe vasul cu aburi *Malwa*. În 16 aprilie 1874, la opt ani şi 18 zile după ce plecase din Anglia, Livingstone s-a întors, în sfârşit. Tristeţea a cuprins Anglia imediat ce *Malwa* a ajuns în docul portului Southampton, în ecoul celor 21 de salve de tun trase în semn de salut. O fanfară a cântat *Death March*, de Händel, în timp ce sicriul înfăşurat în drapel a fost transferat cu un tren special pus la dispoziţie de regina Victoria. Trenul a dus trupul lui Livingstone la Londra, unde rămăşiţele au fost examinate oficial de Sir William Ferguson şi de cinci dintre prietenii exploratorului. În mod ironic, Kirk a fost şi el prezent. Şi, chiar dacă din cauza soarelui, a sării şi celor 11 luni grele, chipul lui era de nerecunoscut, imaginea umărului stâng zdrobit a fost îndeajuns ca să-i convingă că acesta era, într-adevăr, Livingstone.

Vineri, 17 aprilie, trupul a fost expus în Camera hărţilor a RGS. „Podeaua şi pereţii erau acoperiţi cu mătase neagră”, a informat *Times*. „Şi peste tot erau obiecte de comemorare a celui plecat dintre noi – portrete de-ale lui din diferite perioade ale carierei sale, instrumentele sale astronomice şi de desenat, hărţile lui în tuş şi creion – şi dovezi ale explorării sale – cronometrul şi diverse obiecte de un interes nepieritor. Nici instrumentele graţioase şi delicate nu reuşeau să schimbe cu nimic atmosfera tristă a camerei. Erau ghirlande de amarant şi crengi de palmieri”.

La ora 12.30, sâmbătă, 18 aprilie 1874, un car funebru tras de patru cai a oprit în faţa intrării din Savile Row a sediului RGS. Sicriul din stejar lustruit al lui Livingstone a fost scos pe uşă şi depus în car. Apoi, procesiunea funerară s-a deplasat până la Westminster Abbey. Douăsprezece trăsuri funerare în care se găseau membrii familiei, prieteni şi funcţionari ai RGS au însoţit carul cu trupul lui Livingstone. Erau urmate de trăsura Maiestăţii Sale şi a prinţului de Wales. Procesiunii i s-a alăturat un şir de numeroase trăsuri particulare. Casele de pe strada Savile Row şi-

au tras draperiile în semn de respect, iar prăvăliile din Piccadilly, Regent Street şi Waterloo Place aveau unul sau două dintre storuri ridicate în semn tradiţional de doliu. Mii de privitori au stat pe marginea străzilor în ceea ce avea să devină una dintre cele mai mari manifestări de doliu din istoria Marii Britanii. „În Trafalgar Square, un loc potrivit pentru a urmări evenimentul, se adunase foarte multă lume”, a informat *Times*. „Dar cei mai mulţi oameni erau în jurul gardurilor de la Westminster Abbey”.

„În interiorul abaţiei, o mulţime de enoriaşi s-au adunat la puţin timp după ora 12”, a scris ziarul Times. „Atât de mare era îmbulzeala deţinătorilor de bilete, încât mulţi dintre cei care au reuşit să pătrundă în clădire nu s-au putut folosi de dreptul lor”.

Kirk era prezent. Grant, de asemenea. Chiar şi E.D. Young. Şi, printr-o coincidenţă, Stanley tocmai se întorsese în Anglia, după ce primise o misiune să relateze despre războiul dintre englezi şi populaţia Ashanti[1]. Acei oameni – toţi foarte importanţi în activitatea de căutare a Izvorului de către Livingstone – au fost patru dintre cei şase însoţitori ai sicriului. „O astfel de adunare de chipuri arse de soare şi de oameni care călătoriseră în ţinuturi îndepărtate nu se mai văzuse până atunci şi, într-adevăr, lista putea fi sporită cu numele altor sute de faimoşi călători prezenţi la înmormântare, care priveau cu melancolie în jurul marelui lor conducător decedat”, a consemnat *Times*.

A fost o slujbă discretă. Apoi, pe acordurile lui Händel, în timp ce corul intona „*His body rests in peace, but his name liveth evermore*”, Livingstone a fost înmormântat. Locul odihnei veşnice nu era necunoscut şi nici realizările sale nu aveau să fie uitate. Participanţii la funeralii depuneau flori şi cununi de flori. „Fiecare dintre cei prezenţi”, a concluzionat *Times*, „a aruncat o privire lungă, de despărţire, locului de odihnă al marelui explorator şi apoi sicriul din stejar a fost îngropat printre florile de primăvară, ramurile de palmier şi coroanele în care este depus «ceea ce ar putea pieri» din bunul, inimosul, afectuosul, neînfricatul şi credinciosul David Livingstone”.

Stanley s-a numărat printre cei care au aruncat o ultimă privire melancolică. Timpul petrecut împreună a fost de doar

[1] O serie de lupte purtate între Regatul Ashanti (ocupând o parte din statul actual Ghana) şi cel Britanic, aliat cu diverse state africane, ce s-au desfăşurat între 1824 şi 1901. Regatul Ashanti era o confederaţie de state formată la sfârşitul secolului al XVII-lea, învinsă până la urmă de britanici în 1896 şi anexată cinci ani mai târziu (n. tr.).

cinci luni, dar numele lui şi al lui Livingstone aveau să fie legate pentru totdeauna în istorie. Henry Morton Stanley, haimanaua care plecase din Central City, Colorado, în urmă cu opt ani, năzuind să trăiască o aventură şi să reuşească în viaţă, ştia acum destule despre fiecare – în mare parte datorită lui Livingstone. „Când am văzut sicriul coborât în mormânt şi am auzit prima mână de pământ aruncat peste el”, a scris Stanley, „am plecat de acolo deplângând destinul lui David Livingstone”.

Stanley a păşit solemn dincolo de marile uşi ale Westminster Abbey în lumina strălucitoare a soarelui londonez, deja cu gândul la noul curs al vieţii sale. Deşi era un om de succes, prosper şi celebru, Stanley se pregătea să renunţe la tot. Îi promisese ceva lui Livingstone în inima Africii – că avea să termine munca începută de explorator şi să găsească Izvorul Nilului. Era o promisiune pe care intenţiona să o respecte.

Henry Morton Stanley, noul „leu”, se întorcea în Africa.

Epilog

Saga lui Stanley şi Livingstone a reprezentat un neverosimil moment de cotitură în istorie. Puterea tot mai mare a presei, ascensiunea Americii şi apusul inevitabil al Marii Britanii, generaţiile succesive de exploratori şi deschiderea Africii – toate au fost anunţate sau au fost consecinţa poveştii de dragoste dintre Livingstone şi Africa şi a călătoriei puţin probabile a lui Stanley de a-l găsi. În mod deloc surprinzător, ziariştii americani din epocă au votat găsirea lui Livingstone de către Stanley drept „povestea secolului".

Deşi impactul poveştii a scăzut cu fiecare ciclu de ştiri care au urmat, autorul Joseph Conrad – care, din timpul copilăriei petrecute în Polonia fusese atât de impresionat de aventurile lui Livingstone, încât afirmase despre Africa: „Când voi fi mare, voi pleca *acolo*" – le-a conferit lui Stanley şi Livingstone nemurirea literară. Deşi Conrad a numit căutarea lui Stanley drept „o ştire senzaţională de presă şi s-a plâns că cei care au întemeiat imperii coloniale „îmi înăbuşă amintirea lui David Livingstone", unii dintre biografii săi sugerează că volumul lui *Inima întunericului* se inspiră mult din aventurile Expediţiei ziarului *New York Herald*. Stanley este Marlow; Livingstone este Kurtz. În mod ironic, acest roman strălucit, şi nu jurnalele lui Livingstone şi Stanley este considerat ca un instantaneu literar sinonim cu Africa secolului al XIX-lea.

Mormântul lui **David Livingstone** se află lângă cel al lui Winston Churchill, într-unul dintre locurile cele mai preţuite din Westminster Abbey. Pe lespede scrie: „Purtat de mâinile unor prieteni loiali peste mări şi ţări, aici se odihneşte David Livingstone, misionar, călător, filantrop, născut în 19 martie 1813, la Blantyre, Larkshire. A murit în 1 mai 1873, în satul lui Chitambo, Ulala. Timp de 30 de ani, şi-a petrecut viaţa într-un efort neobosit de a evangheliza rasele băştinaşe, de a aboli devastatorul comerţ cu sclavi din Africa Centrală, unde a scris ultimele sale cuvinte: «Tot ce pot să mai adaug în singurătatea mea este: fie ca binecuvântarea Cerului să pogoare asupra fiecăruia, american, englez sau turc, care va ajuta la vindecarea acestei răni deschise a lumii»".

Moartea lui Livingstone a rupt zăgazul explorării europene a Africii. Într-o decadă, a început ruşinoasa istorie a Luptei pentru Africa[1]. Puterile Europei au început o cursă în mare viteză cu scopul de a exploata resursele naturale şi popoarele acestui continent. Prin Acordul anglo-german din 1886, influenţa sultanului din Zanzibar a fost înlocuită pentru totdeauna de cele două state europene. Anglia a luat în stăpânire ceea ce acum este Kenya, în timp ce Germania şi-a denumit teritoriul Africa Orientală Germană. Acela este teritoriul prin care Stanley a mărşăluit în timpul călătoriei către Livingstone. În prezent, statul se numeşte Tanzania, iar şinele căii ferate de la Dar Es Salaam până la Kigoma urmează aproximativ ruta sa.

Controlul Germaniei asupra regiunii s-a încheiat la sfârşitul Primului Război Mondial. Britanicii, care i-au învins pe germani într-o bătălie majoră pe nisipurile de lângă Bagamoyo, au exercitat controlul total asupra regiunii. În 1964, exact la un secol după Duelul Nilului, britanicii au pus capăt domniei lor coloniale şi a luat fiinţă Republica independentă Tanzania.

Maniera de a scrie reportaje a lui **Henry Morton Stanley** a înrâurit epoca sa, de la Războiul Civil American până la Războaiele dintre americani şi pieile-roşii, de la invazia britanică în Abisinia până la Livingstone şi la lupta pentru Africa. Implicându-se în poveste în timpul căutării lui Livingstone, a inaugurat o nouă tradiţie a jurnalismului de aventură.

Deşi Stanley a jurat mereu că a pronunţat cuvintele „Doctorul Livingstone, presupun?”, pagina de jurnal referitoare la acel moment a fost ruptă, aşa încât nimic din jurnalele lui Stanley nu atestă că a formulat acea întrebare. Este posibil ca pagina lipsă să fi fost un act de sabotaj, probabil comis de un colecţionar cu viziune. În schimb, dacă Stanley nu a făcut această declaraţie şi a rupt pagina pentru a şterge urmele, ar fi ceva firesc pentru caracterul lui. Este posibil să fi închipuit fraza în momentul în care şi-a scris articolele pentru *Herald* (menţionează citatul în două rapoarte diferite; primul a fost publicat în 15 iulie 1872, celălalt în 10 august 1872). Totuşi, ceea ce a început ca încercarea unui autodidact de a fi elocvent s-a transformat într-un moment definitoriu pentru jurnalism. Fraza

[1] Denumire dată eforturilor statelor europene de a-şi impune dominaţia şi de a întemeia colonii pe continentul negru în perioada 1881 – 1914 (n. tr.).

avea să devină formula standard de salut pentru generaţii de exploratori în Africa când se întâlneau unul pe celălalt pe traseu.

În perioada în care Stanley s-a întors la Londra, apoi în America, propoziţia „Doctorul Livingstone, presupun?” devenise atât de cunoscută, încât să o retracteze ar fi însemnat o umilinţă considerabilă şi, mai departe, ar fi confirmat percepţia publică creată de RGS şi de rivalii lui Bennett despre credibilitatea îndoielnică a ziaristului. A continuat să folosească citatul în lucrarea *În căutarea lui Livingstone* (*How I Found Livingstone*). Până în ziua morţii sale, Stanley a susţinut că pronunţase faimoasele cuvinte.

Mai mare legătură cu discuţia au avut culmile gloriei pe care a urcat Stanley după moartea lui Livingstone. Nu numai că a îmbrăcat mantia lui Livingstone de extraordinar explorator în Africa, ci şi-a depăşit mentorul.

Stanley s-a întors în Africa în 1874 pentru a descoperi Izvorul Nilului. Expediţia a fost finanţată în comun de James Gordon Bennett Jr. şi ziarul londonez *Daily Telegraph*. Într-una din cele mai incredibile realizări din istoria explorărilor, a pornit spre interiorul continentului de la Bagamoyo, a mers în jurul perimetrului lacului Victoria pentru a verifica teoriile lui Speke, a continuat şi mai mult în interior pentru a ocoli lacul Tanganyika, apoi a avansat şi mai mult în interior, până la fluviul Congo, pe al cărui curs a mers până la Oceanul Atlantic. Totuşi, mai târziu, în decursul vieţii, reputaţia lui a fost pătată când regele Belgiei i-a plătit o sumă substanţială pentru a coloniza vestul Africii. Leopold al IV-lea era o persoană capabilă de manipulare, care căuta de mult timp posibilităţi de a extinde teritoriul micii sale ţări, cu scopul de a-şi creşte propria avere. Cu ajutorul lui Stanley, a apărut Congo belgian. Din păcate, contrar moştenirii lui Livingstone, în mod inconştient, Stanley avea să sprijine formarea unuia dintre cele mai mari state angrenate în comerţul cu sclavi din Europa. Chiar şi în momentul în care Stanley a ieşit din serviciul lui Leopold, pata acelei perioade şi-a lăsat amprenta asupra sa.

Mai târziu, a întors spatele Americii şi şi-a trăit restul zilelor ca cetăţean britanic. Stanley s-a căsătorit cu o anume Dorothy Tennant şi a candidat cu succes pentru Parlament. Cu toate acestea, moştenirea lui Stanley nu a îndepărtat stigmatul asocierii sale cu sclavia. Când Stanley a murit din cauza unor complicaţii în urma unui accident vascular cerebral şi a unei pleurezii în 10 mai 1904, slujba religioasă a fost ţinută la

Westminster Abbey, la fel ca în cazul lui Livingstone. Dar decanul de la Westminster, reverendul Joseph Armitage Robinson, a refuzat păstrarea rămăşiţelor lui Stanley în catedrală. În schimb, trupul a fost incinerat. Cenuşa a fost îngropată la 40 de kilometri sud-vest, în cimitirul satului Pilbright. Un loc mult mai potrivit ar fi fost în afara casei sale din Tabora, care încă mai există. Mormântul bine marcat al lui Shaw se află chiar dincolo de pereţii săi.

James Gordon Bennett şi ziarul *Herald* au cunoscut o perioadă de înflorire în anii 1870. În plus faţă de expediţia de căutare a lui Livingstone, de călătoria lui Stanley urmând cursul fluviului Congo şi de alte expediţii finanţate de Bennett, ziarul *Herald* a publicat cea de-a doua ştire senzaţională a acelei decade, în iulie 1876. Acţionând în baza unei informaţii trimise prin telegraf la New York din – întâmplător – Fort Macpherson, Nebraska, *Herald* a publicat un articol despre masacrul generalului George Cluster şi al cavaleriei sale de la Little Big Horn. Acesta avea să fie sfârşitul triumfurilor lui Bennett din New York. S-a mutat la Paris, în 1877, după ce s-a facut de râs în societatea newyorkeză când, beat fiind, a urinat într-un şemineu în timpul unei cine oficiale alături de logodnica sa. În 1900, locuia în fosta proprietate a lui Ludovic al XIV-lea de la Versailles şi deţinea un iaht lung de 92 de metri, cu un echipaj de 100 de marinari. Bennett a murit la Paris, în 14 mai 1918. *New York Herald* a scos o ediţie pariziană, a fuzionat cu *New York Tribune*, iar în prezent este cunoscut sub numele *International Herald Tribune*.

John Kirk a rămas consul britanic la Zanzibar până în 1884. A fost supus unei investigaţii importante despre modul greşit în care a organizat ajutoarele pentru Livingstone şi a fost exonerat de toate acuzaţiile de neglijenţă. La finele anilor 1870, când comerţul cu sclavi din Zanzibar a luat sfârşit, Kirk a pretins că această realizare i s-a datorat şi i-a fost acordat titlul de cavaler.

Sir Samuel White Baker a plecat din Gondokoro spre Anglia în 26 mai, la puţin mai mult de 3 săptămâni după moartea lui Livingstone. S-a întors în Anglia, unde a murit la casa lui, în braţele lui Florence, pe 30 decembrie 1893.

E. D. Young s-a întors în Africa de Est în 1875, în fruntea unui grup de misionari trimişi de Free Church Mission of Scotland pentru a întemeia o nouă aşezare (în prezent, Blantyre) la Livonstonia Mission. A lansat la apă primul vas cu aburi ce a navigat pe lacul Nyassa. Ofiţer subaltern toată viaţa lui, Young a

fost proiectat oficial într-o poziţie socială superioară când a fost promovat la rangul de locotenent onorific, odată cu pensionarea sa, în iunie 1891.

F.R. Webb s-a transferat de la Zanzibar în Noua Zeelandă, unde a fost numit consul american.

Buffalo Bill Cody şi **Wild Bill Hickock** au fost invitaţi la New York de James Gordon Bennett Jr. la sfârşitul excursiei lor de vânătoare, în 1871. Cody, în special, era foarte popular. Ca urmare a celebrităţii sale nou-dobândite, a renunţat la traiul său în Câmpii şi a devenit un povestitor, proprietar de circ şi producător de filme de mare succes şi foarte bogat. Îşi datora prosperitatea combinaţiei romanelor ieftine despre isprăvile sale, scrise de Ned Buntline, şi de asemenea călătoriei de 10 zile a lui Bennett prin Câmpii. O serie de greşeli în afaceri l-au costat averea pe Cody. La sfârşitul vieţii sale, era aproape sărac. A murit la Denver, în 10 ianuarie 1817.

Hickock, care nu a împărtăşit pasiunea lui Cody pentru New York, s-a întors în Vest după vizita sa acolo. A devenit primar al oraşului Hays, Kansas, dar a fugit din oraş pe şinele căilor ferate, pentru că a încercat să-l aresteze pe fratele lui George Custer, Tom. Hickock a murit în 2 august 1876, la Deadwood, Dakota de Sud. A fost împuşcat în spate în timpul unui joc de cărţi, într-un bar.

Leonard Jerome, regele Wall Street-ului şi tovarăşul de vânătoare al lui Bennett, era celebru în felul său. Totuşi, fiica lui, Jenny, a rămas cunoscută în istorie. Botezată după o actriţă care îl înnebunise pe Jerome, Jenny Jerome aproape că a fost ucisă în adolescenţă, când James Gordon Bennett Jr. a distrus un poştalion în care se afla şi ea. Avea 17 ani când tatăl ei a plecat la vânătoare de bizoni în Vestul american. Trei ani mai târziu, s-a căsătorit cu un membru al aristocraţiei britanice, lordul Randolph Churchill. Fiul lor, Winston, născut în acel an, avea să devină în cele din urmă prim-ministru al Marii Britanii în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Copiii lui Livingstone au avut destine diferite. În zilele următoare morţii sale, încă se punea problema să fie asigurată siguranţa financiară a copiilor lui Livingstone. În septembrie 1874, la doar cinci luni după funeraliile exploratorului, Agnes Livingstone a descoperit o moştenire care ar fi putut diminua, în mod ironic, dorinţa tatălui ei de a găsi Izvorul (şi astfel de a fi găsit de Stanley), dacă ar fi ştiut de existenţa ei, în timpul vieţii sale. Ca executor al proprietăţii lui, Agnes cerceta conturile lui

Livingstone, când a descoperit o sumă uitată de 2 000 de lire ce încă acumula dobânzi la o bancă locală. Cu ajutorul dobânzilor din acel cont şi cu banii cuveniţi post-mortem din publicarea jurnalelor sale despre căutarea Izvorului, Livingstone le-a lăsat copiilor lui o avere echivalentă cu un milion de dolari în prezent. Copiii şi-au împărţit suma în mod egal.

Tom a murit în Egipt, în 1876, la vârsta de 27 de ani. Cauza morţii a fost o afecţiune a sângelui şi a ţesuturilor numită bilharzioză (sau schistosomiază), apărută din cauza viermelui termatod parazit. Boala a fost contractată în timpul copilăriei sale, petrecute în Africa. **Oswell** s-a mutat în Trinidad, unde a practicat medicina până la moartea sa, în 1892. **Anna**, cel mai mic dintre copiii lui Livingstone, a trăit până în 1939. Fiul ei John a devenit misionar în Africa. **Agnes**, cea mai vârstnică dintre fiicele lui Livingstone şi copilul cel mai apropiat lui, s-a căsătorit cu A.L. Bruce, un scoţian bogat, director al unei fabrici de bere. Ea a murit în 1912, la vârsta de 55 de ani, fiind mama a doi băieţi şi proprietara unei plantaţii de cafea lângă Zambezi.

Izvorul Nilului, acel unic element ce emana din pământ, a fost un mister care, de asemenea, a fost până la urmă rezolvat – deşi un secol mai târziu. Jurnalele târzii ale lui Stanley arătau că lacul Victoria era Izvorul, deşi nu avea dreptate. Izvorul nu era nici fluviul Lualaba. Şi nici Fântânile lui Herodot nu existau. Mai degrabă, fotografiile din satelit aveau să indice că Izvorul Nilului era acea apă cu bule ce ţâşnea din solul situat la înălţime, în munţii din Burundi, la jumătatea distanţei dintre lacul Tanganyika şi lacul Victoria. În modul lor unic, teoriile lui Burton, Speke, Baker şi Livingstone erau, parţial, corecte.

Mulţumiri

La început, a părut un proiect simplu să urmez ruta lui Stanley şi Livingstone. Dar în timp, pe măsură ce, prin cercetare, a devenit clar că povestea nu era doar despre doi oameni în Africa, ci despre o serie de evenimente din lumea întreagă, am ajuns să depind de o mică armată de prieteni şi asociaţi care să mă ajute să fac rost de toate resursele necesare. Această carte nu ar fi putut fi scrisă fără ei.

La New York, sunt foarte îndatorat faţă de persoane importante. Prima este incomparabilul meu editor, Jason Kaufman, pentru viziunea, răbdarea şi perseverenţa sa. Jason, eşti un geniu! Te salut. Cea de-a doua persoană este la fel de spectaculosul meu agent, Eric Simonoff. Este un om de o mare înţelepciune în afaceri, inteligenţă şi profunzime literară.

De asemenea, aş dori să le mulţumesc lui Bill Thomas, de la Random House, lui Miriam Abramowitz şi foarte bunei Dorothy Vincent, de la Janklow and Nesbit.

La Londra, cea mai mare plăcere a fost să explorez arhivele şi biblioteca Royal Geographical Society. Mulţumiri deosebite lui Sarah Strong, de la RGS, pentru sprijinul neobosit în căutarea numeroaselor documente referitoare la Stanley şi Livingstone. De asemenea, mulţumiri British Museum, unde jurnalele originale ale lui Stanley sunt păstrate pe microfilm. Angajaţii House of Lords Archives şi British Newspaper Library mi-au fost de mare ajutor.

În Washington, mulţumiri judecătorului Russell E. Train, a cărui colecţie privată Africana mi-a oferit o perspectivă valoroasă despre Livingstone.

În Kuala Lumpur, Phil Kennington a fost un tezaur descoperit întâmplător de informaţii secrete despre toate chestiunile referitoare la Marea Britanie. Atât de multe lucruri, atât de puţin spaţiu. Mulţumesc pentru perspectiva referitoare la gin, Phil.

În Sydney, mulţumiri lui Graem Sims şi Peter Gearin.

În San Francisco, mulţumiri lui Gordon Wright şi Austin Murphy.

În Tanzania, unde teritoriul din afara oraşelor este foarte asemănător cu ceea ce au văzut Stanley şi Livingstone,

mulţumiri locuitorilor din Kigoma şi Tabora, precum şi comisarului de poliţie din Sumbawanga.

În Johannesburg, o menţiune specială despre Bill Baker şi Dave Jenni, care, împreună cu mine, au urmat ruta lui Stanley prin Tanzania. De asemenea, mulţumiri lui Julie şi Ian Joseph Baker, Vicki Butler, Matt Dugard, Jim Garfield, Sean Scott şi Jeff Probst.

În Dallas, mulţumiri lui Cal Johnson.

În Coronado, mulţumiri foarte speciale lui Sarah Harper, de la Loew’s Coronado, unde a avut loc redactarea finală a acestei lucrări. De asemenea, mulţumiri foarte întârziate lui Marguerite Clark.

În Orange County, mulţumiri lui Denny Bellesi, Bub Kuns şi J.P. Jones pentru perspectiva spirituală asupra lui Livingstone. Mulţumiri lui Ron Allen, John Dybsky, Rosemary şi Alan Dugard, Steve şi Cathy Cullen, Diane Hunter, Tom şi Norene Danley.

Toată dragostea mea lui Devin, Connor şi Liam. Şi, mai presus de orice, dragoste şi mulţumiri lui Calene, ajutorul meu în cercetare, partener de călătorie şi soţie iubitoare – am luptat toată viaţa pentru tine. Mulţumesc că ai mers înainte, indiferent de dificultăţi.

Note

Din punct de vedere ştiinţific, epoca lui Stanley şi Livingstone a fost ideală. Perioada explorărilor navale trecuse de mult timp şi, odată cu ea, însemnările din jurnalele marinarilor, concise, aproape lipsite de emoţie. Stanley, Livingstone, Burton (şi, într-o măsură mai mică, Speke), Baker şi Cameron au scris zilnic pasaje lungi ce oferă o privire fugară asupra locurilor prin care au trecut şi a trăirilor lor interioare. Lucrările lui Livingstone, *Missionary Travels and Researches in South Africa*, *Zambezi Expedition of Dr. David Livingstone* şi *The Last Journals of Dr. David Livingstone*, mi-au permis să exprim sentimentele, gândurile şi rugăciunile sincere în cuvintele autorului. Acelaşi lucru este valabil şi pentru cărţile lui Stanley: *How I Found Livingstone*, *My Early Travels and Adventures in America*, *Through the Dark Continent* şi *The Autobiography of Henry Morton Stanley*. În cazul lui Stanley, emoţiile din cărţile sale au fost adesea revizuite, faţă de cele mai oneste din intrările jurnalului. De câte ori am avut ocazia de a alege între relatările publice ale lui Stanley şi însemnările lui personale, m-am bazat pe cele din urmă. În toate capitolele referitoare la Stanley şi Livingstone, scrierile lor au constituit izvorul principal.

Un alt mare „bastion” al cercetării a fost presa. Mulţumită înmulţirii ziarelor în prima jumătate a secolului al XIX-lea şi profesiei lui Stanley, a fost posibil să urmăresc povestea prin paginile ziarelor *Times* din Londra, *Herald* din New York, *Guardian* din Manchester şi altor publicaţii asemănătoare.

Royal Geographical Society a fost dintotdeauna atentă în legătură cu documentarea activităţii sale. Variatele lor acte interne – arhive, dezbateri etc. – s-au dovedit a fi o „fortăreaţă” a informaţiei.

În ceea ce priveşte distanţa dintre Stanley şi Livingstone, aceasta mi-a parvenit prin folosirea sistemului de măsurare a distanţei furnizat de programul *Encarta Virtual Globe*, al companiei Microsoft. Măsurătorile sunt aproximative, bazându-se pe consemnarea latitudinii şi a longitudinii în jurnalele personale sau a anumitor oraşe şi sate, situate pe hartă.

Aşa cum se întâmplă când scrii, nimic nu poate înlocui experienţa personală. Aşa că, deşi nu am putut călători împreună cu Stanley sau cu Livingstone, măcar am putut reveni pe urma lor şi vizita locurile relevante pentru această poveste: Londra, New York, Paris, Denver, coasta Africii de Est, traversând Africa până la lacul Tanganyika, Tabora şi Ujiji.

Aşadar, la baza cărţii stau jurnalele, scrisorile, ziarele şi călătoriile mele mai sus menţionate. Mai jos găsiţi trimiteri mai detaliate la sursele utilizate.

Prolog: Despre Livingstone: *The White Nile* (mai ales pentru *baraka*), de Alan Moorehead; strălucita lucrare *Heaven's Command*, de James Morris; *Arab Versus European and Studies in East African History*, *General History of Africa*, de Norman R. Bennett; excelenta şi subestimata *The Springs of Adventure*, de Wilfred Noyce; *The Exploitation of East Africa*, de Reginald Coupland; *Africa*, de Phyllis Martin şi Patrick O'Meara; *Journey to Livingstone*, de Timothy Holmes.

Despre Stanley: Două cărţi depăşesc în valoare toate biografiile lui Stanley. Prima este: Stanley: *The Making of an African Explorer* (1841 – 1877). Cea de-a doua este: *The Life Behind the Legend of Henry Morton Stanley*. Amândouă au fost utilizate pentru documentarea acestui capitol. De asemenea: *Ten Days on the Plains*, de Davies, *The American West* şi *Bury My Heart At Wounded Knee*, de Dee Brown, *Stanley's Despatches to the New York Herald*, de Norman R. Bennett.

Capitolul 1: Din cauza numărului mare de informaţii eronate publicate în legătură cu Duelul Nilului, o mare parte din acest capitol se bazează pe mărturiile celor implicaţi, preluate din articole de presă şi din arhivele RGS, în încercarea mea de a oferi versiunea corectă a evenimentelor. Lucrările lui Speke şi Burton citate în bibliografie (în special, minuţioasa şi bine scrisa *Captain Sir Richard Francis Burton: A Biography*, de Edward Rice, şi *Speke*, de Alexander Maitland) au fost folosite pe larg. Alte lucrări: *Heaven's Command*, *Journey to Livingstone*, *The White Nile*, *David Livingstone*, de H.G. Adams, *Livingstone's Last Journey*, de Reginald Coupland, *Life of Sir Richard Burton*, de Isabel Burton, şi *To the Farthest Ends of the Earth*, de Ian Cameron. Între noi fie vorba, filmul lui Bob Rafelson, *Mountains*

of the Moon, din 1989, înfăţişează într-un mod plăcut şi, în cea mai mare parte, corect eforturile lui Burton şi Speke.

Capitolul 2: *David Livingstone*, de C.S. Nicholls. De asemenea, Adams, Coupland, Holmes.

Capitolul 3: În plus faţă de mărturiile lui Stanley despre timpul petrecut în Turcia, McLynn, Bierman şi Norman R. Bennett, în *Stanley's Despatches to the New York Herald*, oferă cercetări temeinice asupra acestei aventuri inutile. Pentru informaţii legate de Vestul American, a se vedea *Bury My Heart at Wounded Knee* şi *The American West*, de Brown.

Capitolul 4: Arhivele RGS, care păstrează scrisorile originale ale lui Young către Murchison şi ordinele originale ale societăţii, au fost inestimabile. În privinţa cărţilor, *In Search of Livingstone*, de Young, este cel mai important tom, care oferă mai multe detalii în comparaţie cu raportul său către RGS. Despre informaţii referitoare la zulu, vezi *Heaven's Command*, de Morris, o lucrare serioasă şi plăcută. De asemenea, a se vedea Coupland şi Adams. Phil Kennington, fost ofiţer în Marina Regală, a oferit o perspectivă nepreţuită despre viaţa pe iahtul Maiestăţii Sale. Comentariile lui Rawlinson despre caracterul lui Murchison sunt preluate din Adresa Preşedintelui societăţii, din 1872.

Capitolul 5: Holmes, Nicholls, *General History of Africa*, de James Currey, *Africa South of the Sahara*, de Robert Stock, *East Africa and Its Invaders*, de Coupland, *Islam in East Africa*, de John Spencer Trimingham, *Slaves, Spices and Ivory in Zanzibar*, de Abdul Sheriff, *Slavery*, de Stanley Engerman, *Africa*, de Martin şi O'Meara, şi strălucita *Scientist of Empire: Sir Roderick Murchison, Scientific Exploration and Victorian Imperialism*, de Robert A. Stafford.

Capitolul 6: McLynn, Bierman, *The Man Who Presumed*, de Byron Farwell, *Stanley's Dispatches to the New York Herald*, de Bennett, *The James Gordon Bennett's*, de Don Seitz, *New York, New York*, de Allen Oliver, *Gotham: A History of New York to 1898*, de Mike Wallace şi Edwin G. Burrows, *The Scandalous Mr. Bennett*, de Richard O'Connor, *Battle Pieces*, de Herman Melville, *Studies in East African History*, de Bennett, şi Morris.

Capitolul 7: Holmes, Adams.

Capitolul 8: Stafford, **A History of London**, de Stephen Linwood, *Daily Life in Victorian England*, de Sally Mitchell, *Joseph Banks: A Life*, de Patrick O'Brian, *On the Missionary Trail*, de Tom Hiney, Morris, Cameron, Holmes, Moorehead. De asemenea, *The Record of the Royal Geographical Society, 1830 – 1930*, de Hugh Robert Mill, pentru remarcile despre caracterul lui Murchison, din necrologul lui Rawlinson.

Capitolul 9: În plus faţă de jurnalele lui Livingstone, *Across Africa*, de Cameron, a fost esenţială pentru descrierile fizice ale reliefului de la vest de lacul Tanganyika: Marea Pădure Congo, riturile de canibalism din regiunea Manyuema şi mirosul ciudat al corpului omenesc emanat în urma consumului de carne de om şi al hoiturilor de animale. De asemenea, Holmes, Nicholls, Stafford, Adams şi *The Physician and the Slave Trade*, de Daniel Liebowitz.

Capitolul l0: Sursa principală pentru dialogul dintre Stanley şi Bennett a fost *How I Found Livingstone*, de Stanley. McLynn, Farwell, Moorehead, Coupland, Seitz, O'Connor. Angajaţii Grand Hotel din Paris, care funcţionează în continuare, au fost de mare ajutor să indice locul unde se afla apartamentul lui Bennett.

Capitolul 11: *The Gladstone Diaries: With Cabinet Minutes and Prime Ministerial Correspondence* furnizează detalii despre amploarea fondurilor destinate lui Livingstone. De asemenea, Stafford, *William Ewart Gladstone: Faith and Politics in Victorian England*, de David Babbington, şi *The Chancellor of the Exchequer*, de David Kynaston.

Capitolul 12: Din jurnalele originale ale lui Stanley şi *How I Found Livingstone* se pot deduce grijile şi temerile lui Stanley. Intenţia lui de la început de a urma cursul fluviului Rufiji, în loc de a folosi rutele caravanelor se poate vedea în jurnale. De asemenea, *Studies in East African History*, de Bennett, Liebowitz, Holmes, Bierman, McLynn.

Capitolul 13: *Stanley's Despatches to the New York Herald*, de Bennett, McLynn, Bierman, Bennett, Liebovitz.

Capitolul 14: Oswell, Coupland, Holmes, Nicholls, Cameron. Scrisoarea lui Livingstone către Seward, datată noiembrie 1871, a fost achiziţionată de The Brenthurst Library prin intermediul lui Chas J. Sawyer, la o licitaţie a firmei Christies, în 16 decembrie 1991. La solicitarea lor, se citează astfel: David Livingstone, Letter, MS.240/1f., The Brenthurst Library, Johannesberg.

Capitolul 15: Detalii despre traiul în caravană sunt prezentate cel mai bine în Cameron, Bennett. The Center for Disease Control a furnizat informaţii despre boala somnului şi despre ţeţe. Doctorul Matthew Dugard şi doctorul Stephen Cullen ne-au oferit informaţii în plus.

Capitolul 16: Merită să fie menţionat că gândurile şi faptele lui Stanley sunt toate prezentate în jurnalele lui şi în cartea *How I Found Livingstone*. De asemenea, McLynn, Bierman. CDC, Dugard şi Cullen au oferit observaţii despre dizenterie.

Capitolul 17: Comentariile lui Granville pot fi găsite în *Hansard's Parliamentary Debates*. Excelenta *Encarta Encyclopedia* prezintă contextul războiului dintre Franţa şi Germania.

Capitolul 18: McLynn, Bierman, Brown, Holmes, *Despatches*, de Bennett. CDC oferă informaţii despre elefantiazis. Stafford.

Capitolul 19: Volumul *Ismaelia*, de Baker, oferă o imagine plină de viaţă despre Gondokoro şi prezintă conversaţiile cu acei călători aflaţi în trecere despre posibila locaţie a lui Livingstone, precum şi tabele cu date zilnice despre temperatură şi umiditate. De asemenea, Moorehead, Stafford, Holmes.

Capitolul 20: Cameron, Holmes, Nicholls.

Capitolul 21: McLynn, Bierman, Farwell. Comentariile de la început ale lui Stanley despre Livingstone pot fi găsite în *Despatches*, de Bennett. Ambiguitatea sexuală a lui Stanley a fost cercetată serios în diverse biografii.

Capitolul 22: Stanley a prezentat cu minuţiozitate timpul petrecut în Ugogo, dar jurnalele lui Cameron se citesc ca o

odisee antropologică, fiind completate cu desene, descrieri pline de viaţă şi diferite poveşti despre Wagogo. CDC, pentru informaţii despre malarie.

Capitolul 23: *The Proceedings of the Royal Geographical Society, To The Ends of the Earth*, de Cameron, şi *Record*, de Mill.

Capitolul 24: *East African History* şi *Despatches*, de Bennett, McLynn, Bierman.

Capitolul 25: McLynn, Bierman, Bennett.

Capitolul 26: În jurnalul lui Livingstone, descrierea masacrului este alertă şi tulburătoare. El a scris despre tragedie şi într-o scrisoare adresată lui Earl Granville, datată 14 noiembrie 1871. De asemenea, Coupland, Holmes, Nicholls. Vezi şi Cameron, pentru interpretarea pe care o dă el canibalismului.

Capitolul 27: McLynn, Bierman, Bennett.

Capitolul 28: *Dispatches*, *Studies in East African History*, de Bennett, şi *Arab Versus European*. McLynn, Bierman.

Capitolul 29: Originalul scrisorii lui I.F. Lockevon către Stanley se găseşte într-un dosar la Royal Geographical Society. *Ten Days on The Plains*, de Davies, *American West* şi *Bury My Heart*, de Brown, McLynn, O'Connor, Seitz. Weybright şi Sell, Goodman şi Leonard, pentru informaţii despre Buffalo Bill. *Dispatches*, de Bennett.

Capitolul 30: McLynn, Bierman, Snell – Blasford, *Dispatches, de Bennett*. Site-ul CDC, pentru informaţii referitoare la variolă.

Capitolul 31: Scrisoarea lui Kirk către Murchison, datată 25 septembrie 1871. Scrisoarea lui Kirk către Earl Granville, datată 22 septembrie 1871. *Dispatches*, de Bennett. Bierman, McLynn.

Capitolul 32: McLynn, Bierman, Farwell.

Capitolul 33: Nicholls, Coupland, *Letters and Documents şi Journey to Livingstone*, de Holmes. Corespondenţa lui Livingstone cu Granville.

Capitolul 34: Bierman, McLynn, Bennett, Oswell.

Capitolul 35: În acest capitol, cele mai numeroase citări sunt din *Diaries*, de Gladstone. De asemenea, trebuie să menţionez totuşi atenţia acordată morţii lui Murchison. Deşi omise în tratatele de istorie modernă despre Epoca victoriană, realizările lui Murchison au asigurat un necrolog exhaustiv în *Times*, precum şi un elogiu exagerat, lung şi detaliat, despre înmormântarea sa. Despre statutul lui Burton în timpul vieţii, a se vedea scrisoarea lui către *Times*, precum şi Rice.

Capitolul 36: Jurnalele lui Stanley şi Livingstone oferă o descriere profundă şi pătrunzătoare asupra timpului petrecut împreună. Mai multe informaţii pot fi găsite în Bierman, McLynn, Farwell. *Dispatches*, de Bennett, este o lucrare esenţială pentru această perioadă, la fel şi volumele lui Seitz şi O'Connor.

Capitolul 37: Bennett, McLynn, Bierman, Lieobowitz. Remarcile lui Tom Livingstone, Granville, reginei Victoria şi Rawlinson sunt incluse în Apendicele lucrării *How I Found Livingstone*, de Stanley, în care autorul îşi etalează argumentele împotriva detractorilor lui.

Capitolul 38: Interviurile cu Chitambo şi Mubrisa au fost organizate în octombrie 1936. Mărturiile scrise sub jurământ, semnate de ei, sunt păstrate în dosare la RGS. Observaţiile lui Kirk sunt preluate din *David Livingstone: His Life and Letters*. *Daily Life in Victorian England* oferă informaţii despre comportamentul părinţilor în acea perioadă. În general, despre proasta creştere în societatea londoneză de atunci se poate citi în *Eyewitness to History*, de Carey. Teoriile doctorului Isaac Baker Brown despre clitoridectomie sunt consemnate în lucrarea lui *On the Curability of Certain Forms of Insanity, Epilepsy, Catalepsy and Hysteria in Females* (1866). Trebuie menţionat că, mai târziu, teoriile lui Baker au fost considerate respingătoare. Baker însuşi a înnebunit.

Bibliografie

CĂRŢI

Adams, H.G., *David Livingstone*, Londra, 1902.

Allen, Oliver E., *New York, New York*, New York, 1990.

Anstruther, Ian, *Dr. Livingstone, I Presume*, New York, 1957.

Baker, Sir Samuel White, *Ismaelia*, Londra.

Bebbington, David, *William Ewart Gladstone, Faith and Politics in Victorian Britain*, Grand Rapids, 1993.

Bennett, Norman Robert, *Arab Versus European*, New York, 1986.

Bennett, Norman Robert, *Stanley's Despatches to the New York Herald*: 1871 – 1872, 1874 – 1877, Boston, 1970.

Bennett, Norman Robert, *Studies in East African History*, Boston, 1963.

Bierman, John, *Dark Safari: The Life Behind the Legend of Henry Morton Stanley*, Austin, 1990.

Blasford-Snell, John, *In the Steps of Stanley*, Londra, 1975.

Boorstin, Daniel J., *The Discoverers*, New York, 1983.

Brandon, Michael, *The Perfect Victorian Hero*, Edinburgh, 1982.

Brown, Dee, *Bury My Heart At Wounded Knee*, New York, 1970.

Brown, Dee, *The American West*, New York, 1994.

Burke, John, *An Illustrated History of England*, Londra, 1974.

Burrows, Edwin G. şi Wallace, Mike, *Gotham: A History of New York City to 1898*, New York, 1999.

Burton, Isabel, *Life of Sir Richard Burton*, Londra, 1893.

Burton, Sir Richard, *The Lake Regions of Central Africa*, New York, 1961.

Cameron, Ian, *To the Farthest Ends of the Earth: The History of the Royal Geographical Society 1830-l980*, Londra, 1980.

Cameron, Verney Lovett, *Across Africa*, Londra, 1877.

Clun, Harold P., *The Face of London*, Londra, 1962.

Coupland, Sir Reginald, *East Africa and its Invaders*, Londra, 1938.

Coupland, Sir Reginald, *Livingstone's Last Journey*, Londra, 1945.

Coupland, Sir Reginald, *The Exploitation of East Africa*, Londra,

1939.

Currey, James, *General History of Africa*, Paris, 1999.

Davidson, Basil, *Africa in History*, New York, 1966.

Davies, Henry E., *Ten Days on the Plains*, Dallas, 1985.

Dolman, Afred, *In the Footsteps of Livingstone*, Londra, 1924.

Engerman, Stanley et al., *Slavery*, Oxford University Press, 2001.

Farwell, Byron, *The Man Who Presumed: A Biography of Henry M. Stanley*, New York, 1957.

Gladstone, William Ewart, *The Gladstone Diaries: With Cabinet Minutes and Prime Ministerial Correspondence*, vol. VII-VIII, Oxford, 1982.

Hansard's Parliamentary Debates, Third Series, voi. 206, Londra, 1871.

Helly, Dorothy O., *Livingstone's Legacy*, Athens, Ohio, 1987.

Hiney, Tom, *On the Missionary Trail*, New York, 2000.

Hochschild, Adam, *King Leopold's Ghost*, New York, 1998.

Holmes, Timothy, *Journey to Livingstone, Exploration of an Imperial Myth*, Edinburgh, 1993.

Homes, Timothy, *David Livingstone, Letters and Documents, 1841 – 1872*, Londra, 1990.

Hubbard Brothers, *Livingstone's Africa*, Saint Louis.

Inwood, Stephen, *A History of London*, New York, 1998.

Johnston, Sir Harry, *A History and Description of the British Empire in Africa*, Londra.

Kynaston, David, *The Chancellor of the Exchequer*, Suffolk, 1980.

Leonard, Elizabeth Jane çi Goodman, Julia Cody, Buffalo Bill: King of the Old West, New York, 1955.

Liebowitz, Daniel, The Physician and the Slave Trade, New York, 1999.

Livingstone, David şi Stanley, Henry Morton, *Quest: The Story of Stanley and Livingstone Told in Their Own Words*, editat de Sue Newson-Smith, Londra, 1978.

Livingstone, David, *David Livingstone's Family Letters 1841 – 1856*, vol. I-II, editat de I. Schapera, Londra, 1959.

Livingstone, David, *David Livingstone's Shire Journal 1861 – 1864*.

Livingstone, David, *Dispatches Addressed by Dr. David Livingstone, Her Majesty's Consul (Inner Africa), to the Secretary of State for Foreign Affairs, in 1870, 1871 and 1872*; (corn)., Camera Lorzilor, 1872.

Livingstone, David, *Doctor Livingstone's Discoveries in South Central Africa from 1849 to 1856*, Londra, 1857.

Livingstone, David, *Missionary Travels and Researches in South Africa*, Londra, 1857.

Livingstone, David, *The Last Journals of Dr. David Livingstone*, editat de William Cotton Oswell, Londra, 1874.

Livingstone, David, *Zambezi Expedition of Dr. David Livingstone*, vol. I—II, editat de J.P.R. Waller, Londra, 1956.

MacNair, James I., *Livingstone's Travels*, Londra, 1954.

Maitland, Alexander, *Speke and the Discovery of the Source of the Nile*, Londra, 1971.

Martin, Phyllis M. şi O'Meara, Patrick, *Africa*, Bloomington, 1986.

Maurice, Albert, H.M. Stanley: *Unpublished Letters*, Londra, 1955.

McLynn, Frank, *Stanley: The Making of an African Explorer*, Londra, 1989.

Melville, Herman, *Battle Pieces*, New York, 1867.

Meyer, Bernard C., *Joseph Conrad: A Psychoanalytic Biography*, Princeton, 1987.

Mill, Hugh Robert, *The Record of the Royal Geographical Society, 1830 – 1930*, Londra, 1930.

Mitchell, Sally, *Daily Life in Victorian England*, Westport, 1996.

Monk, reverendul William, *Dr. Livingstone's Cambridge Lectures*, Londra, 1858.

Montefore, Arthur, *H.M. Stanley the African Explorer*, Londra.

Moorehead, Alan, *The White Nile*, New York, 1960.

Morris, James, *Heaven's Command: An Imperial Progress*, New York, 1973.

Murdoch, John. G., *The Life and Explorations of David Livingstone*, LL. D., Londra.

National Portrait Gallery, *David Livingstone and the Victorian Encounter with Africa*, Londra, 1996.

Nicholls, C.S., *David Livingstone*, Gloucestershire, 1998.

Northcott, Cecil, *David Livingstone: His Triumph, Decline, and Fall*, Londra, 1957.

Noyce, Wilfrid, *The Springs of Adventure*, New York, 1958.

O'Brian, Patrick, *Joseph Banks: A Life*, Chicago, 1987.
O'Connor, Richard, *The Scandalous Mr. Bennett*, New York, 1962.
Oliver, Roland şi Atmore, Anthony, *Africa Since 1800*, Cambridge, Anglia, 1967.
Ondaatje, Christopher, *Journey to the Source of the Nile*, New York, 1998.
Parkenham, Thomas, *The Scramble for Africa*, Londra, 1991.
Parliamentary Debates, Third Series, vol. 206, Londra, 1871.
Ransford, Oliver, *Livingstone*, Londra, 1978.
Reader, John, *Africa*, New York, 1997.
Rediker, Marcus, *Between the Devil and the Deep Blue Sea*, Cambridge, 1987.
Rice, Edward, *Captain Sir Richard Francis Burton: A Biography*, 1990.
Rowley, reverendul Henry, *The Universities Mission to Central Africa*, Londra, 1867.
Russell, Don, *The Lives and Legends of Buffalo Bill*, Norman, 1960.
Seaver, George, *David Livingstone: His Life and Letters*, Londra, 1957.
Seitz, Don C., *The James Gordon Bennetts*, New York, 1928.
Sell, Henry Blackman şi Weybright, Victor, *Buffalo Bill and the Wild West*, New York, 1955.
Sheridan, generalul P.H., *The Posts in the Military Division of the Missouri*, Chicago, 1876.
Sheriff, Abdul, *Slaves, Spices and Ivory in Zanzibar*, Londra, 1987.
Speke, John H., *The Discovery of the Source of the Nile*, Londra, 1863.
Stafford, Robert A., *Scientist of Empire: Sir Roderick Murchison, Scientific Exploration and Victorian Imperialism*, Cambridge, 1989.
Stanley, Henry M., *How I Found Livingstone*, New York, 1874.
Stanley, Henry M., *My Early Travels and Adventures in America*, Lincoln.
Stanley, Henry M., *The Autobiography of Henry Morton Stanley*, 1909.
Stanley, Henry M., *The Finding of Dr. Livingstone*, Londra, 1873.
Stanley, Henry M., *Through the Dark Continent*, Londra, 1899.

Stanley, Henry Morton, *Stanley's Despatches to the New York Herald, 1871 – 1872, 1874 – 1877*, editat de Norman Robert Bennett, Boston, 1970.

Stanley, Richard şi Neame, Alan, *The Exploration Diaries of H.M. Stanley*, Londra, 1961.

Sterling, Thomas, *Stanley's Way*, New York, 1866.

Stock, Robert, *Africa South of the Sahara*, New York, 1995.

Trimingham, John Spencer, *Islam in East Africa*, Oxford, 1965.

Waller, Horace, *The Last Journals of David Livingstone in Central Africa*, From 1865 Until His Death, Londra, 1874.

Wasserman, Jacob, *Bula Matari*, New York, 1933.

White, Andrea, *Joseph Conrad and the Adventure Tradition*, Cambridge, 1993.

Williamson, David, *National Portrait Gallery History of the Kings and Queens of England*, New York, 1998.

Young, E.D., *The Search for Livingstone*, Londra, 1868.

Zondervan Publishing, *The New International Version Study Bible*, Grand Rapids, 1995.

Henry Morton Stanley (1841 – 1904), împreună cu Kalulu, în 1872.

SURSA: Smithsonian Institution Libraries

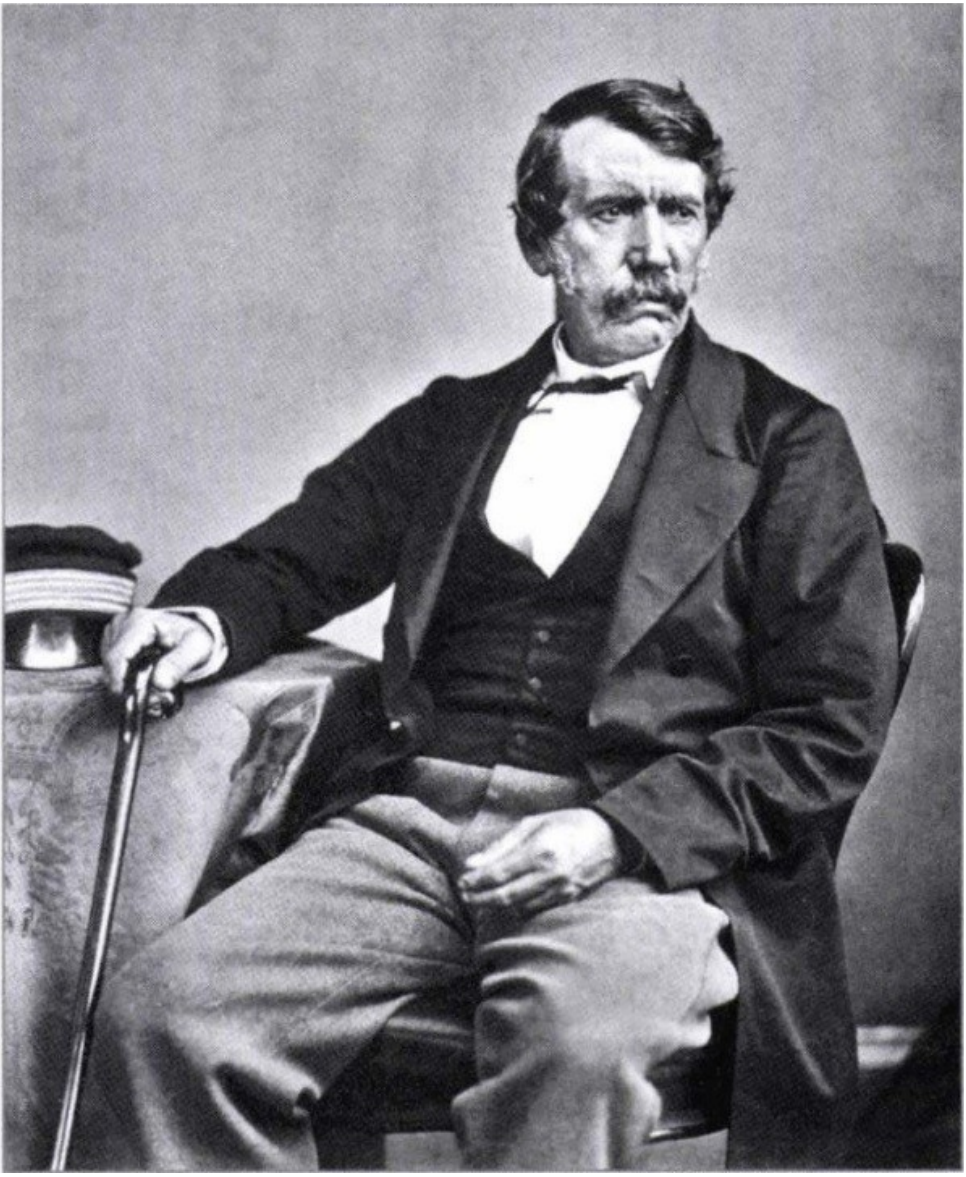

David, Livingstone (1813 – 1873), portret datând din 1 ianuarie 1864.

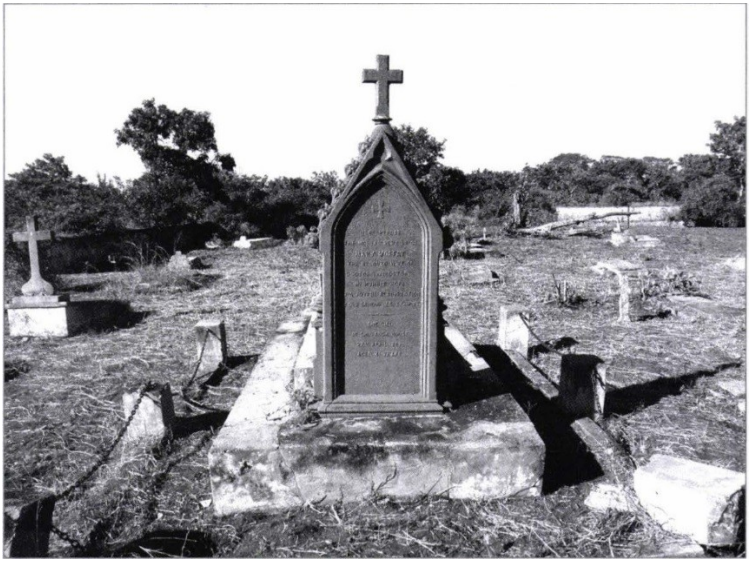

Mormântul lui Mary (născută Moffat), soția exploratorului David Livingstone, din Chupanga. Ea a decedat în Africa, în 27 aprilie 1862, la vârsta de 41 ani.

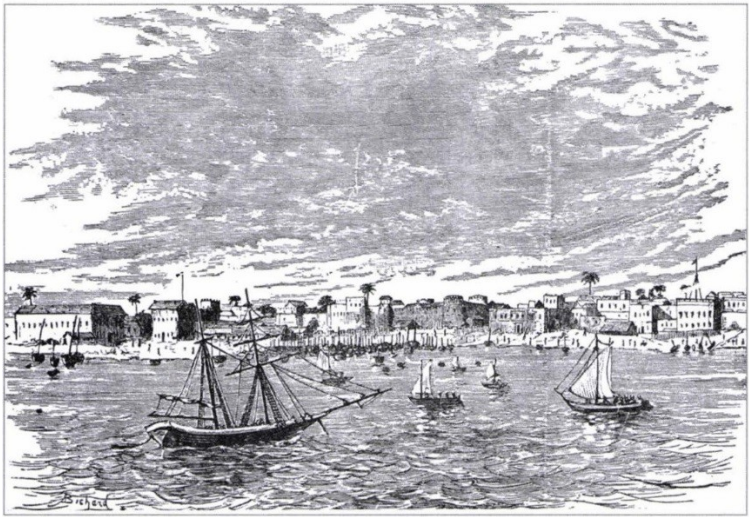

Imagine din portul Zanzibar.

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889.

Hamalii erau esenţiali pentru reuşita expediţiilor în Africa.

Lady Florence Baker (1841 – 1916) şi Sir Samuel Baker (1821 – 1893), explorator în regiunea Nilului şi în Africa Centrală, prin deşert.

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889.

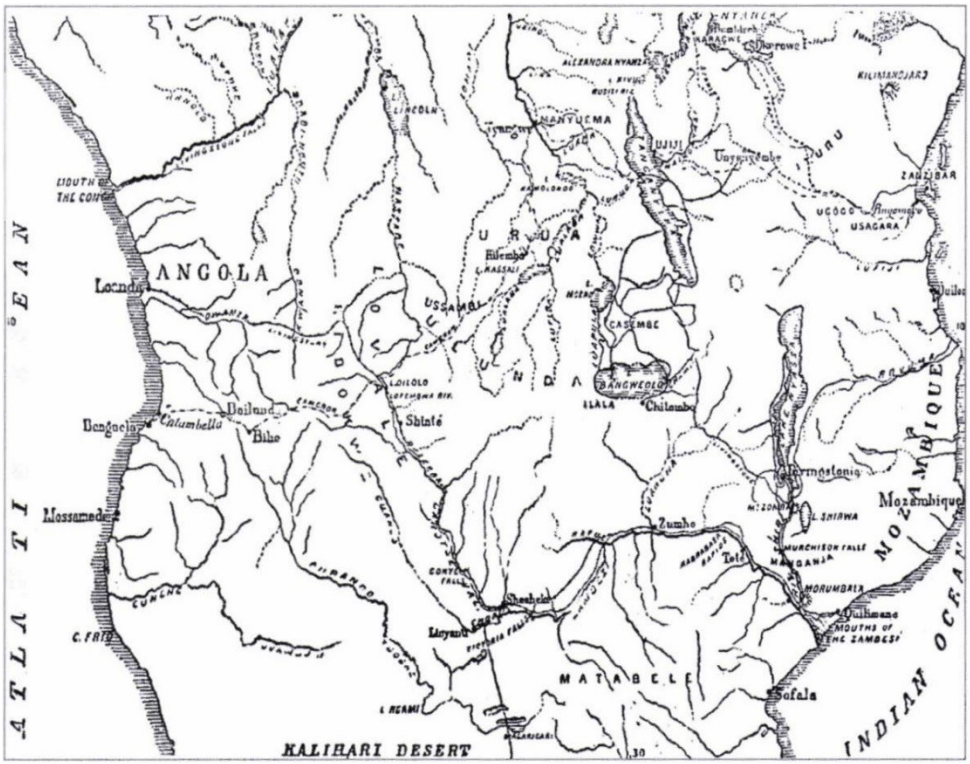

Harta regiunii explorate de Livingstone şi de Stanley.

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889.

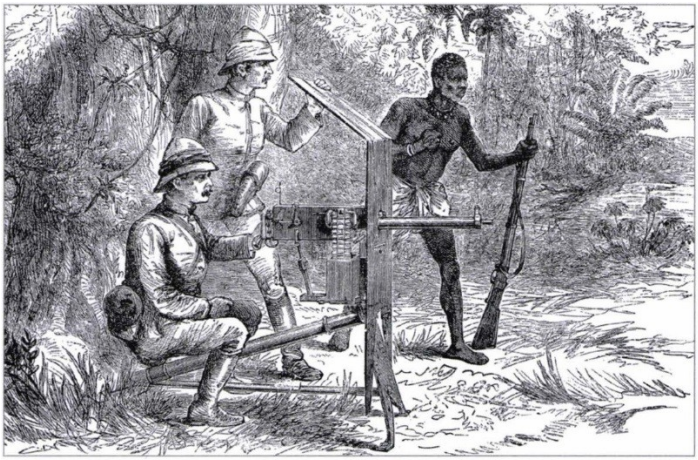

Henry M. Stanley folosind o armă de foc automată în timpul expediţiei sale de salvare a exploratorului David Livingstone.

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889.

**Arabi distrugând sate şi ucigându-i pe localnici.
În secolul al XIX-lea, comerţul cu sclavi încă era o afacere profitabilă.**

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889.

Chuma şi Susi, doi dintre servitorii credincioși ai lui Livingstone, fotografiaţi cu câteva dintre obiectele personale ale exploratorului, cca 1873.

SURSA: Wellcome Collection gallery, V0018859.

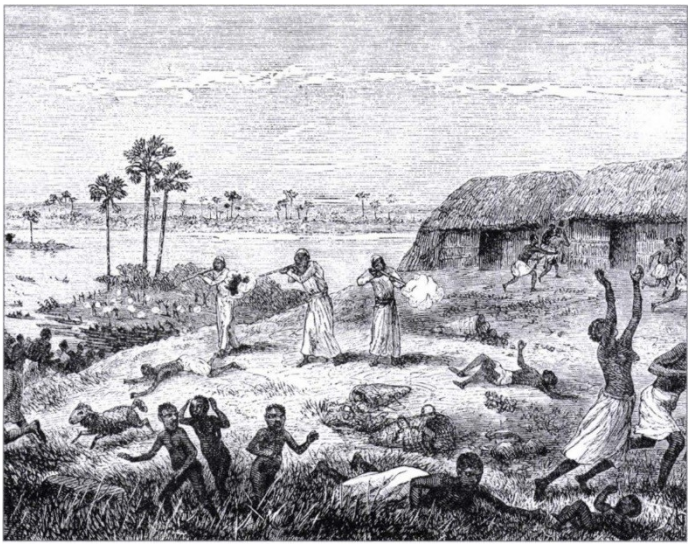

Masacrarea de către arabi a femeilor Manyuema la Nyangwe.

SURSA: D.M. Kelsey, *Stanley and the white heroes in Africa*, 1890.

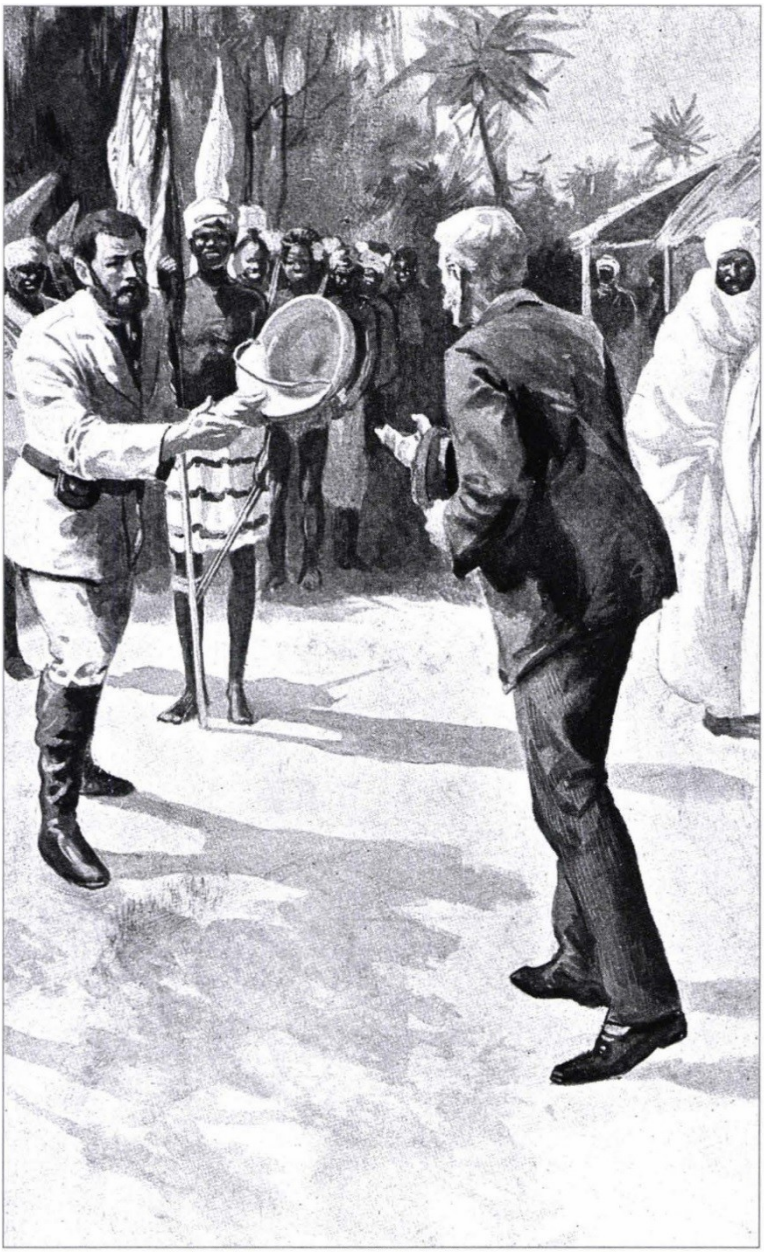

Întâlnire dintre David Livingstone şi Henry Morton Stanley, în Africa Centrală, 28 octombrie 1872. Litografie de J. Durden.

SURSA: Wellcome Collection gallery, V0018830.

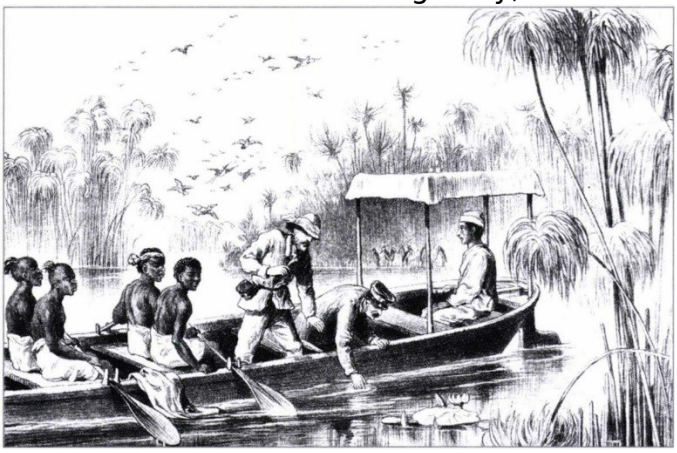

Henry Morton Stanley şi David Livingstone într-o luntre pe râul Ruzizi. Litografie.

SURSA: Wellcome Collection gallery, V0018843.

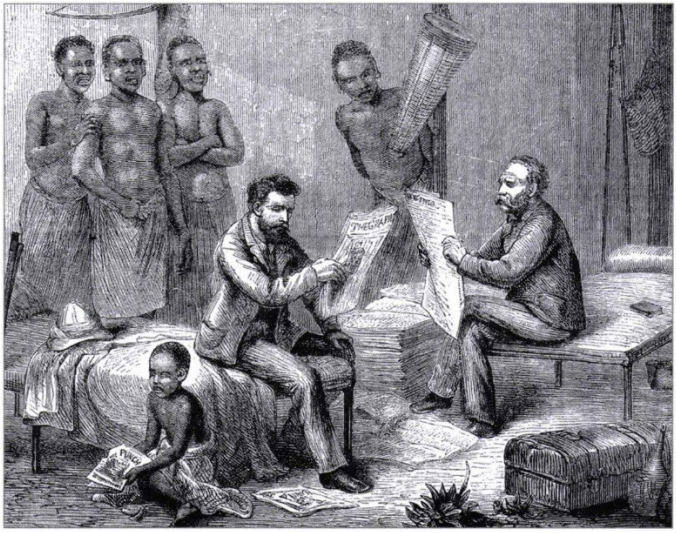

David Livingstone şi Henry Morton Stanley citind ziare britanice.

SURSA: Wellcome Collection gallery, V0018837.

Cuprins

Prefaţă.....3

PROLOG.....8

***Livingstone*.....8**

***Stanley*.....15**

PARTEA ÎNTÂI Exploratorii.....20

***1. Duelul Nilului*.....20**

***2. În Africa*.....39**

***3. O sperietură soră cu moartea*.....48**

***4. Aventura perfectă*.....52**

***5. Ziarul Herald*.....66**

***6. Doi ani*.....72**

***7. Cu ochii în patru*.....86**

***8. Încurcături*.....92**

***9. Focurile de-acasă*.....96**

***10. Lualaba*.....108**

***11. Marea împuternicire*.....118**

***12. Pragul iadului*.....124**

PARTEA A DOUA Undeva, în plin necunoscut.....129

***13. Zanzibar*.....129**

***14. În Africa*.....144**

15. Izvorul.....152
16. O situaţie grea.....156
17. Malaria.....164
18. Parlamentul.....169
19. Revolta.....172
20. Gondokoro.....182

PARTEA A TREIA Zece mandibule de om.....186
21. Zece mandibule de om.....186
22. Renaştere.....188
23. În foc.....200
24. Călătorul american.....209
25. Regatul lui Mirambo.....212
26. Figura paternă.....220
27. Masacrul.....222
28. Mai mult război.....231
29. În pădure.....238
30. Escaladarea.....245
31. Necunoscutul.....252
32. Kirk află adevărul.....261
33. Valea Morţii.....263
34. În căutarea unui samaritean.....270
35. Găsit.....272
36. Brompton.....282

PARTEA A PATRA Lumea s-a întors cu susul în jos.....285
37. Exploratorii.....285

38. Agitaţia.....302

PARTEA A CINCEA Întoarcerea acasă.....309

39. Satul lui Chitambo.....309

40. Pall Mall.....318

Epilog.....323

Mulţumiri.....329

Note.....331

Bibliografie.....338

„Doctorul Livingstone, presupun?" – o întrebare simplă, rostită în inima Africii, în anul 1871. Este momentul în care legendarul explorator scoțian David Livingstone, dispărut de multă vreme fără urmă, este găsit de jurnalistul Henry Morton Stanley, care fusese trimis în căutarea lui. O întâlnire devenită celebră, care are loc în urma unor aventuri incredibile.

Pe lângă destinul celor doi exploratori urmărit pe parcursul a zece ani, cartea ne dezvăluie pericolele și provocările cu care s-au confruntat aceștia, civilizația plină de mister și culoare a Africii, expansiunea colonială, comerțul cu sclavi, sângeroasele lupte interne dintre triburi, date științifice despre ținuturile cercetate.

„O relatare plină de suspans a unuia dintre cele mai cunoscute episoade din istoria explorărilor. [...] La sfârșitul anilor 1860, Livingstone și însoțitorii lui au dispărut undeva între Zanzibar și lacul Tanganyika, căutând Izvorul Nilului. Henry Morton Stanley, corespondent al ziarului *New York Herald*, a urmat timp de trei ani traseul lui Livingstone, luptând cu boala, cu obstacolele de tot felul, pierzându-și uneori speranța că îl va găsi vreodată pe bătrânul explorator... O lucrare excelentă pentru amatorii de aventuri, bine scrisă și documentată."

Kirkus Reviews

„În povestea lui Dugard este vorba despre doi bărbați excepționali care se pun cu totul în slujba unui ideal, despre frumusețea și nebunia exploratorilor, despre măreția Africii, lăcomia Occidentului și despre o epocă în care omenirea părea mai inocentă și mai fericită."

MARIAN VOICU

Carte recomandată de

Historia

Partener media:

Radio România Cultural

ISBN: 978-606-793-653-7

9 786067 936537

www.edituracorint.ro